

**National Library
of Sweden**

Denna bok digitaliserades på Kungl. biblioteket år 2012

STATENS OFFENTLIGA UTREDNINGAR 1947: 46
SOCIALDEPARTEMENTET

BETÄNKANDE

ANGÅENDE

FAMILJELIV OCH HEMARBETE

AVGIVET AV

UTREDNINGEN FÖR HEM- OCH FAMILJEFRÅGOR

S T O C K H O L M

1 9 4 7

Statens offentliga utredningar 1947

Kronologisk förteckning

1. Kollektiv tvätt. Betänkande med förslag att underlättas hushållens tvättarbete. Hæggeström, xv. 284 s. S.
2. Betänkande angående fiskerinäringens efterkrigsproblem samt den prisreglerade verksamheten på fiskets område. Antonsons, Göteborg, 325 s. Jo.
3. Elkraftutredningens redogörelse nr 1. Redogörelse för detaljdistributörerna samt deras råkraftkostnader och priser vid distribution av elektrisk kraft. Inledande översikt. Sv. Tryckeri AB, 84 s. K.
4. Betänkande med förslag till standardtariffer för detaljdistribution av elektrisk kraft. Hæggeström, 126 s. K.
5. 1944 års militärsjukvårdskommittés betänkande. Del 2. Beckman, 170 s. Fö.
6. Betänkande med förslag till geofysiskt observatorium i Kiruna m. m. Idun, 64 s. K.
7. Betänkande med förslag angående lantmäteripersonalens organisation samt avlöningsförhållanden m. m. Marcus, 132 s. Jo.
8. Betänkande med förslag angående fiskets administration m. m. Kihlström, 155 s. Jo.
9. Betänkande om tandläkarutbildningens ordnande m. m. Del 3. Tandläkarinstitutens organisation m. m. Beckman, 166 s. E.
10. Betänkande med förslag rörande civilförsvarets organisation m. m. Beckman, 262 s. S.
11. 1940 års skolutredningens betänkanden och utredningar. 8. Utredning och förslag rörande vissa socialpedagogiska anordningar inom skolväsendet. Idun, 148 s. E.
12. Ungdomens fritidsverksamhet. Ungdomsvårdskommitténs betänkande del 4. V. Petterson, 392 s. Ju.
13. Betänkande med utredning rörande riksräkenskapsverkets organisation. Marcus, 114 s. Fl.
14. Handeln med olja. Betänkande med förslag avgivet av oljeutredningen 1945. Hæggeström, 343 s. 4 pl. Fo.
15. 1941 års lärarlönesakniga. Betänkande med förslag till löner reglering för övningslärare. Sv. Tryckeri AB, 370 s. Fl.
16. Förslag till konvention mellan Sverige, Danmark och Norge om erkännande och verkställighet av domar i brottmål m. m. Norstedt, 24 s. Ju.
17. Stöd åt utvecklingshämmande ungdom. Ungdomsvårdskommitténs betänkande del 5. V. Petterson, 144 s. Ju.
18. Kommitténs för partiellt arbetsföra betänkande. 2. Förslag angående yrkesvägledning och yrkesutbildning för partiellt arbetsföra m. m. Katalog-o. Tidskriftstryck, 324 s. S.
19. Kompetensfordringar för statliga, vissa halvstatliga och kommunala tjänster samt sådana yrken och befattningar, för vilkas utövande kräves av statlig myndighet utfärdad behörighetsförklaring eller legitimation. V. Petterson, 288 s. S.
20. Elkraftutredningens redogörelse nr 2: 15. Redogörelse för detaljdistributörerna samt deras råkraftkostnader och priser vid distribution av elektrisk kraft. Älvsborgs län. Beckman, 48 s. K.
21. Socialvårdskommitténs betänkande. 15. Utredning och förslag angående särskilda barnbidrag och bidragsföreskott m. m. V. Petterson, 114 s. S.
22. Betänkande med förslag till ändrad lagstiftning angående handel med skrot, lump och begagnat gods. Sv. Tryckeri AB, 125 s. H.
23. 1945 års lönekommitté. 2. Betänkande med förslag till statens allmänna avlöningsreglemente m. m. Marcus, 289 s. Fl.
24. Betänkande rörande ett centralt arbetsmarknadsorgan. Norstedt, 220 s. S.
25. 1945 års akademikerutredning. Norstedt, 64 s. E.
26. Slutbetänkande avgivet av bostadssociala utredningen. Del 2. Saneringen av stadssamhällets bebyggelse. Organisationen av läne- och bidragsverksamheten för bostadsändamål. Idun, 598 s. S.
27. Betänkande med förslag till ändrad ordning beträffande vissa helgdagar. Katalog och Tidskriftstryck, 75 s. E.
28. Stuveriverksamheten i svenska hamnar. Hæggeström, 110 s. H.
29. Valfärdsanordningar för sjöfolk i hamn. Hæggeström, 118 s. H.
30. Betänkande med förslag till lag om regionkommuner m. m. Beckman, 214 s. S.
31. Betänkande med förslag angående utbildning av befäl för handelsflottan m. m. Idun, 264 s. H.
32. Utredning med synpunkter på sågverksdriften i Norrland och förslag angående inrättande av en central sågverkskola. V. Petterson, 150 s. 1 karta. Jo.
33. Redogörelse i sammandrag för utredning rörande planering av jordbruket och skogsbruket i Nedertorneå kommun. V. Petterson, 177 s. 6 pl. 1 karta. Jo.
34. 1940 års skolutredningens betänkanden och utredningar. 9. Gymnasiet. Idun, 622 s. E.
35. Elkraftutredningens redogörelse nr 2: 12. Redogörelse för detaljdistributörerna samt deras råkraftkostnader och priser vid distribution av elektrisk kraft. Malmöhus län. Beckman, 43 s. K.
36. Vid andra riksskogstaxeringen av Norrland åren 1938—42 använd metodik och härom vunna erfarenheter. Redogörelse avgiven av 1937 års riksskogstaxeringsnämnd. V. Petterson, 205 s. S.
37. 1945 års skoghärbärgesutredningens betänkande. Del 1. Utredning rörande bostads- och levnadsförhållandena på hemmanskogarna med förslag till åtgärder för bostadsbeständets komplettering och förbättrande. Idun, 301 s. S.
38. Lagberedningens förslag till jordabalk. 1. Norstedt, 313 s. Ju.
39. Supplement nr 7 till Sveriges familjenamn 1920. Statens Reproduktionsanstalt, 112 s. Ju.
40. Elkraftutredningens redogörelse nr 2: 11. Redogörelse för detaljdistributörerna samt deras råkraftkostnader och priser vid distribution av elektrisk kraft. Kristianstads län. Beckman, 40 s. K.
41. Statsmakterna och folkhushållningen under den till följd av stormaktskriget 1939 inträdda krisen. Del 7. Tiden juli 1945—juni 1946. Idun, 449 s. Fo.
42. Betänkande angående organisationen av försöksverksamheten på jordbrukets område. Katalog och Tidskriftstryck, 252 s. Jo.
43. Betänkande med förslag om upphävande av äldre giftermälsbalken. Norstedt, 72 s. Ju.
44. Kommitténs för partiellt arbetsföra betänkande. 3. Statens sjukhusutredningens av år 1943 betänkande. 3. Utredning och förslag angående sysselsättnings- och arbetsterapi vid vissa sjukhus och vårdanstalter m. m. Katalog och Tidskriftstryck, 176 s. 8 pl. S.
45. Polisen och allmänheten. Betänkande med förslag till tjänstereglemente för polisväsendet. Idun, 128 s. I.
46. Betänkande angående familjliv och hemarbete. Beckman, 320 s. S.

Anm. Om särskild tryckort ej anges, är tryckorten Stockholm. Bokstäverna med fetstil utgöra begynnelsebokstäverna till det departement, under vilket utredningen avgivits, t. ex. E. = eklelesiastikdepartementet, Jo. = jordbruksdepartementet.

STATENS OFFENTLIGA UTREDNINGAR 1947: 46
SOCIALDEPARTEMENTET

BETÄNKANDE

ANGÅENDE

FAMILJELIV OCH HEMARBETE

AVGIVET AV

UTREDNINGEN FÖR HEM- OCH FAMILJEFRÅGOR

STOCKHOLM 1947
K. L. BECKMANS BOKTRYCKERI
[1528 46]

STATENS DRUKNINGEN I BERNHORN 1878
KONSTAVANDE

BRITANNISKE
KONSTAVANDE

FAMILJELIV OCH HEMARBETE

AV
KONSTAVANDE

FRANZOSIN OCH HEMARBETE

AV
KONSTAVANDE

KONSTAVANDE

1878

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

	Sid.
Skrivelse till Konungen	5
Inledning	9
Kap. 1. Familjens funktioner	11
» 2. Familjen som centrum för konsumtionen	23
» 3. Grundvalen för familjens ekonomiska organisation	32
» 4. Den nuvarande hemhushållningens ekonomi	49
» 5. Förbättring av bostad och bohag samt inrättande av gemensamhets- anordningar	101
» 6. Kvinnornas hälsa och hushållsarbetets yrkessjukdomar	138
» 7. Kvinnorna i hemarbete och yrkesliv	150
» 8. Den anställda arbetskraften i hemmen	173
» 9. Forskningsverksamhet på familjelivets och hemarbetets områden..	229
» 10. Undervisning, upplysning och propaganda.....	255
» 11. Den centrala ledningen av statens åtgärder för ett allmänt familje- program	286
» 12. Sammanfattning.....	293
Bilagor:	
1. Hemarbetsforskning i utlandet	309
2. Principförslag till lokaler för Hemmens forskningsinstitut	315
Litteraturförteckning	317
Sakregister	319

INNEHALTSVERZEICHNIS

1	Einleitung	1
2	Kap. I. Einleitung	2
3	1. Kapitel	3
4	2. Kapitel	4
5	3. Kapitel	5
6	4. Kapitel	6
7	5. Kapitel	7
8	6. Kapitel	8
9	7. Kapitel	9
10	8. Kapitel	10
11	9. Kapitel	11
12	10. Kapitel	12
13	11. Kapitel	13
14	12. Kapitel	14
15	Bibliographie	15
16	1. Bibliographie	16
17	2. Bibliographie	17
18	3. Bibliographie	18
19	4. Bibliographie	19
20	5. Bibliographie	20

Till KONUNGEN.

Genom beslut av den 17 januari 1947 bemyndigade Kungl. Maj:t chefen för socialdepartementet att tillkalla sakkunniga för att fullfölja inom 1941 års befolkningsutredning påbörjat utredningsarbete angående hem- och familje-frågor.

Med stöd av nämnda bemyndigande tillkallades samma dag såsom sakkunniga fröken Karin Collin, fru Signe Höjer, ledamoten av riksdagens första kammare inspektrisen Ingrid Osvald, filosofie doktorn Hanna Rydh, fru Annie Wallentheim och fru Gertrud Wiklund. Åt fru Höjer uppdrogs att vara ordförande. Till sekreterare utsågs filosofie licentiaten Brita Åkerman Johansson.

De sakkunniga ha antagit benämningen Utredningen för hem- och familje-frågor.

Utredningen för hem- och familje-frågor har haft som uppgift att slutföra ett inom 1941 års befolkningsutrednings delegation för hem- och familje-frågor i väsentliga delar färdigställt betänkande. Ledamöterna av nämnda delegation ha varit identiska med utredningens ledamöter. Någon förändring av riktlinjerna för utredningsarbetet har ej ägt rum.

För genomförandet av utredningsarbetet ha såväl 1941 års befolkningsutredning som utredningen för hem- och familje-frågor samarbetat med myndigheter, kommittéer och enskilda. I det följande redovisas de viktigaste kontakter som ägt rum i samband med utarbetande av föreliggande betänkande.

Samråd har ägt rum med representanter för medicinalstyrelsen, statens byggnadslånebyrå, arbetsmarknadskommissionen jämte nämnda kommissions sakkunniga för kvinnligt arbete, socialstyrelsen, socialvårdskommittén, överstyrelsen för yrkesutbildning.

Till en konferens rörande hemhjälpverksamheten ha varit kallade representanter för vissa länsarbetsnämnder och arbetsförmedlingar.

I frågor rörande familjens ekonomiska organisation m. m. ha överläggningar ägt rum med fru Alice Jeansson, fru Margareta Bergenhayn, advokaten Barbro Björlingsson, advokaten Sonja Branting-Westerståhl och advokaten Valborg Lundgren.

I frågor rörande hemhushållningen och forskningen på hemarbetets område ha överläggningar ägt rum bland annat med styrelseledamöter och tjänstemän från Hemmens forskningsinstitut, representanter för Husmödrarnas samarbetskommitté och Hushållslärarynnornas samorganisation samt representanter för industriella branschorganisationer, Kooperativa Förbundet, Sveriges Lantbruksförbund m. fl.

I frågor rörande konsulentverksamheten ha överläggningar ägt rum bland annat med representanter för hemkonsulentkåren, Aktiv hushållning, Svenska slöjdföreningen, rektorn för Slöjdföreningens skola i Göteborg Åke Huldt samt konsulenten Lisa Smedberg.

Vid utarbetande av kapitlet rörande grundvalen för familjens ekonomiska organisation har biträde lämnats av filosofie doktorn Margit Wohlin, vid sammanställande av det statistiska materialet rörande den anställda arbetskraften i hemmet av byråchefen i socialstyrelsen Erland von Hofsten, vid utarbetande av förslaget rörande fasta hemassistenter och utvidgad social hemhjälpverksamhet av kanslidirektören i Stockholms stads sjukhusdirektion K. G. Tham, vid utarbetande av redogörelsen för den statistisk-sociologiska forskningen av aktuarien i socialstyrelsen Roland von Euler, vid utarbetande av förslaget

rörande konsulentverksamheten av byråsekreteraren inom överstyrelsen för yrkesutbildning Torsten Sjöberg.

Bilaga 1 rörande hemarbetsforskning i utlandet har skrivits av arkitekt SAR Ingeborg Waern-Bugge. Bilaga II Förslag till ritningar till lokaler för Hemmens forskningsinstitut har utarbetats av arkitekt SAR Sten Lindegren. Illustrationerna ha utförts av redaktör Curt Hildebrand.

Utredningen för hem- och familjefrågor får härmed överlämna betänkande med synpunkter och förslag rörande familjeliv och hemarbete. I ärendets slutliga behandling ha deltagit utredningens samtliga ledamöter. Utredningen för hem- och familjefrågor anser nu sitt uppdrag slutfört.

Stockholm den 25 augusti 1947.

Underdånigst

SIGNE HÖJER.

KARIN COLLIN.

INGRID OSVALD.

HANNA RYDH.

ANNIE WALLENTHEIM.

GERTRUD WIKLUND.

Brita Åkerman Johansson.

Illustrationen in dieser Zeitschrift sind
entweder von den Autoren selbst oder
aus dem Verlage der Zeitschrift
entnommen. Die Rechte vorbehalten.

Die Zeitschrift ist ein Organ der
Gesellschaft der Naturforscher
und enthält nur solche Aufsätze,
die von den Mitgliedern der
Gesellschaft eingereicht sind.
Stockholm im August 1901

REDAKTION

KARIN GÖTTAN WILHELM WILHELM
GERT WILHELM HANNA GÖTTAN

Verlagsgesellschaft

INLEDNING.

1941 års befolkningsutredning samt socialvårdskommittén och bostads-sociala utredningen ha i en serie under de senaste åren utgivna betänkanden tagit upp till granskning barnfamiljernas situation och kommit med förslag till åtgärder som syfta till att bereda familjerna direkta ekonomiska lättnader vid bosättning och barnafödande, för barnens löpande konsumtion, vid klädinköp för barnen, vid rekreationsresor för mödrar och barn, vid bostadsanskaffningen m. m.

Samtidigt ha föreslagits organisatoriska åtgärder för att betjäna familjerna med t. ex. förlossningsvård, hälsokontroll av barnen, semesterhem för husmödrar, hemvårdarinnor och allmän hemhjälpförmedling, förbättrad bostadsproduktion, skolfrukostar etc.

Dessa åtgärder avse att ge familjerna stöd så att de kunna bära den ekonomiska belastning, som tillkomsten av barn medför. Genom vissa av åtgärderna, såsom bostadsbidraget och klädrabatterna, avser man också att, jämsides med att man ger ekonomisk hjälp, tvinga fram en höjning av kvaliteten hos de ting familjen förbrukar och på så sätt förbättra familjernas konsumtionsmöjligheter.

För att de samhälleliga åtgärderna skola nå sin fulla effekt fordras emellertid att familjernas inre organisation fungerar på ett tillfredsställande sätt. För att familjerna skola kunna utnyttja de nya ekonomiska resurserna är det avgörande om de kunna hushålla klokt med sina medel. För att makarna skola med glädje sätta barn till världen och för att de skola kunna ge dessa en tillfredsställande uppväxtmiljö fordras, förutom en viss ekonomisk stabilitet, att samlivet mellan makarna är harmoniskt och att de ha förutsättningar att lösa de problem som sammanhånga med barnens vård och uppfostran. Utredningen för hem och familjefrågor har därför ansett det befogat att som komplettering till de utredningar rörande samhälleliga åtgärder till familjens bästa som tidigare framlagts, göra en analys av de faktorer, som påverka familjens inre organisation. Tyngdpunkten har därvid lagts på de förhållanden, som äro lättast åtkomliga för undersökningar och för praktiska åtgärder: konsumtionsvalet, hemhushållningens ekonomiska problem, organisationen av arbetet inom hemmen, de hemanarbetande kvinnornas ställning etc. Kapitlen 2 till och med 8 i föreliggande betänkande behandla frågor på dessa områden. Utredningen har emellertid icke velat underlåta att även beröra de mera svåråtkomliga men för familjen väsentliga problem som röra samlivet

inom hemmen, uppfostringsproblemen etc. Dessa behandlas i en kortfattad framställning i kapitel 1. I kapitlen 9 och 10 diskuteras forsknings- respektive upplysnings- och undervisningsverksamheten i frågor sammanhängande med familjelivet och hemarbetet. I kapitel 11 behandlas den centrala ledningen av statens åtgärder på familjepolitikens område. I kapitel 12 ges slutligen en sammanfattning av de synpunkter och förslag som i det föregående framförts.

FAMILJENS FUNKTIONER

Inledande synpunkter.

Utvecklingen inom den västerländska kulturkretsen under 1800-talets slut och 1900-talets första decennier har kännetecknats av en hastigt förlöpande industrialiserings- och mekaniseringsprocess, som i grunden omformat villkoren för människornas dagliga liv.

Tidigare var familjen en naturlig enhet för försörjningsarbetet, men i och med teknikens utveckling förlades den till synes väsentligaste delen av människans arbete för sin försörjning utanför familjeenheten. Tidigare var också familjegruppen den centrala förmedlaren av den kulturella traditionen — i och med att den ekonomiska tyngdpunkten flyttades utanför familjen kom en mängd nya grupper för kulturell aktivitet att uppstå och familjen synes få allt mindre betydelse även på detta område.

Det nya samhälle som växt fram kännetecknas av mekaniseringen, specialiseringen, arbetskraftens rörlighet. De industriella resurserna ge en försörjning för den stora massan som räcker till mer än rena livsuppehållet; människorna ha fått möjlighet till fritid och till ett val bland olika former av konsumtion. De hygieniska framstegen ha förbättrat de yttre levnadsförhållandena och säkrat en längre livstid.

På olikartade livsområden bildas grupper, som knyta samman människor för varierande ändamål. Yrkesutövarna bilda sina sammanslutningar; kring politiska, kommunala, sociala intressen bildas andra grupper; åter andra gälla religionsutövning, studier, sport och fritidssysselsättningar i övrigt. Individen är knuten till ett flertal grupper, men till de flesta av dem har han endast en lös anknytning.

De industriella resurserna erbjuda en alltmer snabb och bekväm behovstillfredsställelse såväl när det gäller den materiella försörjningen som förströelser, men samtidigt innebär det industriella produktionssystemet att den stora massan av människor får allt mindre inflytande över resultatet av sitt arbete och får allt större del av fritiden utfylld med passiva förströelser.

I ett samhälle sådant som det svenska är det bara en mindre procent av befolkningen som blivit renodlade storstadsbor. Produktionen är endast delvis industrialiserad, äldre gruppförhållanden och äldre produktionsmetoder bestå i stort antal och i rik variation. Men inflytandet från industrialismen gör sig gällande över hela samhället. Även där äldre tiders arbetssystem och åskåd-

ningar synas mycket fast rotade bryter sig dock ungdomen lös därur och rycks med i urbaniseringsprocessen.

De allmänna drag inom det moderna samhällets utveckling som här antytts ha flitigt analyserats och kommenterats. De ha ofta kommit att framställas som utvecklingens dominerande drag och ha måhända undanskynt andra faktorer, som dock äro minst lika väsentliga att framhålla.

Den splittrade grupptillhörigheten, passiviteten och mekaniseringen av förvärvsarbetet och det utåtriktade fritidslivet är dock icke vad som dominerar nutidsindividens tillvaro. Denna har trots allt sitt fäste i individuella personliga relationer inom familjegruppen och där utvecklas fortfarande en intensiv personlig aktivitet. Fastän så mycket har kommit till utanför familjen är denna dock fortfarande den mest stabila och för människan mest nödvändiga gruppen. Detta visas bäst genom den rotlöshet och oförmåga att motstå påfrestningar som framträder t. ex. hos ungdom vid brister i hemmiljön och ofta kan taga sig uttryck till och med i brottslighet.

Den tekniska forskningen har under de senaste decennierna gjort ofantliga framsteg och man har nu vunnit klarhet om att mänskligheten är i besittning av de tekniska resurserna för en tryggad försörjning. Samtidigt har man allt starkare fått uppmärksamheten riktad på den bristfällighet som kännetecknar människoforskningen och intresset för denna befinner sig i växande. Den vårt samhälles katastrof, som världskrigen inneburit, har givit denna forskning en brännande aktualitet. När frågan ställes om huru sådana katastrofer i fortsättningen skola kunna undvikas, hur människornas motståndskraft skall stärkas mot inflytelser från sådana rörelser som nazismen, framstår såsom en av de viktigaste utvägarna skapandet av en välbalanserad personlig miljö för individerna.

Den psykologiska forskningen har påbörjat studier i denna riktning. Man har analyserat innebörden av relationerna mellan barnet och föräldrarna och mellan syskonen, ungdomens förhållande till familjemiljön, förhållandet mellan parterna i ett kärleksförhållande och i det äktenskapliga samlivet. Det har visat sig att under människans hela utvecklingsgång ha de nära personliga förhållandena en utslagsgivande betydelse.

Att ge förutsättningar för en harmonisk samlevnad mellan människorna inom familjegruppen, att skapa en god och tryggad miljö för födande och fostrande av barnen kommer därför att framstå som ett av samhällslivets väsentligaste problem.

Sammanlevnadsproblemen mellan människorna äro emellertid ständigt sammanvävda med frågan om de materiella behovens tillfredsställelse. Ett materiellt minimum måste uppnås som grundval för varje aktivitet på det andliga området. När man nått ett sådant stadium av välstånd, att livsuppehållet icke längre vållar bekymmer, har man ett ofantligt stort antal alternativ för inkomstanvändningen och vilka av dessa som väljas är av största betydelse ur psykologisk synpunkt.

Konsumtionens inriktning bestämmer den yttre miljöns utformning. Valet

mellan olika bostäder och inredningsföremål, valet mellan t. ex. en högre standard i fråga om kost eller i fråga om kläder, valet mellan tillfredsställande av olika kulturella behov och olika nöjesbehov, valet mellan den ena eller andra utbildningen, alla dessa val, nyanserade i varje individuellt fall, kommer att ge såväl den yttre formen för familjens liv som att präglade dess andliga aktivitet. Som centrum för konsumtionen har familjen i det moderna samhället således en betydelsefull funktion, sammanvävd med dess funktion såsom centrum för människans emotionella kontakter.

I samband med funktionen som konsumtionens centralpunkt har familjen en betydelsefull uppgift som arbetsplats. Omkring en och en halv miljon arbetande eller närmare en tredjedel av den vuxna befolkningen är sysselsatt med arbete i hemmen. Förr i tiden var detta antal ännu större, då så gott som hela konsumtionsvaruproduktionen i hantverksmässig form skedde inom hemmen. Vid övergången till industriell framställning av stora grupper av konsumtionsvaror har hela den manliga arbetskraften och den större delen av de ogifta kvinnorna fått sin arbetsplats utanför hemmen. Med hemproduktionen syssla nu huvudsakligen de gifta kvinnorna, vilka ha sina praktiska arbetsuppgifter sammanflätade med uppgiften att fungera som sammanhållande länk inom familjen och som fostrare av barnen. Frågan om värdet av hemarbetet, frågan om det i vårt samhälle är en ekonomiskt rimlig användning av arbetskraften att den i så stor utsträckning som nu sker är knuten till hemproduktionen har ofta ställts, och utredningen har sett som en viktig uppgift att lägga fram material till belysningen även av detta problem.

Enligt ovanstående har utredningen alltså kommit fram till följande indelning av familjens huvudfunktioner:

- 1) *familjen som centrum för samlivet mellan människorna,*
- 2) *familjen som centrum för konsumtionen och*
- 3) *familjen som centrum för arbete.*

Som tidigare framhållits behandlar utredningen i föreliggande betänkande endast i korthet frågan om samlivet inom familjen och vad den har att säga kring detta problem framföres i fortsättningen av detta kapitel. De övriga funktionerna, konsumtionsfunktionen och arbetsfunktionen, behandlas där efter ur olika synpunkter i de följande kapitlen.

Familjen som centrum för samlivet mellan människorna.

Förhållandet mellan makarna.

Bildandet av en familj bygger på att en man och en kvinna känner dragning till varandra — erotiskt och på grund av överensstämmelse i fråga om temperament, allmänna intressen etc. I äldre tider med dess stabilare levnadsförhållanden var valet av äktenskapspartner också ofta en ekonomisk angelägenhet för släktgrupper och en viss överensstämmelse i fråga om de äkta makarnas levnadsvanor, arbetsvanor och ekonomiska vanor blev därigenom garanterad. Den större rörligheten och den större uppsplittringen av individerna i olika grupper i våra dagar gör att det erotiska momentet i äktenskapsvalet får en mera dominerande betydelse. Detta förhållande kommer också till uttryck i många av samhällslivets yttre former, där erotiken ges en alltmera framträdande plats såsom inom film, reklam, nöjesliv etc.

Karakteristiskt för äktenskapsbildningen hos oss är den sena äktenskapsåldern — för kvinnan i genomsnitt 27 år, för mannen 29. De många ungdomsår som gå innan man gifter sig utgöra för stora grupper av ungdomar en tid av erotiskt kringirrande. Fria, mer eller mindre tillfälliga sexualförbindelser synas under denna tid vara vanliga. Det tidigare bestående sexualtabu för den kvinnliga ungdomen inom vissa samhällsgrupper synes i och med den allmänna nivelleringen vara på väg att raseras.

Utredningen saknar anledning att i detta sammanhang närmare diskutera de problem, som sammanhånga med ungdomens sexualliv. Förhållandena ha mera ingående behandlats i betänkandet i abortfrågan, där bland annat vådorna för kvinnorna av de utomäktenskapliga förbindelserna klarlagts. Här skall endast understrykas att det är betydelsefullt, att det verkliga läget i fråga om sexualvanorna blir klart för dem som syssla med problemets olika sidor. Om de uppenbara missförhållanden som taga sig uttryck i bland annat aborterna, ökad spridning av könssjukdomar och i sexualförbindelser i så unga år att individerna varken fysiskt eller psykiskt äro mogna härför, skola kunna motarbetas, kan man icke uppnå något genom att, såsom ofta sker, blunda för de verkliga förhållandena och t. ex. endast rekommendera avhållsamhet även för grupper, där ett sådant krav ter sig verklighetsfrämmande.

Ur familjebildningens synpunkt måste det konstaterade läget i fråga om ungdomens sexualliv ytterligare ge tyngd åt kraven på att de yttre hinder av ekonomisk eller annan art som kunna finnas för tidiga äktenskap, såsom bostadsbrist, ojämn könsfördelning på vissa orter etc., i möjligaste mån avlägsnas.

När det gäller familjelivets inre förhållanden, anser utredningen att man kan konstatera att ett ökat behov av upplysning bland annat på det sexualhygieniska området gör sig gällande.

Trots att äktenskapen nu så gott som uteslutande grundas på ett individuellt kärleksval synes ofta brister just i den sexuella anpassningen vara vanliga, och trots att både män och kvinnor ofta före äktenskapet förvärvat erotiska

erfarenheter, synas de dock icke sällan sakna elementära begrepp om samlivets förutsättningar och möjligheterna till att utvinna verklig tillfredsställelse därur.

I en intressant undersökning, som nyligen gjorts i England på initiativ av en läkare, d:r Eliot Slater, och vars resultat ännu icke äro publicerade i sin helhet, men ha refererats i kortfattad form, ha vissa förhållanden rörande det äktenskapliga samlivet penetrerats. Undersökningen grundar sig på intervjuer med ett stort antal äkta par. Resultatet summeras på följande sätt.

»De sexuella behoven bli illa tillfredsställda i det vanliga äktenskapet. Samlivet blir rutin och innebär för mannen en källa till fysisk avspänning snarare än en andlig upplevelse av djup innebörd. För kvinnan blir det ofta icke ens detta. — Min man besvärar mig inte så ofta nu — säger en del av dem med patetisk tillfredsställelse. Orgasmen som skulle vara sexualaktens kulmen för kvinnan likaväl som för mannen betraktas som något ovanligt snarare än som något naturligt. Även på det rent sensuella planet är den äktenskapliga kärleken mestadels torr och oinspirerad. —»

Trots mycket entydiga slutsatser beträffande makarnas sexuella samliv funno de engelska undersökarna dock att endast omkring tio procent av makarna ansågo sina sexuella förhållanden vara helt otillfredsställande. Deras slutsats blir: »Vad som säkrar troheten inom äktenskapet i allmänhet är icke så mycket en intensiv sexuell tillfredsställelse som en allmän etisk syn på äktenskapet samt en successiv minskning av det erotiska behovet och ökad längtan efter komfort på bekostnad av romantik.»

Allt synes tyda på att de engelska resultaten äro giltiga också för vårt land. Läkare, sexuella rådgivningsbyråer, medlare i äktenskapstvister, de flitigt anlidade frågespalterna i hjärteangelägenheter i pressen, vittna om just denna osäkerhet och tafatthet inför sexuallivets problem. Kvarlevorna av sexualtabu från äldre tider hindrar fortfarande ungdomen att få en tillfredsställande sexualupplysning. Kunskapen om effektiva preventivmedel är begränsad. Man använder hellre de lättvindigaste än de som ger kvinnan den största tryggheten. Den ömhet och omtanke från mannen, som fordras för att kvinnan skall bli tillfredsställd och en full ömsesidighet i kärleksupplevelsen skall råda, saknas ofta. En fullkomlig okunnighet råder ofta om hur de problem skola bemästras som övergångsåldern medför för såväl män som kvinnor.

Det äktenskapliga samlivets problem gälla emellertid en mängd andra faktorer än de sexuella. I vardagslivets samvaro fordras för ett lyckligt äktenskap att makarna kunna uppfylla en hel del krav beträffande överensstämmelser i temperament, vanor, allmän livsuppfattning etc. Den ovannämnda engelska undersökningen visar att vad makarna själva i första hand föra fram är vissa mycket anspråkslösa önsknings beträffande den andra maken. Vad kvinnorna framför allt äro angelägna om i fråga om sin make är att han skall vara nykter och skötsam, inte brutal, ge regelbundna hushållspengar och tycka om barnen. Männerna önska i första hand att maken inte skall vara grälsjuk, inte slösaktig och ha förmåga att sköta hemmet på ett hyggligt sätt.

Olyckliga äktenskap angåvos ofta bero på att några av dessa krav icke blevo uppfyllda. Bland de temperamentsegenskaper som man angav som den förnämsta orsaken till äktenskapliga misslyckanden voro främst häftigt humör, nervositet, irritabilitet och benägenhet för svårmodighet.

Sannolikt skulle man nå ungefär samma resultat också inom svenska familjer. Att några av de värsta hoten mot lyckan i ett äktenskap skulle vara mannens spritmissbruk och hustruns tjatighet förefaller att stämma väl med erfarenheterna hos oss. Bägge företeelserna äro ofta tecken på en djupare liggande misstrivsel med den egna tillvaron och brist på förmåga att anpassa sig till de givna yttre villkoren. Andra förhållanden, som skada den äktenskapliga harmonien, ligga i svårigheten att åstadkomma en tillfredsställande form för familjens ekonomiska organisation. Till denna fråga återkommer utredningen i kap. 4.

Någon mera ingående analys av de komplicerade faktorer, som påverka det äktenskapliga samlivet, skall icke här göras. Svårigheter för enskilda individer till personlig livsanpassning, neuroser och andra själsliga skador hos någon av parterna kunna förhindra harmonin i samlivet liksom de ovan antydda bristerna i fråga om sexuell anpassning eller i fråga om bristande överensstämmelse i temperament och levnadsvanor. Även när bristen på överensstämmelse mellan makarna synes vara stor och förorsaka talrika slitningar, hålla många äktenskap i alla fall ihop, som det synes på grund av plikt känsla, ekonomisk bundenhet och även därför att man icke kan finna några utsikter till större lycka på annat håll. Människorna ställa ofta, som den engelska undersökningen understryker, mycket små krav på sin tillvaro och nöja sig om de blott få vissa elementära behov av trygghet i tillvaron uppfyllda. Å andra sidan visar den ökade skilsmässofrekvensen på minskad vilja till anpassning hos en yngre generation av äkta makar.

Vid bedömandet av vilka reformförslag som kunna övervägas på detta område måste först framhållas, att de djupaste orsakerna till missförhållandena bottna i vår kulturs allmänna utveckling och därför äro svåra att komma åt genom mer eller mindre sporadiska »åtgärder».

På längre sikt kunna måhända nya former för uppfostran, som ger individerna friare utvecklingsmöjligheter än nu, mera spontanitet och självsäkerhet, större allsidighet, verka så att det mänskliga samlivet blir rikare.

Vissa reformer med sikte att undanröja bestämda missförhållanden kunna emellertid i nuvarande läge anvisas, utan att man vill ge sken av att därmed samlevnadsproblemen i dess djupare bemärkelse skulle kunna lösas. Vad man främst vill peka på är behovet av ökad upplysning och rådgivning på det sexuella området. Befolkningsutredningen har behandlat denna fråga i betänkandet angående abortfrågan och där understrukit att såväl skolornas sexualundervisning som tillgång till rådgivning för vuxna bör ökas. I detta betänkande var emellertid huvudsynpunkten frågan om hur det samhällsönda som aborterna utgöra skall bekämpas. I andra sammanhang har sexualupplysningens vikt understrukits ur synpunkten av nödvändigheten att bekämpa köns-

sjukdomarna. När utredningen nu har till behandling frågan icke om samhällsolyckor såsom aborter och könssjukdomar utan om »normala» förhållanden inom sexuallivet, är det angeläget att betona vikten av upplysning även till många av dem, vars förhållanden utåt framstå som sunda och normala. Torftigheten och osäkerheten inom många äktenskap torde ofta bottna i, eller i varje fall ökas, på grund av brist på kunskaper. För ett mycket stort antal människor såväl bland de helt unga som bland de äldre skulle en öppen klarsynt diskussion av sexualproblemen ha en befriande inverkan. De skrifter som finnas på området nå icke ut till den stora massan av människor. Den upplysningsverksamhet som bedrivs av enstaka sexualhygieniska rådgivningsbyråer och föredragshållare gör det icke heller. Vad som behövs är att möjligheter stå till buds för alla, dels att få en objektiv framställning av frågorna t. ex. genom tillgång till litteratur eller föredrag i ämnet och dels att kunna få tillfälle till personlig diskussion om egna problem. Till frågan om samordningen av den sexualhygieniska upplysningen med annan behövlig upplysning i familjefrågor återkommer utredningen i kap. 10.

Den rådgivning som makarna behöva gäller emellertid icke endast de sexualhygieniska frågorna utan även andra problem, som föranleda svårigheter inom äktenskapet. Konflikter som bottna i olikheter i temperament, i vanor och allmän livsuppfattning kunna många gånger dämpas om makarna få möjligheter att framlägga svårigheten för en utomstående och ledas till att objektivt analysera konflikthanledningarna och få anvisning på vägar att överbygga dem genom ömsesidig anpassning. Möjligheter till diskussioner på detta plan ges nu endast makar, som avse att begära skilsmässa och underkasta sig medling. Då är emellertid den äktenskapliga söndringen ofta så djup, att de goda råden icke göra verkan. En vänlig, saklig rådgivningsverksamhet med sikte på att lära människor att genom självanalys och objektivisering av synen på besvärigheterna i de vardagliga förhållandena skulle otvivelaktigt vara av värde i många äktenskap, där söndringen icke ännu lett fram till åtgärder för att söka skilsmässa, men där den dock skadar familjeharmonien. Mycket ofta får en dylik rådgivning också länkas in på en mängd praktiska problem t. ex. på det ekonomiska området. Utredningen återkommer till organisationen av denna rådgivning i kap. 10.

I andra fall kommer en rådgivare i äktenskapsfrågor att kunna konstatera allvarliga neurotiska skador hos någon av parterna och bör då kunna hänvisa till nervläkare. Att tillgången till behandlingsmöjligheter för nervösa åkommor överhuvudtaget är dålig och att många människors tillvaro, både de sjukas och deras anhörigas, skulle kunna förändras om behandlingsmöjligheterna förbättrades, skall icke utredningen i detta sammanhang gå in på, men vill hänvisa till de redogörelser rörande denna fråga som lämnas i Social årsbok 1945 bland annat av doktor Gunnar Inghe samt till de utredningar som pågå bland annat angående den s. k. öppna vården.

Bland de åtgärder i positiv riktning som böra vidtagas på detta område, är vidare en utökning av såväl den psykologiska som den sexualhygieniska

forskningsverksamheten. I vår tid har visserligen förståelsen för vikten av människovården ökats men mycket litet göres fortfarande för att öka resurserna för en dylik vård genom forskningsverksamhet. Utredningen skall icke här upptaga hela frågan om behovet av en grundläggande forskning på det psykologiska området, utan vill hänvisa till bland annat den tidigare omnämnda framställningen i Social årsbok och de krav som där framläggas.

Barnuppfostrans problem.

Det urbaniserande nutidssamhällets typiska drag är rörlighet, mångfald föränderlighet. Det bjuder individerna i hastig följd rikt varierande passiva upplevelser, men ger däremot föga material till egen verksamhet. Stads gatornas trafik och reklamskyltning, tävlingssporten, filmen och radion äro karakteristiska element i denna miljö, vilken i hög grad är en miljö skapad för vuxna, som kunna ha de hågkomster och den överblick som fordras för att följa växlingarna och stimuleras av dem.

En miljö för barn bör ha motsatta egenskaper. Den bör vara stilla, enkel och lätt gripbar, samtidigt som den ger stimulans till självverksamhet och näring åt fantasilivet.

Frågan om »barnuppfostran» har därför inom det nutida stadssamhället kommit att erbjuda helt nya problem. Aldre tiders miljö gav liksom landsbygdens miljö fortfarande gör en naturlig omgivning för barnens liv, där de i lugn och ro kunde bygga ut sin erfarenhetssfär och från de vuxnas dagliga arbetsliv få material för sin aktivitet. Ju mer urbaniseringen fortskrider desto starkare blir behovet att ge barnen en lämplig miljö. Uppgiften att skapa en barnmiljö vilar först och främst på familjen och dess uppgift är mera komplicerad i våra dagars samhälle än i äldre tiders. Familjens uppfostringsfunktion har därför fått ökad betydelse mot förr och detta långt upp i ungdomsåren. Visserligen har samtidigt skolans och andra institutioners insatser för såväl fostran som kunskapsmeddelelse ökats, men det yttre livets förändringar ha varit så omfattande att, trots att familjen får ökad hjälp, dess uppgifter dock växa i en stegrad takt.

Den moderna barnpsykologien har klarlagt betydelsen av barnens utveckling under deras tidigaste år. Man har visat på betydelsen av den behandling som kommer redan spädbarnet till del, hur metoderna för amningen, avvänjningen, den kroppsliga vården överhuvudtaget under det första levnadsåret kunna bestämma personlighetens inriktning. Man har också visat hur känslig den period är då barnet under 2—3-årsåldern orienterar sig i omvärlden och hur viktigt det är att uppfostraren kan följa och stödja den process som då försiggår. En svensk barnpsykolog, fil. lic. Carin Ulin, har framlagt följande synpunkter på uppfostran under förskolåldern.

»För att kunna fostra ett barn, d. v. s. befordra dess utveckling, kräves först och främst, att vi *lärt känna barnets olika utvecklingstendenser*. Den moderna barnpsykologien har därför i hög grad blivit en utvecklingspsykologi som söker klarlägga mognandets processer steg för steg. Med kunskap om barnets aktuella

känslolinställning, aktivitetsbehov och intellektuella intressen på respektiva åldersstadium har en fostrare möjlighet att *anpassa sin utvecklingshjälp så att den gagnar barnet*. Det finnes perioder, då t. ex. lydnaden är en glad lek för barnet. Det gläder sig åt att kunna förstå och utföra de uppdrag som den vuxna ger. Det gäller då att icke störa den glada leken genom onödigt kommando och genom ett alltför dressyrmässigt förfarande, ty därigenom kan lydnadsglädjen för alltid tillintetgöras i barnets sinne. Det finnes åter andra perioder, då en begynnande organisationsförmåga gör den egna aktiviteten till ett centralt intresse och varje störning utifrån till en förhatlig upplevelse. Barnet som några månader tidigare så glatt följde en uppmaning värjer sig nu för att bli avbrutet i sin lek. I stället vill det så gärna för de vuxna berätta om allt vad det gör. På detta stadium bör barnets begynnande organisationsförmåga omhuldas, dess småprat vinna resonans och lydnadskraven inskränkas till absolut nödvändiga fordringar. Sker sålunda kommer den förut vunna lydnadsglädjen att hjälpa barnet över svårigheten att ställa om sig från en egen målsättning till en av andra uppställd.

För att befordra barnets utveckling måste vi vidare lämna *det frihet till spontan verksamhet*. Det är nämligen icke fostraren som skall bestämma vad barnet skall sysselsätta sig med, utan barnet självt skall finna sitt verksamhetsfält utifrån sina inre mognande krafter. Av särskild vikt är detta under barnets första levnadsår, då dess själsliga struktur i så hög grad skiljer sig från den vuxnes, att denne icke utan vidare kan utifrån sitt själstillstånd sluta sig till barnets behov. Man riskerar att leda in barnet på en aktivitet som ligger över dess förmåga och utanför dess intressesfär, vilket kan medföra ovilja för aktivitet, ovilja för den vuxne som påtvingar sådan aktivitet. Såväl praktisk som social missanpassning kan bli följden. Man riskerar vidare, att barnets hela utveckling blir missriktad, att viktiga motoriska funktioner kanske försummas, vilka aldrig helt kan tagas igen, att vissa praktiska erfarenheter förbigås, som skulle lett fram till en reell föreställningsvärld, grundvalen för en mer teoretisk dylik på ett högre utvecklingsplan. Vi måste därför på förskolestadiet utgå ifrån att barnet självt bäst vet, vilken aktivitet som är mest lämplig. Vår fostran måste där främst bestå i att ge utrymme, lekmaterial. Under den spontana leken lär barnet att känna arbetsglädje, att sätta mål för sin verksamhet. — — —

För befordran av barnets utveckling kräves för det tredje, att barnet får *hjälp till självorganisering*. Gentemot en föregående tid, där uppfostran ofta uppfattats som ett slags dressyrprocess, där det viktigaste var att lära barnet ett beteende som motsvarade de vuxnas åsikt om hur barnet borde bete sig, kom en tid, då man framför allt krävde frihet för barnet att vara sig självt i enlighet med dess inre mognadsstadium. Denna frihet för barnet kunde lätt bli en frihet till självsvåld, då barnet i våra moderna samhällsförhållanden ofta blir överstimulerat — — — det blir föremål för mycken beundran och för eftergift även i frågor, där barnet icke kan vara den bestämmande. Friheten är nödvändig, men väl att märka icke en frihet till självsvåld, utan en frihet till självorganisering. Behovet att organisera sitt känsloliv, sina aktivitetsimpulser, sitt kunskapsförråd är levande inom varje sund individ. Behovet att organisera sin målsättning likaså. — — —

Under de första levnadsåren lägges grunden till känslolivets organisation kring skilda objekt, främst sociala dylika, d. v. s. barnets sociala känslor till föräldrar och andra barn organiseras och fixeras. Även barnets självkänsla får sin egenart nu. Under dessa år organiseras kroppsrörelserna och därifrån barnets hantering av tingen och dess praktiska verksamhet, dess praktiska tänkande. På denna organisation bygger senare den intellektuella utvecklingen och det teoretiska tänkandet. Det är därför för det första mycket viktigt hur barnets sociala anpassning sker till auktoriteter, till jämnåriga. Inre förtroende och samhörighets-

känsla, icke yttre maktbud, måste bilda grunden för förhållandet till auktoriteter. Men väl att märka, att tillit till och förtroende för har man blott för den som är starkare än en själv. Fasthet och kärlek i förening kräves för att barnets förtroende skall vinnas. För det andra är det av vikt, att icke blott barnets kroppsliga behov, såsom föda, värme, skydd mot fara, tillgodoses av vårdaren, utan barnet måste även få sina aktivitets- och kunskapsbehov tillfredsställda. Vårdaren måste alltefter som barnet utvecklas även kunna vara lekledare och något av lärarinna. I annat fall förlorar hon en del av sin auktoritet. Aktivitetsbegäret börjar dominera alltifrån sexårsåldern. Gemensamma aktivitets- och kunskapsintressen bildar även grunden för barnens kamratsamvaro och därmed för den blivande sociala inställningen.

Rörelsefrihet och lekmaterial motsvarande åldersstadiets behov väcker de spontana drifterna och under dessas utövning utvecklas icke blott barnets praktiska förmåga, utan lägges även grunden till den intellektuella bearbetningen av barnets upplevelser med den sakliga och personliga omgivningen. Barnet lär känna tingens egenskaper, lär sambandet mellan medel och mål, mellan orsak och verkan. Det lär att samarbeta med andra. Och härunder lär barnet att organisera sin verksamhet så att resultat uppstår och den stund kommer då barnets glädje över resultatet blir ett självständigt moment som i sin tur eggat till förnyad verksamhet. Aktiviteten blir mer och mer underordnad ett på förhand uppställt mål. Driftsmässig verksamhet börjar ersättas av viljebestämd. Även det intellektuella kunskapsförråd som vunnits kräver organisering för att kunna utnyttjas. Under fortskridande analys och syntes organiseras begreppsbildningen och det logiska tänkandet.»

I detta uttalande ges en sammanfattning av något av det som moderna barnpsykologer framställt som fostrarens viktigaste uppgift under förskolåldern, nämligen att främja den utveckling, som är den naturliga för barnet under olika åldersstadier, och länka in barnets verksamhet i det sociala sammanhanget. Samma krav ställes även när barnet blir äldre. I och med att det börjar skolan och inordnas i ett kamratliv och ett arbetsliv utanför hemmet har hemmet mindre del i dess tillvaro men spelar ändå en dominerande roll för dess harmoniska utveckling. De yttre kontakterna med kamrater och lärare växla, en mängd intryck och kunskaper strömmar över barnet bland vilka det har att göra ett urval. Hemmet ger det den fasta utgångspunkten för detta val — dess uppmuntran i den ena eller andra riktningen, dess negativa inställning till olika företeelser blir i hög grad bestämmande för hela inriktningen av barnets intressen och aktivitet. Först i och med att puberteten passerats och den egentliga ungdomstiden börjar, frigör sig barnet från föräldrarnas inflytande och blir en självständig individ. Den väsentliga uppfostran är då avslutad för föräldrarnas del — något som det är viktigt att dessa lära sig förstå — hemmet bör fortfarande ge trygghet och goda råd, föredöme och kamratskap men har i allmänhet icke längre möjlighet och bör icke försöka att utöva något bestämmande inflytande över den unges livsriktning.

Nutidens föräldrar stå alltså som uppfostrare i en krävande situation. Den nya människoforskningen har givit nya och vidgade men ännu i många fall famlande och osäkra kunskaper om barnens utveckling och de medel som ges att befrämja denna. Samhället av i dag ställer genom sin komplicerade byggnad krav på uppfostraren och hemmiljön av helt annan art än under tidigare skeden.

Vilka möjligheter ha då vår tids unga föräldrar att bli goda uppfostrare? Liksom när det gäller att åstadkomma ett harmoniskt förhållande inom äkten- skapet är det icke möjligt att ge något klart formulerat recept för hur man skall nå ett lyckat resultat vid barnuppfostran. Ytterst hänger allt på de personliga faktorerna, på föräldrarnas allmänna psykiska balans, på deras livs- inställning, på deras sinnesart och på den bakgrund de ha i egna barndoms- upplevelser. Äro föräldrarna allmänt lyckliga och harmoniska människor, ge de i sitt dagliga arbete och i sitt förhållande till varandra ett gott exempel, kunna de bli goda uppfostrare utan några teoretiska psykologiska kunskaper och utan att den yttre miljön är speciellt väl tillrättalagd. Äro de däremot nervösa och disharmoniska i sitt samliv, påverkar detta barnen i negativ rikt- ning, även om föräldrarna ha teoretiskt fullt klart för sig hur man bör be- handla barnen.

För de flesta människor gäller emellertid inte något av dessa ytterlighets- fall. Inom ett normalt familjeliv löper vardagen i någorlunda jämna fåror, för- äldrarna är inte några av naturen fullgoda uppfostrare men inte heller så dis- harmoniska att de nödvändigtvis måste komma att snedvrیدا barnens utveck- ling. De nedlägga i allmänhet mycket stor möda på sin fostraruppgift men ha obestämda riktlinjer för densamma. Rester av en konventionell uppfatt- ning om hur man bör fostra barn blandas med dunkelt fattade kunskaper om nyare psykologiska synpunkter.

En stark känsla av villrådighet inför uppfostringsproblemen kommer till synes i olika sammanhang. I enkäten »När fredens nya värld planeras» år 1942 besvarade 915 gifta kvinnor frågan: »På vilket område har Ni funnit att Er förberedelse för Edra uppgifter i hemmet varit otillräcklig?» Sedan de svarande prickat för ett eller flera ämnen där de ansågo sina kunskaper ha varit otillräckliga erhöles följande resultat:

	Antal gånger ämnet nämnes:
Barnuppfostran	608
Sexualkunskap	479
Sömnad	472
Barnavård	463
Hemmets skötsel	436
Matlagning	288

Över två tredjedelar av de svarande ansåg alltså, att de skulle behövt en större förberedelse som uppfostrare. Detta gällde ändå aktiva kvinnor i föreningslivet med större möjligheter att skaffa sig kunskaper än de flesta andra kvinnor i vårt land.

Utredningen vill för sin del understryka att den anser att betydande resul- tat på uppfostrans område skulle kunna nås genom att föräldrarna få bättre kunskaper. Frågan har tidigare berörts i betänkandet angående den husliga

utbildningen, där det föreslås att barnavård och barnuppfostran skall få ökat utrymme såväl inom den undervisning som ges på skolstadiet som på yrkes skolans stadium. I betänkandet föreslås även att kursverksamheten för vuxna skall intensifieras genom att inom den allmänna konsulentorganisationen en särskild konsulent rörande barnavård och barnuppfostran tillsättes. I de remissyttranden som avgivits med anledning av ifrågavarande betänkande ha i några fall tveksamhet framförts beträffande behovet av en dylik konsulent. Utredningen för hem och familjefrågor är emellertid övertygad om att den tveksamhet som yppats beror på att ett mera ingående klarläggande av dessa konsulenter arbetsuppgifter icke gjorts. Utredningen anser att de skola ha en utbildning såväl rörande den kroppsliga barnvården som rörande uppfostringsfrågor och att man skall för dessa tjänster söka erhålla kvinnor med mognad och god erfarenhet från arbete med barn i olika åldrar. Dessa konsulenter skola hålla föredrag, kurser och studiecirklar för föräldrar. Deras undervisning skall gå ut på att klarlägga de stora dragen i barnens och ungdomens utvecklingsgång och påpeka de vanliga uppfostringssvårigheter, som möta på olika stadier i barnens utveckling. De skola visa på vad som är de viktigaste förutsättningarna för att skapa en god barnmiljö i hemmet och på de möjligheter som finnas att ge utrymme för barnens aktivitet och fantasi. I samband med den allmänna framställningen skola de ge tillfälle till frågor och diskussioner kring åhörarnas individuella problem. Det skall understrykas, att ifrågavarande barnkonsulenter skola taga upp endast normala förhållanden och så snart de stöta på frågor som hänryta på svårare uppfostringskonflikter råda föräldrarna att konsultera en specialist. I den mån som de planerade klinikerna för uppfostringsfrågor komma till stånd inom länen kunna problemfallen få vård vid dessa. Att den stora massan av vanliga föräldrar med sina vanliga problem skulle kunna få möjlighet att personligen besöka dessa kliniker för konsultation är icke tänkbart.

Vad beträffar kroppsvården av barnen har befolkningsutredningen redan i betänkandet om den husliga utbildningen understrukt, att undervisning rörande spädbarnsvårdens detaljer liksom överhuvudtaget anvisningar för skötandet av barnens hälsa i första hand tänkes anknyta till den förebyggande barnvården och barnavårdscentralernas verksamhet. Detta bör icke hindra att ifrågavarande konsulent kan där så befinnes lämpligt även stå till förfogande för kurser i kroppsvård av barn. Till frågan om samordningen av rådgivnings- och kursverksamheten på barnuppfostrans område med annan motsvarande verksamhet återkommer utredningen i kap. 10.

Utredningen vill vidare understryka att den barnpsykologiska forskningen bör utökas och intensifieras. I många fall äro, som tidigare framhållits, kunskaperna om barnens utveckling och vägarna att lösa de många komplicerade uppfostringsproblemen i hög grad osäkra. Ett ökat stöd åt forskningen på detta område liksom åt människoforskningen överhuvudtaget anser alltså utredningen vara ett betydelsefullt led i det positiva familjeprogram som utredningen här skisserat.

FAMILJEN SOM CENTRUM FÖR KONSUMTIONEN

Konsumtionens allmänna drag.

Den samhällseliga produktionsapparaten yttersta ändamål är att tillgodose konsumtionen. Den nutida tekniken ställer ständigt nya resurser till människans förfogande för konsumtion. Varuurlvalet på kostens, klädedräktens, bostadens områden blir allt större. Fritidslivet utvecklar ständigt nya yttre former. Genom t. ex. de nya kommunikationerna ges chanser till en rörlighet som överstiger allt vad människorna hittills varit med om.

Det kan tyckas som om människorna i våra dagar på grund av sina ökade ekonomiska resurser, sin ökade fritid och på grund av den oerhört rika marknad som öppnar sig för dem skulle ha förutsättningar att få en rikare tillvaro än någonsin förr och som de skulle ha möjligheter att skapa sig en mera individuellt utformad miljö och att bättre tillfredsställa personliga önskningar beträffande tillvarons allmänna utformning. I stället måste man konstatera att människorna inför den överväldigande mängd av nyheter som strömmar över dem sakna fasta riktlinjer för sina val. De infångas av en mäktig apparat av propaganda och kommersiell reklam som leder deras uppmärksamhet framför allt på civilisationens tekniska sida och på olika medel för tillfredsställelse av de konventionella behoven.

Den enskilda individens användning av sina ekonomiska resurser och av sin energi och av sin tid synes följa vissa stereotypa former. Ungdomen som får egna inkomster använder dessa i stor utsträckning till kläder och skönhetsvård, till nöjen, sport och dylikt. De unga flickornas intresse för sitt yttre hålles vid liv genom en ständig trumeld av propaganda i press, film och annonser. Den unga mannens intresse för tekniska nyheter, t. ex. när det gäller motorcyklar och bilar, uppehålles på samma sätt. Så gå ungdomsåren ofta i en ständig hetsjakt att hålla jämna steg med de krav på tillvaron som reklamen och nöjesindustrien framställa som självklara.

Inför familjebildningen står såväl den manliga som den kvinnliga parten tämligen frågande beträffande de behov, som inom den nya livsformen skall tillfredsställas, och man faller därför gärna tillbaka på rester av konventionella och för andra tidsförhållanden utformade föreställningar om hur ett hem skall se ut och vara inrett. Barnens och hemarbetets behov väta många vid familjebildningen inte mycket om, och när dessa behov så småningom göra sig gällande, är det framför allt diverse enstaka ting som reklamen skjuter fram som komma i åtanke för inköp, medan en mera allsidig plane-

ring för familjens liv icke göres. Under hela familjens utvecklingsgång, då barnen växer upp och så småningom lämna hemmet och makarna åldras, ger den konventionella formen för konsumtionen hela tiden i hög grad prägel åt valen. Kraven på att familjemedlemmarna skall vara välklädda då de umgås med andra, umgängeslivets krav på mat och dryck, kraven på att bostaden skall visa sig i ett prydligt yttre skick präglade i hög grad många familjers konsumtionsvanor. Det är delvis normer för mycket ålderdomliga levnadsformer som på dessa områden finnas kvar. Samtidigt tränga vissa av den nya teknikens uppfinningar in och erövrar sig snabbt en plats bland familjelivets behovsvaror. Radioapparaten är ett typiskt exempel på en sådan artikel som fyller en helt ny funktion inom familjen. Men också här är man på väg att ställa krav på finesser i fråga om såväl konstruktion som utseende som grundas på en önskan att ha den lika »fin» som andras.

De drag av ensidighet och konventionalism som präglar konsumtionsvalet göra sig givetvis icke överallt gällande. I många fall bryta igenom t. ex. personliga intressen för studier, hobbies, läsning, konstnjutning etc. eller strävan att nå kroppslig hälsa genom kroppsvård, friluftsliv och sport. Men att konsumtionsvalet dock domineras av de först antydda dragen torde vara oemotsägligt.

Familjekonsumtionen.

Den större delen av konsumtionen är knuten till familjen. Ungdomen som får inkomster som den själv bestämmer över är ofta till någon del av sin konsumtion knuten till föräldrahemmet t. ex. genom att den bor där. De unga männen och de unga flickorna äro dessutom att betrakta som blivande familjebildare och deras konsumtion kan därför betraktas ur familjens synpunkt. De vuxna som förbli ogifta och bilda egna hushåll böra däremot betraktas som specialfall liksom den grupp som är inordnad i storhushåll av olika slag. Dessa grupper erbjuda intressanta problem, men den dominerande och för samhället betydelsefullaste konsumtionen är dock den som sker inom familjens ram. Därvid äro olika grenar av konsumtionen i olika grad familjebetonade. Bostaden t. ex. är familjens gemensamma, oftast vald och inredd av man och hustru gemensamt. Mathållningen och inköp av olika ting till hushållet är i allmänhet husmoderns sak. Klädinköpen vila också i hög grad på husmodern fastän där också individuella val förekomma. Mannen köper åtminstone vissa av sina kläder själv och ju äldre barnen bli dess mera självständiga bli de också i sina klädköp. Fritidssysselsättningar organiseras omväxlande familjevis och individuellt.

Dessa former för konsumtionen äro ovan schematiskt framställda. Mycket stora olikheter råda inom olika former av hushållsorganisation och inom olika landsdelar, varvid såväl den större eller mindre anknytningen till jord-

bruk, vars produkter konsumeras direkt, som avståndet till inköpsställena etc. inverkar.

Hela frågan om hur konsumtionen är beskaffad inom olika åldrar, socialgrupper, yrkesgrupper etc. och studier av de krafter som bestämmer konsumtionsvalet synes vara ett av samhällsvetenskapen i vårt land försummat område och ett område vars betydelse framstår med allt större skärpa i och med att levnadsstandarden stiger. Såsom tidigare framhållits finnes ett oupplösligt samband mellan materiell och andlig miljö. Människans sätt att förfoga över sina resurser av pengar, tid och energi äro därför av betydelse för hela frågan om deras själsliga balans.

Vad som borde studeras är alltså levnadsvanorna inom olika befolkningsgrupper, hemmens inredning och utrustning, kostvanorna, de olika familjemedlemmarnas klädvanor och det bruk som människorna göra av sin fritid. Samtidigt borde göras en analys av de faktorer, som påverkat valen i de olika fallen, och en bedömning av den grad av behovstillfredsställelse som uppnåtts. Utredningen återkommer till frågan om konsumtionsstudier i kap. 9.

Utifrån dylika studier skulle en diskussion kunna föras om åtgärder, som skulle kunna vidtagas för att förbättra konsumtionsmöjligheterna. Dessa åtgärder kunna å ena sidan gälla att på olika vägar ge impulser till förbättringar i produktionen av sådana nyttigheter som familjen behöver, och å andra sidan ge konsumenterna kunskaper som de nu sakna om vilka resurser som finnas. Denna kunskap måste dels gälla mera kortsiktiga fakta rörande förekomsten av vissa varor dels om kvalitet och funktioner hos dessa varor. På längre sikt måste kunskaperna innebära att individen får större överblick över kulturlivet i dess helhet, över möjligheten att välja och vraka bland dess olika grenar, att sträcka ut sin aktivitet över olika livsområden. Den förra formen av upplysning får rikta sig direkt till köpare av olika varugrupper. Det senare blir en uppgift för vår folkuppfostran, inom hemmen, skolorna och bildningsorganisationerna.

Det material rörande familjens nuvarande yttre levnadsförhållanden som nu finnes tillgängligt är som nämnts icke särskilt rikhaltigt och uppbyggt endast på detaljundersökningar och sporadiska iakttagelser på vissa områden. Det finnes icke heller något färdigt program för hur man skall åstadkomma en sådan allsidig behovstillfredsställelse, att familjens centrala uppgifter att ge barnen en harmonisk uppväxtmiljö och främja ett lyckligt samliv mellan makarna bäst fylls. Vissa allmänna riktlinjer för skapande av en sund familjemiljö framlägges i korthet i det följande. De krav som härvid ställts på miljön äro följande. Den skall vara:

- a) hälsobefrämjande,
- b) ändamålsenlig,
- c) kvalitativt och estetiskt tillfredsställande,
- d) utvecklingsbefrämjande.

En hälsobefrämjande miljö.

Ett grundläggande krav är att den yttre miljön skall vara hälsosam. Den bostad man lever i skall vara solig, ljus, varm och lätt att rengöra och ge goda utrymmen och möjligheter för skötseln av den personliga hygien. Kläderna skola ge tillräckligt skydd mot temperaturens växlingar och vara lättvättade och smidiga. Födan skall vara fullgod och riktigt sammansatt.

Kravet på att bostaden skall främja hälsan vidgar sig till att omfatta förutom den fysiska också den psykiska hälsovården. Tillräcklig rymlighet och en god ljudisolering fordras för att familjemedlemmarna skola få lugn sömn under natten och även vila och ro under dagen. För att makarnas sexuella samliv skall kunna försiggå ostört behöva de ett avskilt sovrum. De vuxna familjemedlemmarna liksom barnen behöva utrymmen för sina personliga sysselsättningar så att slitningar mellan familjemedlemmarna undvikas. Hemmets inredning ger bekvämlighet och trevnad genom goda bäddar och sittplatser och en riktigt avvägd belysning. Ordningen befrämjas och irritationsmoment undanröjas om förrådsutrymmena är tillräckliga och välplanerade. För att familjens medlemmar skola få tillfälle till vistelse i sol och friska luften så mycket som möjligt är det viktigt att uteplatser finnas i anslutning till bostaden. Särskilt skall understrykas vikten av att dessa icke utformas på konventionellt sätt utan knyts ihop med bostaden och livet inom denna liksom med den kringliggande naturen. Både stads- och lantbostaden behöva dessa komplement.

Ändamålsenlighet hos bruksvarorna.

Med kravet på ändamålsenlighet avser man att bostaden, bohaget, arbetsredskapen, kläderna skola vara planerade och utförda så att de på bästa sätt fylla sina praktiska funktioner.

Bostaden skall vara sovplats — på en ändamålsenlig sådan ställes olika krav i fråga om rumsdisposition etc. Den skall vara arbetsplats för en mängd olika sysslor — det fordras att var och en av dessa sysslor genomstuderas var för sig och i kombination med varandra och att de ges ett välplanerat utrymme med lämplig utrustning. Bostaden skall därtill vara en plats för barnen att leka i — därför måste bostadskonstruktören tänka sig in i hur de olika åldrarnas lek tillgår och disponera och utrusta bostaden så vitt möjligt i enlighet med lekens fordringar. Umgängeslivet skall också ha sin plats inom hemmet — därför fordras en viss rymlighet och en sådan disposition av bostaden att barnen på kvällarna kunna sova ostörda av de vuxnas sysselsättningar.

Alla dessa här i största korthet antydda krav kunna tyckas enkla och självklara men det är endast på allra sista tiden som de överhuvudtaget medvetet observerats vid bostadsplaneringen. Någon grundlig genomplanering av bostäderna och bostadsinredningen med sikte på de olika funktionerna sker

ännu blott undantagsvis. Så länge som t. ex. såväl golv och väggbeklädnad som möblernas ytor och överdrag i stor utsträckning göras av material som inte tål vatten eller beröring av en smutsig barnhand, så länge äro vi långt ifrån förverkligandet av ändamålsenlighetskraven på bostadens område.

När det gäller möbler och en mängd av de föremål som ingår i hemmets inredning såsom armatur, servis etc. finnas en mängd självklara praktiska krav att ställa på dessa. En stor del av hemmens nuvarande inredningsföremål fylla dåligt dessa krav, beroende på att föremålen ha tillverkats med sikte främst på att motsvara vissa dunkelt ställda krav på utseendet. I och med att en grundlig analys göres av de behov som föremålen skola fylla torde det emellertid inte vara omöjligt att lägga de praktiska kraven som grund för konstruktionen även om sedan olika smakriktningar få tala vid detaljutformningen.

På hushållsredskapen ställas samma krav som på bostaden — att de skola ha grundliga funktionsstudier som bakgrund. Som det nu är bestämmes deras utformning väl ej i lika stor utsträckning som bostadens och möblernas av en konventionell uppfattning av hurudant utseende de böra ha. Däremot äro många detaljer i deras konstruktion ofta illa genomtänkta och helt slumpmässigt framkomna.

Vad beträffar klädernas ändamålsenlighet gälla kraven att de skola vara avpassade för olika huvudändamål: arbete, vila, sport, festliga tillfällen. Otivelaktigt har under senaste tid stora framsteg nåtts på vissa områden av klädtillverkningen såväl när det gäller tyger som konfektion. Sålunda har man t. ex. fått fram många typer av praktiska arbetskläder för män, ytterplagg för barn i vissa åldrar etc. Det intresse som ägnas den unga kvinnans yttre i vårt samhälle har gjort att hennes garderob blivit ganska väl genomarbetad både med hänsyn till arbets- och fritidsplagg. Däremot saknas t. ex. praktiska typer av kläder för äldre kvinnor liksom många grupper av barnkläder äro illa tillgodosedda.

Om man jämför i vilken utsträckning kraven på att den yttre miljön skall vara hälsosam och att den skall vara ändamålsenlig slagit igenom i det allmänna medvetandet, kan det konstateras att det första kravet har fått betydligt starkare fotfäste. Den hygieniska upplysningen har nått så långt att det blivit självklart, att hygienens och hälsans krav skola tillfredsställas i och med en stigande standard. Många brister och oegentligheter i uppfattningen finnas visserligen kvar — fortfarande kan man finna moderna arkitekter som förfäktar att badrum är onödigt för lantarbetare eller att en plats, där småbarnen kunna sova i friska luften, är onödig för stadsbostäder — men på det hela taget är begreppet hälsobostad dock på frammarsch. När det gäller ändamålsenligheten äro däremot strävandena, som ovan påpekats, betydligt mera trevande och möta en mängd konventionella invändningar. En av orsakerna härtill är att företrädarna för de praktiska synpunkterna icke haft en så fast grund att stå på eller kunnat uppträda med samma auktoritet som hygienikerna. Arbetet för konsumtionsvarornas ändamålsenlighet bör i fram-

tiden få klarare riktlinjer. Frågan om hur dessa skola uppdragas behandlas mera ingående i kommande kapitel.

Kvalitet och skönhet hos bruksvarorna.

Vid sidan av de förut framförda kraven som ta sikte på de praktiska funktionerna måste ställas krav av annan art: på god kvalitet och skönhet hos de vardagliga tingen. Frågan om innebörden av begreppet kvalitet kan diskuteras. Det är givet, att kraven t. ex. på hållbarhet måste ställas olika för olika föremål med hänsyn till de funktioner de skola tjäna. På vissa ting som äro avsedda för kort bruk eller för bruk endast vid enstaka tillfällen behöva icke ställas alltför stränga krav varken på råvara eller utförande. Men den övervägande delen av bruksvarorna ha icke den karaktären, att vi önska kunna byta ut dem så snart som möjligt. Möbler, husgeråd, sängkläder, de flesta av våra klädesplagg likaväl som prydnadsföremål, leksaker och sportsaker önskar man bruka under så lång tid som möjligt. Om de äro av högklassig råvara och i gott utförande, dra de högre kostnader i inköp än de lägre kvaliteterna, men den längre brukningstiden gör dem ekonomiskt förmånligare. Ett alltför högt pris minskar dock köplusten hos den stora massan av konsumenter, varför det här gäller att åstadkomma en rimlig kompromiss mellan fordringen på hög kvalitet och lågt pris och få en vara av godtagbar kvalitet till ett pris, som folk anser rimligt att betala. Vad folk vill betala är ju sedan i sista hand frågan om hur kunniga de äro om det verkliga värdet av kvalitet hos en viss vara.

Förutom att de äro ekonomiskt fördelaktigare ha kvalitetsvarorna också en annan egenskap, de ge människorna som lärt sig förstå deras värde en speciell trygghet och harmoni, en tillfredsställelse som når utöver den som vinnas enbart genom att de konventionella normerna för hur en sak bör vara beskaffad uppnås. Kläder av god kvalitet ge en helt annan frihet och säkerhet än de som visserligen är moderna men i sekunda material och utförande. Välgjorda möbler och goda textilier höja hemmets allmänna standard. Samma sak gäller om födan: förstklassiga råvaror, en omsorgsfull tillagning, en god balans i måltidernas sammansättning ge en annan trevnad än slarvigt vald och slentrianmässigt sammansatt om än påkostad och riklig matsedel.

Vad beträffar begreppet skönhet hos bruksföremål är detta ännu mera svårdefinierat än kvalitetsbegreppet. Rent fysiologiskt torde färger och former i vissa kombinationer ge behagliga sinnesintryck — skönhetsintryck. Man kan vidare säga, att vackert är det som är naturligt, ärligt, ändamålsenligt. Men mycket i skönhetsuppfattningen förblir dock subjektivt och tidsbetonat. När man reser kravet på att den stora massan av människor skall få mera skönhet i sin vardagliga omgivning, och när man påpekar skönhetens livsbefrämjande och stimulerande egenskaper, menar man därmed icke något absolut fixerat skönhetsbegrepp utan just den skönhet som är frihet från för-

domar och påhäng, som är uttryck för en personlig, ärlig skaparvilja hos sin upphovsman. Den stora massan av människor tycker om det som är vackert och naturligt, De njuta av naturen, de tycka om att se på barn som leker. Men tjocka lager av konventionella föreställningar ha lagt sig över en naturlig uppfattning om vad som är vackert när det gäller en massa av de ting som höra till hemmets inredning liksom bristen på övning av den individuella smaken gör att skönhetsbegreppet ofta är i hög grad grumligt. Smaken övas emellertid i olika grad i olika avseenden. På ett sådant område som kläde- dräktens uppövas ungdomens och särskilt flickornas smak under trägna köp- övningar, trägna studier och iakttagelser. Man kan därför, trots de många modeöverdrifterna, ofta finna att den kvinnliga ungdomen lärt sig att klä sig väl. De förvärva också ofta en mycket god skicklighet att själva tillverka klädesplagg, en kunskap som ytterligare ökar deras förståelse för klädernas kvalitet och skönhet. När det däremot gäller att skaffa t. ex. möbler till hemmet, har den större delen av ungdomen ingen som helst övning, har ofta aldrig ägnat problemet någon tanke, förrän den stått inför den egna bosättningen. Då gör bristen på träning att man faller tillbaka på dunkelt uppfattade konventionella begrepp eller blir ett byte för en uppdriven reklam. Det är en intressant iakttagelse att om de konstnärer, som äro sysselsatta med att skapa möbler och inredningsföremål, visa dem på en utställning, är den stora publikens synpunkter mycket splittrade och många stå kyligt avvisande, men om konstnärer med motsvarande skaparförmåga komma med nyheter på klädområdet, ha de lätt att få publiken med sig.

En utvecklingsbefrämjande miljö.

Om än önskemålen om att den yttre miljön skall vara hälsosam, ändamåls- enligt och vacker väga mycket tungt, är detta dock inte de viktigaste krav, som ställas på den. Mest betydelsefullt är dock att de yttre tingen stå i nära relation till människorna, som leva bland dem, att de äro ett uttryck för deras personlighet, bli ett smidigt redskap för deras aktivitet.

Människorna behöva kunna knyta an den yttre miljön till något inom sig själva, göra en skapande insats på något område, bygga upp en individuell intressesfär. Naturligast sker detta i samband med det dagliga arbetet: jordbrukaren, hantverkaren, den husligt arbetande, företagaren, de intellektuella yrkesutövarna äro på olika sätt inlänkade i en skaparprocess som ger dem stimulansen av kraven på en personlig ansträngning och av ett synligt resultat av ansträngningen.

Men i de flesta av dessa yrken är dock inriktningen ensidig på ett visst område, intellektets eller handens, varför kompletteringar i annan riktning behövas inom den personliga miljön. Och en mycket stor del av dem som arbeta inom det moderna samhället, t. ex. på fabriker och kontor, ha högst begränsade möjligheter till personlig aktivitet och måste därför söka sådan i fritidslivet.

En mångfald olika fritidssysselsättningar erbjudas inom det nutida organisationslivet och på olika områden av studieverksamhet, sport etc. Men dylika sysselsättningar äro dock oftast sporadiska. Hemmiljön som kan ge kontinuerliga aktivitetsimpulser har därför en mycket stor betydelse.

Direkt knutna till hemmet äro många sysselsättningar, som tjäna till att bygga ut det och hålla det levande. Tillverkning av föremål till hemmet, underhållet och vården av olika tillhörigheter samla intresset på något område. Trädgårdsodling, skötsel av husdjur kunna också direkt knyta an till hemmet. Hemmet vidgas genom sportstuga eller sommarvilla. Den personliga miljön vidgas genom umgänge, festligheter, resor etc.

En mängd av de mest givande intellektuella och konstnärliga fritidssysselsättningarna äro naturligen knutna till hemmet såsom läsning, musikutövning, målning etc.

Inom hemmet skall alltså skapas en fritidsmiljö som ger motvikt mot monotoni och ensidighet i det dagliga arbetet för de familjemedlemmar, som ha sitt arbete utanför hemmet. För mödrarna och de små barnen, som ha hela sin vardagliga tillvaro förlagd inom hemmet, är det ännu mera betydelsefullt att hemmet ger utrymme för ett skapande arbete. För de hemarbetande kvinnorna blir det dagliga arbetet ofta söndersplittrat i en mängd småsysslor, passning, återställande arbeten etc. För dem är det viktigt att också kunna koppla in mera sammanhängande skapande uppgifter. Sådana uppgifter på matberedningens område som bakning och konservering, där man gör större mängder på en gång och får ett synligt resultat i fulla skåp och källare, ger därför en särskild tillfredsställelse. Arbeten som ha att göra med textiltillverkningen tillhöra också denna kategori. Vävning, sömnad, stickning, handarbeten, allt dylikt fordrar ett samlat arbete, där handens skicklighet och personlig smak kan få fritt utlopp och där ett synligt resultat vinnes. När värdet av hushållsarbetet bedömes är det viktigt att man inte bara tager hänsyn till vad som rent ekonomiskt lönar sig, utan att också den synpunkten får utrymme, att de hemarbetande kvinnorna behöva omväxling, behöva göra arbeten som de tycka är »roliga» och som ge påtagligt resultat och utlöser deras skaparlängtan.

När man talar om kravet på en utvecklingsbefrämjande miljö så gäller detta krav dock i första hand barnens miljö. I föregående kapitel har redan diskuterats den betydelse som omgivningen har för barnets utveckling. I leken, i yttre skapande verksamhet söka barnen sig fram till personliga uttrycksformer. En impulsrik miljö, som befriar från hämningar, som ger stöd och uppmuntran, bidrager till skapande av harmoniska individer. I första hand fordras för barnens verksamhet lugn och utrymme. Det lilla barnet som ligger i sin säng behöver en omgivning i klara ljusa färger, där det finns några få saker att titta på, och några enkla leksaker. När barnet börjar springa omkring, behöver det kunna sträcka ut över en stor golvyta och det bör ha en del stora rejäla leksaker, som kan dragas och bäras omkring och staplas på varandra. Så småningom måste barnet få börja med allehanda praktiska sysselsättningar: äta

själv, kläda av och på sig själv, hjälpa till att sopa och damma, slaska i vatten, klättra på möbler etc. Från treårsåldern och uppåt komma nya verksamhetsområden: ritning, klippning, modellering, träslöjd, sömnad, sång och dans etc. Nu kommer också tiden för deltagande i olika hushållsarbeten liksom lekar som imitera verkliga sysselsättningar. Den intensiva aktiviteten i alla dessa riktningar måste ges stöd genom uppmuntran och råd från de vuxna, genom hållbara enkla leksaker och rikligt med arbetsmaterial samt utrymmen där barnen får hålla till som är rymliga och oömma. Av utslagsgivande betydelse för en mängd sysselsättningar är att barnen kan hålla till med dem utomhus i en icke alltför pryddlig iordninggjord natur.

Denna antydan om barnmiljöns yttre drag kan synas enkel och självklar, men den innebär dock, att krav ställas på hemmen som de ofta icke tillnärmelsevis fylla. Stadssamhällena, som smulat sönder naturen, och endast behållit några enstaka välputsade små bitar omvävda av trafik, de trånga bostäderna, inredda i enlighet med de vuxnas behov och konventionella begrepp — denna miljö ger icke barnen fulla utvecklingsmöjligheter. Som komplettering av hemmen önskar man därför tillgång till lekskolor, där möjligheter finnas att för grupper av barn skapa en pedagogiskt väl tillrättalagd och för deras utvecklingsstadium avpassad miljö. Men även om lekskoleinstitutionen bygges ut minska icke kraven på att även hemmen skola bli bättre tillrättalagda för barnen och utredningen vill understryka vikten av att allsidiga studier göras av hur detta skall kunna ske. Några riktigt klart ställda krav på hemmens och samhällenas utformning ur barnens synpunkt synes icke föreligga. Undersökningar och experiment t. ex. beträffande utformning av leksaker, arbetsmateriel och lekplatser ha visserligen gjorts men ha i allmänhet gällt just barninstitutionernas miljö. Barnmiljön inom de många vanliga hemmen har icke blivit lika väl tillgodosedd. Ett studium av den och ett krav på dess tillgodoseende måste stå på det framtida familjefrämjandets program. Systematiska studier böra sålunda göras av bostäders planlösning och inredning med hänsyn till barnens behov, av den hygieniska utrustningen i hemmen, av kläder, leksaker och sportsaker etc. Hur dessa studier skola ske diskuteras i det följande.

FAMILJENS EKONOMISKA ORGANISATION

Inledande synpunkter.

Äktenskapet innebär ur ekonomisk synpunkt, att en man och en kvinna komma överens om att ge upp sin individuella hushållning och i stället satsa sina tillgångar för ett gemensamt hushåll. Tillgångarna för detta familjehushåll bli framför allt mannens och hustruns arbetskraft. Makarna göra en överenskommelse (ofta icke medvetet formulerad utan endast underförstådd) om hur denna arbetskraft, med hänsyn till de yttre omständigheterna, bäst skall kunna utnyttjas för familjens bästa.

Har man ett jordbruk arbeta bägge sida vid sida: mannen åtager sig i första hand de tyngsta utesysslorna och hustrun tar hand om innesysslorna. Djurvården och lättare jordbruksarbeten delas upp som det passar. Har man ett litet affärsföretag, t. ex. en butik, en frisersalong, en servering, kan arbetet delas upp efter samma system: mannen tar det huvudsakliga av det yttre arbetet med inköp för företaget, organisation etc., hustrun står för arbetet i hemmet men använder så mycket tid hon får över till familjeföretaget.

Har man inget företag utan äro såväl man som hustru löntagare vid giftermålet, kunna de disponera sin arbetskraft på olika sätt. Antingen kunna de komma överens om att bägge skola använda sin arbetskraft för att taga in kontanter till familjen. Skötseln av hemmet göra de kanske på fritiden och förlänga därmed sin arbetstid för familjens bästa. Eller också användes en del av kontantinkomsten att skaffa annan arbetskraft som sköter hemmet. För att detta skall löna sig är det givetvis en förutsättning att var och en av makarna får större kontant inkomst av sitt arbete än vad hemhjälpen har.

Ett annat sätt att disponera den för familjen tillgängliga arbetskraften är att en av makarna byter ut hela sitt arbete mot kontanter och den andra, oftast hustrun, endast använder en del av sin arbetskraft för förvärvsarbete och disponerar resten för hemmets skötsel.

Det vanligaste sättet är slutligen, att mannen använder sin arbetskraft för att taga in kontanter till familjen, och hustrun använder hela sin arbetskraft för hemarbetet.

I samtliga fall är grunden för familjeekonomien densamma: makarnas arbetskraft använd för gemensamma ändamål. Ur de gemensamma kontanta tillgångarna har vardera maken lika rätt att använda vissa medel för egna behov såsom kläder, fritidsändamål etc. Bägge makarna ha samma plikter att arbeta för familjens försörjning.

Dessa enkla grunder för familjens ekonomiska organisation stå i många fall inte klara för makarna. Olika omständigheter komplicera också förhållandena för vissa familjegrupper.

Den punkt där oklarhet framför allt råder gäller värderingen av den arbetskraft som användes inom hemmet. Så länge makarna få kontant ersättning för arbetskraften, inses det utan vidare, att de bidra till familjens försörjning, men när ersättningen, som vid arbetet i det egna hemmet, kommer familjen tillgodo in natura framstår saken inte lika klart. När den kontorsarbetande hustruns arbetskraft bytes ut mot 300 kronor, som hon lägger i den gemensamma kassan, råder ingen tvekan om att hon gjort sin del av familjeförsörjningsarbetet, men när den bytes ut mot en städad bostad, lagade måltider, tvättade och lagade kläder, omvårdnad om barnen etc. då förbiser man ofta att hon fortfarande fullgjort sin del av försörjningsarbetet, även om ingen tvekan råder om att familjen verkligen behöver dessa tjänster utförda. Mannen som uppbär kontantinkomsten anser sig ofta äga denna och ha rätt att efter egna önsknings bestämma över dess användning, ensam bestämma storleken av hushållspengarna etc. Hustrun anser sig å sin sida ibland fri att göra vad hon vill med sin tid, även om familjens skötsel icke tager hennes fulla arbetsdag i anspråk anser hon sig ha rätt att »vara hemma» men ställa anspråk på att mannen skall arbeta full tid för familjen.

De många oklarheter och missförstånd som råda beträffande samförsörjningen och samägandet inom familjen ha gjort att utredningen ansett det befogat att upptaga denna fråga till närmare granskning. Först och främst har frågan ställts, om den lagliga grunden för familjens ekonomiska organisation sådan den utformas i vår äktenskapslag är tillfredsställande. En översikt har därför gjorts av äktenskapslagens bestämmelser och dessas innebörd. Vidare har utredningen sökt belysa frågan om i vilken utsträckning lagens bestämmelser rörande hushållspengar etc. äro kända för allmänheten och efterlevas. I särskilda avsnitt behandlas frågorna om makarnas ställning i fråga om sparande och kapitalbildning samt om husmoderns ekonomiska trygghet. Vidare upptages till granskning ett förslag som framförts i många sammanhang under de senaste åren, avsett att stärka de hemarbetande kvinnornas ställning, nämligen förslaget om en statlig husmoderslön. I anslutning härtill diskuteras frågan om barnbidraget, betraktat såsom ett statens bidrag till familjernas kostnader, dels för den arbetskraft som åtgår för vården av barnen, dels för barnens konsumtion. Slutligen göres en sammanfattning av de slutsatser som diskussionen lett till på olika punkter samt framföres förslag i anslutning till dessa slutsatser.

Äktenskapslagens ekonomiska innebörd.

För att möta den nya tidens behov genomfördes 1920 en ny äktenskapslag. Innebörden i densamma är i stora drag följande:

Det tidigare rådande målsmansskapet avskaffas helt såväl i fråga om de personliga förhållandena som beträffande de ekonomiska. Makarna ställas bredvid varandra som lika och självständiga personer. I giftermålsbalkens kap. 5 § 1 heter det: »Man och hustru äro skyldiga varandra trohet och bistånd, de hava att i samråd verka för familjens bästa.»

Genom anvisning till samråd har lagen velat antyda att makarna böra överlägga med varandra om familjens angelägenheter och särskilt i viktigare fall söka få till stånd ett samfällt beslut. (Se lagberedningens förslag och kommentarer, som här i det följande anföras.)

Lagen framhäver också att försörjningsplikten är ömsesidig, § 22: »makarna äro pliktiga att var efter sin förmåga genom tillskott av penningar, verksamhet i hemmet eller annorledes bidraga till att bereda familjen det underhåll, som med avseende å makarnas villkor må anses tillbörligt. Till familjens underhåll skall räknas vad som erfordras för den gemensamma hushållningen och barnens uppfostran samt för tillgodoseende av vardera makes särskilda behov».

Alltså skall hustrun såväl som mannen var efter sin förmåga bidraga till familjens underhåll. Men förpliktelsen fullgöres ej blott genom tillskott av penningar utan även genom verksamhet i hemmet, annat arbete för omedelbart tillgodoseende av familjens behov m. m.

Om en hustru, som icke har några tillgångar, i familjens intresse ägnar sig åt vården om hemmet och barnen och det ej på grund av särskilda omständigheter måste anses påkallat att hon idkar förvärvsarbete, får hon anses hava genom sin berörda verksamhet fullgjort vad henne i fråga om underhållet åligger. Till sådan verksamhet i hemmet räknas icke blott omedelbart deltagande i det husliga arbetet, utan även ledningen av detta arbete.

Lagberedningen framhåller vidare att av den äktenskapliga gemenskapen följer att makarna böra leva under lika förhållanden, oberoende av den enes eller andres större tillgångar och således icke blott de gemensamma behoven utan ock vardera makens särskilda behov böra tillgodoses efter samma levnadsstandard. Denna standard skall således beräknas med hänsyn till vad bägge makarna sammanlagt kunna antagas vara i stånd att prestera — men ock med beaktande av vad skälig sparsamhet och tanke på framtiden bjuda.

Till vardera makens behov anser lagberedningen höra icke blott kläder och liknande, men även medel för filantropisk verksamhet, böcker, föreningar, rekreation, studier samt erforderliga försäkringspremier.

Kap. 5 § 11 stadgar: »Makarna vare pliktiga giva varandra de upplysningar rörande sina ekonomiska förhållanden, som erfordras för bedömande av varderas underhållsskyldighet.»

§ 3 berör de s. k. hushållspengarna.

»Lämnar vad ena maken enligt § 2 har att tillskjuta icke tillgång till bestridande av utgifterna för hans särskilda behov och de utgifter, han eljest med hänsyn till makarnas levnadsförhållanden, enligt sed har att ombesörja

för familjens underhåll, vare andra maken pliktig att i lämpliga poster tillhandahålla honom erforderliga penningmedel.»

Hustrun skall således icke få hushållspengar då och då i småposter utan regelbundet i lämpliga poster. För att trygga hustruns frihet och möjlighet att spara fastslår § 4 att make blir ägare till de penningar eller förnödenheter han mottagit för sina personliga behov.

Vad beträffar makars egendom vilar den nya lagen på den principen att vardera maken bibehåller rätten till den egendom, som han vid äktenskapets ingående har eller som han under äktenskapet förvärfvar genom förmögenhetsrättsligt fång eller genom arv eller testamente.

Giftermålsbalken kap. 6 § 1: »En var av makarna äge giftorätt i den egendom, som andra maken vid äktenskapets ingående har eller sedermera förvärfvar, och som ej enligt vad nedan stadgats skall vara hans enskilda. Makes egendom, vari giftorätt äger rum, kallas hans giftorättsgods.»

§ 2: Över sitt giftorättsgods råde make med vissa inskränknings. — — —

Vid äktenskapets upplösning, så ock vid boskillnad eller hemskillnad tage vardera maken eller hans arvingar hälften av makarnas behållna giftorättsgods, såvida ej annorlunda i denna balk stadgas.

Med undantag för enskild egendom skall egendom som make medför vid äktenskapets ingående eller förvärfvar under äktenskapet jämte avkastning på all egendom vara giftorättsgods. Vardera maken erhåller i andra makens giftorättsgods en rätt av familjerättslig natur, kallad giftorätt. Giftorätten har sin främsta betydelse däri att vid bodelning efter boskillnad, hemskillnad och direkt äktenskapsskillnad eller vid ena makens frånfälle det sammanlagda behållna giftorättsgodset skall delas lika mellan makarna respektive den ena maken och den andras arvtagare. Under pågående äktenskap behåller vardera maken rätten över sin i boet medförda och senare förvärfvade egendom, så länge bodelning ej ägt rum. Var och en är alltså liksom före giftermålet ensam ägare och förvaltare av sin egendom, vardera maken svarar även med sin egendom för skulder, som han själv gjort, men däremot icke för skulder som den andra maken ådragit sig om ej särskild överenskommelse träffas härom.

Allmänhetens otillräckliga kunskap om lagen och bristande efterlevnad av densamma.

En Gallupundersökning från juni 1945 visar, att flertalet svenska familjer inte har bestämda hushållspengar.

Frågan: »Får ni bestämda hushållspengar?» ställdes till husmödrar utan förvärsarbete. Svaren fördela sig på följande sätt:

Får bestämda hushållspengar	40 %
Får inga bestämda hushållspengar	56 %
Vill ej svara	4 %

Bland bättre situerade har 50 % bestämda hushållspengar, i medelklassen 35 %, bland arbetarna 44 %.

I de yngre äktenskapen äro bestämda hushållspengar vanligare än i de äldre.

Hushållspengarnas belopp stiger inte mycket med stigande barnantal — även förvånande litet med stigande inkomst. Sannolikt täcker emellertid hushållspengarna fler utgifter hos de mindre bemedlade. Av de personliga tilläggen till svaren framgår att det mycket ofta inte anses räcka till de nödvändiga utgifterna utan mannen måste lägga till då och då.

De som inte ha bestämda hushållspengar ha olika motiveringar. Ibland är det inkomsterna som variera och detta gäller flera arbetargrupper. Men vanligast är att man säger sig ha alla tillgångar gemensamma utan att någon särskild del bestämts för de egentliga hushållsutgifterna.

Det bör kanske framhållas att frånvaron av bestämda hushållspengar inte nödvändigt behöver leda till friktioner. En god samverkan kan säkert i många fall uppnås ändå, särskilt där det är knappt om tillgångar. Men förutsättningen torde vara att makarna ha en viss gemensam plan eller överenskommelse om utgifterna under året och man kommit in i relativt regelbundna vanor, så att man t. ex. vet vad maten får gå till under veckan och ungefär vad man kan ge ut på kläder.

Från jordbrukarhåll påpekas att saken där ställer sig något annorlunda. Hushållspengar förekomma där mera sällan. Inköpen måste kanske göras i större enheter och i anslutning till stadsresa. Hustrun är mycket bunden vid arbetet på gården och i hemmet. Dock är det vanligt att hon disponerar de kontanter som äggförsäljning eller försäljning av trädgårdsprodukter och dylikt inbringar. I de yngre hemmen är det inte ovanligt med gemensam kassa.

Det är förenat med ganska stora svårigheter att för övrigt få någon verklig inblick i hemmens interna ekonomiska förhållanden. Några större sociologiska undersökningar ha ej utförts. De bästa upplysningarna kunna erhållas genom de budgetbyråer, som äro verksamma i vårt land. Den första som började med budgetrådgivning var Skattebetalarnas förening, som för 25 år sedan upprättade en byrå med uppgift att utan kostnad stå den rådsökande allmänheten till tjänst med individuellt utarbetade budgetförslag. Samtidigt avsåg man att också på andra vägar propagera för hushållsbudgeten. Ursprungligen var idén amerikansk, men har efter hand genom broschyrer och föredrag vunnit ett allt större intresse även i Sverige. Budgetförslaget utarbetas i samtal med klienten vid besök på byrån eller per korrespondens och under tystnadsplikt från rådgivarens sida.

Olika institutioner ha undan för undan tagit upp budgetidén. Postsparbanken och intressekontoren ha sökt hjälpa allmänheten till rätta i ekonomiska angelägenheter. På senare tid ha 125 sparbanker landet runt (det finns inalles 470 sådana) inrättat intressekontor under namnet Ekonomitjänst, där man i likhet med statens intressekontor och andra sådana infört »ekonomi-

tjänst» och ger råd om sparformer och försäkringar. Dock har veterligen utom Skattebetalarnas förening endast Stockholms stads sparbank anställt en särskild rådgivare, som individuellt tar upp familjernas hela hushållning till prövning.

Vid förfrågningar, som utredningen låtit verkställa med rådgivare vid nämnda budgetbyråer, med socialarbetare och advokater samt medlare i äktenskapstvister framgår som en allmän uppfattning, att den nya lagen i stort sett är tillfredsställande, men att den inte tillräckligt förankrats i det allmänna medvetandet. Det är sålunda mycket vanligt, att parterna icke göra sig reda för sina förpliktelser och icke inser, vilket ekonomiskt ansvar ingående av ett äktenskap medför. Många kvinnor veta ej, att de ha skyldighet bidra till familjens försörjning. Å andra sidan är det mycket vanligt, att man ej förstår, att hustruns arbete inom hemmet — då det tar hennes dag i anspråk och utföres med omsorg — är ett fullgott bidrag, och att hon ingalunda får betraktas som försörjd. I stor utsträckning konstaterar man, att husmödrarna känna sig beroende och uppfatta sitt arbete som undervärderat samt att detta medför en ganska allmänt utbredd olustkänsla och vantrevnad — ofta kanske icke fullt medveten och uttalad, men dock ägnad att motverka en god och lycklig hematmosfär. Förhållandet torde emellertid vara något bättre i de yngre äktenskapen.

I den skeva synen på dessa förhållanden bottnar tydligen många konflikter, som skulle kunna undvikas med större upplysning.

Bristande öppenhet i ekonomiska ting makarna emellan medför uppenbara olägenheter. Det tycks sålunda vara tämligen vanligt att hustrun inte känner till storleken av mannens inkomster eller eventuella skuldsättning.

Från Sparbankernas ekonomitjänst, som upprättades 1942 och som har cirka 11 000 konton, berättas:

»Det förekommer, att vi säger till en hustru, som kommer till oss med sina bekymmer: Ni måste tala med er man!» — men får till svar: »Jag törs inte, han blir så ond, då jag talar om pengar!»

Mycket ofta vet inte hustrun vad mannen får på avlöningsplatsen och det förekommer att hon letar i hans fickor för att få en föreställning om tillgångarna och den ekonomiska situationen.

En hustru till en välbärgad man sade: »Han säger att han bara har så och så mycket — men jag förstår ju att det måste vara mer, så som vi lever.»

Det är inte ovanligt att en arbetare gör upp med ett intressekontor eller en sparbank att sätta in en summa för skatter och fasta utgifter per månad och därtill ytterligare ett belopp, som han reserverar för egna utgifter, nöjen, sprit, etc. Till hustrun säger han emellertid, att kassan begär det hela och att hon därför ej kan få något mer till hushållspengar eller egna utgifter.

Budgetbyråns föreståndare föreslår att en dubblettavis om alla sådana sparavtal alltid automatiskt skulle skickas till hustrun eller att bådas namnteckning skulle fordras.

I andra fall är det hustrun, som lever helt ansvarslöst, köper dyrbara kläder på avbetalning, sätter sig i skuld o. s. v. Hon bryr sig kanske inte alls om att ta reda på hur stora skatter eller skulder mannen har och gör ingen ansträngning för att sätta sig in i ekonomin. Hon ställer därför krav, som blir omöjliga att fylla.

Sammanfattningsvis anses att det är absolut nödvändigt att hemmen byggs upp med mera förtroende och större öppenhet även beträffande ekonomiska ting. Man är försagd för att sakligt komma in på detta ömtåliga ämne i tid. Men det är givet att ingen klok och förutseende hushållning kan åstadkommas utan att båda parter ha läget fullt klart för sig och komma överens om var och hur besparingar skall kunna göras.

Även de vuxna och halvvuxna barnens inställning blir ofta en annan, då de få full översikt över familjens läge.

För övrigt synas de flesta konflikter gälla frågan om storleken av hushållspengarna samt medel för hustruns personliga utgifter. Hustrun får inte eller anser sig inte få tillräcklig rörelsefrihet för att kunna planera sin hushållning på ett rationellt sätt. Lagen efterleves ofta icke då det gäller att ställa medel till förfogande i lämpliga poster, utan fortfarande förekommer i rätt stor utsträckning att hustrun får be om en slant till varje särskild utgift.

Än mera sällsynt är det att lagens avsikt att hon skulle ha en summa för egna utgifter verkligen uppfylles.

Detta åter betyder att makarna faktiskt icke leva på samma standard. Hustrun har icke medel för gåvor, nöjen, föreningsavgifter, tidningar, resor, försäkringar eller sparande på samma sätt som mannen — ja ofta inte ens till klädinköp.

En advokat påpekar att om hushållspengar icke ges i tillräcklig mängd har hustrun rättighet att vända sig till medlare eller till domstol. Men detta sker naturligtvis så gott som aldrig, ty det skulle i allmänhet omedelbart leda till skilsmässa. Därför uthärdar hustrun ofta under olidliga förhållanden. Hon blir i ett mycket stort antal fall osjälvständig och har en känsla av beroende, som tar bort glädjen i arbetet och kamratskapet makarna emellan. Det förekommer också att män med slösaktiga fruar lämnar större belopp än nödvändigt för husfridens skull.

En budgetexpert, som under flera år besvarat frågor angående ekonomi i en av våra största veckotidningar och som därvid fått en inblick i tusentals hushåll, säger att det ofta är illa ställt med hustruns frihet, jämlikhet och självständighet.

Ungefär hälften av de brev och förfrågningar tidningen får rör sig om hur mycket som kan vara rimligt i fråga om hushållspengar i det eller det fallet.

Hon påpekar att det tycks vara särskilt vanligt inom arbetarklassen, att hustrun får be om var slant.

Å andra sidan tycks det nästan vara större svårigheter att få utgifter och tillgångar att gå ihop för de större inkomsttagarna, därför att redan en tjänsteman med 400—500 kronor i månaden tänker sig möjligheten av att ha någon lejd hjälp i hushållsarbetet, att resa och att tillgodose kulturbehov. Kraven skulle således stegras snabbare än inkomsterna.

Att många äktenskap gå sönder, därför att de ekonomiska påfrestningarna är för stora, torde inte vara tvivel underkastat, detta i synnerhet, när det finns eftersläpande skulder.

Hon anser också att åtskilliga äktenskap räddats genom den verksamhet som budgetbyråerna och ekonomitjänstkontoren bedrivit för att hjälpa familjerna till rätta.

Goda förhållanden bli ofta rådande i de fall då hustrun får hand om det hela och själv kan planera alla utgifter påpekar samme rådgivare Hustrun är ofta duktig att hushålla med små medel, hon har en allsidig inblick i allt vad alla familjemedlemmar behöver och har lika mycket känsla för alla familjemedlemmarna och intresse för deras behov. Därtill har hon en noggrannare kännedom om varorna och marknaden.

Det är fördelaktigt om på detta sätt en viss självständighet och myndighet kommer hustrun till del, ty det motverkar den ensidiga koncentrationen av makten i mannens hand, som eljest lätt blir följden av ett system, där endast han har kontanter.

En advokat och medlare i äktenskapstvister gör om dessa förhållanden följande uttalanden:

Det upprörande är att en människa, som arbetar kanske 16 timmar om dygnet, skall anses försörjd. Männen har ofta den felaktiga uppfattningen att vad de förtjänar är deras eget och att om de blott lämnat litet till hushållspengar, kan de göra vad de vill med resten.

Ofta är emellertid de unga flickorna mycket illa rustade att gifta sig. Okunniga, lata, inte vana att hjälpa till, uppässade av sina mödrar, slarviga. Unga människor borde betala för sig hemma så snart de har inkomster, så att de lär sig vad saker kostar. En olycklig vana finns att ta allt på avbetalning.

30 % eller fler av skilsmässorna beror på alkohol i någon form. Gäller det ej direkt svårt missbruk, så är det i alla fall fråga om festande.

Somliga unga män har en passion för att köpa bilar, motorcyklar, båtar etc. Makarnas gemensamt gjorda besparingar gå då till sådant.

När en kvinna har en större inkomst än sin man, brukar hon vanligtvis de första åren vräka över honom förmåner, sedan blir han bortskämd och tycker kanske det räcker om han betalar sina egna cigaretter. Hon får dra hela lasset. Sedan tröttnar hon kanske och blir gnidig.

Överhuvud pågår en förändring av samhället, som leder till en mycket långt driven individualism. Denna visar sig även i bristande hänsyn till och omsorg om de gamla. Det förekommer inte sällan att hustrun är ursinnig över de bidrag en man betalar till sin mor och det kan hända att mannen knappast tillåter att hustruns mor kommer upp och dricker kaffe med henne, medan han är borta.

Trots allt detta anser icke denne advokat, att någon dominerande procent skiljer sig på grund av stridigheter om pengarna.

Skattebetalarnas förenings rådgivningsbyrå bekräftar ovan skildrade erfarenheter, men understryker, att hustrurna inte sällan är helt okunniga i allt vad hushåll och ekonomi heter och att hushållet därför blir orimligt dyrt.

Mången gång har den unga flickan liksom den unga mannen som ensam och självförsörjande vant sig vid en levnadsstandard som sedan icke kan uppehållas. Budgetrådgivning är därför ytterst önskvärd, ty det ger dem en saklig, nykter syn på läget.

I många familjer pressas utgifterna orimligt i höjden, man tar för dyra möbler på avbetalning och sätter sig kanske i skuld för att kunna tävla med sina grannar och bekanta i frågan om standard på kläder, möbler, bjudningar etc.

En klok rådgivning i ekonomiska ting torde kunna motverka sådana tendenser.

Makars ställning ifråga om sparande och kapitalbildning.

Då hustrun avstår från förvärvsarbete utom hemmet för att helt ägna sin arbetskraft åt detta och endast mannen har penninginkomster, blir det spa-

rande som kan åstadkommas i juridisk mening hans egendom så länge äktenskapet består och står under hans förvaltning. Men i realiteten är detta sparande en frukt av makarnas och hela familjens gemensamma ansträngningar och gemensamma offer.

Även om hustrun har någon form av förvärvsarbete blir hon vanligen icke på långt när så förvärvsduglig som mannen, emedan hon blir mera upptagen än han av hem och barn på sin lediga tid och kanske tidvis måste avbryta sitt förvärvsarbete.

Detta förhållande diskuterades ingående redan av 1920 års lagberedning och man sökte efter former för samfällt ägande och samförvaltning, som skulle ge uttryck åt familjens enhet. Det framhålls att den dittills gällande lagstiftningen vilade på grundsatsen om egendomsgemenskap mellan makarna. — En sådan gemenskap är ett uttryck för vardera makens på äktenskapet grundade rätt att dela den andra makens ekonomiska villkor. Det måste dock beaktas att uppbyggandet och bevarandet av en förmögenhet under ett äktenskap i väsentlig mån är beroende av båda makarna.

Frågan om gemenskapens bibehållande är emellertid väsentligen beroende på huruvida förvaltningen kan på ett tillfredsställande sätt ordnas. Så länge mannen hade målsmanskap tillkom det honom att förvalta både det gemensamma boet och hustruns enskilda egendom. Detta förhållande anser lagberedningen synnerligen otillfredsställande med den självständighet som numera anses böra tillkomma hustrun. Full egendomsskillnad mellan makar vill man icke heller tillråda. Det bör finnas en viss gemenskap även i det ekonomiska. Det skulle då ligga nära till hands att bibehålla den materiella egendomsgemenskapen, men lämna förvaltningen av egendomen åt bägge makarna gemensamt. En sådan ordning skulle i själva verket vara konsekvensen av ett strängt genomförande av grundsatserna om egendomsgemenskap samt likställighet mellan man och hustru.

Avgörande skäl synas dock tala emot en sådan ordning. En samförvaltning skulle möta så stora praktiska svårigheter att den icke kunde genomföras.

Lagberedningen biträdde därför förslaget att vardera maken skall förvalta vad han medfört i boet, ärver eller förvärvar, men att vardera maken har giftorätt i den andres egendom. Härigenom anses såväl kravet på självständighet och frihet som hänsynen till gemenskap mellan makarna i ekonomiskt avseende bli fullt beaktad. Detta förslag blev 1921 lag.

I detta sammanhang påpekar lagberedningen »att när det endast eller huvudsakligen är mannen, som har inkomst, samt denna inkomst överstiger makarnas utgifter och således besparing uppstår, besparingen enligt huvudregeln helt och hållet eller till större delen tillfaller mannen. En sådan besparing är emellertid ofta i mer eller mindre mån att tillskriva det sätt, varpå hustrun förestår den inre hushållningen. Det skulle i sådant fall vara billigt, att hustrun redan under äktenskapets bestånd utfinge motsvarande del av den uppkomna besparingen». Av vissa skäl har det icke befunnits möjligt

att påbjuda en dylik reglering »men väl har till underlättande av en frivillig uppgörelse mellan makar i förevarande hänseende, medgivits, att en överföring av besparingar, vilken hålles inom vissa gränser, icke skall behandlas såsom en gåva utan må äga rum med iakttagande av mindre stränga former».

Den nya äktenskapslagen innehåller bestämmelser att make på detta sätt äger till andra maken överföra hälften av gjorda besparingar dock högst 5,000 kronor. (Se kap. 8 § 3.)

Äktenskapsförord upprättas ofta vid äktenskapets ingående eller senare. Vanligen innehåller sådant äktenskapsförord att vad var och en medför i boet eller senare förvärvar skall förbli hans enskilda egendom. Men det kan också gälla att egendom som gåva överlämnas av den ena till den andra maken eller att giftorätt erhålles i vad som förut var enskild egendom.

Under 1943 ingicks 3 497 äktenskapsförord. Till jämförelse kan nämnas att under samma år ingångna äktenskap var 61 589. Äktenskapsförord tycks vara vanligast bland affärsmän samt för dem som varit gifta förut och ha barn i ett föregående äktenskap. Stundom åter upprättas det för att skydda hustruns i boet medförda förmögenhet samt då hon är förvärvsarbetande med egen fast inkomst eller driver rörelse.

Advokater, som ha inblick i dessa förhållanden, påpeka att då det gäller en hemarbetande hustru utan egen förmögenhet eller inkomst, det icke kan anses riktigt att formulera äktenskapsförordet så att allt vad mannen förtjänar under äktenskapet genom eget arbete skall bli hans enskilda egendom, utan att hustrun bör behålla sin giftorätt i vad som av dessa medel sparas eller anskaffas för boet. Vid en skilsmässa eller om hon blir änka, kan hustrun eljest under sådana förhållanden komma att stå i ett mycket ofördelaktigt läge.

Husmoderns trygghet för framtiden.

Den hemarbetande hustruns särställning inom det ekonomiska livet visar sig även däri att, om hon lämnar en avlönad plats för att ägna sig helt åt hemmet, hon då icke kan fullfölja inbetalningar för pension ej heller har hon vanligen möjligheter till eget sparande i annan form. Ytterst sällan har hon någon egen liv- och kapitalförsäkring. Om hon efter tjugo eller trettio års äktenskap blir änka eller frånskild (cirka 15 000 kvinnor per år bli änkor och 5 000 frånskilda) eller om maken blir sjuk och förlorar sin anställning, så är hennes förmåga att åter komma ut på arbetsmarknaden i hög grad beskuren. Ja, även en kortare tids äktenskap kan definitivt hindra henne att återgå till ett tidigare yrke. Är hon över femtio år visar det sig ofta helt omöjligt. Även för unga mödrar bundna av små barn är läget ofta mycket svårt. Hittills har det allmänna icke givit något stöd åt änkor utom de mycket små barnbidrag, som utgår till deras minderåriga barn, men som icke är beräknat för moderns eget uppehälle.

Om en kvinna med tillförsikt skall kunna gå in för att fostra upp ett antal barn och ägna sig åt familjen, då förhållandena är sådana att detta för övrigt är önskvärt, är sålunda åtgärder önskvärda som för henne skapa en rimlig grad av ekonomisk trygghet.

I ett mycket stort antal familjer bereder mannens livförsäkring hustrun och barnen viss trygghet. Vanligen är denna konstruerad så att ett engångsbelopp utfaller vid hans död. Stundom får hon en årlig summa under sitt återstående liv eller under ett visst begränsat antal år. Hur många hustrur, som på detta sätt åtnjuta livförsäkringsskydd, därom kan ej uppgifter erhållas. Beloppen är emellertid i allmänhet otillräckliga. En relativt ny form för livförsäkringsskydd — vilken synes vara värd att uppmuntra — är s. k. överlevelseränta samt uppfostringsränta. Den förra är konstruerad så att ett visst belopp utfaller per år under den tid hustrun har vårdnads- och försörjningsplikt för barnen.

Emellertid minskas värdet av detta slags skydd, därigenom att det rätt ofta förekommer att mannen belånar eller säljer en livförsäkring under pågående äktenskap och detta i vissa fall utan att hustrun får vetskap därom. Det skydd hon trodde fanns visar sig plötsligt icke existera. Motion i denna fråga förelades 1945 års riksdag men avlogs.

För hustruns del tages sällan livförsäkring, vilket kan vålla stora svårigheter för en änklings med minderåriga barn, vilken kanske måste betala dyrbar lejd hjälp för att ersätta hustruns arbete. En egen livförsäkring skulle också kunna ha betydelse för hustrun om hon som änka eller skild har barn att uppfostra. Den lyckligaste formen vore kanske en blandad liv- och kapitalförsäkring, som utfölle t. ex. vid 55 års ålder, antingen hustrun då vore gift eller ensam. I förra fallet skulle en summa ge henne ökad självständighet och frihet för egna utgifter.

Pensionsrätt efter make ha ett mindre antal gifta kvinnor, huvudsakligen hustrur till stats- och kommunalanställda samt till män i vissa större företag.

Förslag som syfta till att öka hustruns trygghet.

Till 1946 års riksdag framlades en motion av fru Olivia Nordgren m. fl. om beredande av bättre försörjningsmöjligheter för änkor (II nr 43).

Med hänvisning till att det i vårt land inte finns någon änkepension annat än för änkor efter stats- och kommunalanställda samt inom vissa större enskilda företag föreslås hjälp till självhjälp.

En sådan åtgärd tänkes vara att staten skulle inrätta en änkoras lånefond, ur vilken lån kunde erhållas räntefritt och utan borgen, antingen för startande av en affärs- eller yrkesverksamhet eller omskolning för yrkesarbete.

Motionärerna tänka sig därjämte ett organ, till vilket änkor och möjligen även fränskilda hustrur kunde vända sig med sina bekymmer för erhållande av råd och hjälp. Detta organ borde anknytas till arbetsförmedlingen.

Med de olika utbildningsanstalterna borde överenskommas att göra undantag för änkor, när det gäller elevantagande, trots att de passerat den vanliga åldersgränsen.

Repetitionskurser borde av ett sådant organ kunna ordnas för änkor vilka varit ifrån sitt ursprungliga yrke ett antal år.

Motionärerna begär utredning om hur på olika sätt ankornas ekonomiska svårigheter skall bäst kunna avhjälpas.

1946 års riksdag har beslutat sådan utredning och ärendet ligger för närvarande hos socialvårdskommittén.

Vid remissbehandling av denna motion yttrades av Yrkeskvinnors samarbetsförbund bland annat: »Änkepensionerna skulle också kunna tänkas så konstruerade att de till att börja med under visst antal år utfölle med större belopp för att senare minskas eller kanske helt försvinna. Under dessa år skulle vederbörande kunna utbilda sig i ett yrke eller genomgå repetitionskurs.

Frågan är av största betydelse för hela samhället, med rådande knapphet på arbetskraft. Det är nödvändigt att få dem som icke äro fullt sysselsatta i hemmet genom vården av minderåriga barn etc. utbildade eller omskolade, så att arbetsmarknaden kan tillgodogöra sig deras arbetskraft.»

Flera andra kvinnoorganisationer ha tidigare haft dessa frågors lösning på sitt program.

Fredrika-Bremer-Förbundet, som även beretts tillfälle yttra sig, anför följande:

»Förbundet har genom sin yrkesrådgivningsverksamhet stor erfarenhet av de svårigheter som möta änkor.

Förbundet lät 1942 göra en allsidig utredning rörande de pensionsförmåner, som då utgingo till änkor och barn, vilken utredning omfattar såväl familjepension i stat och kommun som i vissa privatföretag såsom banker, försäkringsbolag m. m. De slutsatser som måste dragas var att de utgående pensionerna i samtliga fall vore absolut otillfredsställande och ej ägnade att bereda en nöjaktig existens för de efterlevande. Bestämmelserna om barnbidrag samt de föreslagna nya änkepensionerna vid 55 års ålder kommer att utgöra ett viktigt led i underlättandet av ankornas ställning, men förbundet vill understryka att ytterligare åtgärder är av nöden. — Förbundet tillstyrker inrättandet av ett till arbetsförmedlingen knutet särskilt hjälporgan som bör stå i samarbete med de olika utbildningsanstalterna. Förbundet anser emellertid lämpligast att frågan om anordnande av repetitionskurser för änkor helt överlämnas åt vederbörande yrkesgrenars ledning eller yrkessammanslutningarna.

Frånskilda fruar med minderåriga barn och i särskilt ömmande fall även andra frånskilda fruar böra ha samma rätt som änkor att anlita hjälporganet och erhålla lån, likaså hustrur till män som blivit arbetsoförmögna.»

Lag om allmän änkepension har i samband med lag om folkpensionerna antagits av 1946 års riksdag.

Denna lag motiveras av socialvårdskommittén till vilken socialministern ansluter sig, på följande sätt:

»Funnes icke änkepension skulle ju änkan, som tidigare helt eller delvis erhållit sin försörjning genom den pension som hennes make åtnjöt såsom gift, om mannen avlede, innan hon själv blivit berättigad till invalidpension eller uppnått 67 års ålder vara helt lämnad utan stöd från folkpensioneringens sida.

Vidare intaga fortfarande änkor som ha att vårda minderåriga barn, samt

dels änkor vilka utan att vid änkeblivandet eller kortare tid dessförinnan ha ägnat sig åt förvärvsarbete — blivit änkor vid relativt hög ålder en framträdande plats bland de kategorier, som behöva samhällets hjälp. Man kan vad angår de sistnämnda änkorna icke göra gällande att deras ställning är ungefärligen densamma som ogifta kvinnors i motsvarande ålder, enär änkorna oftast genom äktenskapet kommit att stå vid sidan av förvärvslivet och därför ha särskilt svårt att vid högre ålder erhålla sin bärgning genom arbete.

Då det gäller änkor med minderåriga barn i sin vård måste hjälpen utformas i närmaste anslutning till barnbidragslagstiftningen. Man kan till och med tänka sig att barnbidragen bestämmas på sådant sätt att de förslå att täcka försörjningen helt eller delvis för den person som har barnen i sin vård. Kommittén avvaktar emellertid på denna punkt lagstiftningen om barnbidragen i sin helhet.»

Angående de äldre änkorna har stadgats att de skola erhålla pension vid 55 års ålder om de varit gifta minst 5 år.

Husmoderslön.

Bland vissa grupper, som önska stärka den hemarbetande kvinnans ställning och komma åt de missförhållanden som råda, när det gäller frågan om hushållspengarna, har föreslagits, att staten skulle till varje gift kvinna utbetala en årlig husmoderslön, som skulle uppgå till så stort belopp, att den kunde ge husmodern en viss ekonomisk självständighet.

Det förefaller utredningen omöjligt att finna någon acceptabel teoretisk motivering till ett sådant förslag. Som tidigare påpekats, måste man utgå från, att man och hustru gemensamt planera hur var och en av dem skall på bästa sätt använda sin arbetskraft för familjens försörjning. Välja de att disponera hustruns arbetskraft för skötseln av hemmet, kommer resultatet av hennes arbete familjen och även henne själv tillgodo, och hon får på så sätt en viss lön »in natura». Resultatet av mannens arbete måste på samma sätt delas med familjen och även komma hustrun tillgodo. Att staten skulle träda in och betala avlöning till en medborgargrupp som husmödrarna, därför att deras produktion direkt ingår i familjens försörjning är icke mer naturligt än om staten skulle betala särskild lön åt t. ex. bönder som producera för eget behov.

Även om man skulle gå med på att staten i familjebildningens intresse skulle ge husmödrarna en särskild lön, måste frågan om vilka som skulle ha denna lön bli synnerligen svår att avgöra. Skulle de husmödrar som ha deltids- eller heltidsarbete utanför hemmen även få en dylik lön, eller skulle de uteslutas? Om det förra blev fallet skulle detta innebära att kvinnorna helt enkelt finge lön av staten, därför att de äro gifta och detta är ju helt orimligt. Valde man att utesluta de förvärvsarbetande, skulle därmed många av de lägsta inkomsttagarna för vilka hustruns förvärvsarbete är en tvingande

nödvändighet, icke få husmoderslönen och denna skulle däremot utgå till grupper, där mannen har god inkomst.

Förslaget om en allmän husmoderslön måste sålunda anses ur många synpunkter orimligt. Något annorlunda ställer sig problemet om denna lön sammankopplas med barnförsörjningsbördan och det således blir fråga om en mödralön.

När det gäller mödralön kan med fullt skäl den argumenteringen framföras, att tillkomsten av barn vållar familjerna så mycket arbete och kostnader, att det är rimligt att staten hjälper till ekonomiskt. Fortfarande är det emellertid ohållbart, att staten skulle betala en del av barnkostnaden i form av en »lön» till mödrarna. Barnförsörjningen är ju bägge makarnas *gemensamma* angelägenhet, som man visserligen oftast kommer överens om att klara på så sätt, att hustrun tar hand om vården av barnen, och mannen skaffar de kontanter som behövs, men som ju ingalunda alltid behöver ordnas så. I vissa fall överlåtes omvårdnaden av barnen åt en anställd, medan hustrun har kontantinkomst i andra fall kan det förekomma att mannen sköter barnen, medan hustrun arbetar. Till vem statens »lön» skulle utgå vid de bägge senare alternativen synes oklart, ty meningen kan ju inte vara att staten skulle betala mödralön just till modern som någon slags gratifikation för att hon fött barnet.

Hela tanken på att staten skulle gripa in i familjens ekonomiska organisation på sådant sätt att lön betalas till husmodern eller modern synes sålunda vid närmare granskning ohållbar. Familjen måste vara en ekonomisk enhet. Om detta förhållande icke ingått i det allmänna medvetandet måste ansträngningarna inriktas på att sprida kunskap därom — icke på att öka förvirringen genom att göra försök att kompensera kvinnorna genom husmoders- eller mödralön.

Barnbidragen.

Det stöd staten kan ge måste gå till familjen såsom en enhet och får då formen av *barnbidrag*. För barnbidragen, om vilka beslut fattats av 1947 års riksdag, ha riktlinjerna uppdragits i befolkningsutredningens betänkande angående barnkostnadernas fördelning. Barnbidraget skulle avse att utjämna familjernas kostnader för barnen, främst för deras konsumtion, men även för det arbete som familjen måste nedlägga för deras vård. Det anföres emellertid i betänkandet att vårdkostnaderna äro otillräckligt undersökta. Genom undersökningar vars resultat framläggas i kap. 4 har utredningen kunat ge en mera ingående belysning av omfattningen av den arbetsinsats familjerna måste göra för barnens, speciellt småbarnens vård. Det framgår med största tydlighet, att under småbarnstiden måste familjerna för vården av barnen satsa mycket arbetskraft som i familjer utan småbarn i

stället kan användas för att i förvärvslivet tjäna in kontanter. Behovet av ett barnbidrag framstår alltså som mycket stort för familjer med barnavårdande uppgifter. Utredningen gör i kap. 4 vissa beräkningar rörande de verkliga kostnader som familjerna ha att bära för vård av barn i olika åldrar. Här skall endast framhållas, att ett barnbidrag av någorlunda storleksordning kan komma att fylla den funktion som avsetts med en »mödrälön», särskilt om barnbidraget, som enligt utredningens bestämda åsikt bör vara fallet, utbetalas till modern. Om inom familjen råder något av den oklarhet, som tidigare har visats vara vanlig, beträffande rättigheten att förfoga över mannens kontantinkomst, och om mannen håller hustrun i en ekonomiskt beroende ställning, bör det förhållandet att hustrun får förfoga över barnbidragssumman ge en motvikt mot mannens orättmätiga ekonomiska övertag. Bägge inkomsterna, mannens inkomst såväl som barnbidragssumman äro familjens gemensamma och detta bör beträffande barnbidragen uttryckligen framgå vid dessas utbetalande. Men om mannen genom att han lyfter sin inkomst får känna sig som den som har rätt att bestämma i ekonomiska ting, bör hustrun, när hon kan lyfta en annan inkomst, kunna återvinna sin känsla av självständighet. Det förhållandet att hustrun har förfoganderätten över en betydande penningssumma kan måhända göra mannen mera villig än han kanske annars är att göra upp en rimlig budget för familjen. Det synes sålunda vara viktigt, att budgetrådgifningen i samband med barnbidragens införande intensifieras.

Utredningen anser alltså att barnbidragen kunna få stor betydelse, ekonomiskt och psykologiskt, för att motverka den oklarhet som råder rörande organisationen av ekonomien inom familjer där husmodern ägnar sin arbetskraft helt åt hemmet. Den ofrihet som kvinnorna känna, då de i samband med barnafödandet övergår från förvärvsarbete till arbete i hemmet kan motverkas av barnbidragen. En återgång till förvärvsarbete utanför hemmet, när de barnavårdande uppgifterna taga slut, kommer även att te sig naturligare för kvinnorna i och med barnbidragets upphörande. En förutsättning för att barnbidraget skall ha denna verkan är emellertid att dess summa blir tillräckligt hög.

Äkta makars beskattning.

I samband med att frågan om de kostnader som familjerna ha för vården av barnen analyseras vill utredningen framhålla önskvärdheten av att möjligheterna att åstadkomma en rättvisare form för beskattning av äkta makar än den nuvarande göres till föremål för överväganden. Utredningen är väl medveten om de svårigheter som råda att komma fram till en såväl principiellt tillfredsställande som i praktiken väl fungerande beskattningsform för de gifta kvinnorna. Av stort principiellt intresse finner utredningen ett nyligen från norskt håll framfört förslag vara som innebär att samtliga

arbetande kvinnor, vare sig de arbeta inom eller utom hemmet, skola skatta för sin inkomst. De helt hemarbetande kvinnornas inkomst beräknas enligt vissa normer, såsom redan sker med andra naturainkomster, och skatten betalas av de kontanta medel som familjen får in genom mannens arbete. För familjer som ha barn kompenseras denna ökade skatt genom barnbidragen. Familjer som icke ha barn få genom detta system en högre skatt. De gifta kvinnor som icke ha minderåriga barn bli säkerligen i och med ett sådant system mera benägna att taga förvärvsarbete än tidigare, vilket ju enligt utredningens mening är en förmånlig utveckling. Svårigheter komma emellertid att uppstå på många sätt t. ex. vid beräkningen av skatten för en kvinna som har nedsatt arbetsförmåga och kanske hjälpligt kan sköta sitt hem men icke prestera något mera arbete.

Utredningen har som ovan framhållits icke haft möjlighet att taga ställning till olika beskattningssystem men förordar att hela frågan snarast prövas och att därvid även det ovan återgivna förslaget överväges.

Sammanfattande synpunkter.

Vad beträffar eventuella *förändringar av den nuvarande äktenskapslagstiftningen* har befolkningsutredningen, efter de överväganden som ovan återgivits, kommit till det resultatet att det icke finnes anledning att föreslå några sådana.

Som en grundval för de kunskaper om familjebildningens förpliktelser och juridiska och ekonomiska innebörd som varje medborgare bör ha föreslår utredningen, att *ett exemplar av äktenskapslagen med kommentarer* vid uttågande av lysning till äktenskap överlämnas eller översändes till var och en av kontrahenterna. Utredningen föreslår att justitiedepartementet får i uppdrag att utge en i lättillgänglig form utredigerad upplaga av äktenskapslagen och utfärda föreskrifter om att skriften obligatoriskt överlämnas.

Vad beträffar *sparande och kapitalbildning* anses det från juridiskt sakkunnigt håll vara mycket svårt att åstadkomma några större förändringar av de nuvarande bestämmelserna.

Genom upplysningsverksamhet på detta område bör man uppmuntra till ett sparande i båda makarnas namn. Vidare bör det ingå i det allmänna medvetandet, att boet så vitt möjligt skall vara skrivet på båda makarna, samt att äktenskapsförord icke bör uppgöras så att hustrun ställs utanför delaktighet i det genom bådassammansamma hushållning möjliggjorda sparandet. Den bestämmelse som tillåter ena maken att till den andra överföra upp till 5 000 kronor per år utan särskilt förord, bör kunna bliva mer allmänt använd genom upplysning och genom att eventuellt tilltalande sparformer ställdes öppna för sådant sparande.

Utredningen vill vidare understryka vikten av åtgärder för *beredande av ökade försörjningsmöjligheter åt änkor och fränskilda.*

Frågan om förbud för ena maken att sälja eller belåna livförsäkringar och andra försäkringar tagna för familjens trygghet utan den andra makens tillstånd bör upptagas till prövning.

Vad som för övrigt på detta område kan åstadkommas torde helt ligga på *upplysningens och uppfostrans område* samt påverkan av den allmänna opinionen.

Det är uppenbart att många hem skulle bli lyckligare, och att pengarna skulle räcka längre samt hela ekonomien bli sundare om familjemedlemmarna lärde sig hushålla i öppen samverkan.

Det behövs en kontinuerlig *upplysning* såväl genom offentliga debatter som genom intressekontor, sparbanker, Kooperationen m. m. och denna upplysning bör inte ta sikte endast på sparande, utan även på den öppna samverkan och rättrådigheten i ekonomiska mellanhavanden.

Även genom *skolorna* särskilt gymnasierna, folkhögskolor, yrkesskolor samt under värnpliktstiden skulle ungdomen kunna nås med en upplysning om vad äktenskapet innebär på detta område och under vilka betingelser familjelivet utvecklar sig lyckligast och bäst.

Ett stort behov synes föreligga av en mer *personlig rådgivning* i det enskilda fallet. De *budgetbyråer*, som arbeta i vårt land visa att det här finns en verklig uppgift att fylla.

Till en sådan rådgivningsbyrås uppgifter hör att ställa upp standardplaner för olika hushållstyper. Den bör kunna ge svar på frågor sådana som vilka försäkringar löna sig i den rådfrågande familjens situation, hur mycket de vuxna barnen böra betala, vilka fickpengar som äro rimliga, de ekonomiska följderna av att hustrun slutar sitt förvärvsarbete, hur mycket ett barn kostar o. s. v. Till frågan om organisation av en dylik ekonomisk rådgivning återkommer utredningen i kap. 11.

DEN NUVARANDE HEMHUSHÅLLNINGENS EKONOMI.

Inledning.

Hur den arbetskraft användes som är disponerad för arbete inom hemmen är en av de viktigaste frågorna att klarlägga i samband med diskussionen om familjens uppgifter och framtid. Utredningen vill i det följande framlägga material till frågans belysning ur huvudsakligen två synpunkter. Först göras vissa sammanställningar av den tid som nu användes till olika sysslor i hemmen inom olika hushållstyper. Därefter diskuteras i tur och ordning de olika arbetsområdena och dessas betydelse och lönsamhet. Materialet till denna framställning har erhållits genom att utredningen sammanställt resultaten från ett mycket stort antal undersökningar på hemarbetets område och beträffande produktionen av olika konsumtionsvaror. I vissa fall har det tillgängliga materialet varit utförligt och kan betraktas som fullt representativt, i andra fall har det snarast karaktären av stickprov. För det avsedda ändamålet — att ge en allmän uppfattning om läget på det husliga arbetsområdet — torde det dock vara tillräckligt rikhaltigt och tillförlitligt.

Arbetstiden i hemmen.

Utförda undersökningar.

För belysning av arbetets omfattning inom hemmen ha flera undersökningar utförts. Olika metoder ha därvid kommit till användning. I de flesta fall har man nöjt sig med att i samband med allmänna enkäter till husmödrar be dem redogöra för hur en »typisk dag» förflyter, tala om hur lång tid som de vanligen använda till matlagning, disk, städning, inköp, sömnad etc. Genom detta förfaringssätt får man endast med de dagligen eller så gott som dagligen förekommande sysslorna och får intet begrepp om veckorytmen, förekomsten av tvätt, strykning, bakning etc. Undersökningar efter denna metod ha bland annat verkställts av Kooperativa förbundet 1938—39 (under mottot Lättare hemarbete) och av Husmodersförbundet 1937 inom såväl hem i städer och större samhällen som lanthem.

En mera nyanserad metod för hemarbetsundersökning användes vid en undersökning som verkställdes under medverkan av H.S.B. 1937 bland 214 familjer i Stockholm (publicerad 1940 under titeln Familjen som växte ur sitt hem). Där fingo husmödrarna mot särskild ersättning föra löpande pro-

Tab. 1. Husmoderns

Utredning: Årtal: Hushållstyp:	Utredning ang. mindre lanthem 1937 Mindre jordbruk		Husmodersförbundet 1937 Lanthushåll		KF:s Lättare hem- arbete 1938—1939 Småbrukarhushåll	
	Antal hushåll:	73	Antal personer per hushåll:	6·8	39	6 à 7
Arbeten:	tim., min. per dag	Procentuellt av total arbetstid	tim., min. per dag	Procentuellt av total arbetstid	tim., min. per dag	Procentuellt av total arbetstid
Bostadsvård, städning	1·14	9·5	2·00	13·9	—	—
Måltider:						
Matlagning	3·43	28·6	3·43	25·8	3·05	25·2
Diskning	—	—	2·00	13·9	2·09	17·6
Sömnad, stoppning, lagning	0·29	3·7	3·10	22·0	2·06	42·8 17·1
Barnavård	1·15	9·6	2·00	13·9	—	—
Lantbruksarbete	4·00	30·7	—	—	4·25	36·0
Inköp	0·04	0·5	0·30	3·5	0·30	4·1
Vatten och slask	0·14	1·8	—	—	—	—
Inbärning av ved	0·04	0·5	—	—	—	—
Förflyttning mellan arbetsplatser inom bostaden	0·11	1·4	—	—	—	—
Förflyttning mellan bostad och ladu- gård	0·31	4·0	—	—	—	—
Tvättning, strykning och mangling	0·24	3·1	* 1·00	7·0	—	—
Bakning, slakt, konservering	0·26	3·3	—	—	—	—
Hemslöjd	0·17	2·2	—	—	—	—
Övrigt arbete	0·09	1·1	—	—	—	—
	13·01	100·0	14·23	100·0	12·15	100·0

* Stortvätt ej inräk-
nad.

tokoll över sina och de övriga familjemedlemmarnas sysselsättningar under en tid av 14 dagar. Tiderna bli givetvis också här grovt beräknade och många småsysslor falla bort, men i stort torde man dock kunna räkna med att redovisningen blir tämligen riktig. Genom att bokföringen sker under så pass lång tid får man med också större och mera sällan förekommande arbeten och kan studera arbetsbelastningen under olika veckodagar.

sysslorna, studera tiderna för husmoderns medverkan i jordbruksarbetet, för bärning av vatten och slask, för förflyttning inom bostaden och mellan bostaden och ladugården etc. Materialet omfattade emellertid endast ett 70-tal gårdar och dessa voro belägna i olika delar av landet, varför de genomsnittssiffror, som uträknats på grundval av tidtagningen på grund av den stora olikheten i förhållandena äro på vissa punkter osäkra.

Förutom dessa undersökningar vilka samtliga utförts under åren 1937—39 har Hemmens forskningsinstitut på initiativ av befolkningsutredningen nyligen igångsatt en särskild undersökning över barns och mödrars sysselsättning i hemmen. Av denna undersökning, kallad »Barnundersökningen», och avsedd att få en sådan omfattning att den blir representativ för hela landet, har en provundersökning utförts våren 1946 omfattande ett 60-tal barn i Stockholmsfamiljer i åldrar 6 månader, 1 år, 2 år, 5 år, 8 år och 11 år. Undersökningen har tillgått så att en hembesökare vistats i familjen en dag och protokollfört barnets sysselsättningar under dagen samt moderns eller annan vårdarinnas. Dessa dagsprotokoll ha kompletterats med att modern själv under en vecka protokollfört sina och barnets sysselsättningar. Undersökningen är icke färdigbearbetad, men vissa resultat från densamma ha ställts till utredningens förfogande. De ha särskilt intresse för diskussionen om tiden för barnavård, men ge även material till belysning av omfattningen av det husliga arbetet i dess helhet.

Resultaten från de förstnämnda undersökningarna, de som gjorts av Husmodersförbundet, K.F., H.S.B. samt utredningen angående det mindre jordbrukets arbetsförhållanden redovisas i tabellen s. 50—51. I det följande kommenteras tabellens siffror i vad det gäller arbetstiden inom olika hushållstyper.

Arbetstiden inom hushåll i städer och samhällen.

Den totala dagliga arbetstiden inom hushåll i städer och samhällen bestående av 3—5 hushållsmedlemmar ligger mellan $7\frac{3}{4}$ och 10 timmar. 25—35 % av arbetstiden åtgår till matlagning, 15—20 % till diskning, 12—25 % till städning, 10—28 % till lagning och sömnad, 7—10 % till inköp och 10—20 % till övriga sysslor såsom bak, tvätt, storrengöring etc. Någon särskild tid för småbarnsskötsel har icke här medräknats. Den stora spridningen av siffrorna beror på vad som ovan påpekats rörande materialets osäkerhet, och på att de grupper som omfattas av undersökningen äro mycket olika sammansatta med hänsyn till bland annat hushållens utrustning.

I H.S.B.-undersökningen där genom veckoprotokollen ett fylligt material stått till buds för belysning av arbetets fördelning på olika sysslor, lämnas följande sammanfattning rörande arbetsdagens och arbetsveckans disponering i genomsnittshem, bestående av 3—5 familjemedlemmar, men utan småbarn.

»Den genomsnittliga tid, som matlagningen tar för hemmafruarna, är två timmar, och den med matlagningen sammanhängande sysslan, disken, tar 1 timme.

Så kommer städningen av lägenheten, som förlägges till morgon- och förmiddagstimmarna och som tar $1\frac{3}{4}$ timme. Detta gör alltså en sammanlagd tid på $4\frac{3}{4}$ timme.

Mycket regelbundet följer dessa sysslor på varandra under förmiddagen i de olika familjerna. Strax före $1\frac{1}{2}$ kulminerar frukostlagningen, sedan försvinner skolbarnen. Tiden mellan 8 och 10 är den stora städningsskulptationen. Strax före 11 är det matlagning igen, som följes av disk. Sedan är det en djup vågdal för allt arbete av detta slag. Mellan kl. 16 och 18 är matlagningen i gång igen för att följas av en ny diskingsperiod. Har man inga skolbarn blir måltiden kanske förskjuten, men städningen får dock ungefär samma placering på tidsschemat.

Hur utfylles då tiden mellan det regelbundet återkommande morgonarbetet och arbetet med middagen? För det första förekommer nästan varje dag en tur till butikerna för inköp. Så har man de olika småmålen — kaffemål, barnmål etc. — vartill ungefär en halvtimme per dag avsättes. För den övriga tiden har husmödrarna ett program, som är olika för så gott som varje dag i veckan. De sysslor det därvid gäller att fördela på de olika dagarna är: sömnad ($5\frac{1}{2}$ tim.), bakning ($2\frac{1}{4}$ tim.), strykning ($1\frac{3}{4}$ tim.), storstädning ($2\frac{3}{4}$ tim.). Tillsammans gör det en tid på cirka 15 timmar i veckan, som fördelade på de 6 arbetsdagarna gör $2\frac{1}{2}$ timme per dag, som alltså skall passas in på en ledig tid mellan omkring kl. 13 och kl. 16.

Hur fördelar sig nu sysslorna på veckans olika dagar? Det visar sig att vanorna i fråga om denna fördelning är tämligen enhetliga. Storstädningen görs mest på fredagen. Så kommer baket, som förlägges till fredagen eller lördagen. Dagarna i början av veckan gör man undan tvätten: måndagen är den vanligaste tvätt-dagen, därefter kommer tisdag och onsdag. Strykningen sker, när kläderna är torra, vilket följdriktigt i de flesta fall inte blir förrän framåt torsdagen. Det arbete, som återstår, är sömnaden, och detta göromål blir för husmodern ett slags fyllnadssyssla, som hon passar in, när hon har någon ledig tid under veckan och som hon hoppar över, när hon har mycket att göra. I viss mån blir på detta sätt den tid som avsättes för sömnad ett mått på hur pass belastad husmodern är med annat arbete. Den under dagarna flitigt syende husmodern är tydligen inte jäktad av sina andra bestyr. Den husmor, som inte syr annat än korta stunder, på sena kvällstimmar, kan man antaga vara hårt pressad.»

De tider som ovan återgivits gälla hemarbetande husmödrar. Många av dessa arbeta givetvis mindre koncentrerat — man kan således icke på grundval av uppgifterna om deras arbetstid påstå att så och så lång tid tar verkligen en syssla. När husmödrarna ha annat arbete, som också tager deras tid i anspråk, visar det sig att tiderna för de olika arbetena kunna sammanpressas, så sker t. ex. inom jordbrukarhushållen, inom hushåll med småbarn och inom hushåll där husmodern har något förvärvsarbete utanför hemmet. De två första kategorierna behandlas i senare sammanhang. Här skall göras en jämförelse mellan de helt hemarbetande husmödrarnas tider och dem som ha ett deltidsarbete utanför hemmet.

En grupp på ett 40-tal dylika husmödrar finnas med i H.S.B.-undersökningen vilka som bisyssla ha städning, hemsömnad, tidningsutbärning, butiktjänstgöring etc. Den tid de ägna åt sitt förvärvsarbete är mycket varierande — det vanligaste torde vara 3 à 4 timmar per dag. Vid studiet av deras dagsprotokoll finner man att de genomgående icke förändra något i hushållets organisation i jämförelse med de hemarbetande. Matlagning, disk, städning,

bakning, tvätt etc., allt utföres i hemmet i samma utsträckning som där husmodern är helt hemarbetande. Men det visar sig att tiden för dessa sysslor i regel blir kortare för den deltidsarbetande. Följande ungefärliga uppgifter givas härom i H.S.B.-undersökningen.

Tab. 2. Arbetstiden för hemarbetande och deltidsarbetande husmödrar.

	Genomsnittlig veckoarbetstid			
	för hemarbetande		för deltidsarbetande	
	tim.	min.	tim.	min.
Matlagning	13	—	9	45
Disk	7	15	6	—
Städning	14	—	13	—
Bakning	2	15	1	45
Veckotvätt + strykning	4	15	4	15
Sömnad	5	30	3	45
Inköp	4	30	3	30*
Summa	50	45	42	—

* Uppskattad siffra.

Medan de helt hemarbetande arbeta omkring 50 timmar och 45 minuter tyckas de som tvingas att rationalisera arbetet på grund av att vissa timmar av dagen disponeras för förvärvsarbete kunna pressa ihop sina hushållssysslor till omkring 42 timmar. I vad mån det på kortare tid gjorda arbetet utföres enligt rationellare metoder och leder till ett lika gott resultat som det som ägnas längre tid kan givetvis icke bedömas och inte heller i vad mån husmödrarna bli jäktade och överansträngda. Eftersom många av de vanliga deltidsarbetena såsom tidningsutbärning och kontorsstädning fordra mycket tidiga uppstigningstider, ofta kl. 4 eller 5 på morgonen, och husmödrarna sedan icke synas taga igen detta med vila under dagen eller tidigare läggning än de övriga familjemedlemmarna synes det troligt att det dubbla arbetet i många fall blir en hård press på dem.

Vad de husmödrar beträffar som förena skötseln av hemmet med ett heltidsförvärvsarbete föreligger intet representativt material till belysning av deras arbetsdag. De fall som undersökts i samband med de olika hemarbetsundersökningarna ge exempel på många olika lösningar av hushållsarbetsproblemet: en mor eller annan släkting som bor i hemmet, betald hemhjälp etc. När husmodern själv har att utföra allt arbete gör hon ofta starka förenklingar, lämnar bort stortvätten, köper bröd, lättlagad mat, lagar själv mat för flera dagar i sänder etc. De nödvändiga löpande sysslorna utföres på morgnar och kvällar samt framför allt lördagar och söndagar, som bli de verkliga arbetsdagarna, då man städar, tvättar, stryker, lagar etc. Ungefär 5 timmar om dagen uppskatta de förvärvsarbetande kvinnorna själva att deras arbetstid i hemmet omfattar enligt Kvinnoföreningens enkät rörande efterkrigsproblemen.

Arbetstiden inom jordbrukarhushåll.

De jordbrukarhushåll som ingå i undersökningarna bestå genomsnittligt av flera hushållsmedlemmar än stadshushållen, 5—7 mot stadshushållens 3—5. Jordbrukarhemmen i de olika undersökningarna ha olika karaktär: i utredningen angående de mindre lanthemmen och KF:s Lättare hemarbete ingå tämligen enhetliga grupper på 73 respektive 81 mindre jordbruk, där hustrun undantagslöst utför mjölkning och diverse andra sysslor i jordbruket. I Husmodersförbundets undersökning ingår en grupp på 39 större jordbrukshushåll, där husmodern icke deltager i utarbetet, men där hushållsmedlemmarnas antal är så stort att arbetet sväller kraftigt av denna anledning.

Den totala arbetstiden inom småbrukarhushållen är $12\frac{1}{4}$ —13 timmar per dag, medan den i de större hushållen uppges överstiga 14 timmar. Samtliga hushåll ägnar 20—25 % av arbetstiden till matlagning, 10—15 % till diskning, 10—15 % till städning. Sömnadstiderna äro starkt varierande. Inköpen spela här en mycket obetydlig roll i jämförelse med i stadshushållen. Arbeta i jordbruket tar i småbrukarhushållen 30—36 % av arbetstiden, alltså lika mycket eller mera tid än matlagning och diskning sammanlagt. Med $4\text{—}4\frac{1}{2}$ timmars regelbundet arbete i jordbruket äro lanthusmödrar närmast att jämställa med städernas deltidsarbetande husmödrar i fråga om tvånget att rationalisera olika sysslor i hushållet. Det är dock att märka att lanthusmödrarnas rationaliseringsmöjligheter äro mycket mindre än stadshusmödrarnas, i det de oftast ha en mera tungarbetad utrustning och icke kunna underlätta matlagningsarbetet genom att t. ex. köpa lätt tillredda rätter. Det är också en mycket mera fullständig matförsörjning som fordras i lanthemmet för varje familjemedlem, eftersom man här inte får något mat serverad utanför hemmet genom restauranger, på arbetsplatsen etc. Endast skolbarnsbespisningen avlastar viss del av barnens mathållning från hemmen och denna arbetslättnad är med säkerhet icke betydelselös.

Städningstiden i lanthemmet synes vara betydligt kortare än stadshusmödrarnas. Möjligen är dock storstädningen, för vilken inga tider finnas, mera omfattande än i stadshemmen. Matlagning och disk bli däremot som ovan antytts dryga sysslor. 3 timmar och 43 minuter taga dessa arbeten sammanlagt per dag enligt de i detta avseende säkerligen representativa uppgifterna i mindre jordbruksundersökningen. Baket synes taga något längre tid än i stadshushållen eller ungefär $2\frac{1}{2}$ timmar per vecka. Den tid som upptages för småtvätt och strykning är däremot betydligt kortare än i stadshushållen, vilket möjligen kan bottna i verkliga olikheter i levnadsvanor.

Vad som icke kommer fram genom någon av hemarbetsundersökningarna är de säsongmässiga arbetena, såsom storstädning, stortvätt och konservering. Särskilt inom lanthemmen är arbetsbördan ofantligt växlande under olika årstider. Under vissa perioder tager arbetet i jordbruket småbrukarhustrurna i anspråk under en hel 8-timmars arbetsdag, och de ha då att tränga ihop hushållsarbetet på de timmar av dygnet som finnas kvar sedan de tagit ut den

nödvändigaste sömnen. Under andra perioder krymper utarbetet samman och man får då tid att taga igen vad som försummats, rusta upp hemmet, laga, sy, väva etc.

Hemmens roll vid vården av barnen.

Allmänna synpunkter.

Det centrala arbetet i ett hem är vården och uppfostran av barnen. Hushållets organisation är i sina grundläggande drag i hög grad beroende på förekomsten av barn och dessas ålder. Hemmen ha hand om skapandet av barnens miljö såväl fysiskt som psykiskt och äro när det gäller småbarnen i stort sett ensamma om denna uppgift. Det antal barn som huvudsakligen skötes inom institutioner såsom barnhem och daghem är en mycket obetydlig procent av hela antalet barn. De samhällliga institutioner som befatta sig med småbarnen i hemmet, i första hand den förebyggande barnvården, utöva en viss kontroll över och ge råd till hemmen men i övrigt ha hemmen i stort sett ensamma hand om barnvården.

Vad barnvården innebär av ständig vaksamhet och omtanke, av ständiga omsorger om barnet, såväl när det gäller den kroppsliga vården som den psykologiska kontakten, har hittills icke någonstades gjorts till föremål för verklig analys. Utredningen har icke heller kunnat företaga någon dylik, men har medverkat vid uppläggnngen av Hemmens forskningsinstitutets tidigare ommärkta Barnundersökning vari upplagts principerna för ett allsidigt studium av frågan om hur barnens miljö i hemmet utformas. De resultat som hittills föreligga från denna undersökning för belysning av hemmens roll vid vården av barnen ge endast de yttre konturerna av denna vård: uppskattningar av den tid som mödrarna få ägna åt den manuella vården av barn i olika åldrar. Utredningen anser att redan dessa summariska tidsuppskattningar ge anledning till allvarlig eftertanke beträffande mödrarnas arbetsbörda och den insats som familjerna göra i och med att de ha hand om de barnvårdande uppgifterna.

Vården av småbarnen.

Vid de beräkningar rörande arbetstiden i hemmen som hittills anförts har helt naturligt en stor del av det arbete som inom samtliga hushållstyper förorsakats av barn blivit medräknat. I matlagningen ingår lagning av mat till barnen, i städningen ingår bäddning av barnens sängar, iordningställande efter dem etc., sömnaden innefattar lagningen av deras kläder etc. I de familjer där barnen hunnit upp i skolåldern finnes egentligen icke att redovisa någon ytterligare tid som ägnas åt barnavård — i en del fall är modern upptagen med att läsa läxor med barnen, men det är också det viktigaste som kan förekomma. I familjer med småbarn framträder däremot barnvården som ett särskilt arbete av stor betydelse.

Vid de tidtagningar rörande barnens och mödrarnas sysselsättningar som av Hemmens forskningsinstitut gjorts i hemmen ha alla sysselsättningar som innebära direkt och nödvändig kontakt mellan mor och barn bokförts för sig så att man helt kan överblicka barnavårdens omfattning. De olika elementen i barnavården ha sammanförts under huvudrubrikerna: 1) allmän tillsyn, personvård (tvättning, pottning etc.), 2) på- och avklädning, 3) matning, amning samt 4) övriga sysselsättningar såsom utevistelse, avlämning och hämtning i barnträdgård etc.

I protokollen för såväl mödrarna som barnen ha bägges sysselsättningar när de ha direkt kontakt med varandra grupperats in under ovanstående rubriker. Moderns barnavårdstider kompliceras emellertid av att hon i många fall har flera barn i olika åldrar och att hennes sysslande med de olika barnen icke alltid har kunnat hållas isär. I det följande återges därför tiderna för barnen, vilka ha uppförts för vart och ett särskilt oberoende av antalet syskon. Följande resultat erhöles.

Tab. 3. Tiden per dag för vård av barn i olika ålder.

Barnens ålder	Antal barn i gruppen	Genomsnittstid i min. för barnavård	D ä r a v			
			personvård, tvättning m. m.	på- och avklädning	matning, amning	övriga sysselsättningar
6 mån.	7	230	67		85	78
1 år	13	195	35	39	55	66
2 år	13	149	29	39	35	56
5 år	16	65	8	19	—	48

Genomsnittligt tar alltså vården av ett *spädbarn* 3 timmar och 50 minuter i anspråk. Därvid är att märka att tidtagningen slutat vid 18—20-tiden på kvällen, då barnet somnat, men att ett spädbarn i regel skötes och ammas ytterligare en gång på kvällen, vilken tid alltså icke här har räknats med.

De individuella variationerna inom 6-månadersgruppen röra sig mellan 2 timmar och 23 minuter, som är det minsta någon mamma använder, och 4 timmar och 47 minuter som är det högsta.

På grund av den dåliga väderleken, då tidtagningarna gjordes, har tiden för utevistelse blivit onormalt kort. Å andra sidan ger den erhållna tiden i flera fall utrymme för en del lek med barnet, t. ex. övervakning medan det ligger uppe en stund på golvet. De mödrar vars barn tillhöra gruppen spädbarn äro samtliga en-barnsmödrar och ha därför i regel tid att ägna sig åt barnet på detta sätt. Är modern mycket jäktad, utesluter hon alla andra moment av spädbarnsvården än den direkta skötseln och amningen. Ett prov på hur långt tiden kan nedbringas ges i undersökningen rörande de mindre jordbruken, varifrån utredningen låtit göra en specialbearbetning av tiderna för spädbarnsvård, tagna på 9 mödrar under sammanlagt 19 dagar. Genomsnittstiden blev i detta fall 2 timmar och 37 minuter. Tiden är icke fullt jämförlig med den

förre genomsnittstiden, eftersom de som spädbarn rubricerade barn som ingå i den senare gruppen äro av växlande ålder och redovisning icke givits i fall någon ytterligare person än modern sysslat med barnet. Men tendensen synes klar: lanthusmodern som utom spädbarnet och hushållet också har arbete med ladugård och smådjur får till det yttersta pressa samman den tid hon ägnar sin baby. Denna sammanpressning av tiden kan givetvis icke ske utan att såväl mor som barn berövas tillfällen till kontakter, som förefalla andra nödvändiga, nyttiga och berikande samt även hygieniskt motiverade. Om amningen måste ske under ideliga avbrott, om renlighetens krav måste sättas å sido, kunna direkta, kroppsliga och nervöst betingade skador åstadkommas.

Minimitiden för spädbarnsvården skulle således vara cirka 2¹/₂ timme per dag; om en halvtimme för kvällsskötning och övervakning av barnet under natten tillägges skulle cirka 3 timmar vara den minsta tid en jäktad mor kan inskränka spädbarnsvården till.

Ser man på den tid som ägnas *ett-åringarna* visar det sig att de ta i genomsnitt 3¹/₄ timmar i anspråk för direkt vård. Den lägsta individuella tiden inom denna grupp är 1 timme och 46 minuter och den längsta 5 timmar och 37 minuter. De flesta tiderna ligga omkring 180—220 minuter. Ser man på ett-åringens dagsschema finner man att matningen går fortare än för spädbarnen, medan personvård och på- och avklädning däremot tar något längre tid. Vidare måste framhållas, vad som den närmare bearbetningen av materialet kommer att tydligt visa, att den allmänna övervakningen av barnen i denna ålder, vilken icke är inräknad i dessa siffror, ger ofantligt mycket mera arbete än övervakningen av spädbarnen. Ett-åringarnas dag varar omkring 12 timmar och därav sova de två. Under sin vakna tid fordra de ständig aktiv tillsyn.

Ett visst mått på intensiteten i tillsynen av barnen ge beräkningar som gjorts av det antal gånger som modern på något sätt har kroppslig kontakt med barnet genom att hon ger det mat, klär av eller på det, tvättar det, hjälper det vid pottsittning, ger det saker, tar ifrån det saker etc.

Följande resultat har nåtts när man räknat de olika gånger som modern i genomsnitt haft dylik kontakt med barn i olika åldrar.

Barnens ålder	Antal gånger modern sysslat med barnet
6 månader	26
1 år	28
2 år	21
5 år	10

Den intensivaste kontakten med modern har alltså ett-åringarna.

När barnen blivit 2 år är genomsnittstiden för deras direkta skötsel 2¹/₂ timmar. Lägsta antecknade tid i denna grupp är 66 minuter och den högsta 5 timmar 50 minuter. De flesta tiderna ligga mellan 110 och 220 minuter. Dessa

barn ha lärt sig att äta själva bättre än ett-åringarna och klara också den personliga hygienens bättre. Men med av- och påklädningen måste de fortfarande ha hjälp, nästan 40 minuter per dag. En inte ringa del av denna tid går till att taga av och på ytterkläderna. Ofta äro dessa onödigt besvärliga på grund av olämpliga modeller, obekväma knäppningar etc.

Vid 5 år ha barnen blivit betydligt självständigare. De äta själva och klä sig själva morgon och kväll (omkring $1\frac{1}{2}$ timme tar dem den på- och avklädning de göra på egen hand). Men de behöva fortfarande hjälp med tvättning och dylikt och med att taga av och på ytterplaggen.

I ovanstående redovisning har frågan om barnens utevistelse endast flyktigt berörts. Det har nämnts att undersökningen gjordes under en del av året, då vädret var dåligt och endast en del av barnen voro ute. Den utevistelse, då modern direkt hade hand om barnet, har medräknats i ovan citerade tider. Det är emellertid uppenbart att frågan om barnens utevistelse hör till de besvärligare. Sex-månadersbarnen och ibland även ett-årsbarnen behöva icke taga någon del av moderns tid i anspråk för utevistelse om de, som ofta är fallet, ställas att sova utomhus på balkong eller i trädgård. Har man icke tillgång till sådan uteplats tvingas modern ofta att dagligen gå och draga barnet i vagn på gator och i parker.

Så fort barnen bli rörligare behöva de vara utomhus och leka. Mödrar i städerna kunna i allmänhet icke lämna barnen ute utan tillsyn förrän de kommit upp i 4—5-årsåldern, ibland inte förrän ännu senare. Ibland kunna äldre syskon anförtros uppgiften att se efter de mindre. Men ofta måste mödrarna avsätta en betydande tid för promenad med barnen. Mödrar på landet och i villasamhällen kunna däremot ofta låta barnen vara ute på egen hand så snart de lärt sig gå. Under vissa delar av året förlägga barnen hela sin lektid utomhus.

Tiden för barnvården påverkas givetvis av antalet barn i familjen och av de kombinationer av åldrar som förekomma. Ett särskilt studium har gjorts av några grupper mödrar med två och tre barn i olika åldrar.

Tab. 4. Vissa genomsnittstider för mödrar med 2 barn.

Barnens ålder	Antal mödrar i gruppen	Genomsnittstid i min. för barnvård	D ä r a v			
			personvård, tvättning m. m.	på- och avklädning	matning, amning	övriga sysselsättningar
I. Ena barnet 0—1 år, det andra ej över 5 år ..	9	260	79	45	61	—
II. 2—5 år	7	199	45	40	13	—
III. 2—11 år	4	140	9	23	18	—
IV. 7—11 år	2	—	—	—	—	10

4 timmar och 20 minuter per dag får alltså mamman med två småbarn, det ena spädbarn och det andra under 5 år, ägna åt barnvården, medan den

som har två barn mellan 2 och 5 år ägnar dem 3 timmar och 20 minuter. Antal kontakter mellan mor och barn blir för grupp I 40 och grupp II 26.

Från en grupp mödrar med 3 barn har följande individuella tider lämnats:

Tab. 5. Individuella tider för fyra mödrar med tre barn.

Barnens ålder	Tid i min. för barnavård	D ä r a v			
		personvård, tvättning m. m.	på- och avklädning	matning, amning	övriga sysselsättningar
A. 1 mån., 3½ år o. 5½ år	399	73	51	118	—
B. 10 mån., 4 år och 6 år	239	51	62	56	—
C. 1 år, 4 år och 6 år	153	43	35	16	—
D. 4½ år, 7 år och 9 år	154	22	10	—	10

Utredningen har funnit, att ovanstående resultat från barnundersökningen, trots de reservationer som äro att göra beträffande materialets litenhet och andra felkällor, ge ett visst begrepp om vilken plats skötseln av småbarn har bland hennens olika arbeten. Det är tydligt att det rena manuella handhavandet av ett barn tar så lång tid att man måste räkna med att de kvinnor som ha hand om småbarn ha en alldeles speciell arbetsbörd. I betänkandet angående barnkostnadernas fördelning gjorde utredningen en viss distinktion mellan de kostnader en familj har för ett barns konsumtion och för dess vård. De siffror som nu ha återgivits gör det möjligt att göra vissa uppskattningar av denna vårdkostnad för småbarnen.

Barnets ålder	Vårdtid i timmar	
	per dag ca	per år ca
6 månader	4·0	1 500
1 år	3·25	1 200
2 år	2·5	900
5 år	1·0	365

Den tid som varje barns medlemskap i hushållet förlänger övriga sysslor såsom matlagning, städning, tvätt, strykning, lagning, sömnad kommer att kunna beräknas först när en fullständig undersökning gjorts enligt barnundersökningens plan.

Om i materialet från andra hemarbetsundersökningar jämförelser göras mellan hushåll av olika storlek kommer man fram till en summarisk uppskattning att barn från ett år och uppåt skulle inom ett hushåll med två vuxna taga, för det första barnet, en timme extra per dag och för varje ytterligare barn en halv timme. Om tiden för den direkta vården av barnet sammanställs med den tid som barnet ökar arbetstiden för det allmänna hushållsarbetet, kommer man till följande resultat. *En ensam ett-åring ökar arbetstiden*

i ett hushåll med cirka 1 600 timmar per år, en två-åring med cirka 1 300 timmar per år, en fem-åring med cirka 750 timmar per år.

Om arbetstiden uppskattas till 1 krona per timme, skulle vården av en ensam ett-åring kosta omkring 1 600 kronor per år eller 130 kronor per månad och en två-åring 1 300 kronor eller 100 kronor per månad. Det skall ytterligare understrykas att detta endast gäller kostnaden för direkt manuellt arbete som göres för barnets räkning. Övervakningen som ju, när det gäller dessa åldrar måste vara kontinuerlig, är icke medtagen i denna uppskattning.

Dessa beräkningar rörande kostnaderna för barnvården i hemmen överensstämma ganska väl med de siffror man kommit fram till när det gäller omhändertagandet av barn på daghem. Där har man beräknat att de löpande kostnaderna för småbarnen genomsnittligt ligger, lågt räknat, omkring 4 kronor per dag, vilket för 30 dagar gör en kostnad av 120 kronor. I daghems-kostnaden är därvid viss kost medräknad, men å andra sidan är vårdtiden högst 8 timmar per dygn, och det omfattande arbetet med skötseln av barnets kläder faller i allmänhet helt utanför denna vårdtid.

Slutsatser ur socialpolitisk synpunkt.

Utredningen anser det mycket betydelsefullt att omfattningen av den arbetskraft som familjerna nedlägga för barnens vård blir fullt belyst. I en familj med hemarbetande husmoder komma dessa kostnader icke tillsynes. Men eftersom det större antalet kvinnor före giftermålet ha ett förvärvsarbete, och eftersom det på de flesta orter finnas arbetstillfällen för kvinnorna även efter giftermålet, kan man jämföra det ekonomiska läget för en familj som använder hustruns arbetskraft att tjäna in kontanter åt familjen med den där hustruns arbetskraft är bunden vid barnens vård. I en barnlös familj kan man inskränka det nödvändiga löpande hushållsarbetet så mycket, att det kan utföras av makarna på den tid de äro lediga från förvärvsarbetet. De kunna således ofta disponera bägges kontantinkomst intakt. När barnen komma bindes hustrun vid hemmet och hennes kontantinkomst faller bort. Så länge barnen äro små är hennes bundenhet mycket stor, när de komma upp i skolåldern minskar den, och hon kan ofta åter åtaga sig förvärvsarbete i viss omfattning.

Utredningen anser, att ett konstaterande av dessa förhållanden, en analys av de insatser av arbetskraft som familjerna ha att göra för barnen under deras olika åldrar bör ligga till grund för utformningen av de socialpolitiska åtgärderna till familjernas förmån.

1947 års riksdag har beslutat införa ett kontant barnbidrag på 260 kronor per år och barn. Utredningen har redan i kap. 3 framlagt sin syn på detta barnbidrag som ett medel att utjämna familjernas barnkostnader med avseende på både barnens konsumtion och vård. Utredningen anser det önskvärt, att man, i och med att statsfinansiella möjligheter föreligga, höjer barnbidragens belopp. Men en dylik höjning bör, enligt utredningens

mening, icke göras generell för barn i alla åldrar utan i första hand gälla småbarnen. Utredningen anser det nämligen ådagalagt, redan genom de hittills gjorda undersökningarna, att kostnaderna för de små barnen på grund av den arbetskraft, som fordras för deras vård, betydligt överstiger kostnaderna för de äldre barnen, även när hänsyn togs till de senares mera omfattande konsumtion. Beträffande beräkningen av kostnaderna för barnens konsumtion vill utredningen för övrigt hänvisa till befolkningsutredningens betänkande angående barnkostnadernas fördelning och dess bilagor.

Av särskild betydelse torde utredningens resultat beträffande kostnaderna för vården av barnen vara för familjer med endast en försörjare, främst de ensamma mödrarna. De bidrag som dessa mödrar få för barnen äro i regel så låga, att de omöjligt kunna täcka kostnaderna för barnens vård, varför också svårigheterna bli stora att ordna denna på ett tillfredsställande sätt. I och med att klarhet skapas om vilken arbetsinsats som verkligen fordras för att vårda ett barn torde en fullkomlig omvärdering böra göras av grunderna för bidragsgivning till de ensamma mödrarna.

Mera ingående och detaljerade undersökningar än vad utredningen kunnat göra av den arbetsinsats som fordras för barnavården behövas givetvis som grund för ett differentierat barnbidragssystem och för förändrade bidragsgrunder bland annat till de ensamma mödrarna. Utredningen föreslår att dylika undersökningar snarast möjligt igångsättas inom ramen för den allmänna forskningsverksamhet rörande hemmens förhållanden som närmare behandlas i kap. 9.

Hemmens roll vid vården av sjuka och gamla.

Inledande synpunkter.

I översikterna över arbetstiden s. 50 redovisas tid för de olika arbeten som regelbundet förekomma i ett hem och som kunna i förväg planläggas såsom barnavård, matlagning, tvätt, sömnad.

Hemuppgifterna gå emellertid ej att inruta mer än till en viss gräns. Ett aldrig så väl planerat schema kan störas av oförutsedda händelser, som göra att de planlagda uppgifterna få läggas åt sidan. Bland de händelser, som ej gå att förutse, äro sjukdomsfall och olyckshändelser de vanligaste.

Med senare tidens utbyggnad av vårt sjukhusväsen ha hemmens sjukvårdande funktioner minskat. Svårare kroppsskador, som kräva specialbehandling, sinnessjukdomar, de flesta epidemiska sjukdomar vårdas numera på sjukhus. Förlossningsvården har i växande omfattning överförs till anstalter. 1892 förlöstes endast 3 % av samtliga barnaföderskor på anstalt. 1943 var siffran för landet i dess helhet 73 %. Den varierar dock högst betydligt. I Stockholm förlösas sålunda 99 % av barnaföderskorna på anstalt, då man i Västerbottens län knappt kommer upp till 50 %.

Trots denna utveckling mot samhällelig sjukvård ha hemmen fortfarande

mycket stora sjukvårdande uppgifter. Sålunda sker den övervägande större delen av barnsjukvården fortfarande inom hemmen. Det kan erinras om att barnsjukvårdsavdelningar först på allra senaste tiden inrättats på lasaretten och ännu i allmänhet endast en i varje län, och att fristående barnsjukhus endast förekomma på enstaka platser i vårt land.

I det följande göres ett försök till uppskattning av den tid husmodern ägnar åt sjuka barns vård samt vissa förslag till förbättring och underlättande av denna vård.

Skolbarnens sjuklighet.

Något fullständigt material till belysning av frågan om hur lång tid vården av sjuka barn kräver från husmoderns sida står ej att få. Utredningen har heller ej varit i tillfälle att på samma sätt som när det gällde den normala barnvården göra egna undersökningar. En viss beräkning kan emellertid göras för skolbarnens del om man utgår från antalet sjukdomsdagar för varje elev under läsåret. Någon central bearbetning i skolöverstyrelsen göres ej av frånvarosiffrorna för skolbarnen, ej heller inom skoldistriktet eller i de olika skolorna utan siffror finnas endast tillgängliga hos klasslärarna.

Utredningen har emellertid genom tillmötesgående från docent Urban Hjärne numera skolöverläkare för Stockholms stad samt från överlärare Valfrid Rehn i Stockholm fått ta del av visst material från olika skoltyper. Med ledning härav kan en viss uppskattning göras.

Hjärnes undersökning (Uppsala läkareförenings handlingar) gäller två smärre skolor på uppländska landsbygden, Vaksala och Lunda, med omkring 130 barn med både jordbruks- och industribefolkning. Rehns gäller Matteus folkskola med över 1 000 barn i huvudsak från Matteus och Gustav Vasa församlingar i Stockholm.

Som randanmärkingar till sina siffror nämner Hjärne att frånvaroprocenten bland barnen är synnerligen varierande. I en kommun eller församling med goda sociala förhållanden, där mödrarna endast äro hemarbetande, kan detta t. ex. inverka så att barnen även vid mycket lätta förkylningar hållas hemma från skolan av föräldrarna. I en industriort med kvinnlig industri, där mödrarna ha förvärvsarbete utanför hemmet, kan modern inte alltid ta hänsyn till en lindrigare förkylning utan barnen få gå i skolan även när de äro infekterade.

Andra faktorer inverka på sjukligheten. Mottagligheten för sjukdomar är varierande. Vissa barn äro mycket sällan sjuka, andra däremot äro ständigt utsatta för infektioner. Den sociala miljön, dålig kost, dåliga kläder kunna medverka till mottaglighet för infektioner.

När Hjärne i sin undersökning tagit hänsyn till de olika faktorer som påverka sjukligheten kommer han som allmän slutsats fram till, att större barnantal i familjerna, större barnantal i klasserna, mera sammanträngd bosättning och livligare kontakt med staden (i detta fallet Uppsala) ge större infektionsmöjligheter och höjer sjukligheten bland skolbarnen. Undersökningen är utförd 1939—1940 och omfattar 2 höstterminer och en vårtermin. Genom att med lärarnas hjälp — dessa hade god kontakt med familjerna — skilja ut bortovaro från skolan på grund av sjukdom från bortovaro på grund av andra orsaker kommer undersökaren fram till en *genomsnittlig sjuklighetssiffra av 3,9 sjukdagar per elev och termin, alltså 8 per år*, varvid sjukligheten är något större för flickorna än för pojkar.

Den är också större för vårterminen än för höstterminen. Hjärnes undersökning gäller endast frånvaro för infektionssjukdomar och dylikt ej för t. ex. olycksfall. Undersökningen är, ehuru utförd på ett litet material och för ett annat ändamål än utredningens, av stort intresse på grund av den noggrannhet, varmed de olika inverkanse faktorerna studerats.

Rehns undersökning är utförd vårterminen 1943 samt höst- och vårterminerna 1946. Barnantalet utgör 1 027 respektive 1 045 och 1 157. Endast bortovaro på grund av sjukdom är medtagen.

Det anges, att en avsevärd felkälla utgör själva bokföringen av sjukdagarna. Då halva sjukdagar aldrig bokföres blir antalet sjukdagar lägre än i verkligheten.

Enligt Rehns siffror utgöra sjukdagarna per elev:

Vårterminen 1943	11,8
Höstterminen 1946	7,2
Vårterminen 1946	10,5

Beräknar man dessutom vissa sjukdagar under jullovet under december och januari, söndagarna, sportlov och dylikt samt under sommarmånaderna, då sjukligheten är minst, torde man komma fram till en grovt beräknad siffra av minst 20 sjukdagar per år och barn.

Denna undersökning omfattar en skola med över 1 000 barn i en storstad som Stockholm och inom mycket tätbebyggda stadsdelar. Hjärnes undersökning är utförd i en liten skola på landsbygden, varvid det visade sig att siffrorna, ehuru mycket lägre än Rehns, voro något högre för den skola som hade de mesta kontakterna med samhället. Det synes vara ur olika synpunkter naturligt med en högre infektionssjuklighet för stad än för landsbygd.

Från doktor Edvin Hejenstedt i Borlänge ha även erhållits uppgifter rörande sjukligheten hos cirka 500 barn inom skolor i Bergslagen. Även här erhålles en genomsnittssiffra av cirka 20 sjukdagar per elev och år. Siffran är något högre för barn boende i tätare bebyggelse och lägre där bebyggelsen är glesare.

Siffrorna från ovan återgivna undersökningar överensstämma väl med den uppskattning av sjukligheten, som landets skolöverläkare, docent Herlitz, ger, då han säger att i åldern 7—15 år torde det under ett läsår vara vanligt, att varje barn är hemma från skolan på grund av infektioner och andra sjukdomar i 3—6 repriser samt varje gång under 2—6 dagar. Detta innebär, säger Herlitz, att en mor med 3 barn i folkskoleåldern i regel några dagar varje månad har ett barn sängliggande eller hemmavarande på grund av sjukdom.

Enligt ovanstående siffror får husmodern i en familj med 3 skolbarn under 15 år ägna 1 till 2 månaders tid under året åt vården av sjuka eller tillfrisknande barn. Denna siffra behöver inte betyda ständig bundenhet för husmodern den ifrågavarande tidsperioden — ofta kunna barnen även vara sjuka samtidigt — men ger en viss uppskattning av omfattningen av denna gren av hemarbetet.

Sjukligheten hos barn under skolåldern.

Man brukar i allmänhet räkna med en lägre sjuklighet för barn under skolåldern, så länge ej syskonen kommit upp i skolåldern och därifrån överför

smitta till de mindre. Även föreligger viss skillnad mellan de barn som vistas i hemmen och de barn som vistas i barnträdgårdar, såsom framgår av en i kap. 5 refererad undersökning. Å andra sidan kräver ett sjukt barn i småbarnsåldern mera tillsyn än ett i skolåldern. Det är svårare för modern att lämna ett mindre barn ensamt hemma om det är sjukt än ett större, varför bundenheten blir större.

Småbarnen äro helt beroende av att ha en vårdare. Ha familjerna ej regelbunden hemhjälp torde man därför kunna säga, att småbarnens sjukvård i hemmen hör till husmoderns oefftergivligaste och mest bindande arbetsuppgifter.

Barnpsykologien har visat hur viktigt det är att ett friskt barn i småbarnsåldern har kontinuerliga vårdare och ej behöver göra ständiga byten. För ett lyckligt sjukdomsförlopp måste det anses ännu viktigare att ett nyinsjuknat barn får behålla den vårdare det är van vid. Vid svårare sjukdomar är läkaren givetvis den som tillsammans med familjen avgör om barnet kan eller bör vårdas på sjukhus. Ofta kan barnet endast där få den undersökning, vård och behandling som sjukdomen kräver. Tillgång till sjukhusplatser, till läkare och distriktsköterskor spelar härvid stor roll, likaväl som husmoderns kunskaper och hemmens allmänna lämplighet.

Även samhällsekonomiska synpunkter torde kunna läggas på husmoderns vård av sjuka barn. Om psykologiska och andra faktorer tala för att barnet skötes hemma, frigör en kunnig husmoder därmed en sjukplats för någon som bättre behöver den. Med den brist på arbetskraft som för längre tid framåt torde finnas på våra sjukhus måste detta vara av särskilt värde. Av betydelse är i sådant sammanhang, om bostaden är rymlig och ur andra synpunkter lämplig.

Allmänna synpunkter på barnsjukvården.

Med det ovan anförda har utredningen velat påvisa att man måste räkna med att ett barn normalt har vissa sjukdagar per år, då det ställer anspråk på vård i hemmet. Den hemarbetande husmodern utgör den smidigaste beredskapskraften när det gäller denna vård, och det är viktigt att hon har en sådan kunnighet, att hon på ett tillfredsställande sätt kan sköta sin sjukvårdsuppgift. Till frågan om sjukvårdskurser återkommer utredningen i kap. 10.

I sådana hem där husmodern har förvärvsarbete och barnen normalt lämnas till daghem eller gå i skolan är frågan om barnets skötsel vid sjukdom ett besvärligt problem. Sjukhusvård för de vanliga barnsjukdomarna är orimligt dyrbar för samhället. Att modern tvingas stanna hemma från sitt arbete, då barnen äro sjuka innebär, att hon drivs att svika sina åtaganden gentemot arbetsgivaren, och en dylik oregelbundenhet hos den kvinnliga arbetskraften försämrar hennes ställning på arbetsmarknaden. Den bästa lösningen synes

vara, om hemhjälp kan ställas till förfogande vid sådana fall. Till denna fråga återkommer utredningen i kap. 8.

För att förbättra hemsjukvårdens möjligheter synas behov föreligga av tillgång till vissa sjukvårdsredskap. Vid allmänna svenska läkarmötet 1946 behandlades hemsjukvårdens problem under medverkan av bland annat dr Vilhelm Rasch och dr J. Castenfors (Svenska läkaretidningen 1946 nr 46). Den förre uppehöll sig bland annat vid hemmens brist på materiella sjukvårdsresurser och förordade utlånings- och uthyrningscentraler för sjukvårdsmaterial i likhet med vad Röda Korset i mera blygsamt format organiserat. En sådan ansågs t. ex. böra i Stockholm finnas i varje stadsdel.

Utredningen föreslår att de hemhjälpcentraler, som tänkas knutna till olika bostadsområden utom hushållsredskap såsom elektriska dammsugare m. m. även för utlåning böra tillhandahålla viss sjukvårdsmaterial för hemmen. Där icke hemhjälpcentraler finnas kan distriktssköterska eller hemvårdarinna alternativt tänkas ha hand om materielen.

Bland de allmänna önskemål utredningen ställer med avseende på hemsjukvården är även en utökning av tjänsteläkar- och distriktssköterskekarerna. Detta skulle medföra inte blott en förbättrad hemsjukvård utan även att upplysnings- och kursverksamheten i större omfattning än för närvarande finge tillgodogöra sig läkares och sköterskors sakkunskap.

Vården av de gamla.

En undersökning av 21 393 tilläggs pensionärer företagen av socialvårds-kommittén (SOU 1945: 7) visar att 63,7 % av dessa ha egen bostad, 23 % innebo hos annan och 13,3 % äro intagna på ålderdomshem. Nära en fjärdedel av tilläggs pensionärerna (dessa utgöra 80 % av alla pensionärer) eller omkring 105 000 äro alltså inneboende. I regel äro de ensamma och torde oftast bo hos barn eller andra anförvanter.

Man får förutsätta att de flesta av dessa gamla befinna sig vid relativt god hälsa och kunna ge ett visst arbetstillskott i hemmet. När de bli sjuka och oförmögna att klara sig själva överföras de ofta till ålderdomshem eller hem för kroniskt sjuka. Trångboddhet och brist på arbetskraft i hemmen gör det ofta omöjligt för familjerna att längre tider ha en sängliggande sjuk hemma. Men de höga siffrorna för åldringar inom hemmen gör det dock klart att det är högst väsentliga uppgifter som fortfarande vila på familjerna när det gäller ålderdomsvården. Med hänsyn till den starka ökning av antalet åldringar som kommer att ske från 503 000 över 67 år 1940 till 800 000 1970 torde nog, även om olika anstalts- och bostadsformer för åldringar kraftigt byggas ut, hemmens uppgifter i ålderdomsvården snarare öka än minska.

För att den omsorg och vård som de gamla behöva skall bli tillfredsställande behövs att husmodern har tid och tålmod att ägna sig åt dem och att hon även har kunnighet i dietfrågor, i allmän hemsjukvård etc.

Hemmens roll vid produktionen av konsumtionsvarorna och vid återställandet och vården av dessa.

Allmänna synpunkter.

Hemmen utgöra den plats där de sista leden av produktionen av en stor del av konsumtionsvarorna försiggår. Från jordbruket, livsmedels- och textil-industrien få hemmen genom distributionsorganens förmedling ett stort antal varor i form av råvaror eller hel- eller halvfabrikat och göra dem färdiga för konsumtion. I vissa fall göra hemmen ett omfattande arbete innan varan är färdig att konsumeras såsom bakning av bröd, tillredning av maträtter, sömnad av kläder, i andra fall göra de endast den sista avslutningen på den vara som skall konsumeras såsom värmning och servering av industriellt färdigberedda maträtter och bröd.

En grupp av konsumtionsvarorna är förbrukningsvaror, framför allt livsmedlen, andra tillhöra gruppen varaktiga konsumtionsvaror såsom möbler, kläder, husgeråd. Livsmedlen passera snabbt och i stora mängder genom hemmen, som ha att förvara dem under en längre eller kortare tid, göra en mer eller mindre ingående tillredning av dem och servera dem. De varaktiga konsumtionsvarorna inköpas med längre tiders mellanrum och förbrukas endast långsamt. Men de bli snabbt konsumtionsodugliga genom att de vid användningen bringas i oordning samt smutsas ned och gå sönder. Hemmen ha att kontinuerligt återställa denna grupp varor i konsumtionsdugligt skick genom städning, rengöring, tvätt, lagning.

Hemmens uppgifter när det gäller det sista ledet i tillverkningsprocessen och när det gäller återställande i konsumtionsdugligt skick av de olika varorna äro icke klart avgränsade från de uppgifter som påvåla industrien och andra hushållsenheter såsom t. ex. restauranterna. Teknikens utveckling, förändringar i fråga om arbetskraftstillgång och inkomstutveckling inom samhället, medverkar till ständigt fortgående förändringar härvidlag. Denna utveckling fortgår icke likformigt utan stora olikheter äro rådande mellan olika landsdelar och befolkningsgrupper. Det aktuella läget och de aktuella utvecklingstendenserna komma i det följande att i detalj diskuteras för varje särskilt konsumtionsmråde.

Födans beredning.

Tillagningen och serveringen av födan jämte det återställande arbetet efter måltiderna är såsom tidigare visats den syssla som upptager största delen av den dagliga arbetstiden inom hemmen, i allmänhet 3—4 timmar, vilket utgör 35 à 40 % av tiden. Härtill kommer sådant arbete som sammanhänger med frambringande av råvaror samt inköp och engångsarbeten, som avse iordningställande av vissa födoämnen, som skola komma till användning under längre tid, såsom bakning, konservering, tillvaratagande av slakt etc.

Tab. 6. Antal måltider per dag i olika familjetyper.

		Antal måltider per individ	Antal måltider per familj	Differens
Tjänstemannafamilj i Stockholm	med barn	3·5	7·2	+ 3·7
	utan »	3·8	4·0	+ 0·2
Arbetarfamilj i Stockholm	med barn	3·3	7·3	+ 4·0
	utan »	4·0	4·3	+ 0·3
Arbetarfamilj i landsorten	med barn	3·5	6·7	+ 3·4
	utan »	3·7	4·2	+ 0·5

Matlagningen i hemmen. Det normala matlagningsarbetet består av iordningställande av de dagliga måltiderna åt familjens medlemmar. Ovanstående sammanställning (tab. 6) ur K.F:s kostundersökning, 27 000 måltider, illustrerar sambandet mellan antalet måltider som husmodern har att sätta på bordet och hushållsstorleken.

Denna översikt visar hur antalet måltider som serveras i hemmet växer med antalet familjemedlemmar.

Tab. 7. Hushållen fördelade efter antalet mål per vardag av skilda slag.

Antal mål	0	1	2	3	4	5	Summa
<i>Lagad mat.</i>							
Arbetare i industri	—	2	43	25	—	1	71
Lantarbetare	—	—	6	8	—	—	14
Tjänstemän	—	1	22	3	1	—	27
Jordbrukare	—	—	8	10	—	—	18
Summa	—	3	79	46	1	1	130
<i>Grötmål.</i>							
Arbetare i industri	44	22	5	—	—	—	71
Lantarbetare	9	4	1	—	—	—	14
Tjänstemän	21	6	—	—	—	—	27
Jordbrukare	10	8	—	—	—	—	18
Summa	84	40	6	—	—	—	130
<i>Kaffemål.</i>							
Arbetare i industri	3	14	31	19	4	—	71
Lantarbetare	—	5	4	5	—	—	14
Tjänstemän	—	3	12	11	—	1	27
Jordbrukare	—	2	8	8	—	—	18
Summa	3	24	55	43	4	1	130
<i>Matsäck.</i>							
Arbetare i industri	21	50	—	—	—	—	71
Lantarbetare	—	14	—	—	—	—	14
Tjänstemän	17	10	—	—	—	—	27
Jordbrukare	9	9	—	—	—	—	18
Summa	47	83	—	—	—	—	130

Måltiderna indelas i lagade mål, grötmål (bestående av gröt, välling, ägg eller liknande) och kaffemål (bestående av kaffe, te, kakao med eller utan bröd eller bröd och smör). Socialstyrelsen har på en ort undersökt fördelningen av måltider av olika typer mellan 130 familjer och redovisar resultaten i tab. 7.

Tabellen visar att två mål lagad mat är det vanligaste bland arbetare i industri m. m. och bland tjänstemän, medan två och tre lagade mål väger ungefär lika med någon övervikt för tre mål bland lantarbetare och jordbrukare.

Grötmål förekommer i en tredjedel av samtliga hushåll. Kaffemål förekom i allmänhet två à tre gånger per dag.

Några beräkningar av hur husmoderns matlagningstid fördelar sig mellan de olika måltidstyperna ha icke gjorts, men det är tydligt att, trots att de talrika kaffekokningarna och smörgåsbredningen tar en hel del tid i anspråk, är det dock framför allt måltider som bygga på lagad mat som ge det egentliga arbetet.

Tab. 8. *Frekvensen av olika maträtter till huvudmålen.*

	Stockholm	Övriga stora städer	Mindre städer
Antal hushåll	66	145	207
Antalet maträtter per hushåll och 14 dagar	53·4	39·5	37·1
Antalet maträtter per dag	3·8	2·8	2·6
<i>Maträtter:</i>			
Kött, fläsk, korv	30·2	32·7	31·6
stektt kött och fläsk	16·8	20·2	21·9
kokt " " "	2·5	3·1	1·2
stektt korv	4·0	4·2	2·9
kokt korv	2·1	1·7	2·2
sylta o. s. v.	1·3	1·9	0·9
inälvor	2·1	0·8	0·9
blodet	1·4	0·8	1·6
Fisk	7·4	6·5	6·6
stektt färsk fisk	3·1	2·9	1·5
kokt " "	1·2	0·9	1·0
salt och rökt fisk	2·6	2·5	3·6
fiskbullar etc.	0·5	0·2	0·5
Puddingar med kött och fisk	1·5	1·7	2·1
Mjöl och gryn	31·5	29·1	28·9
Ägg	5·8	6·1	3·8
Förrättssoppor	4·0	5·0	3·3
Grönsaker eller rotfrukter enbart	0·2	0·3	0·1
Övriga förrätter	1·5	1·5	1·3
Frukt och bär	16·7	16·8	21·4
nyponsoppa	1·4	2·2	0·8
andra frukt- och bärrätter	13·6	13·0	19·7
färsk frukt och bär	1·7	1·6	0·9
andra efterrätter	1·2	0·3	0·9
	100·0	100·0	100·0

En sammanställning av de olika maträtter som förekomma vid huvudmålen inom hushåll i städer och samhällen har gjorts på grundval av socialstyrelsens fortlöpande kostundersökningar (se tab. 8).

Trots den relativt stora frekvensen av olika maträtter uppbyggas de olika huvudmåltiderna efter i stort sett samma schema. Stekt kött eller fläsk, kräm eller soppa på bär eller frukt utgör sålunda den typiska middagen. Stekt kött eller fläsk utgör mer än 20 % av samtliga maträtter, kräm och dylikt mer än 16 %. Som frukost- och kvällsrätter dominera mjöl- och grynrätterna, som tillsammans utgöra nära 30 % av samtliga rätter.

För småbrukar- och lantarbetarhushåll har en särskild sammanställning gjorts av förrätterna vid middagsmålet (se tab. 9).

Av samtliga där specificerade maträtter var fläsk (oftast stekt och med potatis) den vanligaste såväl bland småbrukare som lantarbetare, närmast följt av köttfärs eller köttbullar (med potatis). Läger man samman de tre slagen av korv, finner man dock att rätter av detta varuslag bland lantarbetarna komma på andra platsen med 13,2 % av samtliga rätter. Ärtor och fläsk som stående maträtt förekom hos litet mer än femtedelen av samtliga hushåll.

Efterrätterna utgjordes hos båda hushållsgrupperna till omkring tre fjärdedelar av krämer, soppor, kompotter och sylter. Rätter av kompotter och sylter bestodo till närmare hälften av lingonsylt, 28 % av annan sylt och omkring 13 % av äppelmos.

Utredningen har ansett ovanstående översikt av de svenska hemmens vanor i fråga om måltidsindelning och maträtter vara av betydelse som

Tab. 9.

Huvudrätterna vid middagsmålet inom småbrukar- och lantarbetarhushåll.

	Små- bru- kare	Lantar- betare		Små- bru- kare	Lantar- betare
Antal huvudrätter vid mid- dagsmålet (i hela materialet)	2 777	3 017	Pannkakor	5·4	5·3
Därav i procent:			Makaroner	2·7	2·4
Stekt kött	6·7	5·5	Annan mjölmät	0·4	0·2
Kokt kött	3·5	2·8	Summa mjölrätter	8·5	7·9
Stekt korv	3·8	7·4	Puddingar på kött eller fisk..	0·7	0·5
Kokt korv	3·3	4·9	Rätter av gryn	1·2	1·2
Kallskuren korv eller sylta	0·4	0·9	Kött- och grönsakssoppor...	7·3	5·4
Fläsk	16·7	18·6	Ärtor och fläsk	5·5	5·7
Rätter av malet kött	10·3	11·6	Bruna bönor	2·0	2·3
Blodmat	3·1	1·4	Rotfrukter eller grönsaker		
Inälvsmat	1·7	0·9	enbart	1·2	1·2
Ej specificerat »kött»	9·4	4·6	Äggrätter	0·5	0·6
Summa köträtter	58·9	58·6	Andra förrätter	4·2	5·0
Färsk sill eller strömming ..	2·1	3·4			
Annan färsk fisk	2·5	2·0			
Salt och rökt fisk	3·8	5·0			
Fiskbullar, lutfisk o. d.	0·6	0·5			
Ej specificerad fisk	1·0	0·7			
Summa fiskrätter	10·0	11·6			

Tab. 10. Konsumerade kvantiteter (hg) av och utgifter för livsmedel per hushåll och 28 dagar bland arbetare- och tjänstemannahushåll inom olika ortsgrupper och landsdelar i november 1941.

Orter	Färdiglagad mat		Summa livsmedel utg. kr.	Utgiftsprocent för färdiglagad mat
	kvant.	utg. kr.		
Stockholm	24.4	3:80	156	2.44
Göteborg	7.5	1:28	151	0.84
Malmö	8.5	1:36	154	0.88
Orter med:				
75—25 000 invånare	16.6	2:52	143	1.76
25—10 000 »	18.8	2:70	148	1.82
10 000 »	16.8	2:44	142	1.72
Samtliga hushåll	17.1	2:55	146	1.75

bakgrund för diskussionen om hemarbetets lönsamhet och möjligheterna till rationalisering av matlagingsarbetet. Av översikten framgår klart att den största delen av den arbetskraft som användes för »matlagning» inte användes för tidsödande beredningsarbeten. Fläsk, korv, potatis, kräm, gröt, välling, kaffe, smörgås äro icke maträtter som fordra någon omfattande »tillagning». Det väsentliga arbetet är ansning, framplockning och iordningställande av olika ingredienser, övervakning under kokning eller

Tab. 11.

Kostnad i öre per kg färdig rätt fördelad på råvaror, arbetstid och bränsle.

Maträtt	Råvaror		Arbetstid		Arbetsvinst %	Bränsle		S:a kostnad exklusive arbetstid		S:a total kostnad	
	2 pers.	5 pers.	2 pers.	5 pers.		2 pers.	5 pers.	2 pers.	5 pers.	2 pers.	5 pers.
	Kroppkakor	90	94	132		84	36.4	7	4	97	98
Strömmingsfunda	267	273	146	87	40.0	6	5	273	278	419	365
Pannkaka	70	73	19	12	36.9	21	11	91	84	110	96
Majonnäs	186	190	107	48	55.0	2	1	188	191	295	239
Köttbullar	282	301	81	63	27.0	2	3	284	304	365	347
Potatisbullar	80	84	140	82	41.8	8	4	88	84	228	170
Käldolmar	199	176	167	83	51.0	10	7	209	183	376	266
Rotmos	31	29	44	29	34.0	3	2	34	31	78	60
Fiskfärs	188	157	103	54	47.6	3	1	191	158	294	212
Legymsallad	138	108	74	50	32.4	3	2	141	110	215	160
Potatismos	47	36	71	26	63.4	5	1	52	37	123	63
Äppelkaka	170	101	95	47	51.0	28	14	198	195	293	242
Ärter m. fläsk	58	70	16	11	30.0	3	2	61	72	77	83
Vitkålssoppa	42	39	47	34	27.8	5	3	47	42	94	76
Mannagrynspudding ..	65	64	39	23	41.0	19	7	84	71	123	94
Inkokt strömming	281	258	119	96	19.2	3	2	284	260	403	356
Inkokta rödbetor	98	—	22	—	—	4	—	102	—	124	—

stekning, dukning, avdukning, diskning, inplockning i skafferi, lådor och skåp etc. De flesta av dessa arbeten kunna icke undgås om måltider överhuvudtaget skola serveras i hemmen.

Färdiglagad mat. I diskussionen om möjligheterna att rationalisera matlagningsarbetet framhäves ofta att man borde i ökad utsträckning tillverka och försälja maträtter i färdiglagat skick och att därigenom hemmen skulle kunna avlyftas en stor arbetsbörda. Utredningen har ansett det befogat att upptaga denna fråga till närmare undersökning och har därvid haft tillgång till dels material från socialstyrelsens kostundersökningar och dels undersökningsmaterial från Hemmens forskningsinstitut.

Ur socialstyrelsens undersökningar, vars resultat sammanfattas i tab. 10, kunna uppgifter erhållas beträffande den nuvarande förbrukningen av s. k. färdiglagad mat i hushållen. Till färdiglagad mat räknas här enligt gängse beteckning maträtter såsom ärter och fläsk, fiskfärs, kåldolmar etc. men icke korv, lungmos, blodpudding.

I familjehushållens kosthåll spelar alltså förbrukningen av färdiglagad mat en mycket ringa roll för närvarande. I Stockholm, där förbrukningen är störst, gav man under en månad 1941 i genomsnitt inte ut mer än 3 kronor och 80 öre på dylika rätter inom ett familjehushåll.

För att få en närmare belysning av frågan om vilka kostnader hemmen lägga ned på matlagningsarbetet och möjligheterna att rationalisera detta genom att i större utsträckning köpa färdiglagade rätter har Hemmens forskningsinstitut gjort en jämförelse mellan kostnaderna för vissa vanliga rätter vid lagning i hushåll på 2 och 5 personer och i sjukhuskök samt vid inköp i livsmedelsbutik. Man har på grundval av praktiska prov räknat ut kostnaderna för råvaror, bränsle och arbetstid (räknad till en krona per timme) för ett antal rätter, vilka utvalts med hänsyn till att de äro de vanligast förekommande bland den färdiglagade mat som livsmedelsbutikerna bruka föra.

I tabell 11 återges resultaten från matlagningsproven uträknade i kostnad per kg färdig rätt. Man finner av tabellen att råvarukostnaden är lägst för sådana rätter som rotmos, potatismos, vitkålssoppa, ärter och fläsk etc. och ligger högst för strömming, köttbullar, kåldolmar, majonnäs, fiskfärs etc. Där emellan ligga pannkaka, potatisbullar, legymsallad, äppelkaka.

Arbetstiden (inkluderande bearbetning, kokning och stekning samt diskning av arbetskärl) är störst för kåldolmar, potatisbullar, inkokt strömming och strömmingsflundra (över 100 minuter per kg i 2 personers hushåll och över 80 minuter i 5 personers hushåll). Lägst arbetstid ha ärtsoppa (9,5 och 6,5 minuter) och pannkaka (11,7 och 7 minuter).

Bränslekostnaden är störst för äppelkaka, pannkaka och mannagrynspudding som fordra ugnsvärme, därefter komma kåldolmar som fordra lång stektid samt potatisbullar, kroppkakor, strömmingsflundra m. fl. Lägst ligga rotmos, fiskfärs, legymsallad, majonnäs etc.

Av stort intresse är att studera skillnaden mellan kostnaderna för mat-

Tab. 12. Kostnad i öre per kg färdig rätt, fördelad på råvaror och arbetstid exklusive diskning för rätter tillagade för Karolinska sjukhusets personal-bespisning och inom 5 personers hushåll.

Maträtter	5 personer			Karolinska sjukhuset				
	Råvara	Arbets-kostnad	Summa	Råvara		Arbets-kostnad	Summa	
				Minut-pris	Parti-pris		Minut-pris o. arbets-kostn.	Parti-pris o. arbets-kostn.
Kroppkakor	94	76	170	104	93	21	125	114
Strömmingsflundra	273	79	352	337	247	51	388	298
Pannkaka	73	9	82	72	63	3	75	66
Köttbullar	—	—	—	—	—	—	—	—
Fiskfärs	103	37	140	61	79	4	65	83
Potatismos	36	20	56	35	28	10	45	38
Äppelkaka	181	43	224	164	98	4	168	102
Ärter med fläsk	70	9	79	69	55	2	71	57
Vitkålssoppa	39	30	69	27	11	1	28	12
Rotmos	29	22	51	35	28	8	43	36
Inkokta rödbetor (3 satser å 1 kg).....	—	—	—	47	26	9	56	35
Bruna bönor ¹	51	9	60	48 ¹	34	15	48	34

¹ Ej blötlagda.

lagningen i 2- och 5-personshushållet. Av tabellen framgår att den effektiva arbetstiden per kg färdig vara blir avsevärt mindre i det större hushållet. Arbetstidsbesparingen är störst vid tillagning av potatismos (60 %), majonnäs, kåldolmar, äppelkaka (cirka 50 %), fiskfärs, mannagrynspudding, potatisbullar, strömmingsflundra (40 %), därefter kroppkakor, pannkaka, rotmos,

Tab. 13. Kostnad i öre per kg rätt i 5 personers hushåll och i handeln.

Maträtt	Exklusive arbetstid	Total kostnad	Medelpris i handeln
Kroppkakor	98	182	225
Strömmingsflundra	278	365	250
Pannkaka	84	96	200
Majonnäs	191	239	735
Köttbullar	304	347	340—420
Potatisbullar	84	170	180
Kåldolmar	183	266	320
Rotmos	31	60	100
Fiskfärs	158	212	340
Legymsallad	110	160	510
Potatismos	37	63	105
Äppelkaka	195	242	220
Ärter och fläsk	72	83	100
Vitkålssoppa	42	76	95
Mannagrynspudding	71	94	220
Inkocht strömming	260	356	305
Inkokta rödbetor	102	124	185

legymsallad, ärtsoppa (cirka 30 %), vitkålsoppa (27 %) samt lägst för inkokt strömming med 19 %.

Det framgår alltså med största tydlighet att det lilla hushållet är oekonomiskt, det lönar sig bättre med matlagning i större skala. Ju större kvantitet råvaror (upp till gränsen för arbetskraftens och redskapens kapacitet) desto effektivare utnyttjande av övriga kostnadsmoment såsom arbetstid vid inköp (ej här medtagen) och tillagning, diskning och värmeåtgång, spillförlust m. m. Mindre hushåll kunna alltså ekonomisera sin matlagning genom att av vissa rätter laga till större kvantiteter än som går åt för gången.

Hur kostnaden för matlagningen ställer sig i det verkliga storhushållet visas i tabell 12, där beräkningarna från 5-personshushållen sammanställas med beräkningar från Karolinska sjukhusets kök. För att få jämförliga siffror har arbetstiden för diskning av arbetskarlen frändragits 5-personshushållen.

Av tabellen framgår att arbetskostnaden per kg för vissa rätter sjunker mycket kraftigt i storhushållet. Särskilt förmånlig ställer sig tillagningen i stor skala för sådana rätter för vilkas beredning storhushållet disponerar maskinella hjälpmedel som saknas i det vanliga hushållet. För t. ex. fiskfärs, äppelkaka, vitkålsoppa är arbetstidsvinsten över 90 %. För andra rätter som fordra en stor manuell arbetsinsats blir skillnaden betydligt mindre, för t. ex. strömmingsflundra 36 %, potatismos 50 %, kroppkakor 70 % etc. Det är att märka att sättet för urvalet av rätterna gjort att man från början fått med dem som bäst lämpa sig för matlagning i stor skala.

Sedan så pass stora vinster i fråga om arbetskraft kunnat konstateras vid matlagning i större skala ställer sig frågan om i vad mån det blir billigare för hemmen att köpa rätterna i handeln eller laga dem själv. En jämförelse mellan kostnaderna för rätterna lagade inom 5-personshushållet och köpta i handeln till ett medelpris som uträknats för landet i dess helhet göres i tabell 13.

Av denna tabell framgår att, när tillägg gjorts för transporter, detaljhandelsmarginal, företagens omkostnader etc., blir det pris hemmen få betala i handeln i allmänhet betydligt högre än när rätterna göras i hemmen med arbetskostnaden beräknad till 1 krona per timme. Kostnadsvariationerna äro mycket stora, delvis beroende på att företagen i sina kalkyler göra vissa utjämnningar så att rätternas pris blir någorlunda vad köparna äro villiga att betala. De höga arbets- och råvarukostnaderna för strömming tagas sålunda icke ut helt, därför att strömmingen icke skulle få köpare till ett pris som fullt motsvarade dess produktionskostnader. Å andra sidan göras betydliga pålägg på rätter som t. ex. majonnäs och legymsallad.

De gjorda undersökningarna ge redan ur ekonomisk synpunkt en tillfredsställande förklaring till att familjehushållen i så ringa omfattning köpa de färdiglagade maträtterna och i stället sammansätta sin matsedel av rätter som lagas i hemmen. Härtill kommer att enligt gjorda kvalitetsjämförelser genom smakprov, receptanalyser etc. kunnat konstateras att kvaliteten på de färdigköpta rätterna i allmänhet är tämligen låg. Detta förhållande kan dels bero på att de livsmedelsföretag som framställa de färdiga rätterna ännu äro out-

vecklade beträffande den matlagningstekniska sidan av tillverkningen och dels på att åtminstone vissa rätter försämrats i och med massmatlagning, avkylning, förvaring och förnyad uppvärmning. Men även om det måste sägas att den hittills tillgängliga färdiglagade maten icke givit något godtagbart alternativ till matlagningen i hemmet ge dock resultaten beträffande den arbetskraftsbesparing som uppnås vid matlagning i större skala anledning att ivrigt efterlysa försök till förbättrade lösningar av produktions-, distributions- och förvaringsproblemen vid dylik matlagning.

Konservering.

Med »konserver» avses i dagligt tal dels vissa industrikonserver framför allt fiskinläggningar såsom sill, sardiner, ansjovis, vilka huvudsakligen fungera som smaktillsats, ingredienser i smörgåsmaten utan större betydelse för den totala kalori- eller näringstillförseln, och dels frukt- och bärinläggningar, gjorda av hemmen själva, vilka utgöra huvudbeståndsdelen av ett flertal av de vanliga efterrätterna i vardagskosten. Vissa industriella fiskinläggningar såsom fiskbullar och grönsaksinläggningar t. ex. ärter spela viss roll såsom beståndsdelar i huvudrätterna vid de lagade måltiderna.

Hemmens nuvarande förbrukning av konserver belysas genom följande sammanställningar som gjorts av Hemmens forskningsinstitut ur socialstyrelsens fortlöpande kostundersökningar.

Undersökningarna omfatta cirka 500 familjehushåll, bosatta i städer och stadslänkande samhällen. Hushållen lämna uppgift över konsumtion och inköp av livsmedel under 14 dagar varje kvartal.

Följande uppgifter avse 2:dra och 4:de kvartalen 1940.

Konsumtion per hushåll och 14 dagar av olika sorters konserverade livsmedel.

	Hemkonserver hg.	Fabrikskonserver hg.
Kött kons.	0·21	0·14
Fisk kons.	0·03	1·42
Nypon tork.	0·28	0·35
Kons. frukt och bär	22·22	0·64

Dessa siffror gälla endast hushåll i tätorter. Motsvarande undersökning för lanthemmen skulle givetvis visa en större procent av hemkonserver.

I socialstyrelsens ovannämnda undersökning över livsmedelskonsumtionen i februari 1940 ingick även en undersökning av förråden av bär, frukt- och grönsakskonserver vid undersökningstillfället. Därvid lämnades även uppgifter om hur råvarorna till konserverna förvärvats och undersökningen visar att hemmen, även i städerna, i tämligen stor utsträckning även äro producenter av råvarorna till sina bär, frukt- och grönsakskonserver.

Konservförrådets storlek vid undersökningstillfället samt den procentuella fördelningen av konservermängden efter råvarans förvärvande framgår av följande tabell.

Tab. 14. Konserverförrådets storlek inom c:a 500 hushåll i februari 1940.

	D ä r a v i p r o c e n t					
	Konserverad mängd i kg	Inköp	Egen prod.	Plock. vilda	Gåva	Utan uppgift
Hushåll i Stockholm ..	28·7	43·5	22·2	22·5	5·5	6·3
Större städer	37·5	51·7	13·2	21·9	5·8	7·4
Mindre »	45·2	32·4	19·4	38·6	6·6	2·7
Samtliga hushåll.....	40·3	38·9	17·8	32·6	6·3	4·4

För lanthushållen finnes ingen motsvarande undersökning. Men det är givet att den egna produktionen för dessa hushåll är helt dominerande. Inom lanthushållen förekommer dessutom en betydande konservering av hemproducerat kött.

Av dessa siffror framgår att konsumtionen av industrikonserver för närvarande är tämligen obetydlig i de svenska hemmen. Den övervägande största delen av de konserver som konsumeras produceras av hemmen själva. I tämligen stor utsträckning äro hemmen även producenter av råvarorna.

Hemkonservering. Beträffande lönsamheten av hemkonserveringen jämförd med inköp av industrikonserver ha även vissa undersökningar gjorts. I samband med planeringen av en undersökning av förrådsförvaringen i hemmen gjordes inom Aktiv hushållning och folkhälsoinstitutet år 1944 vissa beräkningar rörande kostnaderna för ett normalt konserverförråd, vartill råvarorna inköpts efter dagspriser, för ett större stadshushåll år 1939 och 1942. Hushållet beräknades omfatta 2 vuxna och 3 barn. Vid kostnadsberäkningarna medtogos kostnaderna för råvaror, bränsle och amortering av hushållets konserveringsutrustning men ej arbetskostnad.

Jämförelser gjordes mellan priserna på det hemgjorda förrådet och priserna på konserver i detaljhandeln. I de flesta fall lågo hemkonserverna väsentligt lägre i pris än de färdigköpta konserverna. År 1939 var prisskillnaden mellan det hemgjorda och det färdigköpta förrådet 47,7 % och år 1942 24,6 %. Förändringen i prisrelationen till hemkonserveringens nackdel mellan 1939 och 1942 torde bero på att under kriget då råvaruknapphet rådde industrien hade möjligheter att köpa råvaror betydligt billigare än hushållen. Förtjänsten per kg hemkonserv var trots denna förskjutning år 1939 0:50 per kg och år 1942 0:55 kr. per kg.

En undersökning av kostnaderna för framställning av vissa vanliga konserver har även gjorts av Hemmens forskningsinstitut och publicerats i HFI Meddelanden 1946 nr 3. Av denna redogörelse framgår att kostnaderna för framställning av vinbärssaft i hemmen var cirka 1:20 kr. per liter då arbetskraften ej medräknades och 2:06 kr. då arbetskraften (uppskattad till 1:50 kr. per timme) medräknades. Färdigköpt saft kostade vid undersök-

ningstillfället 3:50 kr. à 5 kr. per liter. Kostnaderna för framställning av äppelmos var cirka 1 kr. per kg då arbetskraften ej medräknades och cirka 1:50 kr. då arbetskraften medräknades. Färdigköpt äppelmos kostade cirka 1:80 kr. per kg. Det visade sig således att förtjänsten var betydande vid framställning av saft i hemmet och att det även var lönande att göra äppelmos hemma, men i mindre grad.

Vad beträffar de hushåll som själva producera råvarorna kan motsvarande beräkningar göras om produktionskostnaderna ersätts av inköpskostnaderna i kalkylerna. Dylika beräkningar ha icke gjorts men kunna göras bland annat på grundval av material från de trädgårdsundersökningar, som i det följande komma att beröras. Resultatet av dessa tyder på att vid rationellt bedriven husbehovsodling vissa produkter kunna frambringas till lågt pris, varför konserveringen för hushåll med egna råvaror därför måste anses mera lönande än för hushåll som köpa dessa.

Hemkonserveringens problem är emellertid ingalunda tillräckligt klarlagda genom beräkningar som de ovanstående. Noggranna kvalitetsjämförelser mellan hemgjorda och färdigköpta konserver, undersökningar av förvaringsbetingelserna etc. äro nödvändiga för att ge riktlinjer för den mest fördelaktiga sammansättningen i framtiden av hushållens konserverförråd.

Allmänna synpunkter på industriell konservering. När det gäller kvalitetsjämförelser mellan hemkonserver och industrikonserver ha dessa när det gällt de prisbilliga vardagskonserverna hittills med undantag för vissa grönsakskonserver utfallit till industrikonservernas nackdel. Den industriella konserveringstekniken har i vårt land befunnit sig på en tämligen låg nivå vilket väl är en av förklaringarna till att den hittills icke kunnat tävla med hemkonserveringen. Ett omfattande forskningsarbete, avsett att förbättra och förbilliga den industriella konserveringen i vårt land, har emellertid igångsatts i och med inrättandet av Svenska institutet för konserveringsforskning. Ur hushållens synpunkt är en dylik utveckling av den industriella konserveringen att hälsa med tillfredsställelse i det att många hushåll icke har arbetskraft tillgänglig för hemkonservering. Ett önskemål är givetvis att även hemmen få del av de nya rön på konserveringsteknikens område som göras i den mån dessa äro tillämpliga för hemmen.

Vad som här hittills diskuterats är konserveringsfrågan i traditionell mening d. v. s. inläggningar av frukt, bär och grönsaker under sommarhalvåret i sådan form (genom kokning av mos, marmelad, saft, hermetisk inkokning etc.) att de kunna komma till användning under den tid av året då vi i vårt land icke ha några egna färska produkter på detta område. Men hela konserveringsfrågan har mycket vidsträcktare perspektiv. I allt större utsträckning har man börjat att konservera även maträtter av olika slag.

Hemkonservering av maträtter, framför allt rätter av kött, förekommer i ganska betydande utsträckning inom jordbrukarhushållen. Konserveringen tjänar där framför allt syftet att bevara köttöverskottet vid slaktstillfället, men

har också betydelse för att rationalisera matlagningsarbetet genom att stora mängder mat på detta sätt kan lagas samtidigt och sedan finnas att tillgå utan större besvär.

Den hermetiska konserveringen på industriell väg av maträtter omfattar dels ett stort antal fiskkonserver: sill, sardiner, anjovis etc., vilka tillhöra kategorien smörgåsmat, samt fiskbullar, och dels köttkonserver av olika slag. Man har försökt att i denna form tillhandahålla färdiga vardagsrätter av ungefär samma typ som den tidigare berörda färdiglagade maten. De senare rätterna ha emellertid visat sig bli för dyrbara för att slå igenom i vardagskosterna inom familjehushållen. Den billiga fiskkonservern i form av fiskbullar torde vara den enda som kommer till användning i större utsträckning som maträtt, övriga konserverade maträtter användas främst i småhushåll som reservmat.

En ny användning ha burkkonserverna fått i och med att man börjat göra småportioner av särskilt hög kvalitet avsedda för småbarn. Inom ett hushåll som för övrigt består av vuxna innebär ofta matlagningen för ett barn på 1 à 2 år ett stort arbete. Barnet behöver speciella passerade, mosade och rivna rätter vilka äro mycket tidsödande, även fast den mängd som skall göras är liten. De småburkar med barnmat av särskilt utvalda råvaror som framkommit ge därför möjlighet till betydande tidsbesparing inom hushåll, där man måste laga extra mat åt ett barn.

Industriell torkning av livsmedel. De nya torkningsmetoderna innebära att vissa produkter genom artificiellt och industriellt bedrivet torkningsförvarande nedtorkas till några få procents fuktighetshalt vilket inneburit ofantliga vinster vid långa transporter av livsmedel till truppersnas försörjning. De livsmedel som torkas äro framför allt grönsaker, frukt, mjölk, ägg, kött, fisk samt färdiga maträtter. Fördelarna med torkningsförfarandet äro att produkterna bli billiga att transportera och hållbara. Torkad amerikansk frukt har sedan länge varit i bruk hos oss och varit mycket uppskattad och under kriget ha vi t. ex. haft nytta av ägg, som kunnat importeras i torkad form. Torkade grönsaker och vissa torkade rätter ha varit i bruk i den militära kosten och även funnits i handeln men ha icke hittills rönt någon större uppskattning. Försök till förbättring av det tekniska förfaringssättet vid torkning liksom undersökningen av vilka typer av maträtter som lämpa sig för torkning och som efterfrågas av olika konsumentgrupper ha på senaste tiden gjorts av industrierna på området. Matvaruinköpen liksom matförvaring kan givetvis starkt förenklas för hushåll som bygga på torkade produkter. Men det är viktigt att noggranna undersökningar göras såväl av närings- som smakvärdet hos konserverna. Arbetsstudier böra företagas för att utröna tillagningstiden för de torkade maträtterna i jämförelse med andra.

Djupfrysning. Vid sidan av torkningstekniken som erbjuder hemmen produkter vars förnämsta fördelar äro undanröjandet av transport- och lagringsbe-

svärigheter erbjuder den nya djupfrysningstekniken konserverade produkter vars värde framför allt ligger i dess smak och där nackdelarna ligga på distributionssidan. Djupfrysningssmetoden innebär att produkterna — bär, grönsaker, kött, fisk — frysas ned vid mycket låg temperatur —20° eller därunder. De kunna sedan förvaras i en temperatur av omkring —5° och distribueras i fruset skick till hushållen där de, för att inte smak och konsistens skall försämrans, böra förtäras så snart efter upptiningen som möjligt. Industrien har även på detta område investerat stora belopp och sätter stora förhoppningar till en framtida expansion. I vårt land ha några firmor under de sista åren börjat föra fryskonserver, vilkas kvalitet dock varit växlande och vilkas pris legat tämligen högt.

Ur hemmens synpunkt är det av största intresse att få undersökningar utförda beträffande de förändringar i näringshänseende som frysningssproceduren innebär. Av vad som hittills meddelats synas vid den snabba nedfrysningen vitaminvärdena väl bevaras medan vid upptiningen förlusterna däremot bli stora. De ekonomiska fördelar som kunna vara förbundna med fryskonserveringen jämförd med andra konserveringsmetoder böra också noga beräknas. Eftersom distributionen är den moderna livsmedelsindustriens ömma punkt och de djupfrysna produkterna därvidlag erbjuda särskilda svårigheter synes det som om deras fördelar i fråga om smak, näringsvärde och pris måste vara mycket stora för att de skola kunna hävda sig i konkurrensen med andra typer av konserver. Djupfrysningssmetoden för industriell förvaring av överskottslager av t. ex. kött och fisk torde redan ha visat sig vara mycket lämplig likaså djupfrysningen av konditorivaror för att spara arbetskraft och fördela produktionen jämnt.

Förutom industriellt bedriven djupfrysning experimenterar man även med djupfrysning såsom en metod för hemkonservering. Man har i Amerika konstruerat särskilda mindre frysanläggningar för hemmen. Kött, fisk, grönsaker och frukt kan efter noggrann rensning och inläggning i särskilda slutna förpackningar nedläggas i frysrummet eller frysexonen och förvaras i obegränsad tid. Vid användningen har man bara att plocka ut produkterna igen som då äro färdiga för direkt användning. Speciellt för hushåll med god tillgång till egna råvaror rekommenderas dylika kylanläggningar. Nackdelen med denna metod är framför allt att installationen av ett djupfrysningssaggregat och tillhörande förvaringsutrymme är en ofantligt dyrbar anläggning, som ett enskilt hushåll knappast kan få att förränta sig (minimikostnad cirka 5 000 kronor enligt uppgift från firmor i branschen). Arbetsbesparingen för hemmen är icke heller så väsentlig eftersom det mest tidsödande arbetet nämligen ansningen av råvaran och nedläggning i kärl eller andra förpackningar kvarstår. I och med att man skaffat en frysanläggning för hemmet blir man också för att förränta anläggningen tvungen att utnyttja den och basera hela sin konservering på frysning. Vid en dålig skörd eller vid brist på arbetskraft i hemmet kan denna bundenhet vara oläglig.

Ytterligare ett sätt att nyttiggöra djupfrysningssmetoden för hemmen har

föreslagits nämligen att en frysanläggning skulle vara gemensam för ett större antal hushåll, som kunde hyra var sitt kylutrymme. Uthyrning av dylika utrymmen till enskilda har i viss utsträckning praktiserats av några firmor i samband med kylförvaring för andra ändamål och kostnaderna för kylutrymmen ha då blivit tämligen låga. Men för kostnaderna för anläggningar med huvudändamål att betjäna de enskilda hushållen torde ännu icke föreligga några kalkyler. Om kylförvaringen kan bli billig bör en dylik kvartersanläggning för djupfrysning kunna erbjuda vissa fördelar ur hemmets synpunkt. Speciellt för jordbrukarhemmen torde i vissa fall dylika gemensamma frysanläggningar kunna erbjuda stora fördelar.

• Noggranna studier äro behöfliga för att klarlägga det arbete som hemmen behöva nedlägga för de olika formerna av frysprodukter och under vilka förhållanden och inom vilka hushållstyper dessa kunna visa sig vara användbara.

Sammanfattade synpunkter på frågan om användning av konserverade livsmedel.

Av ovanstående har framgått att det för närvarande är många om budet när det gäller framtidens konservering och mathållning överhuvudtaget och att en objektiv allsidig undersökningsverksamhet som med enbart konsumentens bästa för ögonen prövar och jämför de olika alternativen är i hög grad behöflig. Därvid bör icke intresset för de nya och intressanta konserveringsmetoderna få undanskymma det faktum att »konservering» av livsmedel dock alltid måste vara en andrahandsfråga och att en höjning av koststandarden alltid främst måste gälla att förbättra möjligheterna till färskkonsumtion. Det ur näringsynpunkt värdefullaste är färska födoämnen eller maträtter beredda av färska varor. De flesta födoämnen bli icke värdefullare därför att de förvaras utan löpa tvärtom fara att förlora vissa värdefulla egenskaper under förvaringen. I en del fall kunna livsmedel visserligen få ett högre kulinariskt värde genom vissa biologiska och biokemiska processer under lagringen t. ex. ost, sillkonserver och surströmming. Men ur folknäringsynpunkt har konserveringen sin betydelse främst då det gäller att taga tillvara ett överskott, som eljest skulle bli förstört, eller för att tillförsäkra befolkningen tillgång på födoämnen, som innehåller sådana näringsämnen som inte finns i tillräcklig mängd i de födoämnen vi kan få i färskt tillstånd under vissa delar av året, eller då det gäller att överföra livsmedel som lätt förstöras från ett geografiskt område, där de produceras i riklig mängd, till ett annat, där de produceras i ringa mängd eller icke alls. Dessutom har konserveringen betydelse för ett land i avspärrningsläge, då det gäller att hålla ett beredskapslager av livsmedel, och för enskilda individer eller större grupper, som delvis måste proviantera för längre tid.

Ett större närings- och kulinariskt värde än de färska produkterna och de rätter som beredas av färskvarorna torde industrikonserverna däremot icke få. Näringsexperterna påpeka i detta sammanhang att frågan om betydelsen

av de förändringar som födoämnen undergå i och med att de utsätts för industriell behandling är i stort sett utforskad. Då vissa av de genom industriell bearbetning »förädlade» produkterna berövats en hel del mineralämnen och vitaminer, kompenserar man denna försämring genom att efteråt tillsätta syntetiska vitaminpreparat o. s. v. Det kan ej anses självklart, påpekar man, att dessa tillsatta ämnen ha samma värde som de ursprungligen förefintliga. Det är tänkbart att andra ämnen, som finnas i de naturliga födoämnen och som även avlägsnats eller förstörts under fabrikationen, kunna ha betydelse för vitaminets verkan, för att skydda det mot förstöring, ha inverkan på resorptionen av vitaminet eller resorptionen av tillsatta mineralämnen o. s. v. Om ämnen på detta sätt ryckas ur sitt »naturliga sammanhang» är det inte alls säkert att deras verkan blir densamma. Ingående undersökningar måste därför göras för att utröna värdet av de »vitaminerade» eller »mineralerade» födoämnen samt för att utreda betydelsen överhuvudtaget av de ingrepp som företagas under födoämnenas väg från producent till konsument.

Det måste också framhållas att en ökad färskkonsumtion av högvärdiga såväl animaliska som vegetabiliska produkter även kan ge betydande vinster ur arbetsynpunkt. Om hushållen kunna kosta på sig rent kött av hög kvalitet, ägg, ost, smör, färska bladgrönsaker och frukter kan matlagningsarbetet betydligt minskas. Att steka en kotlett eller ett ägg är betydligt mindre tidsödande än att laga köttbullar och pannkaka, relativt tidsödande rätter som nu hushållen i stor utsträckning använda därför att de medge en utdrying av de dyrbara råvarorna kött och ägg. Kotletten och ägget taga knappast heller längre tid än att späda ut och värma upp en torkad köttstuvning eller att plocka ut ur kylförvaring, tina upp och värma en djupkyld dylik.

För närvarande är det emellertid omöjligt för hushållen att kosta på sig de högvärdiga färska produkterna lika litet som de industriellt konserverade. Några beräkningar som gjorts av Aktiv hushållning på portionspriset för vissa vanliga vardagsefterrätter illustrera de aktuella prisskillnaderna. I priset på de hemgjorda konserverna ingår råvara inköpt till marknadspriset år 1945 men icke arbetskraft. Råvarorna till de industriellt tillverkade produkterna ha givetvis betingat betydligt lägre priser än de som hemmen få betala.

3 dl saftsoppa av köpt saft	28 öre
3 » » hemkokt »	12 »
1 portion lingonsylt (150 gr) köpt	30 öre
1 » » (150 ») hemgjord	17 öre
1 » äppelmos (150 ») köpt	26 öre
1 » » (150 ») hemgjort	20 öre
1 » blåbär (150 gr) djupfrusna	85 öre
1 » blåbärssoppa 3 dl torkade bär	45 »
1 » » 3 » hemgjord kompott	16 öre
250 gr apelsin (kg pris kronor 1:30)	25 öre
150 » grapefrukt (pris per kg kronor 1:15)	20 öre.

Bakning.

Den fullständigaste redogörelsen för bakning i de svenska hemmen torde ges i husmodersorganisationernas hemarbetsundersökning, där frågorna rörande baket och bakredskapen besvarats av 2 200 husmödrar från olika delar av landet men med någon övervikt för landsbygden. Den omfattning, vari hembakning förekom i de av enkäten berörda hushållen, framgår av nedanstående tablå.

Tab. 15. Omfattningen av hembakning inom olika hushållstyper.

	Hela antalet redovisade hushåll	Därav hushåll (i %), där man							
		bakade matbröd			Ej besvarat frågan om hembak av matbröd	bakade vetebröd			Ej besvarat frågan om hembak av vetebröd
		regelbundet	ibland	aldrig		regelbundet	ibland	aldrig	
Städer och köpingar..	539	46·4	39·8	6·9	6·9	80·3	12·3	0·2	7·2
Landsbygdskommuner	1 495	72·2	18·5	1·3	8·0	85·5	6·4	0·3	7·8
Ej angivna hem	166	69·9	18·7	3·0	8·4	85·6	5·4	—	9·0
Samtliga orter	2 200	65·6	23·8	2·8	7·8	84·2	7·8	0·2	7·8

Enligt ovan meddelade jämförelsetal skulle hembak av matbröd regelbundet förekomma i ej fullt hälften av stadshushållen och bortåt tre fjärdedelar av landsbygdshushållen och av vetebröd i det övervägande flertalet hushåll såväl i städer och köpingar som på landsbygden. Endast i ett fåtal av de undersökta hushållen förekom överhuvudtaget ej någon hembakning. I fråga om vetebröd var det blott 5 av de 2 029 uppgiftslämnarna, som ej någon gång bakade hemma. Den vanligaste intervallen mellan baken är en vecka. 71 % av hushållen bakade vetebröd en gång i veckan och 55 % bakade även matbröd var vecka.

I verkligheten torde dock hembakning icke förekomma i fullt samma utsträckning, som dessa uppgifter ge vid handen, eftersom de större städerna äro underrepresenterade. Uppgifterna kunna emellertid kompletteras med uppgifter från H.S.B.-undersökningen, som omfattade 210 Stockholmsfamiljer. Av dessa besvarade 186 frågan om bakningen. 94 % av dessa angav att bakning förekommer i hemmet. Regelbundet veckobak hade 74 %. 24 % bakade allt bröd hemma. 50 % förklarade att de bakade vetebröd och kakor i den mån sådana förekom men köpte matbröd.

Om den tid som baket tar ha ett 100-tal husmödrar lämnat preciserade uppgifter. På grundval av dessa svar framkommer följande genomsnittstal för mindre bak.

Om gräddningstiden fråndrages blir den effektiva arbetstiden för matbrödsbaket 65 minuter och för vetebrödsbaket 60 minuter.

	Arbetstid för bakning av	
	2 lit. matbröd:	1 lit. vetebröd:
Sättning av degen	11 min.	15 min.
Utbakning av degen	32 »	25 »
Gräddning (tillsyn)	75 »	45 »
Rengöring av redskap	12 »	10 »
Övriga arbeten	10 »	10 »
	<hr/>	<hr/>
	Summa 140 min.	105 min.

Priserna på det hembakade brödet bli, uträknade på grundval av de recept som husmödrarna lämna för matbröd, 40 à 50 öre per kg och för vetebröd 70 à 80 öre. Medelpriset på köpt bröd var i december 1945 för matbröd cirka 63 öre per kg och för vetebröd cirka 166 öre. Hembakning av matbröd blir sålunda knappast lönande, medan tiden för vetebrödsbaket tycks kunna betala sig ungefär normalt.

Trädgårdsodling.

Allmänna synpunkter. Hemträdgårdsodlingen kan sägas vara ett område som ägnats föga intresse i vårt land. Prydnadsträdgårdar i bostadskvarteren, samplaneringen mellan trädgård och bostad liksom trädgårdens planläggning i dess helhet är ofta ett försummat kapitel. »Koloniträdgårdsverksamheten» bedrivs som en rörelse för sig och koloniområdena få i våra städer lämna plats för bostadsbebyggelse utan att något utrymme för odling lämnas i de nya bostadsområdena. I jordbrukarhemmen, där man väl har tillgång till mark och ofta har någon bit trädgård uppodlad, lägger bristen på arbetskraft ofta hinder i vägen för en mera intensiv trädgårdsodling. På den övriga landsbygden är intresset mycket ojämnt. I vissa län har man genom energisk konsulentverksamhet i trädgårdsföreningar och ungdomsorganisationer fått fram en livlig odlingsverksamhet som visar sig fruktbärande såväl ekonomiskt som psykologiskt. Men inom stora områden av vårt land såväl i tätorterna som på landsbygden är trädgårdsodlingen föga omfattande. I husmodersorganisationernas hemarbetsundersökning framkom att av hushållen i städerna hade 15 % och av de på landsbygden 52 % köksträdgård.

Den husbehovsodling som bedrivs sker under mycket olika betingelser och med mycket olika resultat. För många familjer ge deras trädgårdar ett betydande tillskott på matsedeln och innebära dessutom en hälsosam och trevlig sysselsättning som kan samla alla familjemedlemmarna. Andra få ett dåligt utbyte av sina ansträngningar och komma även att misstrivas med arbetet som framstår som en börda, som de ångra att de tagit på sig. Ibland bottenar väl ett misslyckande framför allt i olämpliga odlingsbetingelser när det gäller jordmån, läge, bevattningsförhållanden etc. Men lika ofta beror nog misslyckandet på bristfälliga kunskaper om planering och arbetsmetoder samt dåliga redskap.

Mera detaljerade uppgifter om de ekonomiska betingelserna för en lyckad husbehovsodling och om möjligheterna att rätta till de misstag som begås

saknas emellertid. De kunskaper man har på ledande håll rörande trädgårdsarbetets metodik bygga i huvudsak på arbetets bedrivande inom fältmässiga odlingar i större skala. De speciella förhållandena för trädgårdsodling inom de enskilda hushållen ha knappast varit föremål för mera ingående studier trots att metoderna för skötseln av en hemträdgård måste avvika från storodlingens. Sålunda måste planläggning av husbehovsodlingen anpassas efter familjens behov och sortvalet etc. göras med hänsyn dels till löpande färskkonsumtion och dels till konservering och källarförvaring. Husbehovsodlingen skall också taga hänsyn till att arbetet ofta ej kan utföras kontinuerligt, att flera personer skola fördela arbetet etc.

Husbehovsodlingens ekonomiska resultat. Orsaken till det tämligen svala intresse som ägnats husbehovsodlingen torde bottna i att den icke betraktas som av något större ekonomiskt värde. Och ur nationalekonomisk synpunkt torde detta vara riktigt — någon större procent av vårt odlingsbehov torde icke hemträdgården kunna svara för. Men för den enskilda familjen kan den riktigt bedrivna odlingen ha stor ekonomisk betydelse. Ett material som belyser detta ger ett antal bokföringsböcker från hemträdgårdar som på Aktiv hushållnings initiativ förts av odlare i olika delar av landet under åren 1942—1944. Odlarna ha här antecknat omfånget av sin odling och fördelningen av arealen mellan fruktträd, bärbuskar och grönsaksland. De ha antecknat alla utlägg som gjorts i form av utsäde, gödningsmedel, lejd arbetskraft etc. samt det arbete som lagts ned av olika familjemedlemmar på jordbearbetning, sådd, rensning och skörd. Slutligen har skörderesultatet antecknats och värdet av försålda produkter liksom värdet av i hushållet använda produkter beräknat efter ortens dagspris. Böckerna visa att resultaten av dessa odlares mödor i genomsnitt måste betecknas som ekonomiskt förmånliga. På en kolonilott utanför Stockholm skördade t. ex. en familj, vars bokföring kunnat kontrolleras såsom fullkomligt exakt, 480 kg potatis, 200 kg rotfrukter och grönsaker och 387 kg bär och frukt. Nettovärdet av skörden var 450 kronor. Den sammanlagda arbetstid som nedlagts var 357 timmar. Timpningen för arbetet blev här 1:36. Många bokförare komma upp till ännu högre timpning, men ibland har man anledning att misstänka att den använda arbetstiden ej blivit fullständigt redovisad. En behållning på 200 à 300 kronor på jordbitar på omkring 1 000 kvm tycks emellertid vara ett resultat som står sig. På mindre jordlotter på omkring 100 kvm tycks man kunna förtjäna 60, 80 upp till 100 kronor.

Den timpning som kan framräknas ur 40 bokförarens resultat år 1944 är följande:

Antal odlare som förtjänar mindre än 1 kr.....	3
D:o 1 kr.—1:50 »	4
D:o 1:50 kr.—2 »	3
D:o 2 kr.—2:50 »	6
D:o 2:50 kr.—3 »	4
D:o över 3 kr.....	20

Summa 40

Med all reservation för bokföringens tillförlitlighet tycks dock dessa siffror tyda på att den lilla trädgården rätt skött kan ge gott ekonomiskt tillskott till familjen. Hemträdgården är ofta ett gemensamt familjeintresse och bör helst vara detta. I vissa fall kan någon medlem av familjen ha den som sitt specialintresse. Av betydelse för att trädgårdsodlingen skall få något resultat torde emellertid alltid vara att det *finns* ett speciellt intresse för trädgården hos någon eller några i familjen. Det fordras en speciell ihärdighet, ett speciellt sinne för ordning och reda och ett visst kraftfullt handlag om man skall lyckas med mera ihärdigt bedriven odling. Det är säkert icke så stor procent av familjerna där detta speciella trädgårdssinne finnes, men där det finns borde det bättre tillvaratagas än nu.

Sömnad.

Hemsömnadens omfattning. Den textila råvaran frambringas endast i begränsad omfattning i vårt land såsom en del av hemproduktionen. Likaledes sker tillverkningen av tyger till väsentlig del industriellt; »hemvävningen» beräknas ge endast en mycket ringa procent av de tyger som komma till användning för våra kläder och hemtextilier. Annorlunda förhåller det sig med sömnaden av kläder. Där har konfektionen visserligen övertagit så gott som all tillverkning av manskläder och även en väsentlig del av en sådan artikel som damkappor, men när det gäller kvinnornas innekläder och framför allt barnkläderna äro hemmen de förnämsta producenterna. Stor omfattning ha även sådana sömnadsarbeten som lagning av kläder och strumpor och omsömnad samt olika slag av prydnadssöm. I husmodersorganisationernas hemarbetsundersökning ha 2 500 husmödrar angivit vilka slag av sömnadsarbeten de utföra i hemmet och deras svar framgå av nedanstående översikt.

Tab. 16. Sömnadens m. fl. handslöjders omfattning inom hushåll i olika socialgrupper.

Socialgrupper m. m.	Antal hushåll i % av samtliga redovisade, där nedanstående slag av arbeten utfördes i hemmet				
	Lagning av kläder	Enklare sömnad	Svårare sömnad	Handarbeten	Vävning.
Företagare, högre tjänstemän m. fl.	82·3	97·0	47·6	77·4	32·3
Affärsidkare, hantverkare o. dyl.	98·9	90·1	22·0	81·3	34·0
Anställda o. likn.	97·0	85·9	43·2	88·3	35·4
Industriarbetare	97·6	95·8	43·7	86·1	39·4
Jordbrukare	99·0	92·9	33·3	78·7	57·4
Jordbruks- och skogsarbetare	96·4	93·1	32·0	78·6	56·6
Övriga	98·2	91·4	28·7	87·3	39·2
<i>Samtliga hushåll</i>	97·0	93·3	35·6	82·7	46·0

Den Gallupundersökning rörande barnkläder som företagits av Aktiv hushållning har givit de resultat när det gäller hemtillverkningen av barnkläder vilka redovisas i tab. 17.

Tab. 17. Procentuella fördelningen av barnens kläder mellan hemsydda och färdigsydda.

	Sytt hemma		Köpt färdig	Ärvt
	av nytt	av gammalt		
Pojkar 1—3 år.				
Ytterplagg	31	28	31	10
Byxor	51	33	8	8
Pojkar 4—7 år.				
Ytterplagg	25	29	27	9
Byxor	30	46	19	5
Pojkar 8—15 år.				
Ytterplagg	12	17	62	9
Byxor	22	23	50	5
Flickor 1—3 år.				
Ytterplagg	42	25	21	12
Klädning	67	19	2	12
Flickor 4—7 år.				
Ytterplagg	32	28	32	8
Klädning	67	21	3	9
Flickor 8—13 år.				
Ytterplagg	30	26	37	7
Klädning	54	35	5	6

Av denna undersökning framgår alltså att flickklänningar för alla åldrar sys fortfarande så gott som uteslutande hemma. Mellan 70 och 80 % av övriga typer barnkläder sys också hemma — det är endast pojkar i skolåldern som börja väga över mot konfektion. Det vanligast färdigköpta barnplagget är ytterjackan för skolpojkar som till 62 % köps färdig och golfbyxan som köpes till 50 %.

Tid för sömnad i hemmen. Vad beträffar den tid som regelbundet ägnas åt sömnad äro de uppgifter som lämnats i de olika hemarbetsundersökningarna mycket varierande (se tab. s. 50). De undersökningar som grunda sig på direkt tidtagning eller protokollföring torde vara mera tillförlitliga. I den undersökning som omfattar husmödrar i småbrukarhem upptages sömnad, stoppning och lagning till 29 minuter per dag. I HSB-undersökningen bland stadshusmödrar blir tiden 55 minuter per dag. Vid en specialbearbetning av HSB-undersökningens material finner man betydande skillnader mellan helt hemarbetande husmödrar med familjer av olika storlek och halv- och heltidsarbetande (se tab. 18).

De som ha förvärsarbete utanför hemmet använda omkring 30 minuter varje vardag för sömnadsarbete, lika lång tid som lanthusmödrarna. Säkerligen är detta en minimitid för det allra nödvändigaste lagningsarbetet. De helt hemarbetandes längre tid torde bero på att de göra viss omsömnad och nysömnad.

Tab. 18. Antal timmar använda för sömnadsarbete per vecka i genomsnitt av olika husmödrar.

Ej förvärvsarb. (152 st.) Antal pers. i hushåll			Halvtidsarb. (12 st.)	Heltidsarb. (15 st.)
3	4	5 o. fl.		
6	6 ¹ / ₄	5 ¹ / ₄	3 ¹ / ₄	3

För lanthusmodern torde omsömnad och nysömnad bli säsongarbeten som hon tar till då hon under vissa perioder av året, särskilt vintertid, är mindre belastad än eljest. Några tider för dylik vintersömnad ha icke kommit med i ovan citerade beräkningar.

Frågan ställer sig om i vilken utsträckning denna lagning och sömnad är lönsam för hemen.

Lagningsarbetet hör till de nödvändiga underhållssysslorna som icke kunna undvikas. Textilierna förslitas ojämnt och måste repareras för att de inte skola behöva kasseras, medan ännu största delen av plagget är användbar. Lagningstiden kan dock inskränkas mycket om plaggen vid tillverkningen förstärkas på de delar som utsätts för nötning. Goda textilier fordra också mycket mindre lagning än dåliga i det att deras motståndskraft mot nötning gör att de under längre tid bli utsatta för det slitage som träffar hela plagget under tvättning och användning. Överhuvudtaget torde lagningsarbetet behöva göras till föremål för mycket mera ingående studier än hittills, och där är säkerligen ett stort utrymme för rationaliseringar. För att i någon mån belysa detta område har utredningen låtit göra en liten undersökning av de plagg som konstaterats vara de som vålla husmödrarna de största bekymren nämligen strumpor.

För att utröna skillnaden i slitstyrka mellan olika kvaliteter uppdrog utredningen åt Föreningen för Rationell Hushållning att utföra prov med olika typer av yttersockor för barn. Fyra sorter provades, två maskinstickade av maskinspunnet blandgarn, av försäljaren betecknade som ungefär likvärdiga, och representerande genomsnittskvaliteter av vad som vid undersökningstillfället (1942) fanns att köpa (nr 1 och 2 nedan). Ett par som inköptes i en specialaffär var handstickat av maskinspunnet svenskullgarn med bomullstråd i hälen (nr 3). Det sista paret slutligen lät föreningen handstikka av handspunnet garn och av utvald ull (nr 4). Tre par av varje sort provades på pojkar inom en internatsskola. Med jämna mellanrum tvättades och stoppades sockorna och stoppningstiden beräknades. Resultaten redovisas i tab. 19.

Genom att provet icke fullföljdes till dess samtliga sockor voro utslitna kan en beräkning av sockornas pris i användningen icke göras. Det framgår emellertid klart, att den sämsta kvaliteten ställer sig mycket oekonomisk i användningen. Om inköpspriset för ett dylikt par är 5 kronor och det efter 55 dagar dragit 2 kronor 50 öre i lagningskostnader blir kostnaden per användningsdag cirka 13 öre. Om inköpskostnaden för den bästa kvaliteten är 8 kronor och den efter 80 dagars användning dragit cirka 30 öre i lagningskostnader blir priset per dag omkring 10 öre. Den högsta kvaliteten beräknades emellertid av de sakkunniga

Tab. 19. Lagningstid för yttersockor av olika kvaliteter.

Nr	Användn.-tid i dagar	Antal tvättar	Antal stoppas pr par	Stoppnings- tid pr par min.	Anmärkingar
1	55	14	20	150	Hade förlorat passformen och töjt sig. Måste kasseras.
2	82	19	6	46	Hade förlorat passformen och krympt mycket. Voro fortfarande användbara.
3	82	19	4	28	Hade hållit formen ganska bra och voro fortfarande fullt användbara.
4	82	19	3	15	Hade hållit formen helt. Säkerligen användbara under lika lång tid ytterligare.

kunna vara i användning åtminstone dubbelt så lång tid som provtiden omfattade, varför dess pris per dag under sådana förhållanden sjunker till kanske omkring 6 öre (när en så småningom ökad lagningstid inräknas).

Denna lilla undersökning belyser bland annat hur dyrt det blir att använda dåliga kvaliteter, när man tager hänsyn till tiden för lagningsarbetet. Den sämsta sockan, som kunde användas ungefär 2 månader, fick man under denna tid kosta på 2,5 timmes lagning.

En synnerligen betydelsefull rationalisering av strumpstoppningsarbetet synes vara på väg i och med att maskiner för strumpstoppning lämpliga att användas i hemmen ha kommit ut på marknaden. Några systematiska undersökningar av dessa maskiner, som väl ännu måhända icke äro slutgiltigt utexperimenterade, föreligga icke, men de försök som gjorts visa dock på att tidsvinster på flera hundra procent äro möjliga vid rätt utförd maskinstoppning jämförd med handstoppning. Även arbetet med lagning av andra plagg kan väsentligen förkortas genom en rätt användning av symaskinen.

Omsömnaden. Vad omsömnaden beträffar har detta arbete också en mycket betydelsefull plats bland sömnadsarbetena. Som framgår av tab. 17 göras mellan 20 och 30 % av barnplaggen av gammalt tyg. Framförallt är det de tjockare ylletygerna som komma till användning: för småpojknas byxor (upp till 46 %) och för ytterplaggen till de mindre barnen. För den som är sömnadskunnig blir omsömnad av sådana av de vuxnas plagg som inte längre kunna användas för sitt ursprungliga ändamål, men som äro av god kvalitet, otvivelaktigt lönande. I familjer med många medlemmar blir det alltid en viss tillgång på omsömnadsmaterial, som kan användas på detta sätt.

Nysömnaden. Vad beträffar nysömnaden i hemmen har ju denna en medtävlare i konfektionsindustrien. Några noggranna jämförelser beträffande tider och kostnader för olika plagg sydda hemma och av konfektionen finnas icke

gjorda. En sömnadsexpert har givit några exempel som ger en viss belysning åt frågan.

Ett par bomullsbyxor åt en 4-åring sys av en sömnadskunnig husmoder på cirka 3,5 timmar. Tyg och sybehör kostar cirka 3 kronor 50 öre. Plagget köpt i handeln 9 kronor. Sömnadslönen blir cirka 1 krona 40 öre per timme.

En bomullsklädnad åt en 10-åring sys på 6 à 7 timmar. Tygkostnad cirka 8 kronor 50 öre. Kostar i handeln 20 kronor. Sömnadslönen blir cirka 1 krona 60 öre per timme.

En pojkskjorta i förenklad modell av bomullstyg sys på cirka 3,5 timmar. Tygkostnad 4 kronor 50 öre. Kostar i handeln 8 kronor 50 öre. Här blir sömnadslönen inte mer än 1 krona.

Ur ovanstående exempel kunna inga generella slutsatser dragas. Beräkningarna av tiderna för sömnaden grunda sig endast på vissa enstaka fall. Likaså äro konfektionsplaggen tämligen slumpvis valda. Det är dock belysande att den sämsta förtjänsten har man enligt denna beräkning vid hemsömnad av pojkskjortor, därför att på detta område har konfektionen hunnit längst i utveckling. Bäst förtjänar man för närvarande på att sy flickklänningar därför att konfektionen på detta område ännu inte hunnit så långt.

Sammanfattande synpunkter på sömnadsarbetet. I framtiden torde med en stigande levnadsstandard efterfrågan på konfektionskläder komma att stiga. Det är visserligen för närvarande lönande att tillverka de flesta barnplagg själv, men i och med att konfektionen förbättras och priserna på konfektionsplaggen sänkas, få hemmen allt mindre anledning att själva ha hand om denna tillverkning.

I familjer med många barn fordras dock en mycket kraftig höjning av standarden, innan man kan till fullo utnyttja konfektionen. Tills vidare får man därför säkerligen räkna med en fortsatt betydande hemsömnad av barnkläder. Man får också tänka sig, att omsömnaden länge kommer att behålla en framträdande plats. Lagningsarbetet kommer under alla förhållanden att i viss utsträckning kvarstå även om en förbättring av kvaliteten kan medföra en jämnare förslitning och en höjning av standarden medger en tidigare kassering av plaggen än som nu är vanlig.

Önskemålen för konsumentens del gäller alltså dels en förbättring av konfektionen, grundad på en ingående behovsanalys, och dels en förbättring av förutsättningarna för sömnad i hemmet.

I första hand behövs för hemsömnaden tillgång till goda sy- och strumpstopningsmaskiner samt till en välordnad arbetsplats. Tillförlitliga mönster och sömnadsbeskrivningar äro också behövliga. Av stor betydelse är att husmödrarna få tillfälle att förvärva kunnighet i sömnad. Undervisningen i sömnad inom de allmänna skolorna och inom hushålls- och husmodersskolor har redan behandlats i betänkandet angående den husliga utbildningen. Till frågan om sömnadskurser, systugor etc. återkommer utredningen i kap. 10.

Hemvävning, stickning m. m.

Hemslöjdens omfattning. Spånad, stickning och vävning som i viss utsträckning träslöjd, korgflätning och andra hemslöjdsgrenar bedrivs i vårt land dels som husbehovsslöjd och dels som saluslöjd. Saluslöjden, som är en binäring inom vissa hushållstyper med oftast säsongmässig överskottsarbetskraft, skall icke här beröras. Husbehovsslöjden, d. v. s. framställningen av huvdsakligen vävda och stickade föremål för eget bruk utgör som tidigare nämnts icke mer än en ringa procent av landets totala produktion av dessa ting, men genom att den för vissa hushåll spelar en mycket betydande roll är den dock av intresse i samband med diskussionen om hemproduktionens betingelser.

Vävning. Av tab. 16 framgår förekomsten av vävning inom olika hushållstyper. Av de svarande husmödrarna ha så många som 46 % uppgivit att de bruka väva. Mest vävning förekommer i jordbrukarhem, där 57 % väver. Men även gruppen industriarbetare kommer upp till nästan 40 %. Det måste dock understrykas att de större städerna äro underrepresenterade i materialet, varför svaren endast kunna anses typiska för landsbygden och de mindre samhällena.

En undersökning som år 1942 utfördes av Stockholms läns och stads hemslöjdsförening rörande husbehovsslöjdens omfattning och inriktning inom Stockholms län och som med hänsyn till fördelningen på olika textilgrupper torde kunna betraktas som representativ för landet i dess helhet, visar en årlig produktion av följande textilier.

Beklädnadstextilier.

Skjort-, klännings- och overallstyger	2 209 m
Dräkt- och kostymtyger	3 547 »
Strumpor	25 176 par
Vantar	8 527 »
Jumpers och koftor	2 124 st.

Bäddtextilier och likartade textilier.

Filtar, schalar och hästtäckan m. m.	925 m
Lakansväv i hel- och halvlinne	18 006 »
Örngottsvär	4 683 »

Linneskåpets textilier.

Handdukar	42 030 m
Dukar och servietter	11 106 »
Band	2 717 »

Inredningstextilierna.

Möbeltyger i ylle, bomull och lin	3 304 m
Gardiner och draperier	16 311 »
Mattor, tras- och andra	55 805 »

Prydnadstextilier.

Prydnadsdukar, löpare och kuddar	1 558 m
--	---------

De största grupperna äro som synes mattor, handdukar, lakan, duktyg samt gardiner och draperier. De tyngre beklädnadstygerna visa här mindre frekvens än som torde vara ordinärt, beroende på garnbristen vid undersökningstillfället. Störst ekonomisk fördel kunna hemmen ha av vävningen av inredningstextilier, såsom mattor, draperier, gardiner och möbeltyger. En väverska med skicklighet och skaparglädje kan, om hon använder sin arbetskraft till att åstadkomma dylika textilier, skaffa sitt hem en inredning av väsentligt högre kvalitet än vad hon kunde åstadkomma genom att taga annat arbete och köpa industritextilier. Därtill kommer glädjen i själva arbetet och tillfredsställelsen med att i hemmet ha ting av egen tillverkning. Det stora antal hem där man fortfarande brukar väva och det intresse med vilket vävningen omfattas gör det motiverat med ett betydligt ökat antal hemslöjds-konsulenter såsom föreslås i kap. 10.

Stickning. Vävningen fordrar speciella förutsättningar — förutom en omfattande kunnighet utrymme för vävstol, frånvaro av grannar som störas av bullret etc. En ur dessa synpunkter smidigare hemslöjdsgren är stickningen, vilken också säkerligen är den mest utbredda inom alla sorters hem. De tjugufemtusen par strumpor, åttatusen par vantar och tvåtusen jumpers och koftor, som redovisades vid hemslöjdsföreningens länsinventering skulle säkert mångdubblas om uppgifter inhämtats från alla länets hem, i städer och samhällen lika väl som på landsbygden. Noggranna kostnadsberäkningar kunna måhända visa att handstickning icke är »lönande». Men stickningsarbetet har en så speciell karaktär att exakta uppskattningar av arbetstiden äro tämligen meningslösa. För den som kan sticka och är road därav är icke stickning att betrakta som ett arbete i vanlig mening utan är lika mycket en angenäm och rekreerande fritidssysselsättning. Arbetet kan utföras i familjekretsen, under samtal med familjen eller under lyssnande till radio. Det kan tagas till för att förkorta väntetiden, på resor etc. Med sådant arbets sätt kan man få fram en mängd olika plagg av hög kvalitet och smidig användbarhet. Speciellt när det gäller barnkläder äro de stickade plaggen utmärkta med hänsyn till sin lättskötthet. Stickningen synes sålunda vara en hemslöjdsgren som har framtiden för sig. Så länge kvinnorna ha intresse för detta arbete, är det motiverat att det uppmuntras genom tillhandahållande av goda garner, väl genomarbetade stickningsbeskrivningar och genom att undervisning meddelas i stickning. Såväl hemslöjdskonsulenter som sömnadskonsulenter böra ha dylik undervisning på sitt program. En uppskattning av det ekonomiska värde, som en uppsättning hemstickade plagg har t. ex. i en barngarderob, borde också göras.

Hemmens rengöringsarbeten.

Städning. Såsom framgår av tabellen s. 50 tar städningen ett betydande utrymme på husmoderns arbetsdag. Mellan en och två timmar om dagen tar städningsarbetet och det utgör 10—28 % av arbetstiden. Den stora

spridningen av tiderna kan i viss mån bero på att materialet är osäkert, men ser man närmare på siffrorna, kommer man snarast till det resultatet att städningens arbetet ägnas mycket olika tid inom olika hushållstyper beroende på det arbete som för övrigt är att utföra. I den grupp småbrukarhushåll som varit föremål för den noggrannaste tidtagningen ägnas 1 $\frac{1}{4}$ timme åt städningen, medan de småhushåll i Stockholm där den mest exakta tidsberäkningen gjorts komma upp till nästan 2 $\frac{1}{4}$ timme per dag. Olikheterna bero säkerligen på att städningens arbetet är i viss mån elastiskt. Det kan svälla ut ifall husmodern har höga anspråk på ordning och renlighet i sitt hem och inte är jäktad. Men det kan också pressas samman och förenklas, om andra uppgifter såsom passning av småbarn eller djur, förvärvsarbete eller dylikt tränga på. Småbrukarhushållens städningstid kan säkert, om man tar hänsyn till det arbete man vet att husmödrarna där ha för övrigt, betraktas som ett absolut minimum. Möjligen ligger i stället stockholmshusmödrarnas städningstid i överkant, d. v. s. dessa hem kostas på något mera arbete än vad som enligt rimliga krav på ordning och hygien borde vara nödvändigt. Av intresse är emellertid att se, att även stockholmshusmödrar med deltidsarbete hålla på nästan lika länge med städningen, som de helt hemarbetande.

En daglig städningstid på 1 $\frac{1}{2}$ à 2 timmar i ett hem med 3 à 5 familjemedlemmar torde få anses som en tämligen rimlig genomsnittssiffra. Härtill kommer att man bör räkna med att en grundligare städning i allmänhet göres en gång i veckan och att för denna får beräknas ytterligare några timmar.

En rationalisering av städningens arbetet kan endast i ringa utsträckning göras genom att arbete flyttas utanför bostaden eller kollektiviseras. Enstaka arbeten, såsom fönsterpustning borde med fördel kunna inom tätbebyggda områden överflyttas till specialutbildad arbetskraft med väl avpassade hjälpmedel till sitt förfogande. Men det mesta av städningen, rengöringen av bostadens fasta inredning, speciellt golvvården, samt iordningplockande och rengöring av möbler och lösa föremål måste ske löpande och kvarligger under alla förhållanden inom det enskilda hemmet.

Städningen är ibland ett tungt och ofta tråkigt arbete som inte kan försummas utan att trevnaden i hemmet blir lidande. Ett stort utrymme för rationalisering av detta arbete finnes otvivelaktigt, när det gäller bostadens och speciellt förvaringsutrymmenas planering så att ordningen i hemmet underlättas, när det gäller valet av material till bostadens fasta inredning så att alla ytor, speciellt golven, bli så lättrenjorda som möjligt, när det gäller möblernas konstruktion, t. ex. bäddens och sängklädernas så att arbetet med sovplatsens vård förenklas, samt när det gäller konstruktion av städnings- och rengöringsredskap och metoder för arbetets utförande. Ur hygienisk synpunkt spelar metoden för städningen stor roll. Sålunda har på senaste tid uppmärksamheten fästs vid frågan om smittans spridning genom dammet och särskilda försök äro i gång för att utröna de bästa metoderna att behandla golven ur smittosynpunkt.

Diskning. Diskningsarbetet torde i allmänhet inom ett hushåll på 3—5 personer taga 1—1½ timme per dag. I den mån hushållen bibehålla individuell mathållning kvarstår diskningen såsom ett av hemmets obligatoriska arbeten.

En rationalisering av diskningsarbetet innebär att utformningen av arbetsplatsen för diskning göres tillfredsställande med riktig arbetshöjd, tillräckliga arbetsytor etc. samt att vidare redskap och tillbehör till diskning (diskningsmaskin, borstar, torkställ, diskmedel etc.) få en tillfredsställande utformning. Frågan om diskningsarbetet har upptagits till en ingående undersökning av Hemmens forskningsinstitut och dess resultat ha publicerats i HFI-Meddelanden 1946: 1. I och med denna undersökning har riktlinjer för diskningsarbetets rationalisering uppdragits. Man har därvid bland annat konstaterat att årskostnaden för diskning i ett 5-personshushåll är cirka 186 kronor, om man har en god arbetsplats och arbetar enligt lämplig metod. Vid orationellt arbete med dålig utrustning blir motsvarande kostnad 556 kronor. Beräkningen, som naturligtvis är mycket grov omfattar amortering av diskbänksinstallationen med 50 kronor per år, kostnaden för vatten, diskmedel, diskredskap och arbetstid. En välordnad diskplats beräknas således vara värd 370 kronor per år.

Tvätt. Den tid som hemmen ägna åt tvättarbete varierar i mycket hög grad med den redskapsutrustning som står till buds. Normalt torde vara att varje vecka eller möjligen var fjortonde dag en viss del av klädförrådet tvättas för hand inom bostaden. Ungefär 2½ timme per vecka beräknas enligt olika hemarbetsundersökningar åtgå för detta arbete i en familj på 3 à 5 medlemmar, vartill kommer 1¾ timme för strykning eller sammanlagt 4¼ timme per vecka. Är familjen större eller omfattar den många småbarn ökas denna tid.

Om stortvätten, såsom är vanligt, utföres en gång i månaden eller var sjätte vecka och omfattar cirka 20 kg per familj, tar den vid tvättning för hand en tid av 25—30 timmar i anspråk. Om arbetet utföres i en kollektiv tvättstuga för självtvätt tar samma mängd tvätt endast cirka 7 timmar. I en industriellt driven anläggning beräknas för tvätt av 20 kg åtgå endast cirka 4 arbetstimmar. De fördelar som äro förbundna med en maskinering av tvättarbetet synas sålunda vara uppenbara. Befolkningsutredningen har bland annat av dessa orsaker upptagit frågan om tvättarbetet till specialutredning i ett särskilt betänkande och framlagt förslag om ökat statsbidrag till kollektiva tvättanläggningar (SOU 1947: 1).

Även med en ökad tillgång till maskinella tvättstugor kommer säkert fortfarande en hel del plagg att tvättas för hand inom bostaden. Speciellt barnkläder, underkläder, strumpor och tunnare damplagg såsom blusar etc. behöva bytas så ofta och äro delvis så obetydligt nedsmutsade, att det faller sig bekvämast för hemmen att sköta deras rengöring själva.

Särskilda anordningar för att underlätta hemtvätten äro därför önskvärda såsom en tvätthö i badrummet eller handtvättplats i annat utrymme, torkningsplats i badrummet eller i annat utrymme, bekvämt disponerad stryknings-

plats etc. För större hushåll kan även en mindre tvättmaskin vara behöfvlig för hemtvätten.

Särskild uppmärksamhet fordrar spädbarnstvädden. Tidigare när endast textilier användes i spädbarnsutstyrelsen, innebar spädbarnstvädden ett mycket betydande arbete men har på senaste tid genom användning av olika typer av pappersblöjor och pappersunderlägg visat sig kunna betydligt minskas. Enligt en beräkning som gjorts av Aktiv hushållning erhålles vid användande av den traditionella tygutstyrelsen för ett barn i åldern 0—6 månader en tvättmängd på cirka 60 kg per månad. För denna tvätt beräknas en arbetstid av cirka 24 timmar samt en tvättmedelskostnad av cirka 3:50 kr. Om man använder pappersblöja (cellstoff) eller underlägg av papper (torrmassa) minskas tvättmängden till en tredjedel eller till cirka 20 kg och drar en tid av omkring 8 timmar. Tvättmedelskostnaden blir cirka 1 krona. Utgifterna för cellstoff eller torrmassa uppgå emellertid till 10 à 12 kronor per månad. Den kontanta merkostnaden för användning av pappersutstyrel i jämförelse med tygutstyrel skulle, om minskningen av tvättmedelskostnaden medräknas, bli 7 à 10 kronor per månad. Denna ökade kontanta kostnad motsvaras av en minskning av arbetstiden på cirka 16 timmar per månad.

Trots de uppenbara fördelarna vid användning av pappersutstyrel är dock läget sådant, att i hushåll med ringa tillgång till kontanter får husmodern försätta att lägga ned arbete på blöjtvätt, därför att hon finner de penningutlägg som fordras för att skaffa pappersutrustning för stora. En undersökning borde göras beträffande möjligheterna att nedbringa kostnaderna för cellstoff och torrmassa, och utredningen vill även framkasta möjligheterna av att genom en direkt subvention på tillverkningen nedbringa priset på dessa varor för familjer med spädbarn.

Ett annat område av textilvården är fläckuttagning, pressning etc., ett arbete som har en betydande omfattning och för vilket adekvata hjälpmedel i hög grad saknas.

Inköp.

Inom stadshushållen. Enligt den sammanställning som gjorts i Familjen som växte ur sitt hem skulle stadshusmödrarna i genomsnitt ägna 4½ timme i veckan åt inköp. De flesta husmödrar handla varje dag i veckan. Det är åt besök i mjölk-, speceri-, kött- och grönsaksaffärer, med väntan att bli expedierad, och med noggrant utväljande av maten samt åt hembärning av de köpta varorna som husmödrarna ägna mesta delen av inköpstiden som för en större del av dem uppgår till en halv arbetsdag i veckan eller mer. Att ett behov av rationalisering på detta område finnes är otvivelaktigt och utredningen återkommer till denna fråga i kap. 5.

Det skall emellertid understrykas att även om en rationalisering av matvaruinköpen är befogad så innebär en ökad industrialisering och en stigande levnadsstandard behov av att ökad tid kan avsättas för inköp av t. ex. kläder

och husgeråd och en ökad varukunskap på dessa områden hos köparna. Att göra de inköp som behövs för att förnya familjemedlemmarnas kläder och hemmets utrustning och de beställningar som behövs för att kunna utnyttja den service på olika områden som ett hem behöver för att hållas i stånd, såsom hantverkare för småreparationer, kemisk tvätt etc. tar under alla förhållanden ganska mycket tid i anspråk. Även om matinköpen förenklas synes det därför icke orimligt att beräkna att ungefär en halv arbetsdag i veckan åtgår för en stadsfamilj för inköp och andra ärenden som hänga samman med ett fullständigt utnyttjande av den service som hemmet kan erhålla på olika håll.

Inom lanthushållen. Den tid som ägnas åt inköp är betydligt mindre i lant-hushåll än i stadshushåll. Detta beror givetvis på att lanthushållen i stor utsträckning bygga sitt kosthåll på egna produkter såsom mjölk, ägg, potatis etc. och på att inköp av specier och dylikt inom lanthushållen oftast sker i större mängder och inte göres personligen utan med ledning av skriven nota eller telefonbeställning. Inköpsvanorna på landsbygden äro för övrigt inte mycket studerade och frågan om den inköpsservice som för närvarande står lanthemmen till buds är tillfredsställande har hittills icke kunnat belysas. Det kan ifrågasättas om inte den ringa tid som lanthemmen nu i de flesta fall ägna åt inköp betyder att de få en sämre valuta för sina pengar än stadshushållen, där husmödrarna ha möjlighet att personligen välja och göra jämförelser mellan priser och kvaliteter i olika affärer. Speciellt gäller detta inköp av kläder, husgeråd och möbler, där landsbygdens befolkning ofta blir hänvisad att göra ett flertal inköp på kort tid i butiker med dålig sortering eller, i ganska många fall, göra inköp efter katalog utan möjlighet att bese varorna. Utredningen har icke möjlighet att här vidare ingå på dessa frågor men understryker betydelsen av att de bli vidare undersökta.

Sammanfattande synpunkter.

I det föregående har lämnats en serie redogörelser för olika hemarbeten, vilken omfattning de ha, hur lång arbetstid de taga och vilket utbyte arbetet ger. Trots att materialet är ojämnt och på många punkter ofullständigt, synes det utredningen att det ger en tämligen god belysning av de nutida svenska hemmens aktuella arbetsförhållanden. Man har fått en belysning av hushållsarbetets mångfald, av de varierande förhållandena på landsbygden och i stads-samhällena, av de krav som ställas av barn i olika åldrar. För vissa arbeten har även ett material kunnat framläggas som grundval för en diskussion om förutsättningarna för en ökad industrialisering och kollektivisering.

När det gäller att på grundval av detta material draga mera generella slutsatser rörande läget på det husliga arbetsområdet har utredningen framför allt funnit följande huvudsynpunkter vara att framhålla.

Den första uppgiften för ett hem är att ge familjemedlemmarna en plats

för sömn, måltider och rekreation. Så länge familjen endast består av två vuxna kan hemmet fungera tillfredsställande utan att det arbete som är att göra i hemmet blir av större omfattning. I princip kunna i tätorter vuxna t. ex. äta sina måltider utanför hemmet och överhuvudtaget utnyttja alla typer av kollektiva anordningar som förenkla hemarbetet. I och med tillkomsten av barn blir hemmets arbeten av en helt annan karaktär.

Skötseln av de små barnen från spädbarnsåldern och upp emot skolåldern innebär en mångfald olika manuella sysslor och ställer krav på ständigt upprepade kontakter med barnen och oavlätlig övervakning.

Detta arbete måste uppskattas såsom mycket omfattande. Från intet håll synas önskemål framställas om att arbetet med barnens vård skall inskränkas till sin totala omfattning. Rationaliseringar på vissa områden av den manuella barnvården kunna otvivelaktigt göras, men i stället synes det vara önskvärt att tiden för direkt sysselsättning med barnet, för att stödja och utveckla dess aktivitet i många fall ökas. Att vården av småbarnen skulle kollektiviseras, så att barninstitutionerna toge hand om den i familjens ställe är av psykologiska skäl i regel icke att rekommendera och torde icke heller, åtminstone så snart det gäller familjer med mer än ett barn, åstadkomma någon total besparing av arbetskraft. (Barninstitutioner som syfta till att berika barnens miljö och minska mödrarnas bundenhet äro givetvis önskvärda och behandlas utförligare i kap. 5.)

Kring vården av barnen byggas övriga arbeten upp. I och med att modern och de små barnen i hög grad äro bundna till bostaden bli städningen och rengöringen av denna en tämligen omfattande uppgift. Att maten iordningställes och förtäres inom bostaden blir betingat av bundenheten dit genom barnen. På detta sätt växa de olika arbetsuppgifterna i samband med matens inköp, beredning, servering och förvaring fram. Eftersom hushållet har kommit att avdela en arbetskraft för barnens och hemmets vård, blir det sedan naturligt, att denna nyttiggöres i största möjliga utsträckning för sådana arbeten som t. ex. lagning och sömnad.

Utifrån moderns centrala uppgifter växa sålunda de olika husmoderliga sysslorna fram. För att etablera sig som en god uppväxtplats för barnen gör familjen vissa investeringar i en bostad med visst utrymme och viss utrustning och i en arbetskraft som förlägges dit. Såväl bostaden med dess plats för matlagning etc. som arbetskraften kunna betraktas som fasta kostnader för hushållet och det blir då lönande att, så långt arbetskraften räcker, utföra olika hushållsarbeten inom hemmet.

I den mån man accepterat utgångspunkten för detta resonemang, nämligen att vården av barn upp till skolåldern i det väsentliga bör ske inom hemmen, torde inga invändningar kunna göras mot de slutsatser som ovan dragits beträffande det övriga hemarbetet. Annorlunda är läget när samtliga barn äro i skolåldern eller däröver. Hela problemet om att någon måste ständigt finnas till hands i hemmet för ideliga småsysslor och för oavlätlig övervakning faller bort. Det är visserligen fortfarande mycket att göra inom ett hem med t. ex.

några stycken skolbarn, men möjligheterna att organisera hushållet så att arbetstid lösgöres finnas dock. I vad mån hushållen ha anledning att göra detta beror av många faktorer av vilka några beröras i det följande. Frågan om vad som är mest lönande för familjen, att disponera husmoderns arbetskraft helt inom hemmet eller för arbete på arbetsmarknaden kan då ställas.

Vad lönar sig att göra hemma?

Av de beräkningar som tidigare återgivits framgår att en hel del produkter såsom maträtter, konserver, klädesplagg etc. vilka kunna utföras alternativt inom hemmen och industriellt synas betala sig ganska bra att göra hantverksmässigt för det enskilda hushållets räkning, när detta icke är alltför litet. Orsaken är tydligen den att dessa produkter för sin framställning under alla förhållanden fordra en ganska omfattande manuell arbetsinsats och därför bli kostsamma att tillverka industriellt. När industriprodukterna påläggas kostnaderna för distributionen, innan hemmen erhålla dem, bli de i många fall dyrare för hemmen att köpa än de hemproducerade, även om hemmens egen arbetskraft uppskattats till marknadspris. Andra produkter åter, vissa konserver, vissa brödsorter, vissa klädesplagg, för vilkas framställning industrien kan få full användning för sina maskinella resurser och sina möjligheter till effektiv arbetsorganisation, bli så billiga att framställa industriellt att de, trots distributionskostnaderna, bli billigare för hemmen att köpa än att tillverka själva.

Några riktigt klara och definitiva gränsdragningar mellan vad som lönar sig och icke lönar sig att göra i hemmen äro emellertid svåra att draga av många skäl, bland annat med hänsyn till hushållens tillgång till egna råvaror, tillgången på arbetskraft, olikheter i produkternas kvalitet och husmödrarnas större eller mindre kunnighet och intresse.

Egna råvaror men brist på arbetskraft.

Många hem, i första hand jordbrukarhemmen, ha tillgång till egna råvaror, t. ex. ull och lin, mjölk, kött, grönsaker, frukt och bär, vilka för dem kunna vara lönsamma att själva förädla och sålunda undvika alla mellanhandskostnader. I en del fall skulle denna förädling löna sig, även med den behövliga arbetskraften uppskattad till fulla marknadsvärdet. Eftersom husmoderns dag i jordbrukarhushållet i så stor utsträckning måste disponeras för arbete direkt i jordbruksdriften — främst därför att hon förutom sysslorna i hemmet helt eller delvis sköter även ladugården och någon extra kvinnlig arbetskraft ej finnes att få — tvingas man ändå att ta sin tillflykt till industriell förädling.

I andra fall innebär den industriella förädlingen inte bara en inbesparing av arbetskraft utan kan också i kostnadshänseende jämföras och till och med göras billigare än hemförädlingen.

Smör och ost hemtagas för närvarande allmänt från andelsmejerierna. Charkuterier och bageribakat bröd bli allt vanligare på den svenska landsbygden. Det färdigberedda linet hemsändes från linberedningsanstalterna i utbyte mot skördad och torkad vara och huvudparten av ullen sändes till spinnerierna.

För jordbrukarhushållen gäller det för framtiden att finna den rätta balansen mellan husmoderns arbete i jordbruket och i hushållet så att å ena sidan jordbruket kan drivas så rationellt som möjligt och å andra sidan de ofta lönande produktiva arbetena i hushållet vilka även ha betydelse för trivsamheten i hemmet icke helt undanträngas.

När det gäller vissa produkter såsom bär, frukt och grönsaker är det inte bara jordbrukarhemmen som ha tillgång till egna sådana utan, såsom visats s. 76, i stor utsträckning även hushållen i städer och samhällen. Konservering av de egna produkterna är otvivelaktigt lönande. Det bör framhållas att det vid hemkonserveringen av egna odlade eller plockade produkter många gånger gäller sådana som annars skulle gått till spillo, enär de ej skulle varit åtkomliga för industrien.

När det gäller förädlingen av textila produkter i länthemmen, såsom ull och lin torde det böra framhållas, att arbetet med deras förädling icke behöver direkt konkurrera med det övriga hemarbetet därför att spinning, vävning, stickning etc. äro sysslor som icke måste göras färdiga vid en viss tidpunkt utan kunna passas in när det lämpar sig med hänsyn till arbetsbelastningen. Utvecklingen inom vissa jordbrukarhem torde därför tendera till att en del matberedningsarbeten som tidigare gjorts i hemmen industrialiseras såsom charkuteriarbeten, brödbak etc., men att arbeten på det textila området, vilka smidigare kunna passas in på småstunder och tagas till under den del av året då jordbruksarbetet minskar, bibehållas och i vissa fall till och med öka i omfattning.

Kvaliteten hos hemmens och industriens produkter.

Andra synpunkter att lägga på frågan om hemproduktion kontra industriell produktion gäller produkternas kvalitet. Beträffande många produkter såsom de flesta maträtter, många konserver, finbröd etc. är industriprodukternas kvalitet för närvarande ofta underlägsen hemmens. I många fall beror denna underlägsenhet säkerligen endast på att vederbörande industri ännu är utvecklade. I andra fall gör själva det industriella tillverkningssättet, massproduktionen, tvånget att lagra och distribuera i stor skala, att produkterna bli av sämre kvalitet än när de tillverkas i liten omfattning för direkt konsumtion. Detta gäller särskilt t. ex. maträtter av kött och fisk, grönsaker, frukt, bär etc.

För andra produkter kan man peka på ett klart kvalitetsförsprång för industrien på grund av dess möjligheter att använda exakt avpassade maskiner och tillverkningsmetoder och specialkunnig arbetskraft såsom när det gäller vissa brödsorter, tyngre klädesplagg etc.

Att en kvalitetshöjning av många industriprodukter kan väntas inom den närmaste framtiden synes troligt. Med en allmän standardhöjning och smakförbättring inom samhället ökas å andra sidan konsumenternas krav på varans kvalitet vilket säkerligen kan spela en stor roll t. ex. när det gäller valet av födoämnen, och på detta område minskar efterfrågan på den industriellt förädlade maten till förmån för hemlagad mat framställd av högklassiga råvaror.

Intresse och kunnighet.

Ytterligare en synpunkt skall läggas på frågan om hemmens produktion nämligen den mycket betydelsefulla om det ena eller det andra arbetet anses roligt att göra hemma eller om det betraktas som tråkigt och slitsamt. Det är viktigt att inte isolera frågan om användningen av husmoderns arbetskraft från denna sida av saken utan att räkna med att det arbete som göres i hemmet kan spela en viktig roll för hemmets trevnad. För hela familjen är det viktigt om husmodern har en sysselsättning som ger henne en positiv tillfredsställelse. Många matberedningsarbeten betraktas ofta som roliga, speciellt de som ha mera långsiktig karaktär såsom bak och konservering. Den textila produktionen i alla dess stadier ger en mycket stor tillfredsställelse åt sina utövare. Detta är orsaken till att man finner en förvånande stor procent även av de hårt ansträngda lanthusmödrarna sysselsatta exempelvis med vävning. Detta arbete som de passa in på småstunder får uppenbarligen betraktas som liggande på gränsen till fritidssysselsättning. En hel del sömnad, stickning, trädgårdsodling, snickeri etc. få tydligen också betraktas delvis som fritidssysselsättningar, som dels ge hemmen viss ekonomisk valuta och dels bereda nöje och avkoppling åt sina utövare.

Det skapande hemarbetets uppfostrande betydelse.

Om det alltså är viktigt att inte förbise den subjektiva tillfredsställelse som såväl husmödrarna som andra familjemedlemmar kunna ha av att göra saker själva, är en annan synpunkt på hemmens produktiva arbetsuppgifter måhända ännu viktigare, nämligen betydelsen för barnen ur uppfostrande och utvecklande synpunkt att få följa ett produktivt arbete och efter förmåga få gripa in och hjälpa till. Barnpsykologerna äro eniga om, att intet konstgjort lekmaterial har en så utvecklande betydelse för barnen som det riktiga arbetets material, och det finns heller ingenting som mera intresserar barnen än att få deltaga i hemmets riktiga arbeten. Ur denna synpunkt ha de hem, där de vuxnas intressen och kunskaper driver dem att syssla med varierande praktiska arbetsuppgifter, ett stort positivt tillskott såsom uppväxtmiljö för barnen.

Utredningens slutsatser.

Med ovanstående synpunkter har utredningen velat ge en viss belysning åt frågan om hemarbetets berättigande.

Utredningen har redan tidigare framhållit att den anser att ett hem med småbarn, särskilt om de äro flera, på ett naturligt sätt ger sysselsättning åt en arbetskraft, husmodern eller ersättare för henne. När det gäller hushåll, där barnen äro i skolåldern eller hushåll som bestå av endast vuxna har utredningen kommit till den slutsatsen att, om det består av 4 à 5 personer, är det ur ekonomisk synpunkt lönande om även detta hushåll har en arbetskraft, husmodern eller ersättare för henne, som disponeras för hemmets skötsel. En förutsättning är att denna person är kunnig i de olika sysslorna och att hon trivs med sitt arbete och sin tillvaro. Om ingen sådan arbetskraft finnes, om t. ex. husmodern trivs bättre att arbeta i annat yrke än att arbeta i sitt hem och har sin största yrkesskicklighet på ett annat område än hushållsarbetets, anser utredningen att ett hushåll som inte längre har småbarn bör kunna genom att utnyttja industriprodukter och knyta an till olika kollektiva hjälpmedel skötas med arbetskraft som disponeras endast en del av arbetsdagen. Vi ha med andra ord kommit i ett sådant jämviktstillstånd mellan industriell förädling av konsumtionsvarorna och förädling i hemmet att man inom hushåll, då småbarn icke längre fordrar en vuxens närvaro, bör kunna välja mellan hemhushållning, byggd på en arbetskraft i hemmet, eller en hushållning byggd på endast en partiell arbetskraft.

FÖRBÄTTRING AV BOSTAD OCH BOHAG SAMT IN- RÄTTANDE AV GEMENSAMHETSANORDNINGAR

Inledande synpunkter.

Det har i det föregående visats, att det arbete som måste nedläggas inom ett hem för vård och fostran av barnen och för skapande av en i fråga om trevnad, ordning och hygien tillfredsställande familjemiljö är av betydande omfattning. Varken arbetet med barnen eller de arbeten som gälla vård och underhåll av bostad och bohag, inköp och allmän organisation av familjelivet kunna avlyftas det enskilda hemmet. Men däremot böra betydande vinster kunna uppnås både ur trevnads- och ekonomisk synpunkt om hemarbetets villkor förbättras och om hemmen i större utsträckning kunna samarbeta med varandra.

Det har också visats att när det gäller den direkta produktionen av konsumtionsvaror är med nuvarande relationer mellan kostnaderna vid hemproduktion och industriell produktion en viss hemproduktion lönande såsom matlagning, viss konservering, viss bakning, viss sömnad etc.

Att det finns möjligheter till en betydande rationalisering av industriens produktionsmetoder samt av distributionen är emellertid uppenbart. En dylik rationalisering bör medföra billigare priser på industrivaror, som därför i ökad utsträckning kunna konkurrera med de hemproducerade.

Å andra sidan finnes även ett betydande utrymme för rationalisering av produktionsmetoderna inom hemmen, vilket kan förbilliga även de hemgjorda produkterna. Därtill kommer att många hem redan ha arbetskraft bunden för hemmets absolut nödvändiga arbeten, i första hand barnens vård, och därför ha behov av att utnyttja denna arbetskraft för olika produktionsuppgifter. Ur hemmens synpunkt innebär det också ofta ett tillskott av trevnad och har stor uppfostrande betydelse att varierande produktionsuppgifter kvarligga inom hemmen.

Med utgångspunkt från dessa resonemang har utredningen funnit att det för hemmens del är högeligen angeläget att bostädernas planlösning och utrustning förbättras liksom att hemarbetets redskap och arbetsmetoder rationaliseras. Vidare äro försök till samverkan mellan hemmen för åstadkommande av större arbetsenheter av stort intresse liksom nya former av service från industri och handel.

Bostädernas utrustning.

För att hemmen skola bli lättskötta och bekväma att bebo, och för att de skola motsvara de allmänna standardkrav som ur familjelivets synpunkt äro att ställa på dem, fordras, dels att bostäderna ha en tillfredsställande teknisk utformning, och dels att deras planlösning är så väl avvägd som möjligt. Till detta måste fogas det sociala kravet, att kostnaden för bostaden skall bli sådan att familjerna ha möjlighet att för en rimlig del av sin inkomst erhålla en bostad av tillräcklig rymlighet och med tillfredsställande utrustning och planlösning.

Frågan om hur bostadsstandarden i vårt land skall kunna höjas har tagits upp till genomgripande behandling av bostadssociala utredningen, som i sitt slutbetänkande framlagt allmänna riktlinjer för den framtida bostadspolitiken.

Bostadssociala utredningen har i detta betänkande redovisat tillgängligt material rörande vårt nuvarande bostadsbestånd i städer och på landsbygd, dess beskaffenhet i fråga om utrustning, utrymme m. m. Man har visat, att i samhällena och i ännu högre grad på landsbygden finnes ett stort bestånd av bostäder av dålig kvalitet och ofullständigt utrustade.

Om man som kriterium på en fullgod bostadsstandard betraktar vatten och avlopp, centralvärme, vattenklosett och badrum inom lägenheten visar 1939 års bostadsräkning, att av samtliga lägenheter i tätorter hade följande den omnämnda utrustningen.

Lägenheter utrustade med	I procent av samtliga lägenheter
Vatten och avlopp	81
Centralvärme	47
Vattenklosett	40
Enskilt badrum	23

I absoluta tal innebär dessa siffror att 1939 voro omkring 160 000 lägenheter i tätorter i avsaknad av vatten och avlopp. Knappt $\frac{1}{4}$ -del hade tillgång till eget badrum.

När det gäller landsbygdsbostäderna är det enda representativa hittills tillgängliga materialet 1935/36 års bostadsundersökning i 100 landskommuner, som visserligen nu är föråldrad men dock ger något begrepp om läget.

Det ger vid handen, att av samtliga lägenheter saknade 85 % vatten och avlopp inom lägenheten, 12,7 % hade till och med mer än 100 m till närmaste brunn eller källa.

En specialundersökning rörande hushållens utrustning på den halländska landsbygden utfördes 1944 genom Hallands läns hushållningssällskap med hjälp av blockorganisationer. Denna undersökning, som bearbetats genom befolkningsutredningens försorg, hade som mål att utröna förekomsten av vatten och avlopp, elektrisk installation m. m. Den visade, att av alla gårdar på mindre än 10 har 59,1 % saknade både vatten och avlopp. Av gårdarna på över

10 har saknade 13,8 % vatten och avlopp, medan motsvarande siffra för dem på över 50 har var 4,3 %. Elektrisk installation saknade 23,0 % av alla gårdar på under 10 har och 9,2 av gårdarna på över 10 har. Av alla gårdar med elektrisk installation hade 52,2 % enbart ljus. Motsvarande tal för gårdar på 50—100 har var 7,9 %. De uppgifter som erhållits angående anordningar för personlig hygien d. v. s. tvätttrum, badrum och W.C. visar, att inte mindre än 88,8 % av hela länets gårdar saknar dessa anordningar. Den procentuella andelen gårdar, som saknar dylika anordningar, stiger från 20,6 % för gårdar på över 100 har till 94,3 % för storleksgruppen 2—5 har.

Av de citerade siffrorna framgår tydligt, att det råder en stark eftersläpning inom landsbygdshushållen när det gäller utrustningsstandarden. Ange-lägenhetsgraden av önskemålen om förbättring framgår också av en under-sökning som gjordes av Gallupinstitutet år 1943, varvid lanthemmens gifta kvinnor uppmanades att nämna två önskningar om genomgripande förbättring för lättande av deras arbetsbörd. De framförda önskemålen fördelade sig på följande sätt:

Vattenledning, avlopp	41
Centralvärme	24
Bättre bostad	11
Tvättstuga.....	10
Stadigvarande hemhjälp	8
WC	2
Slippa mjölkningen	2
Elektriskt ljus.....	1
Semester.....	1
Annat	10
Bra som det är	17
Vet inte.....	5

Bostadssociala utredningen framhåller, att frågan om modernisering av det äldre bostadsbeståndet måste ses i sammanhang med lösningen av sane-ringsfrågan i dess helhet. Såväl i tätorter som i synnerhet på landsbygden finnes ett betydande antal lägenheter av genomgående så pass låg kvalitet, att det icke lönar sig att rusta upp dem. Man måste dock tyvärr räkna med att de komma att vara i användning måhända ännu åtskilliga år, innan man är mogen för att riva dem.

För jordbrukarbostädernas del sammanhänger frågan om deras moderni-sering med hela frågan om jordbrukets lönsamhet. De citerade siffrorna från halländska landsbygden visa med skrämmande tydlighet, att de små jord-bruken icke ha kunnat bära en modern bostadsutrustning. Siffran 60 % gårdar under 10 har i avsaknad av vatten och avlopp mot endast 14 % på över 10 har med samma brist ger tillräcklig illustration av läget.

Men även om bostadssociala utredningen gör reservationer med hänvisning till behovet av allmän saneringsplan och plan för jordbrukets rationa-

lisering, föreslår utredningen dock en kraftig ökning av takten i upprustningen av omoderna lägenheter såväl i tätorter som på landsbygden genom ökning av de statliga bostadsförbättringsbidragen. Det påpekas att under de senaste tio åren ha över 100 000 bostadsförbättringsbidrag beviljats, vilka i stor utsträckning, särskilt under de senaste åren, torde ha använts till vatten och avlopp. Bostadssociala utredningen föreslår en sådan ökning av den statliga bidragsverksamheten till landsbygdsbostädernas upprustning att 25 000 bostäder per år skola kunna byggas om.

Tydligt utsäges att standardkravet på land och stad bör vara lika och att vid nybyggnad av landsbygdsbostäder fullt modern utrustning bör eftersträvas. Att på denna punkt stora förändringar i uppfattningen inträffat under de senaste 15 åren illustreras med det faktum, att ännu under åren omkring 1930 de nybyggda lägenheterna på landsbygden till två tredjedelar icke utrustats med avlopp och till tre fjärdedelar saknade vattenledning. Fortfarande torde på vissa håll råda viss tveksamhet om man regelmässigt bör inreda badrum i t. ex. lantarbetarbostäder. Utredningen vill instämma med bostadssociala utredningen i att en fullt jämbördig standard är önskvärd.

Bostädernas planlösning och fasta inredning.

Ett stort steg framåt har givetvis tagits när det såsom självklart förutsettes att de nybyggda bostäderna bli utrustade med vatten och avlopp, elektriska installationer, centralvärme och badrum. Vissa krav på standard ur andra synpunkter uppställas även för närvarande i samband med den statliga låneverksamheten, och dessa krav torde ha stor betydelse för allmän höjning av bostädernas kvalitet.

När det gäller *storleken* av olika lägenhetstyper och dessas disposition ha bostadsmyndigheter haft att stödja sig på den av Svenska Arkitekters Riksförbund och Svenska slöjdföreningen bedrivna bostadsutredningen, vilkens arbete kompletterats med studier gjorda vid Hemmens forskningsinstitut. De krav som uppställts i anslutning till dessa utredningars resultat innebära bland annat att rummen i hyreslägenheter skola hålla bestämda minimimått: vardagsrum 18 m², sovrum 10 m², kök 10 m². Dessutom skola utrymmena vara så disponerade, att de kunna möbleras på lämpligt sätt, och rummen skola vara praktiskt placerade i förhållande till varandra. Garderobstytan skall upptaga minst 4 % av den totala lägenhetsytan. Badrum skall ha en yta av minst 2,5 m².

Enighet torde råda om att dessa krav beteckna en mycket rimlig standard och att i den mån forskningen gör framsteg, systemet med uppställandet av bestämda normer för planeringen av sådana lägenheter som erhålla lån från det allmänna ger en möjlighet att snabbt och effektivt få förbättringar genomförda.

Vad som fordras är en ständigt fortgående undersökningsverksamhet av det slag som bedrivs av bostadsutredningen och som är avsedd att fullföljas av Hemmens forskningsinstitut (se kap. 9).

Önskvärt är t. ex. att normer utarbetas för utrymmena för livsmedelförvaringen i dess helhet: skafferi, kylskåp, källare etc. Ett annat område som fordrar ytterligare undersökningar är det hygieniska: dimensioneringen av utrymmena för klädtvätt och torkning, personlig hygien etc. Vidare borde vissa normer kunna uppställas rörande krav på ljudisolering såväl mellan lägenheterna som mellan de olika rummen inom en lägenhet. Radions ökade användning motiverar att frågan om att bereda ostörda utrymmen för sömn, studier etc. tages upp till behandling.

Av särskild betydelse äro de studier som göras beträffande arbetsplatsernas utformning, framförallt i köket. Även i nyplanerade lägenheter ha hittills sådana detaljer som arbetsbänkarnas höjd, arbetsytornas storlek, arbetsplatsernas inbördes planering kunnat vara i hög grad orationella, beroende på att faktiska undersökningar icke legat till grund för utformningen av kökelementen.

Ett typiskt exempel på arbetsplatsernas dåliga utformning ger en enkät som gjorts i sammanhang med Hemmens forskningsinstituts diskningsundersökningar i några tusental hushåll rörande diskbänkens utformning. 240 av dessa hushåll hade lämnat en ritning på sin diskbänk och i detalj angivit höjd, diskbänkens utformning, arbetsgång etc. Vid granskning av detta material befanns, att endast 8 av ifrågavarande hushåll hade en diskbänk på den lämpliga höjden och samtidigt godtagbart utrymme och möjlighet till följdriktig arbetsgång.

En första genomarbetning av en standard för genomsnittskök i stadsbostaden i dess olika detaljer har under de senare åren verkställts av bostadsutredningen, och resultaten torde redan tämligen allmänt läggas till grund för kökets utformning i de nybyggda bostäderna. Dessa köksnormer äro emellertid i vissa detaljer fortfarande otillräckligt genomarbetade såsom t. ex. när det gäller skafferiet och klädsåpet. Vidare fordras att arbetet fullföljes när det gäller kök för andra hushållstyper såsom större enfamiljshus, jordbrukarbostäder etc.

Möbler och bohag.

Vad beträffar utrustningen med möbler och arbetsredskap för hushållet m. m., som familjerna själva äga, finnes ett betydande utrymme för förbättringar.

Någon genomgående inventering av hemmens utrustningsstandard har icke gjorts. Däremot ge ytterligare verkställda provundersökningar inom olika befolkningsgrupper stickprov på karakteristiska förhållanden. Den

grundligaste stickprovsundersökningen torde vara den som verkställt av socialstyrelsen år 1945 omfattande omkring 200 familjer i mellansverige, varav fullständiga undersökningsprotokoll för 95 stadsfamiljer och 42 bo-satta i en landskommun.

I denna undersökning gjordes en noggrann inventering av samtliga familjers tillhörigheter: möbler, sängkläder, linneustrustning, kläder, köksredskap, matservis m. m. Vid bearbetningen uppdelades materialet i 4 grupper: arbetare i industri, lantarbetare, förvaltningspersonal, jordbrukare. Noggranna sammanställningar gjordes beträffande de olika gruppernas standard. Man fick t. ex. följande genomsnittssiffror per familj för kokkärl:

	Arbetare i industri m. m.	Lant- arbetare	Förvaltn.- personal	Jord- brukare
Grytor och kastruller	6,5	6,9	7,3	6,8
Kittlar (för kaffe o. d.)	1,6	1,7	1,9	1,6
Stekpannor o. d.	2,8	2,9	2,7	3,6

Följande genomsnittssiffror erhöles för servisgodset:

Tallrikar, vardags-	23,6	22,4	25,5	20,2
» , fin-	36,2	32,7	43,2	47,2
Koppar, muggar	24,9	22,7	30,5	26,4
Glas	19,3	16,3	25,0	20,3

Såväl när det gäller kökskärlen som servisgodset finner man av dessa siffror att variationerna äro tämligen små mellan socialgrupperna. Variationerna olika hushåll emellan befinner sig emellertid vid närmare undersökning vara ganska betydande. Sålunda funnos enstaka hushåll som sammanlagt ägde endast 6—8 tallrikar. Drygt en fjärdedel av hela antalet hushåll hade 2 dussin tallrikar till vardagsbruk. Några ströfall hade 4—5 dussin.

En redovisning har också givits av linneförrådets storlek inom hushåll av olika socialklasser. Följande genomsnittssiffror erhöles:

	Arbetare i industri m. m.	Lant- arbetare	Förvaltn.- personal	Jord- brukare
Lakan	33	24	38	40
Örngott	25	18	28	25
Handdukar	76	58	86	93

När det gäller linneförrådet finner man alltså att skillnaden socialgrupperna emellan är större än beträffande kokkärlen, och de individuella variationerna visa sig också vara betydande.

Som helhet ge emellertid de anförda medeltalen bilden av en relativt hög standard. Detta intryck förändras emellertid när man tager del av det försök som gjorts av socialstyrelsen med en poängmässig bedömning av hushållens

standard på olika områden. Hushållen ha klassificerats efter husgerådets tillräcklighet respektive otillräcklighet med hänsyn tagen till familjernas storlek. Hushållen ha åsatts poängsiffror mellan 1—4.

Följande normer användes vid bedömningen.

Normer använda av socialstyrelsen vid klassificering av hushåll efter utrustningsstandard i vissa avseenden.

Till vidstående grupper ha hänförs hushåll med:

Utrustning med kokkärl.

Poäng.

1	Otillräcklig	högst 2 kokkärl ¹ eller utan stekpanna.
2	Knapp	2 kokkärl ^{1 2} jämte stekgryta (om 3 lit. eller mer) eller 3—4 kokkärl ^{1 2} .
3	Tillräcklig	4—5 kokkärl ^{1 2} jämte stekgryta (3 lit. eller mer) och syltgryta ³ .
4	God	6 eller flera kokkärl ^{1 2} jämte stekgryta (om 3 lit. eller mer) och konserveringsapparat.

Utrustning med servis.

1	Otillräcklig	mindre än 1 djup vardagstallrik per person eller utan skål (eller eldfast form) eller med mindre än 1 glas, kopp eller mugg per person.
2	Knapp	1—2,9 vardagstallrikar ⁴ per person och minst 1 skål (eller annan eldfast form).
3	Tillräcklig	3 eller flera vardagstallrikar ⁴ per person och minst 2 skålar (eller flera eldfasta formar), därav minst 1 eldfast form.
4	God	3 eller flera vardagstallrikar ⁴ per person och minst 3 skålar (eller eldfasta formar), därav minst 1 eldfast form och minst 1 skål om 5 liter eller mer jämte finservis för mat.

Utrustning med linne.

1	Otillräcklig	mindre än 4 lakan per person eller mindre än 8 handdukar per person.
2	Knapp	4—7,9 lakan per person eller 8—15,9 handdukar per person.
3	Tillräcklig	8—9,9 lakan per person eller 16—19,9 handdukar per person.
4	God	10 eller fler lakan per person och 20 eller fler handdukar per person.

¹ Flatbottnade kokkärl med skaft eller öron, av annat material än gjutgods samt rundbottnade kärl om högst 8 liter, dylika av gjutgods om högst 2,5 liter.

² I hushåll om 4 och flera personer minst 1 kokkärl å 6 liter eller mer.

³ Rundbottnat kokkärl om minst 8 liter.

⁴ Därav minst 1 djup.

Utrustning med madrasser.

För varje hushållsmedlem har noterats ett poängtal avseende madrassens stoppningsmaterial enl. nedanstående tablå, varefter ett genomsnittstal beräknats för varje hushåll.

1 Dålig	flock, raffelstoppning, fjäder och flock, flock och vadd.
2 Mindre god.....	fjäder, dun, träull och vadd, halm, träull, ängsull, tagel och flock, sjögräs och vadd.
3 Acceptabel	kapock, vadd, fiber och vadd, krollsplint, tagel och krollsplint, sjögräs, krollsplint och vadd, tagel och vadd, älgår.
4 God.....	Tagel, resår.

Tab. 20. Hushållens fördelning efter standard i vissa avseenden.

	Arberare i industri m. m.	Lant- arbetare	Förvaltnings- personal m. fl.	Jord- brukare
<i>Antal personer per hushåll</i>	4·2	3·6	3·6	3·7
<i>Utrustning med kokkärl.</i>				
1. Otillräcklig	15	—	—	3
2. Knapp	41	10	15	9
3. Tillräcklig	12	1	4	3
4. God	10	3	8	3
Genomsnittspoäng	2·2	2·5	2·7	2·3
<i>Utrustning med servis.</i>				
1. Otillräcklig	13	1	1	—
2. Knapp	21	3	11	7
3. Tillräcklig	33	6	10	9
4. God	11	4	5	2
Genomsnittspoäng	2·5	2·9	2·7	2·7
<i>Utrustning med linne.</i>				
1. Otillräcklig	13	3	—	—
2. Knapp	26	6	7	6
3. Tillräcklig	16	3	6	4
4. God	23	2	14	8
Genomsnittspoäng	2·6	2·3	3·3	3·1
<i>Utrustning med madrasser.</i>				
1. Dålig	18	8	1	10
2. Mindre god	29	5	5	4
3. Acceptabel	28	1	16	3
4. God	3	—	5	1
Genomsnittspoäng	2·2	1·5	2·9	1·0

Den gjorda poängsättningen av hushållens utrustningsstandard stöder sig på i viss mån subjektiva och icke grundligt genomprövade normer. Resultaten

ge dock en viss ledning vid bedömningen av standarden i dess helhet och vid vägningen av olika konsumtionsområden mot varandra. Påfallande är ju t. ex. den dåliga madrassutrustningen i såväl lantarbetar- som jordbrukarhem. Även arbetargruppen har fått låg poäng för madrasser och ingen grupp kommer upp i en acceptabel standard. Utrustningen med kokkärl är knapp hos samtliga grupper medan servisutrustningen ligger genomgående bättre till. Högst poäng nå de flesta grupper med linneutrustningen.

Betydligt lägre standard än hos socialstyrelsens familjer har konstaterats vid specialundersökningar hos vissa grupper vilka företagits bland annat av Aktiv hushållning och kommissionen för ekonomisk efterkrigsplanering.

Trots den begränsade omfattningen av socialstyrelsens undersökning visar den dock på ett förhållande som bestyrkes av ett flertal andra undersökningar och erfarenheter, nämligen att de svenska hemmens svaga punkt ur utrustningssynpunkt är sängkläderna och hushållredskapen. När det gäller sängkläderna ha ju redan i bedömningsnormerna vissa kvalitetsbestämningar gjorts. När det gäller hushållsredskapen ha andra undersökningar visat att det brister icke blott i antal utan även i hög grad i kvalitet och funktionsduglighet. Vid Hemmens forskningsinstitut ha vissa grupper av redskap upptagits till ingående bedömning. Vid en undersökning av t. ex. den redskapsgrupp, som gäller finfördelningen av födan, framgick att många typer av sådana vanliga redskap som rivjärn, siktar, passerapparater, rivkvarnar etc. ej uppfylla berättigade krav varken beträffande material eller konstruktion, varför man ansåg sig böra rekommendera en nedläggning av tillverkning av dessa typer. Beträffande ett stort antal andra befunnos dessa visserligen vara i stort sett lämpliga, men talrika detaljmärkningar beträffande deras konstruktion och material framkom vid undersökningen.

Denna undersökning gav alltså anledning att efterlysa förbättringar och nykonstruktioner beträffande en grupp av hushållsredskapen. De fortsatta redskapsundersökningar, som bedrivs av Hemmens forskningsinstitut komma med säkerhet att ge anledningar till framläggande av liknande synpunkter beträffande andra redskapsgrupper.

En förutsättning för en sanering av redskapsmarknaden är emellertid att konsumenterna skaffar sig bättre möjligheter att bedöma redskapen och större insikter beträffande användning och skötsel av dem samt ägnar större uppmärksamhet än vad nu är fallet åt relationen mellan kostnad och kvalitet. En bättre varukännedom skulle medföra att konsumenterna föredroge goda redskap framför dåliga även om inköspriset för de förstnämnda vore högre. I och med att konsumenternas efterfrågan riktas mot redskap av genomtänkt konstruktion och av bättre kvalitet kommer med säkerhet även produktionen in på dessa banor.

Speciellt intresse tilldrager sig frågan om i vilken omfattning en övergång bör ske till mera invecklade tekniska hjälpmedel för hushållsarbetet, vilka i ökad utsträckning kunna mekanisera detta. I tämligen stor omfattning ha de svenska hushållen tagit i bruk en mängd tekniska nyheter, som kommit fram

Tab. 21. Kostnad för maskindiskning

Åtgång av diskmedel, för- och efterarbete och disk-

Maskin typ nr	Tidsåtgång för manuellt arbete	Total tidsåtgång	Kostn. för manuell tid å 100 öre/tim.	Kostn. för total tid å 100 öre/tim.	Vatten- åtgång	Vatten- kostn. å 0,2 öre/l.	Energi- åtgång
	min.	min.	öre	öre	l	öre	kWh
¹ 1	2·7	7·4	4·5	12·4	56	11·2	—
3	2·8	11·1	4·7	18·5	12	2·4	0·047
5	4·2	14·3	7·2	23·9	26	5·2	0·042
6	1·8	11·0	3·0	18·4	17	3·4	0·030
7	3·4	13·6	5·7	22·7	220	44·0	—
Hand- diskning	8·0	8·0	13·4	13·4	16	3·2	—

¹ Maskinen har något större kapacitet än de övriga.

under de senaste decennierna och ha otvivelaktigt gjort stora vinster i fråga om arbetskraftsbesparing och komfort. Nya lättskötta spistyper, symaskiner, dammsugare, ha ganska allmänt trängt igenom. Andra hjälpmedel, som vunnit stor utbredning, äro kylskåpen. Hushållsmotorer och diskmaskiner synas vinna en ökad avsättning hos de mera köpstarka hushållen. Intresset för små tvättmaskiner synes också vara stort.

Denna ökade mekanisering av hemarbetet är givetvis den rätta vägen. I och med att arbetskraften blivit knapp, är det naturligt att man anlitar maskinella hjälpmedel i största möjliga utsträckning. Det måste dock framhållas, att det är angeläget att införande av en dyrbar maskinell utrustning i hushållen icke sker slumpvis utan att hushållens olika behov vägas mot varandra och tillfredsställas i tur och ordning efter angelägenhetsgrad. En maskin av det ena eller andra slaget kan vara betydligt mindre viktig för ett hushåll än t. ex. varmvatteninstallation, förbättrad golvbeläggning eller förbättring av förvaringsutrymmena. För varje område gäller det att en noggrann genomplanering bör ske med hänsyn till behov och ekonomiska resurser.

Ett exempel på en noggrann penetrering av frågan om de tekniska hjälpmedlens användbarhet ger Hemmens forskningsinstituts nyligen publicerade undersökning av diskmaskiner.

I marknaden befintliga typer av diskmaskiner ha prövats med hänsyn till tidsåtgång vid diskning och sköljning, maskinens rengöringseffekt, maskinens krav på vattenmängd och vattentemperatur, förbrukningen av elektrisk energi, driftskostnader samt installations- och utrymmeskrav. Redovisningen av kostnaden för maskindiskning i jämförelse med handdiskning ges i tab. 21.

Man finner att tiden för manuellt arbete med disken, insättning och ut-

och handdiskning av standarddisk.

redskap har beräknats vara lika i samtliga fall.

Energikostn. å 6 öre/kWh	S:a kostn. per stand- disk för manuell arbetstid, vatten o. energi	S:a kostn. per stand- disk för total arbets- tid, vatten o. energi	Kostn. per år (730 stand- diskar) för manuell ar- betstid, vat- ten o. energi	Kostn. per år (730 stand- diskar) för total arbets- tid, vatten o. energi	Inköps- kostn. för maskin 1944	Kostn. per år inkl. amort. med 10 % av maskinkostn. manuell ar- betstid, vatten o. energi	Kostn. per år inkl. amort. med 10 % av maskinkostn. total arbets- tid, vatten o. energi
öre	öre	öre	kr	kr	ca kr	kr	kr
—	15·7	23·6	114·61	172·28	600	174·61	232·28
0·28	7·4	21·2	54·02	154·76	635	117·52	218·26
0·25	12·6	29·3	91·98	213·89	500	141·98	263·89
0·18	6·6	22·0	48·18	160·60	750	123·18	235·60
—	49·7	66·7	362·81	486·91	330	395·81	519·91
—	16·6	16·6	121·18	121·18	—	121·18	121·18

tagning av diskgoods varierar i de olika maskinerna mellan lägst 1,80 minuter och högst 4,2 minuter. Under den tid då maskinen arbetar, kan man icke räkna med att den arbetandes tid kan utnyttjas effektivt. Den sammanlagda diskningstiden vid maskindiskning blir kortast 7 minuter och längst 14 minuter. Tidsåtgång vid handdiskning av motsvarande diskgoods blir 8 minuter. Någon väsentlig tidsvinst uppnåddes sålunda icke vid användningen av maskinerna. Tabellen redovisar dessutom de olika kostnadselementen vid diskningsarbetet och visar som resultat att metoden med handdiskning, som beräknas kosta 120 kronor per år, blir den billigaste.

Forskningsinstitutets slutsatser beträffande de undersökta diskmaskinerna blir att ingen kan betraktas som fullt tillfredsställande med hänsyn till de krav som böra ställas på dem beträffande rengöringseffekt, vatten och tidsåtgång samt driftskostnader. Under sitt studium av diskmaskinernas konstruktionsproblem och under samarbetet med fabrikanterna på området, har emellertid institutet kommit till det resultatet att förbättrade konstruktioner inom en snar framtid borde kunna framkomma sedan hänsyn tagits till de av institutet uppställda kraven på maskiner för detta ändamål. Det är i hög grad önskvärt att motsvarande studier göres beträffande andra maskinella hjälpmedel t. ex. hushållstvättmaskiner och hushållsmotorer.

I det föregående ha behandlats frågorna rörande bostadens tekniska utformning, dess planlösning och inredning samt frågor rörande bohetets utformning. Genom de vägar som de statliga myndigheterna redan slagit in på, när det gäller att uppställa kvalitetskrav för bostäder anser utredningen, att en fortgående standardhöjning på detta område är att förvänta. Den måste, såsom framhållits, kontinuerligt underbyggas genom bostadsundersökningar och funktionsstudier. De organ, som nu handlägga dylika studier, ha i kort-

het berörts och den fortsatta utvecklingen av forskningsverksamheten kommer att ytterligare behandlas i kap. 9.

När det gäller bostadens lösa inredningsföremål, vilka de boende själva åtminstone i enlighet med nuvarande system ha att anskaffa, har även framhållits, att en förbättring av dessa ting är igång, framdriven av en intensiv forskningsverksamhet. Vissa svårigheter möta emellertid, när det gäller att få en allmän rationalisering snabbt genomförd på detta område, eftersom det här gäller att bearbeta varje enskild konsument att göra rationella val. En intensiv upplysningsverksamhet till konsumenterna måste då få gå parallellt med förbättringarnas genomförande. Utredningen återkommer till denna fråga i kap. 10.

Rationalisering av arbetsmetoderna.

Även den bästa utrustning blir ineffektiv om den arbetande icke kan utnyttja den på rätt sätt. De undersökningar rörande hushållsarbetet, som på senaste tiden bedrivits, illustrera med stor tydlighet vilken betydelse själva organisationen av arbetet har. De många olikartade rengörings- och städningsarbeten t. ex., som taga så stor del av arbetstiden i anspråk, torde ge särskilt stort utrymme för rationaliseringar i detta avseende. Tiden för ett sådant arbete, som t. ex. diskningen har visats kunna utan vidare förkortas till hälften, om ett osystematiskt arbetssätt lägges om så att man arbetar rationellt såsom visats i HFI-Meddelande nr 1 1946.

För rationaliseringen på det arbetsorganisatoriska området äro emellertid hemmen mycket svåråtkomliga. Varje arbetande är ensam på sin arbetsplats och vänjer så småningom in sig i ett visst arbetssätt som det är mycket svårt att sedan förändra. De största möjligheterna ligga otvivelaktigt i påverkan på ungdomen. Vid den hushållsundervisning, som ges i skolor och hushållsskolor och på kurser bör därför arbetsmetoderna ägnas största uppmärksamhet. För närvarande torde så icke alltid ske, eftersom det är svårt att vid gruppundervisning skapa förhållanden som äro likvärdiga med hemmens. Men utredningen vill understryka, att just denna sida av undervisningen är viktigare än många av de allmänna kunskaperna som ges eleverna och som de dock ha möjlighet att tillägna sig på egen hand genom läsning. Sitt sätt att arbeta kunna de däremot icke ensamma analysera. Om inom den husliga utbildningsverksamheten särskilt utrymme ges åt arbetsanalyser, tidtagningar, tävlingar mellan eleverna etc. torde en hel del stå att vinna.

Även för att komma åt de enskilda hemmen med rationaliseringar torde hemkonsulenterna kunna medverka. Vissa av dessa konsulenter med rationaliseringsfrågor som specialitet torde kunna stå till förfogande för sådana hem, där arbetsbördan är tryckande och, efter studier på platsen av hur hushållet normalt fungerar, dels ge förslag om förenklingar i själva hushållsorganisationen och dels ge husmodern speciella anvisningar om arbetets bedrivande.

Individuellt behandlade fall enligt ett dylikt system kunna emellertid endast bli fåtaliga. Den större delen av husmödrarna måste påverkas kollektivt och olika pedagogiska hjälpmedel härför uppmobiliseras. Speciell vikt vill utredningen lägga vid ett sådant upplysningsmedel som undervisningsfilmen, genom vilken man torde ha utmärkta möjligheter att komma detta problem inpå livet. Av stor betydelse torde vidare vara åtgärder för brytande av husmödrarnas isolering i arbetet som utredningen i fortsättningen närmare kommer att behandla. Om vissa hushållsarbeten i större utsträckning göras gemensamt under sakkunnig ledning stimuleras varje enskild arbetande till en förnyelse av sina arbetsmetoder.

Gemensamhetsanordningar.

När det gäller rationaliseringar av bostaden och bohaget och även när det gäller förbättrade arbetsmetoder har utredningen kunnat hänvisa till att de yttre formerna för en reformverksamhet synas vara uppdragna och utredningen har därför endast understrukit behovet av att det arbete, som redan göres, får större bredd och giltighet. Men när man ställer frågan om hur hemmen skola komma utöver sina nuvarande organisationsformer och söka sig fram till nya, finnas inga bestämda linjer uppdragna. Starka tendenser till nyorientering göra sig gällande på en mängd områden men något organ, som analyserar vad som sker, som uppdrager riktlinjer för systematisk försöksverksamhet och drar lärdom därav, som kan ge allmänna riktlinjer för praktiskt framkomliga vägar finnes icke. Utredningen har därför ansett det vara i hög grad behövt att ta upp dessa frågor till närmare behandling och komma med ett förslag om praktiska åtgärder på denna punkt.

På många håll och i många former ha i vårt land på senaste tid gjorts experiment med samverkan mellan hushållen i mindre grupper för speciella praktiska ändamål och med intensifierad yttre service på vissa punkter. Man kan visa på kollektivhusen, vari en grupp hushåll slagit sig samman om en gemensam organisation av matförsörjningen, barnens eftersyn, bostadens skötsel, klädernas underhåll etc. Man kan visa på olika enstaka försök till gemensamhetsanordningar i större skala för något av ovannämnda områden. Man kan också visa hur i större bostadsenheter försök gjorts med olika system av flera samverkande gemensamhetsanläggningar. Utredningen vill i det följande lämna en kortfattad översikt över några av de gjorda försöken och diskutera deras resultat.

Kollektivhus.

Idén om kollektivhus för familjer upptogs i vårt land år 1935 i och med byggandet av kollektivhuset vid John Ericssonsgatan i Stockholm. Sedan dess ha ytterligare 4 hus baserade på ungefär samma idé tillkommit i Stockholm.

Grundtanken i kollektivhusens organisation är att ett antal hushåll, i de hittills uppförda husen i genomsnitt uppgående till ett 50-tal, skola effektivisera sin hushållsorganisation genom att de väsentliga hemarbetsysslorna utföras av specialiserad arbetskraft. Matlagningen förlägges till centralkök, och måltiderna kunna intagas antingen i en gemensam matsal eller i vars och ens lägenhet. Städningsarbetet utföres av speciellt engagerad arbetskraft. Barnens eftersyn ordnas i en för huset gemensam barnkammare och under ledning av särskilt utbildade sköterskor och ledarinnor.

Genom denna specialisering och kollektivisering avser man att kunna nå väsentliga arbetskraftsbesparingar, och på så sätt frigöra kvinnlig arbetskraft för arbete i förvärvslivet.

Resultatet av de hittills gjorda försöken visar emellertid att något konsekvent genomförande av de ursprungliga planerna icke blivit möjligt. En av två danska forskare i samarbete med Hemmens forskningsinstitut nyligen genomförd men ännu icke publicerad undersökning av de stockholmska kollektivhusen ger möjlighet att mera i detalj taga del av deras sätt att fungera.

De hus som undersökts äro: det först uppförda kollektivhuset vid John Ericssonsgatan (förkortat J. E.), det s. k. Y. K.-huset vid Furusundsgatan (Y. L.), Lundegården på Gubbhusgatan (Lu.) och Alviksgården i Alvik (Alv). (Det femte kollektivhuset det s. k. Mariebergshuset var icke medtaget i denna undersökning.) Följande tabell visar vilka hushållstyper som kommit att bebo dessa hus:

Tab. 22. Antal hushåll av olika typer boende i de fyra undersökta kollektivhusen.

H u s h å l l s t y p	A n t a l h u s h å l l				
	J. E.	Y. K.	Lu.	Alv.	Summa
1 vuxen man	4	3	3	6	16
1 » kvinna	17	11	28	7	63
1 » » + 1 barn	2	3	2	4	11
2 vuxna	12	12	17	11	52
2 » + 1 barn	4	8	4	18	34
2 » + 2 barn	1	6	5	7	19
2 » + 3 eller flera barn	1	2	—	2	5
3 eller flera vuxna	—	1	1	3	5
3 eller flera vuxna med 1 barn	—	1	—	1	2
3 » » » » 2 »	—	1	—	—	1
Summa undersökta lägenheter	41	48	60	59	208
Hela antalet lägenheter i husen	41	55	67	62	255

Översikten visar att de dominerande hushållstyperna i de stockholmska kollektivhusen äro en- och två-personshushåll. 142 av 208 undersökta hushåll bestå av 2 personer. 34 hushåll bestå av man och hustru och ett barn och sammanlagt endast 25 hushåll ha 2 barn eller flera. Såsom experiment med lösandet av hushållsorganisationen för familjer med barn ha alltså dessa kollektivhus en mycket begränsad räckvidd.

En översikt över de socialgrupper som äro representerade i husen visa ett mycket ensidigt urval av bättre situerade och medelklasshushåll. I samtliga hus förekomma sammanlagt tre arbetarhushåll av vilka två hade arbete i huset. Förklaringen till denna rekrytering ges utan vidare av de beräkningar som gjorts över de boendes inkomst. För äkta makar med 0—2 barn varierar denna mellan i Alviksgården i genomsnitt 9 300 kr. till i Y. K.-huset i genomsnitt 12 500 kr.

Siffran för hustruns förvärvsarbete visar att i de barnlösa familjerna ha omkring $\frac{2}{3}$ av hustrurna arbete och i familjer med barn omkring hälften. Sammanlagt finnas 24 familjer med barn, där husmoder har arbete borta och av dem ha 8 mer än ett barn.

De uppgifter, som här ha givits, visa alltså, att de hittillsvarande kollektivhusen endast i ytterst begränsad utsträckning gett lösning av problemet om hur de gifta kvinnorna skola kunna förena hem- och förvärvsarbete.

Orsakerna ligga dels på det ekonomiska området och dels däri att den kollektiva servicen trots allt blir synnerligen ofullständig i jämförelse med den service som en familj kan erhålla som har en arbetskraft för hemarbetet till förfogande för egen del.

Den kollektiva servicen: matlagning, städning, barneftersyn etc. blir dyr, därför att den utföres av personer, som ha specialutbildning och begränsad arbetstid. Det arbete, som måste göras bör vara av jämn, hög kvalitet. Det finnes inte, som i de enskilda hemmen, möjlighet att då och då hoppa över och förenkla, låta bli att städa en dag, äta samma mat flera dagar i följd, låta en hel del arbeten övergå i fritidssysselsättningar etc. På eget initiativ kunna familjer som hushålla individuellt låta t. ex. standarden på ordningen i hemmet sjunka sporadiskt utan att detta vållar någon större otrevnad, men när en städerska är engagerad för detta uppdrag ledas familjerna att fordra en ständigt jämn, hög standard i detta avseende.

När det gäller eftersynen av barnen visar den kollektiva vården speciella olägenheter. Den fordrar betydande kontantutlägg. Följande avgifter för hel-dagsvård per månad uttages:

		Y. K.	Alv.
För spädbarn boende i huset	kronor	90:—	80:—
» » utifrån	»	115:—	96:—
» äldre barn boende i huset	»	80:—	70:—
» » » utifrån	»	96:—	84:—

Dessa avgifter synes vara lågt satta med hänsyn till omkostnaderna för barnavdelningarna och innebära säkerligen att vissa av kostnaderna slås ut på andra poster inom fastigheten. Från Alviksgården har t. ex. uppgivits att dess barnavdelning drager en extra kostnad av cirka 1 000 kronor per månad, som slås ut på samtliga lägenhetsinnehavare. För familjer med endast ett barn blir det måhända billigare att ha barneftersynen ordnad på detta sätt än att ha hemhjälp. Men har familjen flera barn, innebära avgifterna i barnavdel-

ningen dock stora kontantutlägg. Därtill kommer, att man har barneftersynen ordnad endast mellan bestämda tider på vardagarna och endast när barnen äro friska. Hela arbetet med barnens skötsel morgon och kväll och allt arbete med skötseln av deras kläder återstår för hemmen. När de äro sjuka bli familjerna mycket ofta illa ställda. Resultatet blir att de familjer, som befinna sig på tillräckligt hög inkomstnivå för att kostnaderna överhuvudtaget skola vara tänkbara för dem, i allmänhet finna det förmånligare att välja att engagera en barnsköterska för eftersynen av barnen. För familjer i normalt inkomstläge äro de kontantutlägg det här blir fråga om helt och hållet oöverstigliga.

En av orsakerna till att kollektivhusen i sina hittillsvarande former icke visat sig ekonomiskt bärkraftiga ligger däri, att hushållen ställa så olikartade krav på de kollektiva anordningarna, att dessa måste bli kostsamma att administrera för det relativt ringa antal familjer, som bebo varje enskilt hus. Man kan inte utan ett rigoröst mattvång räkna med att alla familjer vilja äta i restaurangen varje dag. I barnavdelningen blir antalet barn i olika åldersgrupper ojämnt, en tvättavdelning som tager hand om bara husets tvätt får icke full sysselsättning etc.

Erfarenheterna av de svenska kollektivhusen äro för begränsade för att därifrån generella slutsatser skola dragas rörande möjligheterna att på detta sätt åstadkomma en hushållsform som är praktisk och trivsam för familjerna. Men även i andra länder där man provat kollektivhusformen har man funnit, att kostnaderna komma att ställa sig så höga att den stora massan av familjer icke kan utnyttja denna bostadsform. Av särskilt intresse äro de erfarenheter som i ovan citerade undersökning meddelas från Ryssland, där man under en viss period varit böjd att i stor stil gå in för denna lösning. Man beräknade till en början i kollektivhusen kunna spara 30 % av den kvinnliga arbetskraften. Man fann emellertid att arbetskraftsbesparingen inom kollektivhusen blev mycket ringa och svårigheterna att administrera husen betydande.

Kollektivhusen ha alltså icke visat sig kunna ge någon lösning i stort av familjernas hushållsproblem. För småhushåll i god ekonomisk ställning torde en dylik form för hushållsorganisationen dock kunna erbjuda en god komfort. Tillkomsten av kollektivhus inom bostadsområdena såsom komplement till familjebostäderna bör således främjas.

Gemensamhetsanordningar inom större bostadsområden.

De försök till nya lösningar av hushållens organisationsproblem som synas ha bärkraft för framtiden äro upplagda efter större linjer än kollektivhusen och sammanhånga med de allmänna strävanden, som nu fått allt större utrymme, att vid byggandet icke de enskilda fastigheterna utan större grupper av fastigheter, bostadskvarter, bostadsområden skola bilda en enhet. I och med att bostadsbyggandet alltmera kommit att övergå från att vara enskild spekulation till planmässig social verksamhet har man funnit, att betydande ekonomiska vinster göras när större områden bebyggas i ett sammanhang, och

när dessa områden kunna ställas under gemensam förvaltning. I den mån detta sker har man fått möjlighet att göra en samplanering av hushållen när det gäller ett flertal praktiska angelägenheter utöver de rena förvaltningsuppgifterna. I den allmänna diskussionen har därför frågan om gemensamhetsanläggningar för hushållsarbetets underlättande och för fritiden fått allt större utrymme under de senaste åren. I flera under senare tid tillkomna bostadsföretag ha även olika former av dylika anläggningar prövats varibland anläggningar som Guldhedsområdet i Göteborg, Friluftsstaden i Malmö, det s. k. Torsviksområdet invid Stockholm kunna nämnas som exempel. Vid planeringen av nya större bostadsföretag synas i allt större utsträckning inrymmas vissa gemensamhetsanläggningar. Så har skett t. ex. vid planläggningen av nya stora bostadsområden i Gubbängen och Årsta i Stockholm, i Eskilstuna, Norrköping och Huskvarna.

Det är emellertid tydligt att vad som hittills gjorts och vad som nu är i gång på detta område ännu i viss mån saknar planmässighet och bestämda riktlinjer. Osäkerhet råder både beträffande vilka gemensamhetsanläggningar som i första hand äro behövliga och beträffande dessas organisation, finansiering och skötsel. Härtill kommer att de skilda bostadsområdena, vilka vart och ett planläggas för sig måste inordnas i den större samhällsliga gemenskapen: statliga och kommunala myndigheter och verk samt enskilda affärsföretag måste kunna inordna varje nytillkommande bostadsområde inom ett samhälle i sin planering. Problemet är således komplicerat. Utredningen har icke möjlighet att här upptaga detta problem i hela dess vidd utan vill inskränka sig till att mera i detalj behandla vissa anläggningar i direkt anslutning till hushållen och familjelivet och vill sedan ge några allmänna rekommendationer beträffande den fortsatta behandlingen av dessa frågor.

Restauranter.

I kap. 4 har matlagningsarbetet inom familjehushållen diskuterats, och där beröras de olika möjligheter att förenkla matlagningsarbetet som erbjudas genom industriella halvfabrikat, »färdiglagade» rätter, hermetiskt konserverade, torkade eller djupfrusna produkter. Vidare framhålles, att i den mån som hushållen få ekonomiska möjligheter att i ökad utsträckning använda högklassiga råvaror såsom högre köttkvaliteter, ägg, färska grönsaker och färsk frukt innebär detta en betydande förenkling av matlagningsarbetet i det att dessa varor fordra mindre tidskrävande tillagning. Samtidigt framhålles emellertid, att även om maträtterna äro aldrig så »färdiga» innebär iordningställande och servering av måltider för en familj ett betydande arbete med fram-plockning, uppvärmning, dukning, avdukning, disk och in-plockning. När man i kollektivhusen velat eliminera matlagningsarbetet har detta följdriktigt skett genom att en restaurant inrättats i huset, där man kan gå till dukat bord eller varifrån en matbricka kan erhållas upp i lägenheten genom mathiss.

Systemet med de små kollektivhusrestauranterna må ha visat sig oekonomiskt och draga med sig det icke önskvärda förhållandet att man måste binda

de boende vid att äta i restauranten. Detta borde dock icke utgöra ett hinder för att frågan om familjerestauranter i större skala blev ordentligt genomprövad. De flesta familjer skulle måhända icke vilja utnyttja restauranten regelbundet utan huvudsakligen bygga på individuella måltider, men många skulle kunna ha behov av en god restaurant åtminstone en gång i veckan — på husmoderns fridag. Men det fordras en ny typ av restauranter för detta ändamål, verkligen anpassade för familjer med barn, försedda med barnstolar, med särskilt pris för små barnportioner etc., och med en matsedel som grundade sig på noggranna undersökningar av gästernas önskningsar. Ett kupongsystem borde kunna komma till användning för att ge stadga åt kundkretsen. Från restauranten borde även avhämtning kunna ske av maträtter i de utmärkta typer av värmeisolerande behållare som på senaste tid framkommit, vilka skulle ge möjlighet att efter transporten servera maten varm.

Man måste sålunda ställa kravet på att restaurantfrågan tages upp till förut-sättningslös undersökning.

Butiker.

En viss planering beträffande utplaceringen av butiker i nybyggda bostadsområden sker för närvarande genom handelns organisationer. Huruvida det system som följes är i full överensstämmelse med konsumenternas synpunkter är omöjligt att utifrån avgöra utan bör undersökas. Ett faktum är, att under senare år butiksnätet i många nybyggda bostadsområden blivit i hög grad underdimensionerat, speciellt när det gäller matvarubutiker, vilket åstadkommit orimliga förhållanden för husmödrarna. En undersökning t. ex. i några stockholmska förortsområden med beräkning av butikskapaciteten per hushåll och en beräkning av det antal arbetstimmar som hushållen få använda för sina inköp, borde snarast verkställas och skulle säkerligen ge till resultat, att det är häpnadsväckande kostnader i form av bortslösad arbetstid, som hushållen betungas med genom det nuvarande systemet.

Men även när butikerna kunna anses vara tillräckliga, finnas en mångfald önskemål att framställa när det gäller förbättrad service. Dylika önskemål ha under senare år vid skilda tillfällen framförts bland annat av olika husmodersgrupper och yrkeskvinnogrupper, men handelns representanter ha icke visat större intresse för att frångå de en gång upparbetade formerna. Enstaka försök med självköp, med orderlistor för kunderna etc. ha icke lett till mera systematiska förbättringar. Med den brist på arbetskraft som råder framstår emellertid det nuvarande förhållandet med stockning i butikerna vissa tider, svårigheter att få telefonexpediering, att få varor hemsända etc. som alltmera förnuftsvidrigt, varför utredningen vill rekommendera en snabb utredning och praktisk försöksverksamhet i effektiva former.

Målet för reformerna bör vara att minska den tid hushållen ha att nedlägga på inköpen och samtidigt ge dem bättre möjligheter till genomplanerade inköp.

Det synes därvid bland annat böra undersökas, om icke en mängd standard-

varor, vilka icke behöva utväljas av husmödrarna och av vilka hushållen säkerligen förbruka mycket jämna kvantiteter året runt, skulle kunna levereras till hushållen i förenklade former t. ex. en gång i veckan eller var fjortonde dag enligt en en gång för alla uppgjord orderlista. (Till dessa varor höra: mjöl, gryn, kaffe, socker, torrt bröd, smör, ägg, potatis, tvättmedel m. fl.) Om hemmen erbjudas hemsändning vissa veckodagar enligt detta system borde det för många innebära en betydande fördel som man gärna skulle acceptera, och avlastningen av dessa varor från den ordinarie individuella expedieringen skulle ge en stor lättnad.

Vidare borde systemet med orderlistor, som av husmödrarna inlämnas på morgonen för att expedieras vid överenskommen tid, ytterligare prövas. I detta sammanhang bör upptagas frågan om öppethållande för viss service t. ex. mottagande av order och avlämnande av rekvirerade varor tidigare på morgonen och senare på eftermiddagen med hänsyn till förvärvsarbete kunder. Det förutsättes givetvis att biträdenas arbetstid icke ökas genom dessa förbättringar av servicen. Den kommitté som tillsatts för översyn av butikstängningslagen torde komma att behandla dessa frågor. Gemensam ordercentral och gemensam budskickning för flera butiker som komplettera varandra borde även prövas.

För att en förbättring av inköpsmöjligheterna skall åstadkommas fordras inte bara reformer inom butikerna utan också bland husmödrarna. Deras organisationer borde i samarbete med hemkonsulenter och handelsrepresentanter kunna taga upp till behandling frågan om en förbättrad upplysning till husmödrar för att göra dem till mera omdömesgilla köpare.

Beträffande fördelningen av olika butikstyper mellan bostadsområdena och samhällenas centralare delar torde även finnas anledning att göra vissa undersökningar. Utredningen vill särskilt trycka på att hushållen behöva i bostädernas närhet ha tillgång till olika slag av reparationsverkstäder, vilka nu ofta äro svåråtkomliga, för möbler, sängkläder, armatur och annat elektriskt material, cyklar och andra sportsaker, hushållsredskap etc.

Tvättanläggningar.

När det gäller tvätten ha de nuvarande förhållandena, då varje hushåll i allmänhet sköter sin egen tvätt i huvudsak för hand framstått som så uppenbart orationella, att befolkningsutredningen i ett särskilt betänkande upptagit frågan om hur tvättarbetet skall kollektiviseras så att de maskinella hjälpmedel som på detta område stå till buds kunna komma till full användning. Såsom framgår av befolkningsutredningens betänkande angående kollektivtvätt har man tänkt sig, att sådana tvättanläggningar skola komma till stånd inom bostadsområdena att husmödrarna antingen själva kunna utföra tvättarbetet under ledning av tvättanläggningens personal eller utnyttja fullständig inlämningsstvätt. Vilken form som i framtiden kommer att bli den mest använda beror av många faktorer såsom de gifta kvinnornas förvärvsarbete, möjligheterna att nedbringa tvättkostnaderna genom ökad rationalisering i och

med helt industrialiserad drift etc. Det är i hög grad angeläget att ekonomiska och andra resultat beträffande olika typer av kollektiva tvättanläggningar löpande analyseras för att nybyggnadsverksamheten skall kunna draga nytta därav.

När det gäller den *kemiska* tvätten har i tvättbetänkandet påpekats att det ur hushållens synpunkt vore högst behöfligt med en rationalisering även på detta område för att åstadkomma lägre priser och snabbare service. Utredningen vill understryka vikten av att en undersökning rörande möjligheterna till förbättring av förhållandena på detta område kommer till stånd.

Sömnadscentraler.

Såsom visats i kap. 4 sker sömnad av olika slag i betydande omfattning inom hemmen. Det är emellertid svårt för husmödrarna att få tillfälle att lära sig sy eller fortbilda sig på sömnadsområdet. En livlig kursverksamhet äger visserligen rum i de kommunala yrkesskolorna och vissa andra organs regi, men tillgången på kurser motsvarar inte efterfrågan. Under kristiden har en ny verksamhet på sömnadsundervisnings område startats, vilken visat sig fylla ett mycket stort behov, de s. k. systugorna. På ett flertal platser ha med stöd av kommunala och vissa statliga anslag och i stor utsträckning för enskilt hopsamlade medel anordnats lokaler med arbetsplatser för sömnad, dit husmödrarna ha kunnat gå vid de tider som passa dem och syssla med sömnadsarbeten under sakkunnig ledning. Avsikten har ursprungligen varit att under materialbristens tid stimulera till omsömnad av gammalt material, och systugorna ha också huvudsakligen kommit att utnyttjas för denna uppgift. Sedan kriget slutat har emellertid en viss osäkerhet rått beträffande systugeverksamhetens framtid; tidigare utgående anslag ha dragits in, lokalsvårigheter ha uppträtt etc.

Utredningen anser, att de arbetsformer som uppdragits genom systugeverksamheten böra fortleva, och att vi här måhända ha fröet till en mycket betydelsefull form av gemensamhetsanläggningar i de framtida bostadsområdena. Utredningen utgår från det förmodandet, att konfektioner visserligen i framtiden kommer att anlitas i högre grad för t. ex. barnens kläder, men att det dock kommer att kvarstå betydande lagnings-, omsömnads- och nysömnadsuppgifter som familjerna själva ha anledning att utföra. Den reguljära kursverksamheten i sömnad bör därför byggas ut, så att de sömnadsintresserade ha möjlighet att inhämta grundläggande kunskaper. För många är dessutom den speciella rådgivning som ges inom en sådan verksamhetsform som systugorna mycket behöflig. Kurserna kunna endast ge en grundkunskap, praktiken får var och en skaffa sig själv, och det kan vara förmånligt att såsom sker i systugorna få utöva denna praktik jämsides med andra arbetande och ha tillgång till sakkunnig rådgivning och hjälp med tillklippning och provning. I och med utvecklingen av de maskinella hjälpmedlen för sömnad, lagning, särskilt strumpstoppning, och klädvård ha systugorna möjlighet att ge allmän tillgång till dylika maskiner och överhuvudtaget ge instruktioner beträffande

maskinernas användning. Iakttagelser som gjorts av sömnadslärarinnor visa att husmödrarna ofta ha dåliga kunskaper om hur deras symaskin effektivt skall utnyttjas och skötas. Dessutom kunna systugorna ha en social betydelse för sammanförandet av husmödrarna. Olika husmodersgrupper kunna välja olika tider för att träffas i systugorna och de kunna på detta sätt få karaktär av verkliga husmodersklubbar. Eftersyn av småbarn bör i vissa fall kunna anordnas i anslutning till systugan.

I anknytning till husmödrarnas egen sömnadsverksamhet vid systugorna eller sömnadscentralerna, som utredningen anser att de hellre borde kallas, borde kunna växa ut ett smidigt system för beställningssömnad och beställningslagning. Många familjer ha ett stort behov av att få dylikt arbete utfört. Utbildade sömmerskor, och för enklare arbeten såsom lagning etc. sömnadskunniga husmödrar, — gärna äldre som önska deltidsarbete — skulle kunna åtaga sig uppgifter för andra och knytas till dessa sömnadscentraler med en anställningstid avpassad efter deras önsknings. Ledningen för såväl själv-sömnad som inlämningssömnad borde vara gemensam.

Vad ekonomiseringen av systugorna och inlämningssömnaden beträffar borde den senare verksamheten vara helt självförsörjande, medan rådgivningen till husmödrarna borde inordnas under landstingens och de kommunala yrkesskolornas allmänna kurs- och konsulentverksamhet och bekostas av staten. Verksamheten borde inspekteras av länets sömnadskonsulent till vilken utredningen återkommer i kap. 10.

Anordningar för barneftersynen.

Att ha hand om vården och tillsynen av småbarn är mycket arbetsamt och tidskrävande — det har visats i kap. 4. Med stöd av såväl ekonomiska som psykologiska skäl anser utredningen det troligt att vården av barnen även i framtiden i huvudsak kommer att omhändertagas av familjerna själva. Men för att inte mödrarna skola bli alltför bundna av barnen och för att dessa skola få en pedagogiskt väl avvägd miljö, behövas lekplatser med lekledare, lek-skolor, halvdagshem av olika slag som komplettering av hemmen.

För en mindre grupp av familjer behövas småbarnsinstitutioner som taga hand om barnen under hela dagen medan mödrarna ha ett annat arbete. Det gäller t. ex. familjer, där modern är ensamförsörjare eller där faderns arbetsförmåga t. ex. genom sjukdom är minskad. Det kan också gälla familjer, speciellt där man endast har ett barn, där både mannen och hustrun äro fullt arbetsföra men där hustrun önskar behålla sitt förvärvsarbete och lämna barnet till heldagsvård.

Utredningen behandlar i det följande först heldagsvården av barn och därefter de småbarnsinstitutioner som endast skola komplettera hemmens vård. Eftersom hela frågan om dessa institutioner är under utredning av 1946 års kommitté för den halvöppna barnavården skall i detta sammanhang endast framföras vissa synpunkter på de typer av anläggningar som äro önskvärda ur familjernas synpunkt.

Heldagsvård av barn i institutioner och enskilda hem.

Att det huvudsakligen är de små familjerna som utgöra daghemmens klientel visas av en undersökning, som företagits vid ett antal institutioner i Stockholm.

Undersökningen omfattade 496 familjer, av vilka 213 hade sina barn vid 6 av Stockholms stads barnstugor och 283 familjer hade barnen vid 5 av HSB:s s. k. lekstugor, bägge grupperna för heldagsvård. Familjerna tillfrågades om hur många barn under 15 år de hade och resultatet blev följande:

	Barnstugor	Lekstugor
1-barnsfamiljer	69,3 %	69 %
2-barnsfamiljer	23 %	23 %
3-barnsfamiljer	6,3 %	5,2 %
4-barnsfamiljer	1 %	0,9 %
5-barnsfamiljer	0 %	1,4 %

Härav framgår att de för heldagsvård inlämnade barnen huvudsakligen komma från ett-barnsfamiljer och till en mindre del från två-barnsfamiljer. Av ett-barnsfamiljerna voro en stor del ensamma mödrar.

Institutioner som ersätta hemmen under arbetsdagen skulle alltså behövas för vissa grupper av huvudsakligen ett-barnsfamiljer. Hur stor denna grupp är har utredningen icke ansett sig ha anledning att närmare undersöka, eftersom frågan om barninstitutionerna är under utredning av den nyss nämnda kommittén för den halvöppna barnvården. Utredningen vill i detta sammanhang endast påpeka att behovet av institutioner för heldagsvård, även med den begränsning av klientelet som ovan antagits som naturlig, måste vara betydligt högre än den nuvarande tillgången på daghemsplatser. I hela landet finnes för närvarande inte mer än cirka 530 småbarnsinstitutioner för omkring 20 000 barn och däri ingår då alla typer: daghem för hel- och heldagsvård, lekskolor, eftermiddagshem. Antalet daghemsplatser uppgår inte till mer än några tusen i hela landet. Antalet barn som *ärligen* födas utom äktenskapet är omkring 10 000. Antalet gifta par med *ett* barn under sju år är ungefär 200 000. Det är således uppenbart att även med en ökning av det nuvarande antalet daghemsplatser till det mångdubbla mot för närvarande, kan man dock inte erbjuda daghem åt mer än en mycket ringa del av de ensamma mödrarna och ett-barnfamiljerna. Att i en skala som verkligen har någon betydelse i förhållande till hela antalet småbarn i vårt land ersätta barnvården i hemmet med institutionsvård, kan det således aldrig bli tal om. Med hänsyn till att i den allmänna diskussionen storleksordningen av den institutionsvård av barn, som vi ha, eller inom den närmaste tiden kunna tänkas få, så ofta överdrives synes detta vara angeläget att understryka.

Vad beträffar betalningen för heldagsvården av barnen anser utredningen att denna, med avdrag för de kostnader som gälla den rent pedagogiskt betingade lekskoleundervisningen, i princip bör betalas av familjerna själva, ehuru nedsättning av avgifterna bör beviljas för de ekonomiskt sämst ställda.

I och med att en allmän förbättring av barnfamiljernas ekonomiska läge åstadkommes bland annat genom barnbidragen, böra allt större grupper kunna betala själva för barnens vård.

Även om en betydlig ökning av daghemsplatserna kan åstadkommas, måste en stor brist på platser antagas komma att bestå under de närmaste åren och det gäller därför att för de grupper som behöva heldagsvård planera även på annat sätt. Utredningen har därvid ägnat särskild uppmärksamhet åt möjligheterna att ge ett visst samhälleligt stöd åt den form av barneftersyn, som innebär att en förvärvsarbetande mor inackorderar sitt barn för dagen hos en annan familj, oftast hos en mor som har ett eget småbarn. Denna inackorderingsform har fått benämningen fosterdaghem eller familjedaghem, och utredningen anser, att den ur många synpunkter är av stort intresse, varför vissa upplysningar inhämtats angående de försök som på senaste tid gjorts att reglera densamma genom samhälleliga åtgärder.

I Stockholm och Malmö har sådan förmedlingsverksamhet av familjedaghem prövats under något skilda former. De skola här i korthet skildras. För detaljer angående Stockholmsystemet hänvisas även till en redogörelse i februari-numret av Svenska fattigvårds- och barnavårdsförbundets tidskrift 1947.

Förmedlingen av fosterdaghemmen i *Stockholm* handhaves av fosterbarnsinspektionen inom barnavårdsnämnden. Förslag till fosterdaghem komma i första hand från mödrarna själva, utvalda inom deras bekantskapskrets. Detta har visat sig värdefullt för ett gott samarbete mellan de båda hemmen. Men även föreståndarinnorna på barnstugorna, barnavårdscentralsköterskor, fosterbarnsinspektriser och andra tjänstemän inom nämnden komma med förslag på hem. Innan hemmet godtages, kontrolleras deras lämplighet av nämnden på samma sätt som beträffande de reguljära fosterhemmen. Den fortlöpande inspektionen skötes av en särskild inspektris. Inbetalningarna ske genom barnavårdsnämnden. Modern betalar samma pris som till daghemmen, alltså efter en skala graderad efter inkomst. Nämnden betalar till fosterdaghemmet 3 kronor om dagen för barn över 3 år och 3:50 för barn under 3 år. Såväl hem som barn stå under läkarkontroll.

Detta system började att praktiseras i september 1946. Under 4 månader har man förmedlat och godkänt 230 fosterdaghem. Erfarenheterna äro goda. Man har kommit i kontakt med många, utomordentligt trevliga hem, säger den kvinnliga tjänsteman, som handhar förmedlingen. I synnerhet har systemet varit av värde för de mödrar, vilkas barn äro särskilt utsatta för infektioner, s. k. infektionsbarn. Dessa komma ofta från sjukhusen med tillsägelse från läkarna att de inte får vistas på daghem. Särskilt när det gäller barn mellan 6—12 månader är problemet stort för många mödrar, då daghemmen ofta bara har ett fåtal platser för denna åldersgrupp och överhuvudtaget inte ta emot »förkylda» barn. Administrationskostnaderna bli ej stora jämfört med daghemmen. En byrå-tjänsteman, en inspektris och ett kontorsbiträde sköta förmedling, inspektion, ekonomi och övriga göromål.

I *Malmö* har man sedan 1 juli praktiserat ett något annorlunda system. Här bidrager staden genom sin barndaghemsstyrelse med 75 öre per dag till fosterdaghemmet, arbetsgivaren med 1:50 och modern själv med 75 öre. Verksamheten

är knuten till vissa företag och helt dikterad av behovet för industrien att erhålla ytterligare kvinnlig arbetskraft. I början sattes som villkor för att erhålla ett fosterdaghjem att modern ej arbetat under de föregående 6 månaderna, utan att det var ett nytt tillskott av arbetskraft industrien får. Detta har senare ändrats och denna spärr tagits bort från stadens sida. Den står dock kvar från arbetsgivaren.

Under det halvår Malmösystemet praktiserats har man förmedlat ett 90-tal fosterdaghjem. Erfarenheterna säges ej vara uteslutande goda. Man uppger att svårigheter uppstått genom arbetsgivarepartens deltagande och man poängterar att det hela är en krisbetonad verksamhet.

Av de bägge former som här exemplifierats synes Stockholmsformen vara att föredraga och ge den bästa utgångspunkten för diskussion om den framtida utvecklingen.

Familjedaghemmen kunna givetvis erbjuda en mer eller mindre fullständig vård, från omhändertagandet av spädbarn och koltbarn under hela dagen till eftersyn av skolbarn på eftermiddagen.

Den senare formen synes kunna vara jämförelsevis lätt att ordna, och utredningen vill särskilt rekommendera att den prövas. I många fall ha skolbarn med mödrar som arbeta nu icke någon eftersyn förrän föräldrarna komma från arbetet. Många av dem skulle säkerligen behöva en viss kontakt och omvårdnad i ett hem under eftermiddagstimmarna.

Att helt taga hand om ett barn i småbarnsåldern innebär för vice-mamman en mycket stor arbetsbörda och ett stort ansvar, som det är av största vikt att hon från början tillfullo förstår. För att hon skall anförtros uppgiften bör man ha garantier för att hon har kunighet och träning i barnavård, och att hennes personliga egenskaper göra henne lämplig för uppgiften. Den betalning som bestämmes bör vara sådan, att den verkligen ger ersättning för arbetstiden och bundenheten. De taxor som hittills använts synas utredningen låga med hänsyn till de resultat som nåtts vid beräkningarna av tiden för barnavård (se kap. 4). Noggranna studier av alla förhållanden som äro förknippade med denna vårdform böra göras, innan den praktiseras i större skala.

I princip bör, liksom vid daghemmen, vårdavgiften erläggas av familjerna själva — med nedsättningsmöjligheter för vissa grupper — och samhällets kostnader inskränka sig till arbetet med förmedlingen och inspektionen av hemmen etc. Denna del av samhällets åtagande bör i gengäld skötas med största omsorg. Den bästa möjliga arbetskraft för inspektionsuppgifter bör sökas och god tid bör kunna ägnas de individuella fallen.

Om villkoren beträffande hemmens lämplighet etc. uppfyllas synes familjedaghemsvården erbjuda många fördelar. En av dessa är den minskade infektionsrisken.

Sedan länge ha infektionerna vid barnstugorna varit ett stort bekymmer och man har på olika sätt försökt komma till rätta med dem utan att detta lyckats i nämnvärd grad. Utredningen har fått del av de preliminära resul-

taten från en undersökning, som på initiativ av 1946 års kommitté för den halvöppna barnvården pågår vid ett av Stockholms modernaste daghem.

150 barn som äro inskrivna vid daghemmet ha hösten 1946 noggrant undersökts jämte 150 barn, som vistats i sina hem. Docent Gunnar Löfström vid Statens bakteriologiska laboratorium har svarat för undersökningsmaterialet och resultaten. Undersökningen är ännu ej avslutad, men de tre höstmånadernas resultat visar att hälsotillståndet bland daghemsbarnen varit mindre gott. Många, särskilt de yngre ha varit utsatta för snuva och feber. Antalet feberdagar visar en översjuklighet på mellan två till tre gånger för daghemsbarnen. Även komplikationer ha inträffat oftare hos daghemsbarnen än hos kontrollbarnen.

Vidare anför docent Löfström i sin rapport, att översjukligheten hos daghemsbarnen även avspeglar sig i resultaten från de bakteriologiska undersökningar som företagits samtidigt. Smittförande bakterier ha återfunnits såväl i golvdam, kringsvävande i luften som på leksaker av trä eller tyg. Ständigt ny smitta har tillförts barnen utan att de hunnit tillfriskna mellan infektionerna.

Även om dessa undersökningar måste fullföljas och företagas vid olika tidpunkter och vid olika institutioner för att kunna ges generell giltighet, får man ändå belägg för vad som i andra sammanhang ter sig som självklart, att risken för smittas spridning är större ju flera mottagliga individer som komma tillsammans. Ett av de största problemen för en förvärvsarbetande mor med barn på daghem är när barnen bli sjuka. Allehanda förslag om sjukavdelning vid daghemmen, om platser på epidemisjukhusen ha uppkommit för att inskränka dessa svårigheter. Intet torde dock vara tillfredsställande. I ett privat familjedaghem är dock möjligheten att hemmet, mot särskild ersättning, åtager sig vården av ett sjukt barn större än vid institutionerna.

Andra fördelar för barnet, förutsatt att familjedaghemmet är lämpligt, är att det får vistas i den lugna miljön i ett hem och får en mera individuell vård och tillsyn än som blir möjlig på en institution med många barn.

Svårigheterna med genomförandet av denna vårdform ligga i öppen dag: omöjligheten att genomföra någon verklig kontroll av fosterhemmets lämplighet framför allt av de pedagogiska metoder, som där användas, riskerna för att barnet blir så starkt bundet till vice-mamman, att det blir slitningar vid övergången till det egna hemmet, risker för sammanstötningar mellan mödrarna etc.

Ur de kvinnors synpunkt, som taga emot fosterbarnen, anser utredningen att systemet kan ha en utomordentligt stor positiv betydelse. Det är kanske ofta en mor som har *ett* eget barn under skolåldern, som bäst finner sig gå iland med att åtaga sig ett eller flera fosterdagbarn. Hon får då sin tid väl utfylld, får ersättning för sitt arbete och hennes eget barn får lekkamrater. Det blir en för henne mycket smidig form av deltidsarbete, som bör kunna skänka största tillfredsställelse. Om den person, som får hand om den samhälleliga kontrollen över denna verksamhet, får den rätta kontakten med vice-mammorna böra dessa kunna intresseras för t. ex. ytterligare studier i barnpsykologi och barnavård och de kunna kanske, när deras egna barn blivit äldre och om de önska omväxling, föras över till arbete inom barninstitutionerna.

Småbarnsinstitutioner för komplettering av hemmens vård.

Följande anläggningar för barnens lek och omhändertagande anser utredningen böra finnas inom bostadsområdena.

1) *Lekplatser för allmän lek, där barnen komma och gå som de vilja*, med eller utan sina mödrar. Lekplaner och lekredskap böra vara lämpade för de olika åldersgrupperna. Vid större lekplatser, vilka komma att utgöra det mindre antalet av alla, ordnas övervakning så att barnen inte skada sig själva eller varandra, de större barnen inte göra intrång i de mindres lekar och tvärtom. En sådan större lekplats bör ha tillgång till toaletter och övervakaren bör ha förbandsmaterial, telefon etc. för att taga hand om eventuella olycksfall.

2) *Lekplatser, om möjligt inhägnade, och avsedda för bestämda åldersgrupper där barnen »skrivs in» hos lekledare* som ansvara för att de inte avlägsna sig från lekplatsen eller komma till skada. Lekledaren ger uppslag till lekar, individuella eller i grupper. Till dylika lekplatser hör helst ett överbyggt utrymme dit barnen kunna taga sin tillflykt om det blir dåligt väder. Den bör gärna vara anknuten till en mjölkbutik eller dylikt, där barnen kunna serveras ett enkelt mellanmål. Lekledaren bör ha ett utrymme, där den som blir trött kan vila sig, samt tillgång till förbandsmaterial, telefon, toaletter etc. Det förutsättes att barnen hela tiden ha ytterkläder på sig och vistas utomhus. Inom särskilt område böra småbarn i sina vagnar kunna mottagas för en viss begränsad tid.

3) *Lekplatser, kombinerade med utrymmen för barnens innevistelse*, dit barnen tillfälligt kunna lämnas under moderns fridag (se kap. 7). Familjerna kunna t. ex. få ett kort som berättigar barnen till vistelse där en dag i veckan. Barnen få vistas där kostnadsfritt under viss för olika åldrar fastställd maximtid och kunna få ett mellanmål till självkostnadspris. Huvuddelen av vistelsen bör vara i det fria, men möjlighet bör finnas till samling, sysselsättning och vila inomhus.

Kombinationer av 2 och 3 böra förekomma, så att barnen kunna regelbundet dagligen vistas för utelek under en ledares uppsikt exempelvis 5 dagar i veckan under 3 timmar per dag, och en dag i veckan vid mödrarnas fridag ha rättighet att stanna exempelvis 6 timmar och då kunna tagas emot även inomhus.

4) *Lekskolor* (barntädgårdar), kostnadsfria, som taga emot barn i åldern 5—7 år till sysselsättning regelbundet vissa timmar per dag. Kombination mellan 3 och 4 bör förekomma, så att barn som gå sina regelbundna timmar i lekskolan under 5 dagar i veckan kunna få stanna en dag i veckan även på eftermiddagen.

En försöksverksamhet gällande kombinationen av lekskolevistelse och en i vissa fall utsträckt vistelsetid på institutionen har bedrivits vid Smedslätens daghem och lekskola, som öppnades i oktober 1945. Då utredningen anser denna verksamhet intressant och föredömlig lämnas här nedan en kort redogörelse för hur den är organiserad.

Vid planerandet av verksamheten har i första hand tagits sikte på för barnen riktiga psykologiska pedagogiska principer, men man har även i görligaste mån velat ta hänsyn till hemmens behov av barnparkering. Arbetet bedrivs efter följande plan:

Varje barn tillhör en fast grupp, där det alltid har samma lärarinna och samma kamrater. Föräldrarna få från början planera så att de välja en grupptid som passar barnets och hemmets rytm. Det finns morgongrupper, middagsgrupper och eftermiddagsgrupper att välja på, det finns grupper som gå två, tre eller fem gånger i veckan. Varje barn, som alltså tillhör en fast grupp, har dessutom rättighet att vid behov stanna upp till 6 timmar i anslutning till sin egen grupptid. De kan då få lunch eller mellanmål till självkostnadspris och betala utöver den ordinarie grupptidsavgiften 25 öre för varje extra timme.

Systemet har visat sig väl motsvara behoven i ett villaområde, där mödrarna som regel äro hemma och oftast ej ha fast hemhjälp. De husmödrar, från denna grupp, som yrkesarbeta ha som regel hemhjälp. Där visar det sig mycket värdefullt ur såväl barnens som hemhjälpens synpunkt med en institution med sakkunnig personal, som delvis tar hand om barnen. Samtidigt äro ej heller dessa hem i behov av heldagsvård på institution för sina barn.

Sommarkolonier och feriehem.

I samband med frågan om barninstitutionerna vill utredningen i korthet även beröra frågan om olika former för barnens sommarvistelse.

Enligt 1941 års befolkningsutrednings förslag ha genomförts statliga åtgärder för rekreation åt mödrar och barn. Förslaget innebar för barnens del rätt till fria resor till av familjen ordnat sommarhem, kolonier och feriehem samt vissa bidrag till sommarkolonier. Åtgärderna, som från början gällde endast vissa större städers barn, omfatta nu även landsbygdens barn under ett visst inkomststreck. Statliga inackorderingsbidrag till vistelse i enskilda sommarhem ges där så behöves.

Den ojämförligt större delen av anslagen ha uttagits för de fria resorna till självordnade sommarhem. Socialstyrelsen har hand om denna verksamhet. Befolkningsutredningen förutsatte i sitt förslag att en översyn över koloniverksamheten skulle göras så snart erfarenheter samlats.

Utredningen vill i detta sammanhang referera en ej publicerad utredning angående beredande av sommarvistelse för barn under skolåldern. Den är företagen inom Stockholms stad i samband med en inventering av förefintliga småbarnskolonier och ger förslag enligt delvis nya linjer.

Genom konferenser med läkare, psykologer, pedagoger och kolonianordnare varvid koloniernas för- och nackdelar belystes ur olika synpunkter kom man därvid fram till att tyngdpunkten bör läggas vid de enskilda sommarhemmen. Endast för klana barn, för svårfostrade och miljöskadade föreslår man kolonier. Undantag göres också beträffande barn upp till 3 år, som behöva särskild omvårdnad och för vilka det visat sig vara svårt erhålla enskilda hem på grund av den bundenhet dessa barn åsamka.

Beträffande koloniernas storlek föreslås endast smärre kolonier med 16 barn för åldern 1—3 år, samt för åldern 3—7 år två typer, dels kolonier på 32 barn i två avdelningar, dels på 30 barn, fördelade i tre särskilda byggnader.

Det viktigaste i förslaget ur denna utrednings synpunkt är emellertid ferie- barnsverksamhetens utformning. Denna föreslås väsentligt utbyggd med hjälp av barnavårdsnämndens ombud runt landet samt med särskild inspektion av hemmen. Ersättningen till hemmen skall utgå med ett belopp som fullt täcker feriehemmets kostnader och ersätter det arbete feriebarnet förorsakar. Kommunala bidrag förutsätts utgå till inackorderingen jämte det statsbidrag man kan erhålla.

För friska barn anses alltså de enskilda hemmen även här vara ur olika synpunkter att föredraga framför kolonier. Ur infektionssynpunkt föreligger samma motivering som beträffande daghemmen. Någon undersökning är dock ej utförd, utan man bygger på läkarnas erfarenheter.

Utredningen för hem och familjefrågor anser att de ovan refererade resultaten överensstämmer med dess egen ståndpunkt. Det är lyckligt om utvecklingen även här går fram mot de enskilda hemmen. Även bör framhållas vilka möjligheter till ömsesidig hjälp och till samarbete detta system skulle innebära dels mellan hemarbetande och förvärvsarbetande mödrar, dels mellan familjer i stad och på land.

Många familjer skulle på så sätt kunna knyta förbindelser med varandra. Stadsföräldrarna eller stadshusmodern tillbringar t. ex. sin sommarsemester med barnen hos en familj på landsbygden. Lanthusmodern, som har lättast ta sin semester på vintern, tillbringar den i gengäld i staden, där hon kanske får tillfälle till att gå igenom en efterlängtd kurs eller kan delta i något annat som staden ger möjlighet till.

Staten bör medverka med fria resor, men kostnaderna för inackorderingen i sommarhemmet bör — i likhet med fosterhems- och daghemsersättningen — betalas av familjerna själva. Där dessa ej förmå detta träder samhället emellan med inackorderingsbidrag på sedvanligt sätt efter behovsprövning. I och med barnbidragens införande och om dessa, som utredningen anser rimligt, successivt komma att höjas, blir familjens betalningsförmåga större och därmed dess möjlighet att själv bekosta barnens sommarvistelse.

Sammanfattningsvis må framhållas, att utredningen för framtiden anser att 4 huvudformer böra tillämpas beträffande barneftersynen i bostadsområdena utanför den egna familjen:

1. *Daghem.*

2. *Familjedaghem (fosterdaghem)* i enskilda familjer.

3. *Lekplatser*, ordnade efter olika system: utan övervakning, med allmän övervakning, med lekledning och inskrivning av barnen, med tillgång till utrymme för innevistelse, då mödrarna på sin fridag lämna barnen för längre tid etc.

4. *Lekskolor*, där huvudvikten lägges vid barnträdgårdsverksamhet men där även barn kunna omhändertagas för tillsyn en viss dag i veckan vid mödrarnas ledighet.

Beträffande *sommarkoloni- och feriehemsverksamheten* anser utredningen att de friska barnens sommarvistelse i största möjliga utsträckning i allmän-

het bör ske i enskilda hem och kolonierna reserveras för barn, som av speciella skäl hänvisas dit. En närmare utredning av denna verksamhet är önskvärd.

Hemhjälpscentraler.

Frågan om vilka organisatoriska åtgärder från det allmännas sida som böra vidtagas för att tillfredsställa familjernas efterfrågan på hemhjälpsarbetskraft behandlas i kap. 8. Där föreslås inrättande av ett ökat antal förmedlingsbyråer för olika slag av hemhjälp. I samband med diskussionen om de anordningar som böra finnas inom de olika bostadsområdena böra dessa hemhjälpscentraler medtagas. Det är en stor fördel för såväl familjerna som arbetskraften om hemhjälpsförmedlingen kan arbeta i mindre räjonger. I anslutning till dessa hemhjälpsförmedlingar böra också inrättas bostäder, lämpliga för sådan arbetskraft som är knuten till hemhjälpsverksamheten.

Inom en förmedlingsbyrå för huslig arbetskraft borde även vissa mekaniska hjälpmedel för hemarbetet kunna tillhandahållas hemmen såsom dammsugare, golvbonare, apparater för rengöring av olika golv-, vägg- och taktytor, fönster etc. samt eventuellt nya avancerade apparater för passering, konservering etc. Anskaffningen av maskiner kunde göras av arbetsförmedlingen och uthyrningen kunde också ske där eller omhänderhas av någon firma på platsen, färghandeln, bosättningsaffären, reparationsverkstaden eller dylikt. För vissa arbeten för vilka hemhjälpsarbetskraft engageras såsom t. ex. golvrengöringsarbeten skulle de maskinella hjälpmedlen vara obligatoriska. Om inte hemmen själva äger sådana skulle de sålunda få lov att hyra dem som ett villkor för att erhålla arbetshjälpen.

Vissa sjukvårdsredskap böra på samma sätt kunna ställas till hemmens förfogande genom hemhjälpscentralens förmedling.

Fritidslokaler.

Utredningen har i det föregående diskuterat sådana gemensamhetsanordningar som ha samband med hushållsorganisationen ur arbetssynpunkt. Frågan om sådana anläggningar som huvudsakligen avse att berika fritidslivet skall i detta sammanhang endast i korthet beröras.

Det förnämsta behovet av lokaler för fritidsändamål av olika slag gäller centralt belägna anläggningar, gemensamma för tämligen stora områden och som kunna göras rikt differentierade, väl utrustade och skötas omsorgsfullt. Dessa lokaler böra ingå i ett medborgarcentrum av något slag, eventuellt särskilt medborgarhus, eller anslutas till lokaler för skoländamål.

Sådana fritidslokaler böra, enligt de normer som arkitekterna för närvarande räkna med, för ett bostadsområde om 5 000 à 10 000 personer omfatta en större samlingssal användbar som föredrags- och festlokal, för teater, biografföreställningar etc. Vidare önskar man ett rymligt sällskaps- och samlingsrum, mindre klubbrum och studierum samt rum för olika hantverk såsom träslöjd, vävning etc. Någon typ av servering bör finnas. Finnes

icke på annat håll tillgång till gymnastiksal bör en sådan knytas dit, likaså ett folkbibliotek. Ett kök, lämpat för skolköksundervisning och matlagningskurser kan vara önskvärt om dylikt icke finnes i grannskapet. Olika kommunala expeditioner liksom institutioner för hälsovårdsändamål såsom barn- och mödravårdscentraler, folk- och skoltandvården kunna ibland få sina lokalproblem lösta i anslutning till ett dylikt medborgarcentrum. Flera av de gemensamhetsanordningar som knyta an till det praktiska arbetet såsom sömnadscentral, hemhjälpcentral etc. kunna även få sin förläggning dit.

Det är givetvis icke önskvärt att *alla* dessa olika institutioner hopas inom en anläggning. En differentiering måste alltid komma att inträda med hänsyn till orternas varierande behov. I vidsträckta landskommuner t. ex. kunna ofta smärre anläggningar förlagda till olika delar av socknen vara det mest ändamålsenliga. Men en hopkoppling inom ett medborgarcentrum av ovan skisserade karaktär av vissa olikartade institutioner vars lokalproblem behöva lösas samtidigt är förmånlig både ur kostnadssynpunkt samt ur den synpunkten att lokalerna bli mera lättillgängliga och levande och mera komma i centrum för befolkningens intressen.

På vissa orter är det önskvärt att vid sidan av ett mera centralt beläget fritidscentrum inrätta mindre »fritidsgårdar», »klubbar» etc. avsedda för en viss kategori av befolkningen t. ex. ungdomen eller husmödrarna. Dessa torde då framför allt böra innehålla mindre samlingsrum för mera intim samvaro och för olika typer av förströelse och undervisning. Ungdomsvårdskommittén har även föreslagit inrättande av särskilda ungdomskaféer med servering till billigt pris, tillgång till spel, grammofon etc. Ett projekt som framlagts från privat håll i Stockholm och som vunnit de kommunala myndigheternas intresse gäller särskilda fritidshem för husmödrar som där skulle få tillfälle till avkoppling och vila och därtill kunna delta i klubbiv, kurser etc. i gemensamma fritidslokaler.

Förutom dessa fritidslokaler, som avse att draga till sig människor från ett större område, kunna inom hyresfastigheterna vissa mera anspråkslösa fritidsrum vara behövliga. Dessa kunna dels tänkas ordnade som enkla verkstäder för träslöjd, målning, småreparationer etc. där husets boende kunna arbeta eller som små samkvämsrum med kokmöjligheter som dels kunna disponeras av de boende och dels upplåtas till småföreningar av olika slag. Erfarenheterna från dylika fritidsrum i fastigheterna visa emellertid att deras skötsel ställer vissa problem, varför det är önskvärt att frågan om, vem som skall ha hand om dem lösas i samband med deras inrättande.

Gemensamhetsanordningar för jordbrukarhemmens behov.

Vad som ovan föreslagits gäller de anordningar, som kunna ifrågakomma inom orter med relativt tät bebyggelse. Med glesare bebyggelse och i anslutning till jordbrukarhushållens hushållningsvanor bli vissa anordningar onödiga, medan krav på nya former framträda.

På grund av arbetskraftsbristen efterfråga lanthemmen i allt större utsträckning fullständig *butiksservice* så att de kunna erhålla såväl charkuterivaror som bröd. När det gäller bagerier och slakterier är för närvarande intresset stort för andelsformer d. v. s. av hushållen gemensamt ägda företag, dit de lämna sina råvaror till förädling. Någon skillnad i arbetssättet mellan vanliga industriellt bedrivna slakterier, charkuterifabriker och bagerier torde man dock icke avse, utan önskemålen av andelsformen innebär endast att jordbrukarhushållen vilja behålla den ekonomiska bestämmanderätten över anläggningarna. Vilken form man än väljer är det viktigt att man skapar större klarhet om behoven i olika bygder. Undersökningar behöva också göras beträffande kostnaderna för olika former av varutransporter på landsbygden och möjligheterna att samordna och rationalisera dessa.

För jordbrukarhushållen aktuella äro vidare de *kollektiva tvätterierna*, med självtvätt och inlämningstvätt och med fullständig service även av *kemisk tvätt*, fläckuttagning, pressning och lagning.

Hushållsapparater, som kunna lämpa sig för uthyrning äro t. ex. passeringsmaskiner, mustberedningsapparater, lågtryckspannor etc. samt även eventuella nya former av apparater för rengöringsarbeten. Gemensamma kylanläggningar kunna i vissa bygder vara ett önskemål.

Hur *hemhjälpförmedlingen* för landsbygden skall fungera behandlas i kap. 8.

Kollektiv barneftersyn har ju i regel mindre aktualitet för lanthemmen men vissa former kunna vara önskvärda såsom t. ex. de s. k. jordbrukardaghemmen. Eftersom denna form är ny och tycks ha omfattats med stort intresse lämnas här vissa uppgifter om dess hittillsvarande verksamhetsformer.

Under år 1942 inrättades på initiativ av och med bidrag från arbetsmarknads-kommissionen s. k. jordbrukardaghem för omhändertagande av barn till mödrar sysselsatta i säsongbetonat jordbruksarbete. Från och med 1944 har bidraget utgått från socialstyrelsens anslag till halvöppen barnavård. Företrädesvis ha dessa hem förekommit i Malmöhus län där extra arbetskraft behövt för betodlingen, men även i Norrbottens och Hallands län ha dylika hem inrättats. Arrangörer ha i allmänhet varit någon förening på orten eller barnavårdsnämnden.

Statsbidragen utgå efter något högre grunder än till andra daghem, eller med ca 30—75 % av driftkostnaderna. Mödrarna betala avgifter ungefär efter samma normer som på vanliga daghem.

Barnen vistas på daghemmen hela arbetsdagen. I kosten som de få skall ingå minst ett mål lagad mat om dagen.

Jordbrukardaghemmen utgjorde 1946 34 stycken, varav 23 i Malmöhus län, 9 i Norrbottens, 1 i Hallands och 1 i Kristianstads län. De voro i regel öppna 6 veckor, i Skåne dock i två repriser, vår och höst.

I samband med daghemsverksamheten har även på vissa håll gjorts försök med gemensam mathållning för en grupp jordbrukarhushåll under den brådaste tiden.

Utredningen anser denna form för hjälp åt landsbygdens husmödrar av största intresse och anser att den bör byggas ut så långt behov finnes. Ut-

redningen utgår från att riktlinjer för jordbrukardaghemmens utveckling komma att uppdragras av kommittén för den halvöppna barnavården.

De allmänna önskemål rörande *samlingslokaler* av olika typer som ovan framförts ha lika stor giltighet för landsbygden som för tätorter. Från jordbrukarhemmen framhålles, att intresset för närvarande är mycket stort för att få till stånd dylika lokaler såväl för allmänna nöjen och studier som för praktiska arbeten. Bland de senare visar man t. ex. på de gemensamma vävstugorna, som vinna allt större anslutning.

Dessa bestå av ett eller ett par rum, där det står några ständigt i gång varande vävstolar med färdig varp, i vilken husmödrarna få slå in det inslag som de själva ställt i ordning. De slippa därigenom ifrån det tidsödande arbetet med uppsättning och solvning av vävarna och i en del fall, t. ex. vid vävning av stora mattor, kan två och två hjälpas åt med den breda väven. Även på orter där det inga vävstugor finns, har SLKF och i en del fall husmodersföreningarna anskaffat breda vävstolar som lånats ut mot betalning.

Gemensamhetsanordningarnas organisation.

Utredningen har i det föregående berört olika praktiska detaljer sammanhängande med gemensamhetsanläggningarna. Det bör framhållas, att någon fullständig likformighet i dessas anordning icke är önskvärd, utan utformningen bör ske med hänsyn till den mångfald faktorer, som alltid gör sig gällande i de enskilda fallen. Mycket betydelsefullt är, att ett intresse finnes hos familjerna själva för planeringen, skötseln och vidareutvecklingen av de olika gemensamhetsanordningarna. Sådana skola i princip, såsom särskilt framhålles från engelskt håll, icke presenteras medborgarna i färdigt skick utan utformas av dem själva. De statliga och kommunala myndigheterna, byggorganisationerna, alla som ha att göra med den centrala samhälls- och bostadsplaneringen böra skapa den allmänna ramen, de boende själva böra vara med och göra detaljutformningen.

Svårigheter kunna ofta föreligga att väcka och intressera medborgaropinionen för dessa frågor. Ibland kunna grupper, som representera utpräglade särintressen, vara de enda som visa aktivitet, och det blir risk för att det hela snedvrides. Olika vägar att komma åt den allmänna medborgaropinionen böra därför prövas. De undersökningar rörande förhållanden och önskemål i olika bostads- och hushållsorganisatoriska frågor, som på senare tid utförts inom ett stort antal kommuner på statens byggnadslånebyrås initiativ och inom Stockholm på initiativ av stadsplaneutredningen, torde komma att ge utgångspunkter för en bedömning av hur problemen ligga till, och hur man bäst skall komma dem inpå livet.

Av särskild betydelse är, att de *unga* familjerna intressera sig för dessa frågor och för att aktivt deltaga vid utformningen av den yttre miljö, som ansluter sig till deras hem. Speciellt bör anknytning sökas till de unga husmödrarna, som i sitt dagliga arbete skola utnyttja de kollektiva hjälpmedlen. Den allmänna studieverksamhet bland husmödrar, som utredningen fram-

håller som önskvärd i kap. 7 bör kunna upptaga praktiska frågeställningar av detta slag till behandling.

Ledningen av organisationsarbetet.

För att gemensamhetsanordningarna skola få sin rätta karaktär är det också av stor betydelse, vilka personer som engageras för att handha deras skötsel. Eftersom dessa verksamhetsformer äro så nya synes det hittills ofta ha mött svårigheter att erhålla lämplig arbetskraft för verksamhetens uppbyggnad. Det behövs grundlig praktisk erfarenhet, liksom fantasi och smidighet och förmåga att entusiasmera och övertyga för att lösa de många problem, som äro förbunda med uppläggningsen av dessa nya verksamhetsgrenar.

Det skulle vara önskvärt, att ett antal personer, som visat sig besitta sådana egenskaper i arbete på andra områden, fingo tillfälle att genom studier och praktik skaffa sig inblick i de olika organisationsproblem som möta på detta område för att kunna stå kommuner och bostadsföretag till tjänst vid detaljplaneringen och även för den löpande skötseln av företagen. Som utredningen tänkt sig saken skola visserligen de olika verksamhetsgrenarna ledas av special-sakkunniga från olika fack: restaurang- och affärsföreståndare, tvättföreståndare, sömnadsexperter, barnpedagoger, arbetsförmedlingsexperter, ungdomsledare etc., men dessa personers olika verksamhetsgrenar böra samordnas och därför behövdes inom bostadsområden, gärna knuten med vissa uppgifter till den ekonomiska förvaltningen av bostäderna, en ledande kraft, en manlig eller kvinnlig föreståndare, som uppehåller förbindelsen med de boende och de arbetande, som tar initiativ till utbyggnad och nyorientering, som undersöker orsakerna till misslyckanden och tar upp nya goda uppslag utifrån.

Medarbetarskap från de boende.

En aktiv och kvalificerad ledning är således mycket viktig. Vidare vill utredningen lägga stor vikt vid, att den arbetskraft som engageras som biträde vid de olika arbetsuppgifterna utväljes på lämpligt sätt. Utredningen anser, att det vore mycket önskvärt om denna arbetskraft i största möjliga utsträckning kunde tagas bland de boende själva, och speciellt lämpligt anser utredningen det vara, om ett flertal arbetsuppgifter kunde få formen av deltidarbete för de gifta kvinnor, som bo inom området.

Hemhjälsarbete är ju den vanligaste formen för det kvinnliga deltidarbetet. Till butiker och restauranger användes redan nu ofta deltidarbete, och vid kollektiva tvättinrättningar har nyligen systemet med husmödrar i deltidarbete för inlämningstvätten prövats. Arbetet vid sömnads- och lagningscentralen borde också, som tidigare påpekats, ligga väl till för deltidarbete. Likaså bör, som tidigare framhävts, till barninstitutionerna med fördel kunna knytas personal som har kortare arbetstid, t. ex. för sådana uppgifter som ledare vid lekplatser, i lekskolor etc.

Utredningen tänker sig givetvis, att de husmödrar som på detta sätt få

möjlighet att uppehålla ett förvärvsarbete i närheten av sina hem, skola utväljas bland sådana som ha förkunskaper på respektive områden eller som genom att fortutbilda sig förvärva behövliga kunskaper. I viss mån kan väl, när det gäller nya bostadsområden, lämplig arbetskraft redan vid starten fångas in genom att man samtidigt som lägenheterna utbjudas på hyresmarknaden ställer arbetstillfällen i utsikt, och ger sådana personer som äro villiga att ställa sin arbetskraft till förfogande försteg vid hyrande av lägenhet.

Detta system, med de boende själva som medarbetare i gemensamhetsanläggningarna, anser utredningen skulle kunna innebära mycket stora värden för familjerna och för de arbetande själva. Att stora svårigheter bli förknippade med organisationen av det hela är emellertid uppenbart, varför vikten av en kvalificerad ledning ännu en gång skall understrykas. I samband med diskussionen om arbetskraften för skötseln av gemensamhetsanläggningarna vill utredningen framhålla att det har stor betydelse om bebyggelsen inom de nya bostadsområdena blir av sådan karaktär att den omfattar hushåll av olika typer, yngre och äldre, barnlösa och barnrika. Detta sker framför allt genom att bostäder, lämpade för olika kategorier, uppföras. I detta sammanhang skall nämnas det enligt utredningens mening mycket förmånliga systemet att bygga ett extrarum i anslutning till en familjelägenhet, vilket alternativt kan disponeras av familjerna själva eller hyras ut till annan hyresgäst. Detta ger möjligheter för familjerna att t. ex. ha någon av makarnas föräldrar boende intill hemmet vilket ofta kan vara ett för bägge parter lämpligt arrangemang. Överhuvudtaget anser utredningen att utnyttjande av äldre arbetskraft bör i större utsträckning än nu kunna ske, såsom hemhjälp, i samband med gemensamhetsanordningarnas skötsel etc.

Gemensamhetsanordningarnas finansiering.

I ovanstående översikt ha frågorna om gemensamhetsanläggningarnas ekonomisering endast i förbigående berörts. En grundtanke i framlagda planer är, att när det gäller *driftskostnaden*, sådana grenar som fylla direkta praktiska funktioner eller rena nöjesfunktioner böra finansiera sig själva. Till denna grupp höra butiker, verkstäder, restauranger, biografier, tvättanläggningar etc.

I den mån verksamheten helt eller delvis är pedagogiskt eller socialt motiverad, såsom studie- och föreningsverksamhet, systugeverksamhet, anordningar för barnen, hemhjälpsverksamhet etc. utgå bidrag för driften av allmänna medel enligt den planläggning och genom de organ, som är speciella för varje område.

När det gäller *anläggningskostnader* förutsättes av bostadssociala utredningen att »dylika gemensamhetsanläggningar skola inbegripas i det finansiella stöd, som den statliga långivningen för bostadsändamål giver under förutsättning att förvaltningen av dem är så ordnad, att betryggande säkerhet för deras användning för allmännyttiga ändamål av det lånebeviljande organet

anses föreligga». Bostadssociala utredningen behandlar också frågan om eventuella *bidrag* för täckande av anläggningskostnaderna för dessa lokaler och anser att dylika anläggningsbidrag böra kunna utgå i form av räntefria stående delar av bostadslånen. Utredningen påpekar, att dylika bidrag redan nu kunna utgå till den av statens nämnd för samlingslokaler ledda bidragsverksamheten till samlingslokaler förvaltade av organisationer. Bostadssociala utredningen föreslår för sin del ett bidrag till daghem och lekskolor i form av en räntefri stående lånedel som skulle uppgå till 15 000 kronor, så länge den faktiska anläggningskostnaden understiger 30 000 kronor, och när den överstiger denna kostnadsgräns utgöra halva anläggningskostnaden. Befolkningsutredningen har även i sitt tvättbetänkande knutit an till denna bidragsform och föreslår att bidrag skall utgå till tvätterier i form av en räntefri stående lånedel upp till 80 % av byggnadskostnaden, dock högst 30 000 kronor. För övriga kollektiva anläggningar finnas inga bidragsformer föreslagna. Utredningen anser sig icke heller nu färdig att föreslå ytterligare sådana bidrag, enär verksamhetsformerna ännu i många fall befinna sig på experimentstadiet.

Förslag om utredning rörande gemensamhetsanordningar m. m.

Utredningen vill framhålla som önskvärt, att frågan om gemensamhetsanläggningarna snarast utredes i hela dess vidd och vill därvid anknyta till tidigare framställningar i denna fråga som gjorts dels i en skrivelse till socialdepartementet från delegationen för hem- och familjefrågor av den 22 januari 1942 och i en skrivelse till samma departement från befolkningsutredningen av den 16 mars 1945. Befolkningsutredningen framhöll i den senare skrivelsen bland annat:

I t. ex. England har den s. k. Community centre-rörelsen tagit sikte på de här berörda problemen, och sökt för såväl stad som landsbygd skapa sociala centra, inrymmande lokaler för fritid, studier samt kollektiv betjäning av olika slag. I Sverige har de senaste åren rått ett påtagbart intresse för dessa frågor — varom bl. a. ett flertal riksdagsmotioner bära vittne. Något initiativ till en samordning av de strävanden, som här framkommit från flera håll, har dock icke företagits. Det synes befolkningsutredningen därför vara ett trängande behov av att hela detta problemkomplex underkastas en allsidig prövning, varvid förutsättes att erfarenheterna från England och även Amerika särskilt granskas.

Staten har sedan åtskillig tid tillbaka anvisat medel bland annat för uppförandet av samlingslokaler, badstugor och kollektiva tvätterier. Verksamheten har stått under ledning av skilda myndigheter, vilket dels medfört allvarliga olägenheter för organisationer och enskilda, dels äventyrat planmässigheten i kommunernas utbyggnadsprogram, där en sådan planmässig utbyggnad varit önskvärd och lämplig redan på ett tidigt stadium. Intresset för byggandet av medborgarhus och bygdegårdar har — säkerligen just tack vare det sedan 1943 insatta statsstödet för anordnande av samlingslokaler — undan för undan stegrats särskilt på landsbygden. Ett flertal organisationer tillhandahåller sålunda för närvarande typritningar till dylika anläggningar. Dessa i och för sig goda initiativ synes emellertid befolkningsutredningen skulle kunna bättre komma till sin rätt, om de lokala problemen först blevo föremål för ett förarbete och studium i en

central instans, varifrån även vägledning kunde ske i och för större planmässighet i kommunernas och de enskildas åtgärder beträffande dessa frågor.

Programmet för statens medverkan vid uppförandet av allmänna samlingslokaler har hittills företrädesvis avsetts för för föreningslivet erforderliga hörsalar med därtill nära anslutna lokalbehov. Det synes emellertid befolkningsutredningen uppenbart, att detta icke kan anses tillräckligt i och för skapandet av de lokaler för fritidsverksamhet och allmän trevnad, som numera anses behövliga.

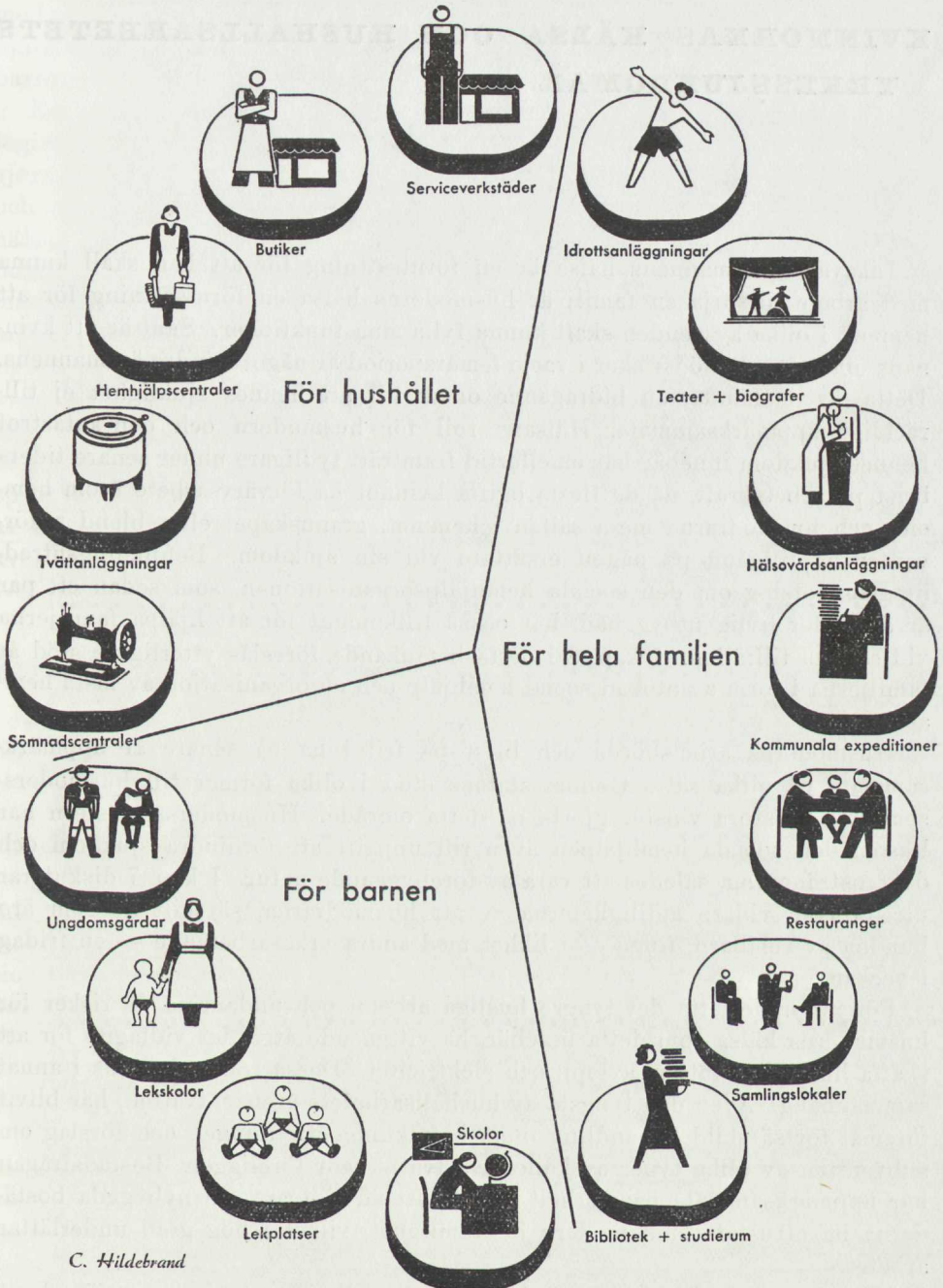
Befolkningsutredningens slutyrkande blev att Kungl. Maj:t måtte tillkalla särskilda sakkunniga i och för en allmän utredning av frågan om gemensamhetsanläggningar och fritidscentra.

Denna skrivelse har hittills icke föranlett någon åtgärd.

När utredningen för hem och familjefrågor nu i samband med frågan om lösningen av de problem som gälla en nyorganisation av hemmens arbetsformer kommit att åter syssla med frågan om gemensamhetsanläggningar, har behovet av den tidigare påyrkade utredningen framstått allt klarare. Utredningen vill emellertid komplettera tidigare förslag om tillsättande av en utredningskommitté med följande synpunkter:

Upplägget av de allmänna riktlinjer för gemensamhetsanläggningar av olika slag, deras inplanering i nya samhällsbildningar liksom i de redan bestående, deras tillrättagande för olika befolkningsgruppers och olika bygders behov — detta är ett problemkomplex av stor omfattning. För dess allsidiga belysning torde fordras att en kommitté tillkallas, vari finnes sakkunskap från den mångfald områden, som måste beröras av utredningen.

Om en dylik kommitté tillsättes kommer emellertid dess arbete att draga ut på tiden. Med hänsyn till den nuvarande livliga planeringsverksamheten på området är det emellertid önskvärt, att en viss rådgivning snarast möjligt kan ges de kommuner, stiftelser och andra byggnadsföretagare som äro i färd med att draga upp riktlinjerna för nya stora bostadsföretag. En möjlighet att snabbt få till stånd en sådan rådgivning skulle ges, om den nya kommittén finge möjlighet att engagera ett sekretariat, dit man knöt såväl arkitektsakkunskap som sakkunskap från olika praktiska verksamhetsområden, och lät detta sekretariat träda i funktion såsom ett på en gång utredande och rådgivande organ. Detta sekretariat borde lämpligen knytas till statens byggnadslånebyrå för att ha den omedelbara kontakten med byråns låne- och bidragsverksamhet samt utredningsverksamhet. På kort tid borde sekretariatet kunna insamla uppgifter rörande de olika former av gemensamhetsanläggningar som hittills prövats och studera dessa ur såväl teknisk som ekonomisk och social synpunkt. Resultaten av dessa studier borde allteftersom de föreliggande kunna stå till förfogande för dem som bedriva nyplaneringsverksamhet. Sekretariatets tjänstemän borde dessutom genom studier av förutsättningarna för de nya projekt som äro under arbete kunna samla värdefulla erfarenheter, och på så sätt kunna draga upp verkligt realistiska framtidslinjer inom kommittéarbetets ram.

C. Hildebrand

KVINNORNAS HÄLSA OCH HUSHÅLLSARBETETS YRKESSJUKDOMAR.

Likaväl som mannens hälsa är en förutsättning för att han skall kunna med arbete försörja en familj är husmoderns hälsa en förutsättning för att hemmet i olika avseenden skall kunna fylla sina funktioner. Sant är att kvinnans observerade dödsrisker i varje femårsperiod är något mindre än mannens. Detta är måhända en bidragande orsak till att hennes sjuklighet ej tillräckligt uppmärksammats. Hälsans roll för husmodern och den katastrof hennes sjukdom innebär har emellertid framträtt tydligare under senare tiders brist på arbetskraft, då de flesta ogifta kvinnor ha förvärvsarbete utom hemmet och husmödrarna mera sällan i hemmet, grannskapet eller bland anförvanter ha tillgång på någon ersättare vid sin sjukdom. Befolkningsutredningens förslag om den sociala hemhjälpsorganisationen, som sedan ett par år är under livlig utbyggnad, har också tillkommit för att hjälpa familjerna vid sådana tillfällen. I kap. 8 i detta betänkande föreslås ytterligare stöd åt familjerna i form av utökad social hemhjälp och en organisation av fasta hemassistenter.

Husmoderns arbetsbörda och brist på fritid ha på senare år uppmärksammats på olika sätt. Genom statens stöd i olika former till husmoderssemester ha stora vinster gjorts på detta område. Husmoderssemesteren har liksom den sociala hemhjälpen även till uppgift att förhindra sjukdom och överansträngning, således att vara av förebyggande natur. I kap. 7 diskuterar utredningen vidare möjligheterna av att husmödrarna, särskilt de som äro bundna av småbarn, finge — i likhet med andra yrkesarbetande — en fridag i veckan.

För att underlätta det tyngre husliga arbetet och undanröja de risker för husmoderns hälsa som detta innebär, ha vittgående åtgärder vidtagits för att skaffa hushållen vatten, avlopp och elektricitet. Dessa frågor beröras i annat sammanhang. Även den tyngsta av hushållsarbetets grenar, tvätten, har blivit föremål för särskild behandling inom befolkningsutredningen och förslag om subvention av olika typer av kollektiva tvättstugor föreligger. Bostadsfrågan har uppmärksammats på ett helt annat sätt än tidigare, de nybyggda bostäderna ha utrustats med modern bekvämlighet, vilket i hög grad underlättar arbetet.

Men också andra stödåtgärder som befolkningsutredningen föreslagit komma att inverka på husmoderns arbetsbörda. En allmän skolmältid för

barnen kommer att underlätta matlagningsarbetet, lekskolor — där sådana finnas — kommer att befria en del av husmödrarna från tillsynen av barnen, medan de utföra andra sysslor. Bättre tillgång till förlossningsplatser, hemhjälp vid förlossning etc. komma att betyda mindre bestyr i hemmet omkring barnbörden o. s. v.

En hel del praktiska åtgärder, som verka först på lång sikt, ha alltså vidtagits för att på olika sätt bevara husmoderns hälsa. Däremot är mycket litet gjort för att undersöka det husliga arbetets yrkessjukdomar, risker och olycksfall och ingenting för att genom hälsoövervakande läkarundersökningar kontrollera hälsan hos den stora grupp av yrkesutövare, vilken, som förut nämnts, är vårt lands största omfattande omkring en och en halv miljon personer. Detta sammanhänger med den speciella arten av husmoderns arbete, att hon är sin egen arbetsgivare, att varje arbetsplats endast har en arbetande och att inga egentliga facksammanslutningar förekomma bland husmödrarna. Sannolikt är detta även orsaken till att någon statlig riks försäkring för husmödrar ej kunnat organiseras, trots de olycksrisker som sammanhänga med det husliga arbetet, daglig eldning i spisar, vattenhämtning i dåligt väglag, tvättkokning, trappspring i mörka källare, fönsterrengöring m. m. Vissa svårigheter ha också av denna anledning uppstått när det gällt sjukförsäkring av de hemarbetande kvinnorna.

Allmän hälsokontroll och hälsorådgivning för kvinnorna.

Den samhälleliga hälsoövervakningen är nu planerad och i viss utsträckning genomförd från födelsen och upp till folkskolans och de högre skolornas slut. Tuberkuloskontrollen i form av skärmbildsfotografering som av medicinalstyrelsen planerats för hela folket är avsedd att omfatta alla åldrar utom förskoleåldern.

Efter skolan vidtar för vissa grupper i industriellt arbete läkarbesiktning av minderåriga upp till 18 år enligt lagen om arbetarskydd. För olika grupper manliga och kvinnliga arbetare och anställda inträder därtill yrkesinspektionen för tillsyn av arbetsplatserna. Bruks-, verks- och institutionsläkare kunna konsulteras kostnadsfritt vid sjukdomsfall m. m. Många grupper anställda måste läkarundersökas innan de få börja en tjänst. På detta sätt ha de utom hemmet arbetande kvinnorna fått bättre tillgång till läkarvård än de i hemmet sysselsatta.

För de hemarbetande kvinnorna är det först vid havandeskapet som samhällets hälsokontroll för närvarande träder in. Den förebyggande mödravården är tillgänglig för alla väntande mödrar, men frekvensen är växlande i olika delar av landet. Medeltalet mödrar i landet som söka sig till mödravårdscentraler är endast cirka 58 % men siffran ökar för varje år. Denna kontroll är ovärderlig. Man kan dock ifrågasätta om den inte för kvinnornas del sätter in för sent. Antalet dödfödda och under den första levnadsveckan

döda barn i landet uppgår tillsammans till omkring 4 000 om året. Antalet är högt och orsakerna ännu ej klarlagda. Den förebyggande mödravården är ett viktigt led i försöket att nedbringa dessa siffror.

Men det är dock sannolikt att den unga kvinnans hälsa även före graviditeten är av stor betydelse för havandeskapets normala fortgång och för det kommande barnets hälsotillstånd. Det skulle vara av vikt att den unga flickan redan vid menstruationens inträdande t. ex. i samband med undervisningen i hälsolära i skolan eller genom skolsköterska eller skolläkare finge råd och anvisningar om de därmed sammanhängande krämporna — som ofta kunna vara av besvärande art — och angående sin personliga hygien.

Havandeskapet kan ofta medföra rubbningar i kvinnans hälsotillstånd, lidanden och begynnande sjukdomar, som hon vid behov behövde få rådgöra med läkare om. Dessa sjukdomar vare sig det gäller åderbräck, muskelförslappning, digestionsrubbningar, nervösa åkommor eller dylikt kunna bli till förfång för ett harmoniskt förhållande till man och barn och för trivseln i hemmet. De nedsätta kvinnornas hälsotillstånd och kunna ha menligt inflytande på nästkommande graviditets förlopp. De kunna därtill i hög grad påverka arbetsförmågan och arbetsglädjen. Trots mödravårdscentralernas eftervårdskonsultationer stå mödrarna ofta rådvilla beträffande de förhållanden som äro förknippade med fortplantningen. I föregående kapitel har berörts behovet av upplysning i sexualfrågor. Den isolerade arbetsplatsen, ringa tillgång på litteratur i ämnet och avsaknad av kontanter för inköp av sådan göra bland annat behovet av en personlig rådgivning i frågor som sammanhånga med släktlivet och familjeproblemen synnerligen nödvändig för husmödrarna. För mödrarnas och de blivande barnens hälsa är också riskerna av okunnighet på området större än för andra grupper.

Även beträffande andra till synes mycket enkla och okomplicerade frågor sakna kvinnorna sakliga, vetenskapligt utforskade och prövade regler. Det kan gälla skodonens beskaffenhet under havandeskapet, grossessgördlar eller andra dylika ting, det kan gälla regler eller förbud för cykling, rökning, vin- eller spritbruk. Det kan också gälla den mycket viktiga frågan hur länge en kvinna inom olika yrkesgrupper bör arbeta före barnsörden och huru snart efter. De riktlinjer man hittills haft för lagstiftning på området äro knappast resultat av så noggranna undersökningar som man skulle önska. Ökad forskning med inriktning på detta område är därför nödvändig såväl för barnens som för kvinnornas hälsa. Många kvinnor bära visserligen havandeskapet med lätthet, men andra kunna ha svåra besvär. I den mån vetenskapen funnit medel att lindra besvären borde de göras tillgängliga för alla.

Rådgivningen bör ske vid mödravårdscentralerna, men dessa räcka ännu ej till för uppgiften. I en nyligen företagen enkät bland 1586 mödrar, medlemmar av till Husmödrarnas samarbetskommitté anslutna kvinnoorganisationer, framkomma önskemål om ett tätare nät av mödravårdscentraler och -stationer samt om längre tid för rådgivning åt varje patient. Då tiden är

begränsad till några minuter för var och en ha kvinnorna sällan mod att ta fram sina bekymmer eller besvär så som de skulle önska. Frågan sammanhänger med tjänsteläkarnas stora arbetsbörda och alltför stora distrikt. Flera tjänsteläkare med utbildning för en rådgivning i dessa frågor blir därför ett av kraven. Det är därför av vikt att senaste riksdags beslut om 50 nya distrikt fullföljes under närmaste årtionde. Vetenskapliga undersökningar på området är ett annat krav. När specialister i kvinnosjukdomar placerats på centrallasaretten i varje län, vilket föreslagits i befolkningsutredningens betänkande om förlossningsvården, kunna de göra mycket för att förbättra förhållandena.

Utom vid havandeskapen finnes en annan period i kvinnans liv, då hon är i särskild grad i behov av rådgivning nämligen under övergångsåldern (klimakteriet). Ännu har jämförelsevis ringa uppmärksamhet ägnats åt de rubbningar i hälsotillståndet, som flertalet kvinnor lida av under denna period. Symtomen skifta. De kunna visa sig i blodvallningar, hjärtklappning, svindel, andnöd, sömnlöshet eller depression och kunna sträcka sig över flera år. Arbetsförmågan blir nedsatt, irritation och nervositet kunna äventyra harmonien i hemmet. Professor Axel Westmans nyligen utkomna bok »Övergångsår» ger en god bild av dessa rubbningar.

Kvinnorna ha för det mesta burit övergångsålderns lidanden utan att vilja låtsas därom. Besvären ha ansetts som något nödvändigt ont och sakkunnig hjälp har ofta ej sökts. Ofta ha alla besvär i denna ålder hänförs till »klimakteriska rubbningar» och en sjukdom av svårare art, som kanske krävt omedelbar operativ behandling, har på så sätt kunnat bli försummad. På senare år ha klimakteriets besvär med viss framgång underkastats behandling med nyupptäckta hormonala preparat. Det är ett rimligt krav att sådan behandling blir tillgänglig även för folkets breda lager.

Under senare tid ha krav framställts från kvinnorna själva angående åtgärder på området. Sveriges soc. dem. kvinnoförbund har i framställningar till medicinalstyrelsen och till institutet för folkhälsan yrkat på snara åtgärder. Upplysningsverksamhet, inriktande av undervisning och av fortbildningskurser för läkare på denna ålders problem, bidrag till de mest svårbehandlade patienternas resor till närmaste specialist, eventuellt särskilda mottagningar av denna vid centrallasaretten m. m. äro åtgärder som anses önskvärda. En kortfattad och populärt hållen upplysningskrift efterlyses även.

Av allt att döma ger kvinnoförbundets framställning utlopp åt ett länge känt behov hos kvinnorna om sakkunnig rådgivning och lindring för denna åldersgrupps besvär. Med den fördelning av åldersgrupperna som vi ha att vänta, varvid en övervikt kommer att råda för de medelålders och äldre, är det av vikt att arbetsförmågan hos dessa åldrar ej hämmas. En större uppmärksamhet än förr bör därför skänkas övergångsålderns problem och sjukdomar.

Husmodersarbetets sjukdoms- och olycksfallsrisker.

Ovan berörda problem och krav på vissa åtgärder vid eventuellt havandeskap och i övergångsåldern gälla *alla* kvinnor. Någon allmän översikt av *husmödrarnas* sjuklighet är icke möjlig att få med ledning av vår officiella statistik. Denna grupps speciella hälsovillkor och yrkessjukdomar ha i vårt land först på allra senaste tiden varit föremål för undersökning i olika sammanhang. Man är tills vidare hänvisad till att ur dessa samt ett par engelska undersökningar utdraga vad som i detta sammanhang kan vara av intresse.

Engelska undersökningar.

I England tages arbetarhustrurnas hälsa och arbetsvillkor upp till studium i en undersökning utförd av kvinnoföreningarna. (Margery Spring Rice: *Working-class Wives. Their Health and conditions. 1933.*) Undersökningen omfattar 1 250 arbetarhustrur, vilka besvarat vissa ganska omfattande frågeformulär med hjälp av distriktssköterskor, utvalda medlemmar inom kvinnoföreningar och andra dylika personer. Endast 31 % av dessa husmödrar svarade att deras hälsa var god, 22 % angav vissa besvär, 15 % redogjorde för en rad olika åkommor och skavanker. Slutligen befanns 31 % ha sjukdomar, som anges som allvarliga. Eftersom ingen medicinsk undersökning företagits, är författaren angelägen betona att svaren inte överdrivit sjukdomarnas svårighetsgrad utan snarare äro hållna i underkant. De tillfrågade ha hellre nonchalerat än överdrivit sina besvär. Som jämförelse meddelas att vid den hälsoundersökning som utförts i stadsdelen Peckham i södra London, varvid 1 530 män och kvinnor undersökts av läkare, befunnos endast 9 % vara fullt friska och 83 % hade någonting som felades dem utan att de själva gjort något åt saken. Denna Peckham-grupp hörde till högre inkomsttagare än de flesta inom den tidigare nämnda husmodersgruppen, men utgjorde dock ett efter våra förhållanden relativt fattigt klientel.

Av de 1 250 husmödrarna voro 26 % under 30 år. Besvären och sjukdomarna gruppera sig på följande sätt:

Blodbrist	558 fall
Huvudvärk	291 »
Förstoppning med och utan hemorrojder	273 »
Reumatism	258 »
Underlivslidanden	191 »
Tandvärk och tandvärk	165 »
Åderbräck (bensår och andra sjukdomar)	101 »

En del frågor i denna undersökning röra även husmödrarnas arbetsdag. Hälften av de tillfrågade gå upp kl. 6.30 eller något tidigare och gå i säng 22.30 eller 23.00. 65 % av dem säga att de ha två timmars »ledighet» om dagen, men denna lediga tid användes till att handla, eller gå ut med baby, till att laga, sy eller till hushållsgöromål av annat slag än disk, tvätt m. m.

Vid skiftarbete gå många husmödrar upp kl. 3 och 4 på morgonen och ha aldrig mer än 4 timmars oavbruten sömn. Sömlöshet räknas aldrig av dem som något abnormt, utan som något man »måste dras med».

Undersökning i samband med husmodersgymnastik.

En omfattande läkarundersökning med intressanta resultat har sommaren 1945 utförts bland husmödrar i Sverige. Konsum i Stockholm tog 1942 upp den s. k. husmodersgymnastiken. Den omfattar numera cirka 4 000 husmödrar i Stockholm och i hela landet uppgår siffran till minst 20 000 representerande så gott som alla kategorier husmödrar med utgångspunkt från konsumtionsföreningarna och de kooperativa kvinnogillena.

Hälsokontrollen omfattade 709 av de stockholmshusmödrar, som deltagit i husmodersgymnastiken. Skärmbildsundersökningar gjordes av lungor och hjärta, electrocardiogram togs över hjärtverksamheten och hjärtonen registrerades, blodtrycket bestämdes, likaså sänkan, och urinen undersöktes på äggvita och socker.

Man torde utgå ifrån att de husmödrar, som anmält sig till gymnastik äro sådana som känna sig relativt friska och sunda. De flesta av dem hörde även till de yngre husmodersgrupperna. Ändock framgick av resultatet att inte mindre än 235, d. v. s. omkring en tredjedel av husmödrarna hade sjukdomar, som måste undersökas vidare och komma under behandling. 20 av dem hade tuberkulösa förändringar på lungorna. Ännu flera hade olika förändringar på hjärtat, somliga mycket allvarliga. Det upptäcktes t. ex. 19 klaffel, 23 åldersförändringar, 22 hjärtförstoringar och 7 andra förändringar, varav 3 akuta hjärtmuskelinflammationer.

77 husmödrar hade för högt blodtryck, 35 stycken förhöjd sänka som enda symtom. 14 visade äggvita i urinen och 19 hade blodbrist. Bland »lättare» åkommor var åderbräck mycket vanligt, likaså felställningar på ryggraden och svag ryggmuskulatur, de senare ofta orsakade av dåliga hålfötter.

Docent Torgny Sjöstrand som lett denna engångsundersökning, framhåller i ett uttalande: »Det är mycket betydelsefullt att just husmödrarna fått sitt hälsotillstånd kontrollerat. De utgöra säkerligen den befolkningsgrupp som annars har minst tillfälle till allmän läkarundersökning. De som anställes vid ett företag måste ofta läkarundersökas innan de får börja sin tjänst och dessutom ha de ofta tillgång till läkare inom företaget. Husmodern har det inte lika lätt och dessutom kan hon inte låta sjukskriva sig så där utan vidare. Hon får därför dras med sina krämpor och går ofta för länge innan hon söker läkare. Om man dessutom tänker på vilka möjligheter en husmor har att smitta ner sin omgivning, så förstår man att det är oerhört viktigt att hon får samma möjligheter som andra att kontrollera sitt hälsotillstånd.»

Utredningen vill starkt understryka ovan framförda krav på att möjligheter skola beredas till läkarundersökning i samband med husmodersgymnastiken.

Jämförelse mellan ett par orters sjukasseklientel.

För att få några jämförelser mellan arten och frekvensen av husmödrarnas sjukdomar i en jordbrukskommun jämfört med ett industrisamhälle har utredningen låtit genom Östra Sveriges centralsjukkassa göra en sammanställning av under 1945 uttagen sjukförsäkring bland husmödrarna i Rasbo och Söderfors socknar. Bland sjukdomar, som dominera i båda socknarna och för vilka ersättning sökts, äro de vanligaste havandeskaps- och förlossnings-sjukdomar samt underlivssjukdomar. En relativ översjuklighet var för handen i Söderfors brukssamhälle jämfört med Rasbo jordbrukskommun. Antalet rör sig dock om endast 170 respektive 254 husmödrar och är därför alltför litet för att man skulle kunna draga några slutsatser därav.

Hälsan och kosten.

I en nyligen företagen undersökning rörande kosten i arbetarfamiljer ha intressanta resultat erhållits rörande husmödrarnas kvantitativa och kvalitativa livsmedelsförbrukning. Ett hundratal arbetarhushåll i Sandviken ha undersökts. Det framgår inte bara att kvinnorna kvantitativt äta mindre än männen, ej blott absolut utan även relativt i förhållande till kroppsvikten och kroppsarbetet, utan även att matkostnaderna voro lägre för husmödrarna än för männen och barnen. Männens matkostnad var i genomsnitt 2: 13 kr. per dag och kvinnornas 1: 28 per dag. Även skolbarnens mat var dyrare än kvinnornas och kostade 1: 41 per dag.

Fru Carin Boalt och professor Yngve Zotterman, som stå för denna undersökning, framhålla att många av husmödrarna under försöksperioden åto intet ägg (äggransonering under försöket). Deras förbrukning av smör, ost, mjölk, potatis och grönsaker var endast hälften av männens och även köttförbrukningen var avsevärt mindre. Brödransonen däremot överskreds av kvinnorna med i genomsnitt 57 %.

Som slutomdöme framhålles beträffande undersökningen att männens och barnens kost i allmänhet var tillfredsställande, men att kvinnorna nätt och jämnt fingo den äggvita som anses önskvärd, alltför litet järn samt i minsta laget A- och B-vitaminer.

Även framhålles att någon statistik, som visar hur underkonsumtionen påverkar hälsotillståndet och sjukligheten icke finns. Men då man betänker att det här rör sig om kvinnor i de barnafödande åldrarna, inser man att kvinnornas näringsförhållanden kräva ökad uppmärksamhet.

Specialundersökningar angående åderbräckssjukdomar.

I en föregående utredning (om underlättandet av kvinnornas arbete i de mindre lanthemmen) ha uppmärksamats de påfrestningar för de nedre extremiteterna som husmoderns arbete innebär genom att hon ständigt är på »gående och stående fot». Åderbräck och dess följsjukdomar äro typiska

husmoderssjukdomar. Dessa sjukdomar förekomma emellertid ej i sjukkassestatistiken, då de mera sällan göra patienten helt arbetsoförmögen. Men de nedsätta hennes arbetsförmåga i hög grad.

Dr Å. Nilzén vid sjukhuset Eira framhåller år 1946, att bensår och andra ådersjukdomar äro ett verkligt socialt problem. I Danmark har man beräknat att man där har mellan 5 000—15 000 fall om året av bensår. Efter svenska förhållanden skulle det bli 10 000—30 000 per år, troligen mera. Någon exakt siffra finns ej. Man har funnit ett visst samband mellan bensår och en föregående blodpropp i det sjuka benet. Vid undersökning av ett sjukhusklientel hade dr Nilzén kommit till resultatet att 40—50 % av bensårspatienterna haft en föregående blodpropp. Kvinnor, som ofta få blodpropp vid förlossningarna, äro särskilt disponerade för bensår. Det framhålles att av största betydelse är att husmödrarna spara sina ben så mycket som möjligt, att de utföra vissa delar av hushållsarbetet sittande. Upplysning och rådgivning äro även inom detta område viktiga. I Hemmens forskningsinstituts arbetsprogram ingår undersökningar rörande hushållsarbetets hygien och man har även börjat undersökningar på detta område.

Undersökning av klientelet vid Tranås kuranstalt.

Det faller av sig självt att de olika svaghets- och sjukdomstillstånd, som vid ovan refererade undersökningar observerats hos husmödrar utan att dessa själva märkt dem eller sökt läkare för dem, småningom ge sig tillkänna och tvinga vederbörande husmoder att söka vård. Symtombilden blir då ofta den av en uttröttningsneuros (neurastheni). Som exempel ges här siffrorna från en sammanställning av överläkaren vid pensionsstyrelsens kuranstalt i Tranås, dr Nils Ahlén, som belyser sambandet mellan överansträngning och neuroser hos kvinnor, som vårdats där 1939—40 och 1943—44.

Antalet fall av *uttröttningsneuroser* (neurasthenia) i förhållande till hela antalet neurosfall:

	neurasthenia	samtliga neurosfall
1939	48	378
1940	51	326
1943	72	229
1944	69	270

Det framhålles av denne läkare, att överansträngningsneuroser ofta inträffade bland husmödrar, som vid inkallelser blevo ensamma om jordbruket och därtill måste utan hjälp sköta sina innesysslor. Även s. k. hemmadöttrar med sträng arbetsbörda visade ofta denna sjukdomsbild. Dessa överansträngningar och neuroser kunna på relativt kort tid övervinnas med lämplig vård. Rikligare platstillgång vid pensionsstyrelsens kuranstalter där väntetiden är alltför lång är därför ett önskemål.

I utredningen angående vila och rekreation åt mödrar och barn fastslog befolkningsutredningen att en mera kvalificerad vårdform än den som kan erbjudas inom ramen för den vanliga semesterhemsverksamheten föreligger i

vissa fall. »Det gäller här närmast husmödrar som ej anses vara i behov av sjukhusvård, men som dock på grund av överansträngning eller annan anledning äro i behov av för deras situation lämpligt anpassade vårdformer.» Utredningen föreslog statsbidrag till driftskostnaderna vid sådana semesterhem med kvalificerat vårdbehov. Förslag om konvalescentvården har ännu inte förelagts riksdagen. Vad här är anfört utgör ytterligare motivering för att när så sker skänka beaktande åt befolkningsutredningens ovannämnda förslag.

Husmödrarnas olycksfallsrisker.

För att få en uppfattning om det husliga arbetets risker för olycksfall har utredningen vänt sig till det försäkringsbolag, som har det största antalet husmodersförsäkringar, Samarbete. Bolaget har i samråd med Husmodersföreningarnas riksförbund, Kooperativa Kvinnogillesförbundet och Sveriges Socialdemokratiska Kvinnoförbund organiserat en kollektiv försäkringsform för husmödrar.

Husmodersförsäkringarna omfatta olycksfall, som inträffa *under husmodersarbete och under fritid* och lämna ersättning med följande belopp:

vid dödsfall 2 000 kronor,

» invaliditet 8 000 till 10 000 kronor i engångsbelopp,

» övergående skada 2 till 3 kronor per dag.

Dessutom erhålla medlemmarna av dessa försäkringar ersättning för ett läkarintyg per skada. Premien utgör 8 kronor per år.

För närvarande äro i runt tal 15 000 husmödrar kollektivt olycksfallsförsäkrade i Samarbete, varav drygt 8 000 genom husmodersförbundet.

Bolagets undersökning av olycksfallsfrekvensen bland husmödrarna visar att av 100 husmödrar mellan 5 och 6 varje år drabbas av olycksfall. Som jämförelse kan nämnas att riksförsäkringsanstaltens statistik över de frivilliga utomarbetsförsäkringarna visar en olycksfallsfrekvens för industriarbetare av omkring 4 skadefall på 100 försäkrade. Enligt försäkringsbolaget Samarbete håller sig industriarbetarnas olycksfallsfrekvens mellan 4 och 5 %. Växlingarna äro dock stora. Utomarbetsförsäkringen visar för pappersarbetarna en olycksfallsfrekvens av 3,3 % medan järnverksarbetarna i Sandviken ha 7,2 %.

Olycksfallen under arbetstiden växla också. Kvinnliga jordbruksarbetare ha 3,8 %, konfektionsindustriens arbeterskor 4 %, textilarbetare (båda könen) 5 %, chokladarbeterskor 6,5 %, städerskor i postverket 8 %, arbeterskor i tändsticksfabrikerna 9,5 %. Vid jämförelse får ihågkommas att husmödrarnas arbetstid är avsevärt längre än åtta timmar. Oaktat detta synes husmödrarnas olycksfallsfrekvens vara mycket hög, särskilt med hänsyn till att de endast anmäla svåra och långvariga sjukdomsfall, varom mera nedan.

Vid en stickprovsundersökning, omfattande 600 olycksfall, som företagits för utrönande av *olycksfallsorsakerna* bland husmödrarna, har konstaterats att 340 olycksfall eller 57 % inträffat *inom hemmet*. De vanligaste orsakerna till dessa olycksfall äro:

Grupp 1.	Halkningsskador	28 %
» 2.	Fallskador	28 %
» 3.	Skärskador	9 %
» 4.	Stickskador	9 %
» 5.	Brännskador	8 %
» 6.	Övriga orsaker	18 %

Under grupp 1 hänföres olycksfall, som inträffar vid halkning på nytvättade eller nybonade golv, halkning på lösa mattor och dylikt.

Grupp 2 innefattar huvudsakligen städningsolycksfall: fall från stegar, från stolar eller bord samt även fall i trappor.

Skärskadorna uppstå vanligen under matlagning men även vid spänkning av ved och dylikt.

Brännskadorna ha uppkommit vid eldning och under matlagning.

Stickskadorna slutligen, vilka oftast föranleda infektion, ha uppkommit vid sömnad, vid spänkning av ved samt vid skurning av trägolv.

Av de 260 olycksfallen *utom hemmet* (43 %) kunna 47 % rubriceras som trafikolycksfall, 49 % äro halkningsskador och de återstående 4 % ha uppkommit av andra orsaker.

Av trafikskadorna utgöras ej mindre än 85 % av cykelolycksfall. Endast 3 % av trafikskadorna ha förorsakats av motorfordon. De återstående 14 % ha åstadkommits av andra trafikmedel (vid färd med sparkstötting, påkörning av hästskjutsar och dylikt).

Även utom hemmet är som man kunnat vänta halkningsskadorna mycket vanliga. De inträffa huvudsakligen vintertid och bero vanligen på bristande sandning. Återstoden av olycksfallen utom hemmet ha uppkommit under sport (skidåkning, skridskoåkning och dylikt).

Av de 600 undersökta olycksfallen ha 595 medfört endast övergående arbetsoförmåga. 5 olycksfall ha dessutom medfört kvarstående invaliditet, medan i det undersökta materialet intet dödsfall inträffat.

De skador, som medfört övergående arbetsoförmåga ha dragit en genomsnittlig sjuktid av 38 dagar. Som jämförelse kan nämnas att motsvarande sjuktid för industriarbetare utgör mellan 20 och 25 dagar. Detta förhållande jämte den relativt låga olycksfallsfrekvensen visar, att husmödrarna som regel sjukskrivas för *långvariga olycksfall* och att de endast undantagsvis begagna försäkringen för kortvarig sjukdom. Denna omständighet synes visa att någon risk för missbruk ej finnes vid en obligatorisk olycksfallsförsäkring av husmödrar för deras arbete i hemmen.

Utredningen har övervägt möjligheten av att inlemma husmödrarna i den statliga olycksfallsförsäkringen. Då denna är uppbyggd på ersättning även från arbetsgivarparten falla såväl husmödrar som vissa hantverkare och personer sysselsatta med hemindustri, vilka grupper sakna arbetsgivare, utanför detta system. Utredningen, som endast har anledning syssla med husmödrarna, ifrågasätter om det är rimligt att denna landets största arbetar-

grupp med konstaterad hög olycksfallsfrekvens ej blir delaktig av statens stöd genom en obligatorisk olycksfallsförsäkring. Utredningen föreslår att socialvårdskommittén, som har frågan om olycksfallsförsäkringen under utredning, prövar frågan om husmödrarnas anslutning till denna. En motsvarande hemställan har gjorts från småföretagsutredningen för vissa grupper småföretagare.

Vad som i detta sammanhang särskilt bör uppmärksammas är den betydande frekvensen av halknings- och fallskador inom hemmen, vilka i stor utsträckning torde vara orsakade av olämplig eller bristfällig utrustning, opraktiska arbetsmetoder etc. Vad beträffar halkningen har uppenbarligen golvens material stor inverkan liksom även sättet att behandla golven. Hemmens forskningsinstitut har för närvarande frågan om golvmaterial och golvvård under utredning i samarbete med statens provningsanstalt och statens institut för folkhälsan och utredningen vill anbefalla att just halkningsfrågan därvid göres till föremål för speciell uppmärksamhet.

Fallskadorna, vilka ofta äro av mycket svårartad natur, förekomma i samband med sådana arbeten som fönstertvättning, uppsättning av gardiner, rengöring av lampor etc. De kunna ofta direkt härledas från brister i utrustningen, framför allt rankiga och för korta trappstegar, för svaga bord, olämpliga redskap etc. Det synes önskvärt att den grupp av hushållsarbeten som erbjuda risker av detta slag snarast göres till föremål för studium inom Hemmens forskningsinstitut och att förslag uppgöras för förbättring av arbetsmetoder och redskap för t. ex. fönsterputsningsarbetet och av trappstegarnas konstruktion. I detta sammanhang bör hemmens bristfälliga säkerhetsanordningar gentemot olycksfall uppmärksammas. Någon kontroll över dessa finnes ej. Arbetarskyddslagstiftningen i Sverige, Norge och Danmark gäller ej beträffande det husliga arbetet. Så är däremot fallet i Finland. 1938 års arbetarskyddskommitté, som nyligen kommit med nytt förslag till lag om skydd för ohälsa och olycksfall i arbete gör även undantag för det husliga arbetet.

Man måste dock fråga sig om inte vissa föreskrifter och säkerhetsanordningar vore på sin plats inte bara för de stora företagen utan även beträffande de små, men desto talrikare förekommande arbetsplatserna för husmödrarna, hemmen och speciellt köken. En särskild utredning borde taga upp dessa problem.

Tills vidare torde man få gå fram upplysningsvägen för att göra husmödrarna uppmärksamma på farorna. Hemkonsulenterna borde här få ännu en uppgift av vikt. Även distriktssköterskor och hemvårdarinnor, som ha sitt arbete förlagt till hemmen kunde medverka i detta upplysningsarbete.

Sammanfattning.

Åtgärder, som underlätta arbetet och förebygga överansträngning och därav följande sjuklighet hos husmödrar böra i ökad utsträckning vidtagas, såsom

införandet av vatten, avlopp och elektricitet i hushållen, förbättring av bostädernas planlösning och inredning, husmoderssemester, hemhjälp.

Mödravårdsorganen böra utbyggas och bliva mera av upplysningscentraler. Även barnmorskor och distriktssköterskor böra bedriva upplysningsverksamhet bland husmödrarna.

Särskild uppmärksamhet bör ägnas åt husmödrarnas kost, som måste vara tillräckligt högvärdig för att förebygga allmän svaghet. Övergångsåldern och dess förhållande bör ägnas mera uppmärksamhet än hittills.

Medicinalstyrelsen bör få i uppdrag att utge skriftserier med råd och anvisningar i olika berörda frågor rörande havandeskapets hygien, klimakteriets besvär m. m.

Medicinalstyrelsen bör förses med en i obstetrik och gynekologi specialistutbildad läkare, vilken skall tjänstgöra som heltidsanställd inspektör och handha ledningen av förlossningsvården samt hälsokontrollen för kvinnor. (Se befolkningsutredningens betänkande rörande förlossningsvården.)

Varje landsting bör inrätta en specialavdelning för gynekologi med poliklinisk rådgivning.

Utredningen om den öppna läkarvården bör framlägga sådana förslag att den stora mängden av husmödrar med dess ringa kontantnehav och dess bundenhet vid hemmet icke behöver draga sig för att söka läkare i tid.

För att tillgodose behovet av läkare böra provinsialläkardistriktet utökas i antal.

Årlig hälsokontroll bör snarast genomföras för husmödrarna. Utredning bör ske om dess lämpliga organisation.

I samband med denna bör försöksvis i vissa län inom södra, mellersta och norra Sverige ordnas hälsoundersökningar av gynekolog och invärtes läkare. Medicinalstyrelsen bör utarbeta program för dessa. Kostnaden bör stanna på statsverket. Ändring bör göras i sjukkasselagen så att denna kontroll ingår i förmånerna.

Husmodersgymnastiken bör utbredas och i största möjliga utsträckning kombineras med läkarundersökning.

En obligatorisk olycksfallsförsäkring för husmödrarna bör tagas under övervägande.

Ingående undersökningar rörande husmodersarbetets teknik och redskap böra utföras bland annat i avsikt att minska olycksfallsriskerna. I samband härmed bör en särskild utredning göras angående säkerhetsanordningarna i hemmen.

I väntan på förslag angående obligatorisk olycksfallsförsäkring och säkerhetsanordningar i hemmen bör en upplysningsverksamhet bedrivas under medverkan av husmodersorganisationerna, hemkonsulenter, distriktssköterskor och hemvårdarinnor för att verka för frivillig försäkring samt för förebyggande av olycksfall.

För överansträngda husmödrar bör konvalescentvård organiseras.

KVINNORNA I HEMARBETE OCH YRKESLIV

Den kvinnliga arbetskraftens fördelning på hemarbete och förvärvsarbete.

Av de två och en halv million kvinnorna över 15 år är en och en halv million, ungefär 60 % av alla, sysselsatta med husligt arbete och något mer än en halv million i andra yrken.

Följande siffror ur 1940 års folkräkning visar fördelningen av kvinnor över 15 år på olika näringsgrenar.

Husmödrar	1 200 000	
Övriga med hemgöromål	166 000	
Anställda i husligt arbete.....	157 000	
Summa sysselsatta i husligt arbete	1 523 000	
Yrkesverksamma i andra yrken	585 000	(därav gifta 119 000)
Medhjälpare familjemedlemmar	65 000	(därav gifta 5 000)
Yrkeslösa självständiga	276 000	
» familjemedlemmar	120 000	
Summa kvinnor över 15 år	2 573 000	

En närmare belysning av de olika yrkesområden där kvinnor arbeta och detta arbetes fördelning på heltid och deltid ger materialet från folkräkningen 1935/36 vilket bland annat gjorts till föremål för noggrann analys i kvinnoarbetskommitténs betänkande. Folkräkningsmaterialet visar att av samtliga hustrur i bestående äktenskap ingångna efter 1900 hade vid folkräkningstillfället 1936 5,8 % haft hel yrkesverksamhet under hela eller väsentlig del av äktenskapet, 3,6 % deltidsarbete under hela eller väsentlig del av äktenskapet, 8,6 % yrkesverksamhet under mindre eller oviss del av äktenskapet. Siffrorna äro emellertid missvisande i så måtto att de mellan 300 000 och 400 000 husmödrarna i jordbrukarhemmen, vilka i statistiken räknas in bland de hemarbetande egentligen borde tillhöra gruppen deltid-arbetande.

Bortsett från jordbrukarkvinnorna hade alltså 18 % av de gifta kvinnorna i större eller mindre utsträckning varit yrkesverksamma enligt folkräkningen.

Ett något högre procenttal för förvärvsarbetet visar resultaten från en Gallupundersökning för hela landet, oktober 1943. Resultaten blev:

Hustrun i familjen har heldagsplats »borta».....	9 %
Regelbunden halvdagstjänst eller tillfälligt arbete	12 %
Sköter endast hemmet.....	79 %

Här har man alltså kommit till att i hela landet har 21 % av de gifta kvinnorna förvärvsarbete av något slag förutom den grupp, som deltagar i skötseln av familjejordbruket.

Dessa genomsnittssiffror rörande kvinnornas förvärvsarbete säga emellertid inte så mycket, eftersom förhållandena äro i hög grad skiftande på olika orter och med hänsyn till kvinnornas ålder, barnantal etc. Någon uppdelning på olika orter eller olika familjetyper medger inte folkräkningens material. Gallup har däremot gjort en uppdelning med hänsyn till barnantalet och funnit att förvärvsarbete på heltid har i barnlösa äktenskap 12 % av kvinnorna, i ettbarnsfamiljer 9 %, i familjer med 2—3 barn 5 % och i familjer med 4 barn 2 %. Deltidsarbete är däremot vanligast i familjer med 2—3 barn.

Från Stockholm föreligger material från Statistiska kontorets familjeundersökning. Denna omfattar 1 157 familjer, som bildats under åren 1928—1942. Av hustrurna i dessa familjer hade vid undersökningstillfället 29 % heltids förvärvsarbete och 12 % deltidarbete. Sammanlagt hade alltså 41 % något förvärvsarbete.

En betydande skillnad rådde emellertid mellan barnlösa hustrur och dem som hade barn. I barnlösa äktenskap arbetade 70 % av hustrurna, i ettbarnsfamiljer 34 %, och i familjer med två eller flera barn 25 %.

Heltidsarbete hade endast 22 % av ettbarnsmödrarna och 15 % av dem med flera barn.

När en uppdelning gjordes med hänsyn till barnens ålder visade det sig att förekomsten av småbarn spelade mycket stor roll för frekvensen av förvärvsarbete. Bland mödrar med något barn under 7 år var det endast 14 % som hade heltids förvärvsarbete i Stockholm.

Frekvensen av deltidarbete steg med ökat barnantal i motsats till andelen förvärvsarbetande överhuvudtaget. Av de barnlösa kvinnorna hade endast $\frac{1}{5}$ deltidarbete. I familjer med 3 eller flera barn utgjordes hälften av antalet arbetande av deltidarbetande.

Ovan återgivna siffror illustrerar med största tydlighet, vilken stark inverkan giftermålet och framförallt barnen ha på kvinnornas sysselsättning och de bilda utgångspunkt för de resonemang kring dessa förhållanden, som utredningen framför i det följande.

De allmänna dragen i kvinnornas förhållande till yrket.

Det förhållandet, att en så stor del av kvinnorna i och med giftermålet eller vid barnens ankomst övergå till husligt arbete inverkar på deras tidigare yrkesval och yrkesutbildning. Genom att de, när de efter skolan välja yrke, äro inriktade på att eventuellt lämna detta om några år, komma de att ägna ringa intresse åt valet av begynnelseyrke. De äro obenägna att genomgå någon mera grundlig yrkesutbildning utan önska framförallt att så fort som möjligt få kontantinkomster. De lägga också föga vikt vid att den första an-

ställningen skall ge möjligheter till utbildning eller framtida avancemang. Den yngre kvinnliga arbetskraften blir därför till stor procent sysselsatt med fömligen okvalificerat rutinarbete och har icke en sådan underbyggnad som gör det möjligt för dem att komma vidare inom yrket.

Bland de yngre flickorna finnes en mindre grupp med verklig yrkesambition, som önskar skaffa sig kvalificerad utbildning. Utsikten att de eventuellt komma att gifta sig och sluta yrkesarbetet skapar emellertid en viss obenägenhet hos arbetsgivarna att släppa fram dem till sådana områden där de kan kvalificera sig. Så är förhållandet mångenstädes inom hantverket och industrien. Motståndet är givetvis beroende även av andra faktorer såsom en slentrianmässig uppfattning om att kvinnor ej passa för vissa arbeten etc. Även föräldrar anlägga ofta dylika synpunkter och äro i stort sett mindre intresserade av att hjälpa sina döttrar till en utbildning än sina söner.

För den grupp kvinnor som förbli ogifta eller som behålla sitt yrke även efter giftermålet inverkar kvinnornas bristande intresse i 20-årsåldern för yrkesutbildning och avancemangsmöjligheter på så sätt, att de ofta blir fastlåsta för all framtid vid ett lågkvalificerat och lågbetalt arbete.

De gifta kvinnor som kvarstå i sina yrken även efter barnens födelse få i de flesta fall sin tillvaro präglad av att de tvingas till ett dubbelarbete. Familjeplikterna bidra till att de få större frånvaroprocent — vilken ofta utåt framstår som större sjuklighet — än männen, och även till att de äro mindre intresserade av sitt arbete, i varje fall av att få tillfälle att utföra mera komplicerade uppgifter, som kunna leda till avancemang.

Dessa förhållanden rörande det kvinnliga yrkesarbetet äro allmänt bekanta. De beröras i den utredning rörande kvinnornas förvärvsarbete, som företogs år 1938 av kvinnoarbetskommittén och i det av Landsorganisationens kvinno-lönekommitté framlagda betänkandet rörande kvinnoarbetet och kvinnolönerna. Samma synpunkter framföras även i flera andra länder bland annat i en skrift om kvinnoarbetet i England, vari speciellt hänsyn tagits till de erfarenheter som vunnits under kriget. (Gertrude Williams, Women and Work.)

Utredningen har för sin del icke ansett sig ha anledning att här diskutera kvinnornas arbetsvillkor inom arbetslivet utan vill i det följande endast behandla kvinnornas yrkesarbete i förhållande till deras uppgifter inom familjen. Utredningen har därvid utgått från den synpunkten att *det är naturligt att kvinnornas moderskap skall inverka på deras förhållanden i arbetslivet. Kvinnornas livsrytm såsom yrkesarbetande måste bli en annan än männens. Denna kvinnornas speciella livsrytm bör göras till föremål för ett noggrant studium, och arbetslivets förhållanden böra i högre grad än vad som hittills skett anpassas efter den.*

I det följande skall i korthet synpunkter framföras på de olika kvinno-gruppernas arbetsförhållanden: yngre ogifta kvinnor, äldre ogifta, gifta hemarbetande, gifta yrkesarbetande.

De yngre ogifta kvinnorna.

Den attityd till arbetet som intages av de unga flickorna är otvivelaktigt i mycket konventionellt färgad. Omgivningens inställning till vilka prestationer som äro att vänta av en kvinna i jämförelse med en man, nämligen att kvinnorna passa till vissa avgränsade uppgifter och inte till andra ge sin prägel såväl åt yrkesvalet som i viss mån även åt kvaliteten på den prestation, som göres i yrket. Bland annat krigsårens erfarenheter visa, att den kvinnliga arbetskraften är användbar på ett mycket större antal arbetsområden än den i allmänhet söker sig till. Ensidigheten i yrkesvalet verkar, såsom visas i Landsorganisationens ovannämnda betänkande, nedpressande på kvinnolönerna och åstadkommer en ojämn könsproportion på olika orter.

Särdragen i den kvinnliga ungdomens yrkesförhållanden bottna emellertid inte blott i en konventionellt betingad uppfattning om skillnaden mellan män och kvinnor utan även i reella olikheter dem emellan. Det förhållandet att kvinnorna i sina framtidsplaner inrymma tanken på äktenskap och moderskap och i stor utsträckning planera att i samband härmed övergå från yrkesarbete till hemarbete gör det helt naturligt, att deras yrkesval blir mera kortsiktigt än männens, liksom att deras ambition att förbereda avancemang inom yrket blir mindre. Man må aldrig så mycket framhålla för de unga flickorna, att deras giftermålschanser äro ovissa, att de möjligen måste räkna med att behålla sitt yrkesarbete även som gifta, att ett äktenskap kan komma att upplösas etc. — faktum står ändå kvar, att den kvinnliga ungdomen i regel ser sin framtid i annat ljus än den manliga.

Det förhållandet att en mängd företeelser inom vårt samhälle, press, reklam, film etc. oavlatligt äro inriktade på att framställa de unga kvinnorna som könsvarer och icke som självständiga individer bidraga också till att minska deras intresse för att skaffa sig en fast fot inom yrkeslivet.

De hittillsvarande förhållandena ha alltså när det gäller den yngre kvinnliga arbetskraften i stort sett inneburit, att den står till förfogande på arbetsmarknaden under andra betingelser än den manliga, mera benägen än denna att taga lågbetalt rutinarbete, mindre intresserad av möjligheterna till framtida avancemang.

Försök att motverka dessa tendenser och öka de unga flickornas ambition och känsla av egenvärde böra göras, men det synes utredningen föga troligt att inom överskådlig tid några mera avgörande förändringar av dessa förhållanden skulle inträffa.

De äldre ogifta kvinnorna.

Det stora antal kvinnor som efter åtskilliga ungdomsår av rutinmässigt yrkesarbete med ett eventuellt äktenskap som obestämt framtidsperspektiv ännu i 25—30-årsåldern äro ogifta och börja få en mera nykter syn på sitt arbete, förtjänar särskild uppmärksamhet. I denna ålder är det mycket vanligt

att kvinnorna börja fundera på vartåt deras verkliga anlag och intressen ligga och önska sig förbättrade utbildningsmöjligheter. Då är det emellertid ofta svårt för dem att söka sig in på en ny bana. Utbildningsanstalterna räkna med att deras nybörjare skola vara helt unga, och även möjligheterna att finansiera studierna äro försvårade. Det är också svårt att vinna inträde i ett nytt yrke vid något äldre år, bland annat spelar pensionsförhållanden en roll för att utestänga de äldre.

Det förefaller utredningen som om man här stöter på ett arbetsmarknadsproblem som hittills icke varit föremål för den uppmärksamhet det förtjänar. Genom påvisande av de helt unga flickornas brist på intresse för yrkesarbetet och de mognare kvinnornas vaknade intresse för att få en bättre ställning synes en speciellt kvinnlig utvecklingsgång ha antytts. Om vid en noggrann analys dessa förhållanden visa sig vara vanliga, måste härav framgå krav på en organisation av utbildningsanstalter och arbetsliv som bättre än nu tar vara på den kvinnliga arbetsenergi som utlöses vid senare år.

Arbetslivet är ju nu helt uppbyggt med hänsyn till den manliga livsrytmen, där ett energiuppbåd i 20-årsåldern skall lägga grunden till den fortsatta yrkesutövningen, och där individerna i senare år framförallt äro inriktade på förbättringar och stabilisering av yrkeställningen och endast mera sällan på nyorientering.

Under senaste åren har frågan om omskolning av de medelålders gifta kvinnorna kommit att diskuteras i många sammanhang. Det är utredningens åsikt att frågan om att bättre än nu nyttiggöra den ogifta icke helt unga kvinnliga arbetskraft som redan finnes ute i arbetslivet borde upptagas i detta sammanhang.

De gifta hemarbetande kvinnorna.

Den unga hustrun.

De unga flickor, som efter en längre eller kortare tid som yrkesarbetande gifta sig, göra detta ofta i en stämning som så domineras av förälskelse och längtan efter ett eget hem, att den ger ringa utrymme för nykter bedömning av giftermålets verkningar på deras egna arbetsförhållanden och ekonomi. Det är först i och med att de börja på med skötseln av sina hem, och framförallt i och med att de få barn, som arbetets realiteter börja träda fram för dem. Arbetet i hemmet, när barnen komma, visar sig i allmänhet bli så omfattande, att makarna, ofta utan några mera ingående kalkyler, bedöma det som lämpligt att hustrun slutar förvärvsarbetet. Hennes förmåga att nyttiggöra sin arbetskraft inom hemmet är mycket varierande, beroende på olikheter i kunskaper och anlag. Övergången blir ofta brysk från ställningen såsom självständig inkomsttagare med möjlighet att disponera ofta betydande kontanta belopp för personliga behov, framförallt kläder, till kompanjonskap i den oklart organiserade ekonomiska enhet som familjen utgör. På båda makarna

ställer denna övergång mycket stora krav i fråga om personlig och ekonomisk anpassning. Den period då hustrun ännu icke vunnit erfarenhet av vilka insatser hon måste göra i fråga om konsumtionens organisation och i fråga om manuella arbetsinsatser blir lätt ekonomiskt krisbetonad för familjen och leder också till personliga slitningar.

Under normala förhållanden utvecklar sig den unga gifta kvinnans hemarbete så, att hon i och med barnens ankomst får sin tid starkt engagerad av en mängd göromål, som breder ut sig över hela den vakna tiden av dygnet och ofta periodvis inkräktar också på sömnen. Dessa erfarenheter ha tidigare illustrerats i framställningen i kap. 4. Under de år då barnen äro små innebär sålunda ofta hemarbetet ett så starkt beslagtagande av kvinnans såväl fysiska som psykiska krafter, att hon kopplar av från all yttre kontakt, möjligen med undantag av ett visst begränsat umgänge med släktingar och enstaka vänner. Arbetslivet och överhuvudtaget vad som rör sig utanför hemmet bli negligerade.

När barnen växa upp.

Denna stränga bundenhet vid barnen varar endast en viss period, kanske 10 à 15 år för en kvinna, som får 3 à 4 barn. När det yngsta hunnit upp i skolåldern taga barnen inte längre moderns tid i anspråk med samma tvingande nödvändighet. Hushållsarbetet minskar knappast något väsentligt, eftersom mathållning och klädvård för en grupp skolbarn i allmänhet blir omfattande. På detta stadium av familjens liv äro emellertid möjligheterna att rationalisera arbetet större än under den period då barnen äro små, speciellt sedan skolfrukostarna befriat från tvånget av idelig passning med måltider under förmiddagen. De krav som av skolbarnen ställas på moderns intresse och hjälp vid läsläsning och allehanda fritidssysselsättningar kunna visserligen bli betydande, men de större barnen ställa dock icke såsom de små krav på ett absolut oavsläppligt intresse från mödrarnas sida. Familjens behov av kontanter för den utåtriktade konsumtionen av kläder, sportsaker, böcker, resor, utbildning, nöjen etc. växer starkt under denna period. Önskemål om att någon del av husmoderns arbetskraft skall kunna disponeras för arbete, som ger en penninginkomst, börja därför ofta göra sig gällande. Samtidigt bli också många kvinnor mera intresserade av omvärlden och önska sig en personlig intressesfär.

I och med att barnen sluta skolan och så småningom lämna hemmet och bli oberoende av moderns omsorger växer sig mödrarnas längtan efter ett eget arbete och egna intressen starkare. Men den isolering de levat i under barnens småbarnsår har ofta gjort att de kopplat av sina tidigare vänner och yrkeskontakter. Den individualistiska prägel som deras arbete i hemmet haft gör dem främmande för förvärvslivets krav på precision och rutin. Ofta ha även de tidigare intellektuellt sysselsatta måst koppla av alla intressen utanför den egna hemmiljön och ha därför svårt att taga upp några sammanhängande studier eller överhuvud åstadkomma intellektuella presta-

tioner. Också i fysiskt avseende ha de hemarbetande kvinnorna ofta kommit på efterkälken. Deras läge är därför ofta sådant att de ha svårt att få något kvalificerat arbete och någon tillfredsställande användning för sin överskottsenergi.

Denna utvecklingsgång som nog kan betraktas som typisk för stora grupper av kvinnor måste anses betänkelig ur många synpunkter. De unga mödrarnas starka isolering i sina hem under en lång period av sitt liv gör att de ofta stanna av i sin personliga utveckling. Deras möjligheter att lyckas som uppfostrare och som uppbyggare av hemmets allmänna miljö bli därigenom försämrade. För kvinnorna själva blir det en källa till otillfredsställelse och vantrivsel att i äldre år sakna personliga och andra kontakter och känna sig stå med ett överskott av krafter som icke brukas.

Utredningen anser, att frågan om hur denna utveckling skall kunna motarbetas så, att kvinnorna trots moderskapet kunna behålla sina kontakter med samhälls- och arbetsliv hör till de allra mest betydelsefulla, som utredningen har att behandla.

Jordbrukarkvinnornas speciella förhållanden.

När det gäller lantbrukarhemmens kvinnor avviker deras utveckling i viss mån från den ovan skisserade. De ha i allmänhet i sitt föräldrahem blivit förtrogna med det arbete de få som gifta och komma därför bättre förberedda till detta. Barnens ankomst medför ofta en mycket stor arbetsbörda eftersom dessa kvinnor oftast icke kunna koppla av från sina uppgifter i jordbruket, mjölkningen, skötseln av smådjuren etc. Den dubbla bundenheten vid barn och djur gör att de unga lanthusmödrarna ofta bli ofantligt isolerade ifrån alla yttre kontakter.

De år då barnen börjat växa upp kunna för denna kategori kvinnor sägas vara deras bästa tid särskilt om de ha vuxna döttrar som hjälp i arbetet. De kunna då komma loss från de dagliga sysslorna för att ägna sig åt föreningsliv eller andra intressen.

Senare då döttrarna lämnat hemmet — för äktenskap eller annat arbete — och lejd hjälp ej står att få och för det mesta ej heller kan betalas, då stå lanthusmödrarna åter ensamma i arbetet — nu visserligen utan barn att sköta om, men i många fall ganska utslitna och trötta.

Jordbrukarkvinnorna kunna således på ett mera harmoniskt sätt än andra kvinnogrupper förena hushållsarbetet med »förvärvsarbete» och komma aldrig i den situationen att de behöva känna sina krafter obrukade. Men deras arbetsbörda blir å andra sidan ofta för stor, framför allt medan barnen är små och när de själva börja bli gamla.

Förvärvsarbetet och frågan om kvinnornas självständighet.

Att såsom man ofta gör sammankoppla frågan om hur kvinnorna skola bevara sin personliga självständighet med kravet på att de samtliga skola förena

sin modersgärning med förvärvsarbete utanför hemmet synes otillfredsställande. Utredningen har klarlagt, att arbetet med vården av barnen inom en normalfamilj och med tillrättaläggande av konsumtionen för en familjeenhet är så omfattande, att det utan tvekan tager en arbetskraft i anspråk. I och för sig äro ju inte hemmen mera otillfredsställande som arbetsplatser än t. ex. sjukhus, restauranter, damfriseringar, tvättinrättningar, kontor, fabriker. Det gäller bara att man inom det moderna samhället ger hemarbetet en plats vid sidan av andra normala yrken, analyserar de speciella olägenheter och fördelar hemarbetet har, och på bästa sätt tillrättalägger det för dess utövare. Den egenkap hos hemarbetet, att det under vissa år tar kvinnorna mycket starkt i anspråk såväl fysiskt som psykiskt för att sedan så småningom släppa sin press över dem, bör accepteras som naturlig. Ur många synpunkter kunna åren mellan 20- och 40-årsaldern, då kvinnorna föda och fostra upp sina barn, betecknas som deras bästa och lyckligaste. Det är utomordentligt angeläget, att dessa år på ett harmoniskt sätt glida in i deras tillvaro och knytas samman med både den period i deras liv som gått förut och den som kommer efter. Förutsättningen för att de skola göra detta är att de gifta kvinnornas ekonomiska osjälvständighet minskas, att kvinnorna bli skickliga i sitt hemarbete och att de hålla kontakterna utanför hemmet vid liv. Den ekonomiska frågan har utredningen behandlat i kap. 3. I det följande skall utredningen uppehålla sig vid frågan om utbildningen och kontakterna med arbetsliv och samhällsliv.

Utbildningen för hemarbetet.

I tidigare sammanhang har starkt understrukits, att de unga flickorna böra få utbildning på hemarbetsområdet. (Betänkande rörande den husliga utbildningen.) Mot det i detta betänkande framförda kravet på att alla kvinnor, som ha ansvaret för ett hems skötsel, skulle ha en utbildning härför, har rests vissa invändningar. De som i den allmänna diskussionen kring förslaget kritiserat detta tyckas vara eniga om, att såväl manlig som kvinnlig ungdom bör i skolan bibringas elementära kunskaper rörande kost, kläder, bostad, barnavård etc. Men att fordra att den kvinnliga ungdomen därutöver skulle skaffa sig en specialutbildning på hushållsområdet är, säges det, att ställa för stora krav på kvinnorna. Därmed, anser man, skulle husmödrarna i det allmänna medvetandet komma att framstå som de som för all framtid böra passa upp på barn och man och bindas i en osjälvständig ställning i hemmet. Med en allt längre driven industrialisering, förkortad arbetstid och rationalisering av hushållsarbetet skulle det icke vara nödvändigt med något specialiserat husmodersarbete, utan alla familjemedlemmar skulle kunna hjälpas åt med det arbete, som kvarstår i hemmet.

Utredningen, som i tidigare sammanhang starkt understrukt att både flickor och pojkar inom skolans ram skola få undervisning i familjekunskap och träning i det praktiska livets sysslor, har emellertid tidigare i kap. 4 klargjort, att det arbete, som ännu i vårt samhälle kvarstår i hemmet är så bety-

delsefullt, och har en så pass stor omfattning, att det fordrar ett bestämt mått av moget kunnande, för att ett gott resultat skall nås. Utredningen anser, att en specialutbildning för mödrarna i såväl vad som rör barnens direkta vård som hemmets allmänna skötsel i stället för att binda dem vid det husliga arbetet medverkar till att de kunna frigöra sig från dess tryck. Under den period, då barnen äro små och mödrarna ha en mycket stor arbetsbörda, skulle en god praktisk kunnighet ge dem den bästa möjligheten att organisera sitt arbete, så att de inte bli överansträngda. Under en senare period, då barnen äro i skolåldern, och många av hemmets sysslor kunna organiseras så att alla familjemedlemmar taga sin del, är det också viktigt för modern, som då får stå som arbetsledare, att vara kunnig på de olika områden det gäller. Särskilt om hon då har ett ytterligare arbete utanför hemmet är det en uppgift som fordrar stor kunskap att organisera hemmets skötsel friktionsfritt. Utredningen vill även i detta sammanhang betona att husmodersutbildningen skall kunna inhämtas på olika sätt, i form av en sammanhängande kurs eller ämne för ämne, när det bäst passar den unga flickan.¹ Särskilt lämpligt synes det utredningen vara att unga flickor som ha ett förvärvsarbete intill dess de gifta sig och vid giftermålet icke hunnit förvärva någon kunnighet på det husliga området, under äktenskapets första år genom särskilt tillrättalagda kurser kunna skaffa sig den husliga grundutbildningen. Under den period då det första barnet väntas ha kvinnorna exempelvis ofta tid att disponera, vilken bör kunna användas för utbildningsändamål. Det synes utredningen viktigt särskilt med tanke på de mycket unga mödrarna att även efter barnets födelse en mor kan kombinera barnets skötsel med viss egen utbildning. Olika former för dylika utbildningskurser böra därför prövas. Utredningen vill t. ex. peka på en ny kursform, särskilt avsedd för landsbygdens kvinnor, där kursdagar kombineras med korrespondensundervisning.

Vidare har utredningen framhållit, att kvinnor som inhämta en husmoderlig grundutbildning böra kunna ha den som utgångspunkt för specialutbildning på olika yrkesområden såsom inom storhushåll, vid barninstitutioner, inom den sociala hemhjälpsorganisationen etc. De som förvärva ordentliga kunskaper för skötseln av sina egna hem skola alltså vara medvetna om att dylika kunskaper kunna ge möjlighet för dem att senare åtaga sig arbetsuppgifter på närbesläktade yrkesområden och de böra, medan de ännu äro huvudsakligen upptagna i sina egna hem, kunna orientera sig mot en dylik specialutbildning i någon huslig yrkesgren.

Fasthållande vid tidigare yrke.

Vid sidan av den stora grupp kvinnor som kommer från ett så föga kvalificerat förvärvsarbete, att de icke kunna sägas besitta någon speciell yrkeskunskap och för vilka det är naturligt att vid övergången till hemarbetet släppa de tidigare yrkeskontakterna och betrakta sig som yrkesutövare en-

¹ Utredningens ledamot dr Hanna Rydh hänvisar till den reservation hon avgivit inom befolkningsutredningen till förmån för obligatorisk huslig utbildning för alla kvinnor.

bart på det husliga området, finnas andra, som ha anledning att även vid en övergång till hemarbete hålla kvar sina tidigare yrkeskontakter. De som ha trivts bra i ett yrkesarbete och där nått ett visst kunnande borde i större utsträckning än vad som sker hålla uppe sina kunskaper och kontakten med fackorganisationen och klargöra för sig att det kan vara förmånligt att behärska yrken, både hushållsyrket och det tidigare förvärvsyrket. Genom bristen på arbetskraft har i stor utsträckning en sådan utveckling framtvingats, att tidigare arbetsgivare äro angelägna att hålla kontakten med gift personal som slutat sin ordinarie anställning och anlita vederbörande för vikariat, tjänstgöring vissa veckodagar etc. Ur kvinnornas synpunkt kunna dylika arrangemang ofta bli mycket tillfredsställande. Speciellt om de endast ha ett barn och detta är över den första småbarnsåldern, böra de icke sällan kunna uppehålla ett deltidsarbete i någon form. Orsaken till att en så jämförelsevis ringa del av de unga gifta kvinnorna taga dylikt arbete, torde ofta bero på att hushållsarbetet och barnet slukar deras tid helt. Om de vore utbildade på hushållsområdet skulle de ha lättare att organisera sitt hemarbete rationellt och kunna få tid över.

Deltidsarbete.

Att de gifta kvinnorna ha intresse för deltidsarbete har utrönts genom flera undersökningar. När de hemarbetande gifta kvinnorna i kvinnoföreningarnas enkät rörande efterkrigsproblemen tillfrågades om de önskade förvärvsarbete och i så fall i vilken form, var det endast *en* procent som önskade heltidsarbete, medan 14 % sade sig vilja ha deltidsarbete. Vid en undersökning, som länsarbetsnämnden i Västmanlands län företog i Västerås i augusti 1946 för att utröna intresset för förvärvsarbete bland gifta kvinnor, förklarade sig 1 233 kvinnor önska förvärvsarbete av något slag. Av dessa sade sig 892 kunna taga arbete utom hemmet, medan de övriga 341 endast ansåg sig kunna ta förvärvsarbete, som kan utföras i hemmet. Av dem, som förklarat sig önska arbete utom hemmet, uppgav 12 % att de önskade heltidsanställning medan 69 % ville ha deltidsarbete.

Kvinnornas önskemål om deltidsarbete ha genom bristen på arbetskraft kommit att förverkligas i snabb takt. Ännu för några få år sedan var deltidsarbetet en ganska okänd arbetsform inom industri- och affärsyrken, men har på senaste tid fått en mycket stor utbredning. Frågan om att ge deltidsarbetet i allmän tjänst fastare former har förts ett steg framåt genom det förslag som framlagts av deltidsarbetskommittén.

Utredningen anser för sin del att utvecklingen mot deltidsarbete är ett viktigt led i arbetslivets anpassning till kvinnornas förhållanden. Samtidigt gäller det givetvis att noga följa utvecklingen och vara på sin vakt mot missbruk och urartning av denna arbetsform.

Förvärvsarbete inom hemmet.

Den efterfrågan på arbete som ger kontantinkomst och kan förläggas inom hemmet vilken dokumenteras i ovan citerade undersökning från Västerås

och i flera andra undersökningar förtjänar närmare uppmärksamhet. De förtjänstmöjligheter som de hemarbetande kvinnorna ha falla huvudsakligen inom hemslöjdens, hantverks- och småindustriens samt till någon del inom storindustriens område.

Hemslöjdsproduktionen innebär självständigt framställande av en produkt av hög kvalitet. Hantverks- och småindustriproduktionen inom hemmen kan ha många former: medverkan i ett familjeföretag, där alla i familjen äro engagerade i mån av tid eller beställningsarbete, mer eller mindre kvalificerat, åt agenter och småföretagare. Slutligen ha några storindustrier (vissa textilföretag, L. M. Ericsson m. fl.), gjort systematiska försök att dela ut vissa tillverkningsdetaljer såsom hemarbete.

Tillgången på arbetsuppgifter för enklare hemarbete torde betydligt understiga efterfrågan. Det synes utredningen angeläget att frågan om detta arbete ägnas en speciell undersökning, lämpligen utförd inom arbetsmarknadsstyrelsen. Såväl avlöningsförhållanden som arbetsvillkoren i övrigt torde behöva uppmärksammas.

Sociala intressen.

Förutom önskemålet om att de yngre hemarbetande kvinnorna uppehålla kontakten med arbetslivet utanför hemmet vill utredningen peka på angelägenheten av, att de också få intressen och kontakter av annan art. Organisationslivet, uppgifter på det sociala och politiska området skulle kunna ge många en utgångspunkt för att skapa sig en personlig intressesfär. Nu komma kvinnorna i allmänhet till organisationerna och till det offentliga livet först i medelåldern och äro då ofta desorienterade och orutinerade, när det gäller att påtaga sig uppgifter för det allmänna. Om de under hela sin ungdomstid kunde uppehålla vissa kontakter utåt, deltaga i studiearbete etc. skulle deras insatser, då de som medelålders bättre disponera sin tid, bli mindre vaga och osäkra än vad som nu är fallet.

Åtgärder för att bryta isoleringen i hemmen.

I det föregående ha önskemål framförts om att de hemarbetande kvinnorna skola ges ett bättre grepp på sin tillvaro, känslan av att även i hemmen utöva ett kvalificerat yrkesområde och utblickar till andra arbetsområden och till samhällslivet i dess helhet. Kvar står emellertid det faktum att de unga gifta kvinnorna äro ytterst svåra att nå med påverkan i någon form. De synas uppslukade av hemmets göromål och lystra inte till vädjanden från arbetsgivare, utbildningsanstalter eller organisationer. Direkta praktiska åtgärder måste planläggas om man skall nå det antydda målet. De vägar som utredningen därvid vill peka på äro:

*lättandet av den stränga bundenheten vid hemmet genom hjälp med barn-
eftersynen,*

*en kurs- och studieverksamhet så upplagd att den direkt anknyter till
kvinnornas mest näraliggande intressen.*

Lättande av mödrarnas bundenhet vid hemmen.

Mycket stora grupper av unga mödrar äro för närvarande bundna vid sina barn under månader, ja år i sträck, utan möjlighet att komma loss från dem under annat än möjligen någon enstaka kväll, då en anhörig kanske kan fås att se efter dem. Att vuxna människor på detta sätt tvingas att oavbrutet, och ofta så gott som enbart, vistas tillsammans med småbarn, måste innebära en onaturlig såväl fysisk som psykisk nötning och ger icke heller någon lämplig uppfostringssituation. Alla andra arbetande räkna med ledighet under en halv vardag samt under söndagen varje vecka samt en semesterperiod varje år, då de kunna helt koppla av från sitt vanliga arbete.

Husmoderssemesteren.

Husmoderssemesteren har under de senare åren fått allt starkare förankring i det allmänna medvetandet. I och med befolkningsutredningens förslag om en betydande ökning av det statliga stödet till olika former av husmoderssemester har verksamheten fått fasta former. Befolkningsutredningen föreslog dels fria resor för husmödrar till självordnad semester eller till semesterhem, dels driftsbidrag till semesterhemmen och dels stipendier till husmödrar för att bestrida de med semesteren förenade kostnaderna. Statens sammanlagda kostnader för åtgärder i samband med husmoderssemesteren beräknade befolkningsutredningen till omkring 2 miljoner kronor.

Under budgetåret 1946—1947 anvisades för ovannämnda ändamål 1 100 000 kronor. Över 10 000 husmödrar utnyttjade under 1946 förmånen av fria resor till självordnad semester. I statsverkspropositionen till 1947 års riksdag begäres 1 700 000 kronor. Möjligheterna att få bidrag till resa som vårdare av barn under tio år ha dessutom givit ytterligare en stor grupp tillfälle till lantvistelse.

En allmän erfarenhet från semesterverksamheten för husmödrar är, att det framför allt är de äldre husmödrarna som kunna utnyttja förmånerna. De yngre kunna inte lämna sina barn. Försök ha gjorts att i anslutning till semesterhemmen anordna särskilda barnpensionat, där mödrarna kunna få barnen eftersedda men ändå inte behöva lämna dem helt ur sikte. Denna verksamhet synes ha slagit väl ut, men har ännu endast i begränsad utsträckning kommit till stånd. Det synes utredningen mycket önskvärt att åtgärder vidtagas för dess vidare utveckling.

Fristående barnpensionat, där mödrarna kunna lämna sina barn vid självordnad semester äro också önskvärda.

Ett annat sätt att lösgöra de unga mödrarna är att i ökad utsträckning ställa hemhjälp till deras förfogande. Till denna fråga återkommer utredningen i kap. 8.

Det synes uppenbart, att om husmoderssemestrarnas idé skall kunna förverkligas måste dess resultat kontinuerligt följas av vederbörande tillsynsmyndighet. Undersökningar bör göras över sammansättningen av det klien-

tel som utnyttjar förmånerna. Nya initiativ till förbättringar som tagas på olika håll i landet böra bekantgöras. På sådana håll där verksamheten är på väg att stagnera bör den stimuleras. Samordning bör åstadkommas mellan åtgärder som gälla husmoderssemestern och som gälla andra ändamål t. ex. såsom ovan antytts beträffande barnpensionaten. Speciell uppmärksamhet bör ägnas olika möjligheter att få ut de unga husmödrarna till semester liksom ått att bereda möjlighet för landsbygdens husmödrar att göra sig lösa från sitt arbete. Den kursverksamhet som anordnas i anslutning till husmoderssemestern bör noga följas och utvecklas. Samarbete med turistorganisationerna för organiserande av resemöjligheter för husmödrarna bör ske i ökad utsträckning.

Med hänsyn till den stora betydelsen av att husmoderssemestern blir en verklighet för alla husmödrar och att de resurser som staten ställer till förfogande bli till fullo utnyttjade får utredningen föreslå att en särskild befattningshavare tillsättes inom socialstyrelsen med uppgift att vara konsulent för husmoderssemestern. Denna konsulent bör ha samma ställning som konsulenterna för social hemhjälp och för den halvöppna barnavården.

En veckofridag för husmödrarna.

Förutom att alla husmödrar böra få en årlig semesterperiod skulle de, liksom andra arbetande, behöva en regelbunden veckoledighet. Under nuvarande förhållanden ha stora grupper av husmödrar aldrig någon ordentlig ledighet under veckan. De kunna visserligen taga sig ledigt från arbetet en timme då och då, men deras dag är inrutad av måltider och passning av olika familjemedlemmar.

I och med att man såsom en självklar sak kommit att fordra regelbunden ledighet för de olika grupperna av i husligt arbete anställda synes det vara i hög grad motiverat att man även tager upp frågan om regelbunden ledighet för husmödrarna.

I hem där inga småbarn finnas synas familjerna oftast på egen hand kunna organisera denna ledighet, om endast tanken därpå vinner allmän utbredning. I familjer med småbarn synas familjerna vara i behov av en viss hjälp för att organisera barneftersynen.

Eftersom begreppet veckofridag för husmödrarna är så nytt vill utredningen i det följande mera i detalj skissera hur den tänker sig att denna i praktiken skall genomföras.

Beträffande fridagens yttre organisation kan till en början framhållas, att den i allmänhet icke kan tänkas förlagd till lördag eller söndag. Dessa dagar ge den största fritiden för skolbarn och förvärvsarbetande och det är därför de dagar, då förutsättningarna för ett intensivt familjeliv äro störst. Lördagarna äro för husmödrarna traditionellt matlagningsdagar då man förbereder de mera påkostade och trivsamt ordnade måltider som skola serveras på söndagen. I många fall kan en rationalisering av detta matlagningsarbete och

över huvud taget av husmoderns arbete under lördag och söndag vara påkallat, men knappast i den riktningen att man förutsätter, att husmodern denna dag skall få särskild tid för egen räkning. Söndagen bör förbli en dag av intensifierat familjeliv, då föräldrarna taga sig tid att vara tillsammans med sina barn och sätta sig in i deras intressen. En minskning av de direkta hushållssysslorna under söndagen och en fördelning av vissa av dessa på övriga familjemedlemmar bör ge husmodern större möjlighet att göra en aktiv insats som fritidsorganisatör inom familjen, och detta innebär icke för hennes del något tillfälle till personlig avkoppling.

För att husmodern skall få verklig vila och frihet från omsorger bör hennes fridag alltså icke sammanfalla med övriga familjemedlemmars utan bör förläggas till någon av veckans fem första dagar. Arbetet i hemmet bör kunna organiseras så, att denna fridag regelbundet hålles fri från alla större sysslor såsom storstädning, tvätt etc., och de löpande sysslorna, städningen och matlagningen, denna dag i högsta grad förenklas. Maten under fridagen skulle inköpas och iordningställas dagen före, varvid de s. k. färdiglagade rätterna där sådana finnes tillgängliga i stor utsträckning kunde komma till användning. En annan utväg är att familjerna i städerna denna dag intaga sina måltider utanför hemmet, om lämpliga familjerestauranter stå till förfogande. Husfader, skolbarn och äldre barn böra under fridagen vara inriktade på att klara sig själva i hemmet.

En husmoders fridag skulle alltså familjerna i stort kunna organisera på egen hand, och en dylik fridag som fast institution skulle säkert ha förutsättningar att slå igenom om endast husmödrarna själva, understödda av den allmänna opinionen, ställde bestämda krav härpå.

Bistånd från det allmänna skulle fordras i viss utsträckning för eftersynen av de små barnen.

I en hel del fall kunna familjerna givetvis på egen hand ordna för eftersynen av småbarnen, genom att grannar hjälpa varandra, genom släktingar etc. Vid en sådan anordning inom bostadsområdena såsom främjande av bosättningen av de äldre i närheten av de unga familjerna etc. vilken beröres i kap. 5 skulle denna lösning kunna väsentligt underlättas.

Det allmännas direkta hjälp för ändamålet anser utredningen bör kunna lämnas i olika former. Mödrar med många småbarn och speciellt tung arbetsbörda böra i viss utsträckning kunna erhålla regelbunden hemhjälp enligt vad utredningen föreslår i kapitel 8.

Vidare har utredningen i kap. 5 framlagt förslag om ökad utbredning av barninstitutioner i form av lekplatser med övervakning, barnstugor etc. vilka skola stå till förfogande för att taga hand om småbarnen vid mödrarnas tillfälliga bortovaro. Om familjedagheemsformen vinner utbredning för omhändertagande av barn till förvärvsarbetande mödrar synes med samhällets hjälp även familjedaghem som taga emot barn under en dag i veckan kunna organiseras.

Kurs- och studieverksamhet för de unga mödrarna.

Dessa yttre åtgärder för avlastning av mödrarnas bundenhet äro emellertid icke tillräckliga. Även om mödrarna på dessa vägar erhålla mera fritid från sitt arbete, även om idén med den ordinarie fridagen för de hemarbetande kan slå igenom, kan man icke räkna med att kvinnorna utan vidare hålla kontakter utanför hemmet vid liv. Redan nu skulle många av de hemarbetande kvinnorna, även under den tid då de ha småbarn, kunna göra åtskillig tid lös från hemmet men underlåta detta, därför att de icke finna någon anledning att intressera sig för t. ex. samhällliga och kulturella frågor. Det gäller därför att finna den rätta pedagogiska metoden att ge dem impulser och skapa en kontakt med yttervärlden. Utredningen anser att vägen att åstadkomma en sådan kontakt bör mycket noga studeras. En väg synes vara att från utbildnings- och organisationslivet i större utsträckning än vad nu sker knytes an till de intressen, som ligga kvinnorna nära. För många mödrar är det dominerande intresset barnen och hemmet: barnavårdens olika detaljer: den kroppsliga vården, barnets utvecklingsgång och dess kläder, utrustning, sjukdomar etc. Om mödrarna kunna lockas att disponera något av sin lösgjorda tid för t. ex. en studiecirkel i barnuppfostran, en sömnadskurs eller dylikt har en värdefull vinst gjorts. Från dessa intresseområden som ligga dem närmast skulle man sedan kunna finna vägen för dem över till studieverksamhet på andra områden, deltagande i organisationslivet etc. och ge dem uppslag också till fysiska rekreationsmöjligheter såsom gymnastik, sport, till förkovran i något visst husligt specialfack eller till träning för något annat yrke än det husliga. Utredningen tänker sig att detta skall genomföras så, att t. ex. den kursverksamhet på barnavårdens område, som upplägges av de föreslagna barnkonsulenterna icke skall vara fristående utan knyts ihop med näraliggande ämnesområden så att kursdeltagarna icke släppas efter en genomgången kurs utan ges nya erbjudanden om andra studiemöjligheter. Särskilt vid de familjebyråer som utredningen tänker sig skola inrättas i anslutning till de husliga yrkesskolorna (se kap. 10) böra de unga husmödrarna kunna finna olika former av intresseväckande sysselsättningar.

En verksamhet i denna riktning kan för övrigt bedrivas i många olika former t. ex. i samband med barninstitutionerna, som Stockholms stad i viss mån redan gjort vid sina barnstugor, i direkt samband med yrkesskolorna eller av enskilda organisationer såsom inom de tidigare s. 130 omnämnda fritidshemmen för husmödrar.

Vissa olikheter i fråga om behoven av och möjligheter till fritids- och studieverksamhet av ovan antytt slag torde råda mellan städernas och samhällenas kvinnor och jordbrukarhemmens. Den mest utpräglade isoleringen i hemarbetet ger stadshemmen, medan de unga hustrurna i jordbrukarhemmen genom sin naturliga anknytning till familjens allmänna förvärvsverksamhet i jordbruksarbetet icke på samma sätt som övriga grupper bli inestängda av barnavårdsuppgifterna. Men arbetsbördan för jordbrukarkvinnorna blir i stället så mycket större, och deras sociala isolering förstärkes av att avstånden från

hemmen till de gemensamma samlingspunkterna oftast äro längre. Särskilda ansträngningar böra därför göras för att kunna löstaga dem från det dagliga arbetet och ge dem omväxling och de utblickar de behöver. Deras ledighet och den kurs- och rekreationsverksamhet som anordnas för dem bör därför organiseras med särskild tanke på deras möjligheter t. ex. i form av särskilda studiedagar, studieresor etc.

För närvarande synas emellertid resurserna hos såväl skolor som organisationer vara mycket små att åstadkomma den här antydda intensiva mödrastudieverksamheten, anknuten till ett vitt förgrenat program för att länka in kvinnorna i differentierade intresseområden. Utredningen anser emellertid att konsulentverksamheten på barnavårdens, uppfostrans och hemarbetets områden skulle i samarbete med de frivilliga organisationerna kunna lägga upp det smidiga och varierande studieprogram som här erfordras. Utredningen vill därför starkt understryka vikten av konsulentverksamhetens fullständiga utbyggnad. För att ge riktlinjer för densammans verksamhetsformer vore det önskvärt om snarast möjligt inom några begränsade lokala områden en försöksverksamhet med fullständigt utbyggd konsulentorganisation, sammankopplad med byråer för familjerådgivning, husmodersklubbar etc. enligt utredningens förslag (se kap. 10) och med förstklassiga krafter i ledningen kunde komma till stånd så snart som möjligt.

Om kvinnorna ej under någon period av sitt äktenskap helt släppa sina yttre kontakter förbättras deras möjligheter att, när de senare kunna lösgöra tid för förvärsarbete, finna lämpligt sådant. Om de under den period då barnen växa upp hålla sig i form, kroppsligen och andligen, och odla speciella anlag och intressen, ha de såsom medelålders mycket större förutsättningar att skapa sig en harmonisk tillvaro och göra en nyttig insats.

De medelålders gifta kvinnorna.

Problemet om hur arbetslivet skall anpassas så att det kan nyttiggöra den något äldre gifta kvinnliga arbetskraften upprullas i detta sammanhang i hela sin vidd. Här uppträder behovet av omskolning, liksom när det gäller den tidigare diskuterade grupp av ogifta yrkesarbetande, som önska möjligheter till yrkesbyte och fortbildning. Omskolningsfrågan liksom över huvud taget hela problemkomplexet om nyttiggörandet av den äldre kvinnliga arbetskraften har nyligen upptagits till behandling inom Sveriges Husmodersförningars Riksförbund, som beslutat verkställa en särskild utredning i saken. Om en sådan utredning verkställs inom kvinnornas egna organisationer, bör detta ha den största betydelse. Även inom arbetsmarknadskommissionen har denna fråga tagits upp under de senaste åren i samband med rekryteringskampanjer till arbetslivet. Utredningen vill livligt rekommendera att frågan i fortsättningen ägnas ingående uppmärksamhet.

De gifta yrkesarbetande kvinnorna.

Antalet yrkesarbetande.

I det föregående ha de kvinnors problem diskuterats, som ha sitt huvudsakliga arbetet förlagt till hemmet. Såsom siffrorna visa är det den största gruppen, som lämnar sitt förvärvsarbete vid giftermålet eller i och med första barnets födelse. En mindre, speciellt i de större städerna något växlande del behåller sitt fulla yrkesarbete även efter första barnet. Vid andra barnet bortfalla en del av dessa ytterligare och för varje nytt barn minskas procenten förvärvsarbetande. De på s. 151 citerade gallupsiffrorna innebär att 12 % barnlösa hustrur äro förvärvsarbetande, 9 % ettbarnsmödrar, 5 % i familjer med 2—3 barn och 2 % i familjer med 4 eller flera barn.

I Stockholm, där förvärvsarbetet bland de gifta kvinnorna har större frekvens än på de flesta andra orter i landet, äro siffrorna för barnlösa 70 %, för ettbarnsmödrar 34 % och för mödrar med 2 eller flera barn 25 %. Heltidsarbete ha dock endast 22 % av ettbarnsmödrarna och 15 % av dem med flera barn. Av dem som ha något barn under 7 år ha endast 14 % heltidsarbete.

De yrkesarbetandes arbetsbörd.

Den springande punkten inom familjer där modern har förvärvsarbete är hur barnens eftersyn ordnas under dagen, om detta sker på en barninstitution, genom att lämna bort barnet till annan familj, genom släkting i hemmet eller genom att en arbetskraft anställs. De ekonomiska möjligheterna att ersätta sig själv i hemmet med en kvalificerad arbetskraft som tar hand om hushåll och barn har endast ett fåtal kvinnor med jämförelsevis höga inkomster. Siffrorna över hembiträdenas förekomst inom familjer i olika inkomstklasser som redovisas s. 176 visa detta. Hur barneftersynen praktiskt ordnas inom den kroppsarbetande klassen exemplifieras genom en undersökning, som för befolkningsutredningens räkning verkställdes av d:r B. Söderling rörande gifta textilarbeterskors barnavård.

181 textilarbeterskor med barn under skolåldern ha ordnat barnavården på följande sätt:

Barnet skötes:

a) i hemmet:	
med hemhjälp eller olika skiftledighet för föräldrarna.....	52
b) utom hemmet:	
av far- eller morföräldrar	47
på daghem	59
hos andra släktingar	7
hos vänner, grannar, bekanta	11
på barnhem	3
i fosterhem	2

181

Den hemhjälp som ovan nämnes är med säkerhet en okvalificerad arbetskraft, en helt ung flicka eller dyligt, eller också en släkting som vistas i hemmet.

I de flesta inkomstlägen kan man endast åstadkomma en ersättning för hustruns arbetskraft, när det gäller barneftersynen de timmer hon är frånvarande, det väsentliga hushållsarbetet och skötseln av barnen får göras på fritiden och efter arbetets slut. Omkring 5 timmar om dagen uppskatta kvinnorna själva att deras arbetstid i allmänhet förlänges genom hemarbetet enligt svaren i enkäten om efterkrigsproblemen. Därvid är att märka, att de flesta som här svarat icke torde ha småbarn.

I flertalet fall bedöma de förvärvsarbetande husmödrarna med heltidsarbete sin arbetsbörda som för stor och förklara sig hellre vilja vara hemma. I den ovannämnda gallupundersökningen ställdes följande fråga till de förvärvsarbetande gifta kvinnorna: Är det främst behovet av inkomsterna som gör att Ni har ett förvärvsarbete eller föredrar Ni även eljest förvärvsarbete framför hemarbete? 88 % svarade att det främst var behovet av inkomsterna som gjorde att de inte ägnade sig helt åt hemmet. Endast 12 % sade sig ha så stort intresse av sitt arbete att de skulle behålla det även om de inte behövde taga hänsyn till inkomsten. Dessa 12 % utgjorde 3 % av samtliga gifta kvinnor.

Resultatet av ovan citerade gallupenkät får givetvis icke ges någon större räckvidd, eftersom det förhållandet att man säger sig arbeta för inkomstens skull icke behöver tyda på att man anser sina aktuella arbetsförhållanden otillfredsställande. Men även andra undersökningar visa i denna riktning: av de förvärvsarbetande kvinnorna i Stockholm förklarade 57 % att de helst ville vara hemma. Något material som visar på en tillfredsställande generell lösning av problemet förvärvsarbetande mor i heltidsarbete utanför hemmet inom de kroppsarbetande klasserna finnes icke. I enstaka individuella fall vittna kvinnorna ur arbetarklassen om att det lyckats dem att förena heltidsarbete och skötsel av hem och flera barn med gott ekonomiskt resultat och så att varken de själva eller barn och hem blivit lidande. Speciellt god hälsa, hjälp från anhöriga i hemmet, speciellt aktiv medverkan av fadern vid skötseln av barnen och andra dylika faktorer ha ofta medverkat till det positiva resultatet. Men dessa fall utgöra dock undantag. Den stora mängden av vittnesbörd tala om ihållande slit och släp, trötthet och instängdhet för kvinnorna och svåra problem med eftersynen av barnen och med familjevården över huvud taget. I sin ovannämnda undersökning rörande textilarbeterskorna framlägger d:r Söderling synpunkter på denna sak som utredningen finner i hög grad beaktansvärda. Han skriver bland annat:

»Vi ha ett starkt intryck av att barn från sådana familjer, där bägge föräldrarna arbeta, inte få tillfredsställande rotfäste. Redan som små, späda bli de anstaltsbarn eller hänvisade till främmande människor. De blir nummer på en barnkrubba. I skolåldern ha de efter det dagliga skolarbetet ofta ingen som tar hand om dem förrän modern eller fadern kommer hem vid 17—18-tiden. De driva därför på gatorna och bilda ligor, där de skräpigaste elementen ofta ta överhand. Föräldrarna äro vid sin hemkomst mer eller mindre uttröttade och måste för att orka med nästa dag så att säga »rationalisera» uppfostringsproblemet. Man köper barnets tystnad, lydnad o. s. v. med godsaker, biopengar och dylikt eller också ryter man förbud och order. Barnen bli tidigt ofta typiska bråkdelsbarn: daghems-

personalen, mormor eller grannen sköter dem, men föräldrarna äger dem. Men de som äger dem anse sig icke ha annat än mycket begränsat ansvar för dem. Det är beklämmande att ta upp en vanlig sjukhusanamnes i sådana fall. Frågorna om sjukdomssymptomen, uppfödning, skyddsläkemedel etc. kunna varken besvaras fullständigt av de anhöriga eller vårdarinnorna, därför att ingen haft hand om barnet fullständigt. Ofta svaras: »det vet jag inte för han eller hon är på krubban». Vad som händer på krubban har man inte tänkt på att ta del av. Välkänt är för varje barnsjukhusläkare bekymren om placering av ett sjukt barn där föräldrarna arbeta. Barnsjukvården försvåras orimligt under bördan och ansvaret att först omhändertaga sjuka barn och sedan omedelbart efter sjukhusvistelsen låta dem återgå till grannfrun, barnkrubban m. m. för fortsatt vård. På Borås lasarett ha vi ibland upp till 30 % av våra ur många synpunkter dyrbara platser belagda med fall av blandtypen medicinsk åkomma plus causa socialis. Barnen äro ofta för sjuka för att kunna vårdas hur som helst, för infektiösa för daghem utan isoleringsresurser men ofta för obetydligt sjuka för en dyrbar lasarettssäng».

De förhållanden som ovan diskuterats gäller den grupp förvärvsarbetande kvinnor vars kontanta lön av sitt arbete är så låg, att den icke räcker för att ersätta dem i hemmet med en arbetskraft. Det måste påpekas, att den större delen av de förvärvsarbetande kvinnorna tillhöra denna grupp. Hembiträdenas löner, även de föga kvalificerade, ligga för närvarande på ungefär samma nivå som det kvalificerade industriarbetet eller det mindre kvalificerade kontorsarbetet.

De gifta kvinnorna inom den större delen av yrkeslivet ha alltså icke möjlighet att få en arbetskraft i hemmet som ansvarar för eftersynen av barnen och för utförande av de nödvändiga sysslorna. Eftersom såväl barnens direkta vård som hemarbetet blir av betydande omfattning i en normal familj, är den väg som den större delen av kvinnorna väljer, nämligen att sluta sitt förvärvsarbete i samband med barnafödandet, naturlig.

Kvinnor med mera kvalificerat arbete, främst de med högre utbildning, men även många med ledande befattningar inom hantverk, affärsliv, administration, sjukvård, socialvård etc. ha vissa ekonomiska möjligheter att skaffa en arbetskraft i hemmet som ersättning för sin egen. Men de få sätta till sin fritid för göromål i hemmet, och deras svårigheter bero bland annat på bristen på huslig arbetskraft. Dessa förhållanden gör, att även kvinnor inom välbetalda yrken ofta slutar sitt arbete vid giftermålet. Eftersom deras män i allmänhet tillhöra samma socialklass som de själva och arbeta inom yrken som ge jämförelsevis goda inkomster har familjen ofta möjlighet att uppehålla en hygglig levnadsstandard trots bortfallet av hustruns kontantinkomst.

Arbetsmarknadssynpunkten på den gifta kvinnliga arbetskraften.

Ovan har frågan om de gifta kvinnornas kvarstannande i arbetet diskuterats ur deras egen och deras familjers synpunkt. Även arbetsmarknadsmässiga synpunkter böra emellertid anläggas på detta problem.

Genom ett flertal utredningar har ådagalagts, att den låga nativiteten i Sverige under 1920-talet har åstadkommit en stagnation i tillgången på arbetskraft i de produktiva åldrarna. Därtill kommer, att proportionen mellan yngre och äldre arbetskraft håller på att förskjutas så att de högre åldrarna

komma att dominera. Vid en fortsatt expansion av vårt näringsliv kommer därför en stark efterfrågan på arbetskraft i de yngre åldrarna att göra sig gällande. När det gäller att få fram reserver av arbetskraft ställes bland annat frågan om möjligheterna att få till stånd ett ökat deltagande i yrkeslivet från de gifta kvinnornas sida.

I diskussionen om de olika synpunkter som äro att lägga på denna fråga vill utredningen till en början understryka, att den grundläggande principen måste vara att ge individerna frihet att själva välja sin arbetsplats och ordna sina personliga förhållanden. Såsom tidigare i flera sammanhang påpekats äro de individuella förhållandena så varierande, att det är svårt att utifrån generella bedömningsnormer avgöra vilken organisation av hushållet som är ekonomiskt mest lönande för en familj eller vad som ur andra synpunkter är förmånligast för de olika familjemedlemmarna. Samtidigt som man således bestämt avvisar tanken på några former av förbud eller tvång vill utredningen understryka, att många åtgärder som vidtagas på det socialpolitiska området eller i arbetsmarknadsreglerande syfte dock kunna indirekt bidra till att leda utvecklingen i en viss riktning. Det är därför önskvärt att en genomtänkt uppfattning om den kvinnliga arbetskraftens bästa användning utformas som bakgrund för hela samhällets politik på detta område.

Utredningen anser sig genom sina undersökningar ha ådagalagt, att en normal familj med några småbarn behöver för att uppehålla en godtagbar standard en arbetskraft, husmodern eller ersättare för henne, till sitt förfogande för hushållets skötsel. De familjer med flera småbarn inom de lägre inkomstgrupperna, där hustrun av ekonomiska skäl arbetar i heltidsarbete utanför hemmet, och där det är uteslutet att någon del av inkomsten kan disponeras för avlönande av en kvalificerad hemhjälp, få ställa lägre anspråk på barnens och hemmets vård än de bättre situerade, där man har råd att hustrun arbetar hemma. Utredningen anser att ett av de viktigaste elementen i en högre levnadsstandard för vissa eftersatta grupper är att de skola ha råd att disponera hustruns arbetskraft för hemmets räkning.

I diskussionen om den framtida utvecklingen har ibland hävdats att en allmän förkortning av arbetstiden så småningom är att vänta och att därmed kvinnornas möjlighet att förena skötseln av hemmet med ett förvärvsarbete skulle betydligt öka. Såvitt utredningen kan bedöma äro utsikterna till en så kraftig arbetstidsförkortning, att någon genomgripande förändring av förhållandena kan tänkas, icke aktuella.

Det första steget mot en generell arbetstidsförkortning synes för övrigt komma att bli införande av 5-dagarsvecka, vilken givetvis skulle ge de förvärvsarbetande mödrarna lättnad i arbetsbördan men icke lösa problemet om barnens vård och hemarbetet under arbetsdagarna.

I vissa fall hänvisar man också till att hushållsarbetet kunde förändra karaktär om männen i större utsträckning delade arbetet med hustrun. Utredningen anser, att det givetvis är mycket önskvärt att männen mer än de göra ägna sig åt hemmet. Men det bör dock hållas i minnet, att det är ett

verkligt arbete att utföra de husliga sysslorna i ett hem med några barn. Männen äro ofta uttröttade efter en dag av hårt förvärvsarbete, och det förefaller därför naturligt, att de skulle reagera emot att deras arbetsdag regelmässigt skulle ökas ut med några timmars hushållsarbete. Det måste bli en standardsänkning, om en framtida hushållsorganisation skulle baseras på att männen på detta sätt finge arbetsdagen förlängd. När de amerikanska männens ivriga deltagande i hushållsarbetet ofta framhålles som exempel, är det att observera, att det i allmänhet gäller familjer som har husmoderns arbetskraft helt avdelad för skötseln av hemmet, och där därför de plikter som återstå för familjefadern på kvällen omöjligt kan vara särskilt omfattande. Dessa synpunkter inverkar naturligtvis inte på det förhållandet, att om en familj kommit överens om att båda makarna skola ha förvärvsarbete och man inte har råd att anlita någon hemhjälp, det måste betraktas som rättvist att makarna dela det husliga arbetet.

Ur arbetsmarknadssynpunkt innebär ovanstående resonemang att utredningen anser, att man icke har att räkna med, att de gifta kvinnorna med småbarn i ökad utsträckning skola komma att stå till förfogande för arbete i industrien och liknande uppgifter. Om familjerna, i och med att levnadsstandarden inom samhället stiger, få sin ekonomi förbättrad och större trygghet för framtiden, komma säkerligen hustrurna inom arbetarklassen att i större utsträckning än för närvarande sluta sina anställningar i samband med barnafödandet.

Samhällets åtgärder böra inriktas på att ge dem stöd vid denna övergång, intressera dem för att inhämta kunskaper på det husliga området och överhuvudtaget ordna sin tillvaro så harmoniskt som möjligt. Barnbidragen böra, särskilt om de, som utredningen förutsätter, successivt kunna höjas, ge den ekonomiska trygghet som är önskvärd för att kvinnorna skall avstå från sin kontantinkomst. Utredningen vill i detta sammanhang framhålla, att när barnbidragen genomförts, och de hemarbetande kvinnorna genom dem vant sig att disponera över ett kontantbelopp, torde kvinnornas intresse för att söka sig ut på arbetsmarknaden, när barnavårdsuppgifterna upphöra och barnbidragen dragas in, komma att öka.

Gentemot invändningen att bristen på arbetskraft kommer att öka om mödrar i ökad utsträckning ägna sig åt skötseln av sina barn och att en dylik brist innebär en stagnation av näringslivet och ett hinder för fortsatt välståndshöjning, vill utredningen framhålla att arbetskraftsreserver i första hand böra uppletas bland dem som icke ha vård om yngre barn såsom bland de medelålders kvinnorna. Utredningen anser att många åtgärder kunna vidtagas för att aktivisera denna arbetskraft. I detta sammanhang finnas anledning att framhålla, att den grupp det här gäller, mödrar med flera minderåriga barn, dock icke är så stor i förhållande till hela antalet arbetande i samhället. År 1945 uppskattades antalet familjer med 2 eller flera barn under 15 år till 357 000, därav 200 000 i tätorterna och 157 000 på egentlig landsbygd.

Även om bristen på arbetskraft fortsätter att göra sig kännbar trots de åt-

gärder som kunna vidtagas för dess hävande, anser utredningen ändå icke, att från samhällets sida någon press skall övas på de unga mödrarna, att de skola åtaga sig en dubbel arbetsbörda. Det är bättre att vår varuförsörjning på något område försämras än att barnens vård, mot familjernas innersta önskingar, eftersättes och kvinnorna nötas ut.

Kvinnor med kvalificerad utbildning.

Ovan anförda synpunkter gälla de kvinnor, vilkas förtjänster av yrkesarbete äro sådana att de icke kunna tänka på att ersätta sig själva i hemmet med annan arbetskraft. När det gäller dem i kvalificerade yrken blir resonemanget något annorlunda. Samhället och även de själva har investerat ett betydande kapital i deras utbildning och det är på grund av trängseln på utbildningsanstalterna svårt att utbilda ett tillräckligt antal.

En stor del av de arbeten som en hemarbetande kvinna har att utföra ha ju karaktären av ett kvalificerat hantverk, kombinerat med vissa organisationsuppgifter. För att en god skicklighet i husligt arbete skall uppnås behövs enligt utredningens tidigare beräkningar ett halvt à ett års utbildning samt några års praktiktid. När de kvinnor som komma från de stora kvinnliga arbetsområdena, industri-, affärs- och kontorsyrkena, vid giftermålet övergå till husligt arbete innebär detta, att de byta ut sitt begynnelseyrke mot ett annat som i fråga om krav på specialiserade kunskaper ligger på någorlunda samma nivå som det första yrket. Men när en kvinna med kvalificerad utbildning t. ex. en lärarinna med magisterexamen övergår till hemarbetet, innebär detta att hon övergår från ett specialarbete för vilket hon har tränat sig i cirka 10 år (om gymnasie- och universitetsstudier sammanräknas) och för vilket hon lyfter en lön beräknad i proportion till utbildningstiden, till ett mindre kvalificerat och lägre avlönat arbete. I många individuella fall kan en dylik övergång ge full personlig tillfredsställelse på grund av den speciella karaktären hos arbetet inom och för den egna familjen. Men ofta befinna sig dock dessa kvinnor i en för dem personligen icke fullt tillfredsställande situation med sina dagar upptagna av manuella arbetsuppgifter, som de kanske inte är särskilt skickliga i, och som betala sig mycket sämre än det arbete de ursprungligen intresserat sig för och utbildat sig för. Ur samhällets synpunkt innebär i varje fall denna användning av deras arbetskraft ett slöseri.

Detta förhållande gäller inte bara kvinnor med akademisk utbildning utan över huvud taget dem som uppodlat ett specialområde eller nått en framskjuten ställning inom sitt yrke. En socialarbetare eller en ledare för ett affärsföretag t. ex., som har vant sig vid att lösa komplicerade organisationsproblem och att ha ansvaret för många andra människors angelägenheter har skaffat sig många värdefulla kunskaper som bli outnyttjade, när hon endast ägnar sig åt den egna familjen.

Som sammanfattande omdöme när det gäller den kvalificerade kvinnliga arbetskraften vill utredningen framhålla, att det måste vara ett bestämt intresse för samhället, att de som önska skaffa sig en ersättare i hemmet och

själva fortsätta med sitt förvärvsarbete få möjlighet att göra detta. Det är där- för önskvärt att samhället genom organisatoriska åtgärder i största möjliga utsträckning medverkar till lösningen av hemhjälpfrågan för denna grupp.

I det föregående har i resonemanget dragits en gräns mellan kvinnor med kvalificerad utbildning, för vilka det lönar sig att ersätta sin arbetskraft i hemmet med en annan, och kvinnor för vilka detta icke är ekonomiskt möjligt. Utredningen vill emellertid starkt betona att i verkligheten denna gräns är mycket flytande, och bedömningen av frågan måste göras individuellt med hänsyn till ett mycket stort antal faktorer, som gälla yrkesarbetets karaktär, kvinnornas anlag och intressen, förhållandena inom familjen etc. För en familj med endast ett barn måste det t. ex. ofta icke bli fråga om att en yrkes- arbetande mor behöver en full arbetskraft för att ersätta sig i hemmet utan barnens eftersyn kan ordnas rationellast vid ett daghem. Dylika böra finnas tillgängliga för denna grupp, men utredningen är angelägen att framhålla att den speciella form av hemhjälp som daghemmen äro icke bör subventio- neras i högre grad än andra hemhjälpformer.

Sammanfattning.

Sammanfattningsvis vill utredningen framföra följande synpunkter på kvinnorna i yrkeslivet.

1. De helt unga ogifta kvinnorna böra uppmuntras att företaga ett mer differentierat yrkesval och skaffa sig en bättre yrkesutbildning.

2. De något äldre ogifta kvinnorna böra erhålla uppmuntran och hjälp om de önska vidareutbilda sig eller övergå till annat yrke.

3. De kvinnor som i samband med barnafödandet lämna sitt yrkesarbete böra på olika sätt erhålla stöd. De böra ges möjligheter till utbildning och förkovran på det husliga området, så att de få en yrkesmässig inställning till hushållsarbetet. Särskilda åtgärder böra vidtagas för att de skola ha möjlig- heter att under de år då barnen äro små uppehålla kontakter utanför hemmet och odla personliga intressen liksom att vidmakthålla eller förvärva kunnighet i en annan yrkesspecialitet än den husliga.

4. De kvinnor som önska behålla sitt arbete även efter barnafödandet böra ges möjligheter härtill. Rationaliseringsåtgärder på hemarbetets område äro mycket betydelsefulla för just denna grupp. Institutioner för omhänder- tagande av barnen för daghemsvård böra finnas, men kostnaden för den del av vården som överstiger kostnaden för den pedagogiskt motiverade lekskole- vistelsen böra bäras av föräldrarna. Särskilda åtgärder böra vidtagas på hem- hjälpsområdet för att tillfredsställa de yrkesarbetande mödrarnas efterfrågan på kvalificerad huslig arbetskraft.

5. Kvinnor som vid giftermålet slutat sitt yrkesarbete men önska komma ut i förvärvslivet vid senare år böra erhålla hjälp till utbildning eller fort- bildning och speciell uppmärksamhet bör ägnas deras problem vid sökande efter anställning.

DEN ANSTÄLLDA ARBETSKRAFTEN I HEMMEN.

Förekomsten av och efterfrågan på hemhjälp inom olika hushållstyper.

Utredningen har i föregående kapitel huvudsakligen uppehållit sig vid den arbetskraft för hemarbetet som utgöres av husmodern. Utredningen skall nu behandla de fall då husmoderns arbetskraft kompletteras av eller ersättes med annan arbetskraft, andra familjemedlemmar, hemvårdarinna, anställd arbetskraft etc.

Av de redogörelser som lämnats i tidigare kapitel framgår att arbetets omfattning är mycket olika i olika hushåll. I hushåll, där man har småbarn, eller som äro sammankopplade med jordbruk blir arbetet mycket omfattande; i småhushåll med endast vuxna familjemedlemmar kan det vara av tämligen ringa omfattning. Hushåll med primitiv utrustning ge betydligt mera arbete än de fullt modernt utrustade. För att uppnå en tillfredsställande arbetskraftsbalans inom hemmen vore det rimligt om i de mest arbetsbelastade hushållen husmoderns arbetskraft kunde kompletteras med annan. Mödrar med flera småbarn att sköta om skulle i allmänhet vara i behov av en viss hjälp. En stor del av jordbrukarhushållens husmödrar ha uppenbarligen en så pass lång och slitsam arbetsdag, att det vore rimligt om de kunde avlasta en viss del av sin arbetsbörd på en medhjälpare. Som alldeles särskilt tyngande framstår arbetsbördan för de husmödrar i jordbrukarhem som förutom det löpande hushållsarbetet äro bundna av skötseln av småbarn och av arbetet med ladugård och smådjur. En annan grupp hushåll, där det vore rimligt att husmoderns arbetskraft kompletterades av annan är de, där husmodern är heltidssysselsatt med arbete i förvärvslivet och endast har den tid som av andra arbetande betraktas såsom fritid att ägna åt arbetet i hemmet.

Den arbetskraft som, utöver husmödrarnas, står till förfogande för husligt arbete är emellertid i verkligheten i stort sett icke fördelad bland hemmen på ett sådant sätt att den bidrager till att utjämna den ojämnas arbetskraftsbalansen.

För det första kan det konstateras, att det endast är en mycket liten procent av hemmen som överhuvudtaget ha tillgång till någon arbetskraft utöver husmödrarnas. Enligt 1936 års folkräkning skulle antalet flerpersonshushåll i landet vara i runt tal 1 500 000 och antalet »hushållstjänare» i runt tal 137 000. Detta innebär att anställd huslig arbetskraft skulle finnas endast i 9 hushåll av 100 (tab. 23).

Tab. 23. Egentliga matlagshushåll fördelade efter hushållstyp samt antalet hushållsmedlemmar och antalet hushållstjänare enligt 1936 års partiella folkräkning.

Huvudtyp av hushåll	Redovisat antal			Efter uppmultiplicering			Hushålls-tjänare på 100 hushåll
	Hushåll	Hushålls-medlemmar	Därav hushålls-tjänare	Antal hushåll	Antal hushålls-medlemmar	Därav hushålls-tjänare	
Enpersonshushåll ..	49 078	49 078	—	237 292	237 292	—	—
Flerpersonshushåll där föreståndaren är:							
Gift man med hustru	240 666	966 283	13 437	1 163 620	4 671 978	64 968	5·6
Ensam man med barn	13 174	48 756	3 934	63 696	235 735	19 021	29·9
» kvinna med barn	23 817	78 614	1 174	115 155	380 785	5 676	4·9
Ensam man utan barn	22 157	63 334	7 773	111 964	306 220	37 582	35·1
» kvinna utan barn	12 395	30 886	1 971	59 930	149 334	9 530	15·9
Egentliga matlags-hushåll, i allt	361 287	1 236 951	28 289	1 751 657	5 981 344	136 777	7·8

Ser man närmare på arbetskraftens fördelning på olika typer av hushåll finner man att de egentliga familjehushållen ha en ännu lägre siffra för huslig arbetskraft. Inom de hushåll som bestå av gifta par redovisas endast 5,6 hushållstjänare på 100 hushåll. Enligt en specialundersökning, omfattande cirka 5 % av befolkningen, som befolkningsutredningen låtit göra på grundval av 1940 års folkräkningsmaterial skulle den senare siffran ha sjunkit från 1936 till 1940 så att vi vid detta tillfälle endast hade 3,7 hembiträden per 100 hushåll. Vad som här räknas till huslig arbetskraft är dock endast heltidsanställd sådan som har sin bostad hos arbetsgivaren, varför siffran blir högre om sådan arbetskraft medräknas som går till och från och som endast arbetar en del av dagen. I en Gallupundersökning 1943 belystes även frågan om den hemhjälp som går till och från, som anlitas för arbete vissa dagar etc. genom att husmödrarna tillfrågades: Sköter Ni hushållsarbetet ensam eller har Ni hjälp minst två gånger i veckan. Resultatet blev:

	Husmödrar %
Husmodern sköter hemmet ensam	83
Med hjälp av dotter eller annan familjemedlem	8
Med hembiträde	9

En mera differentierad bild av den husliga arbetskraftens förekomst ges, om hushållen fördelas i yrkes- och socialgrupper; se tabell 24. Tabellen visar, att om man bortser från de ensamma männen, vilka utgöra ett specialpro-

Tab. 24. Egentliga matlagshushåll bestående av minst två personer, fördelade efter socialgrupper med angivande av antalet hushållstjänare år 1936.

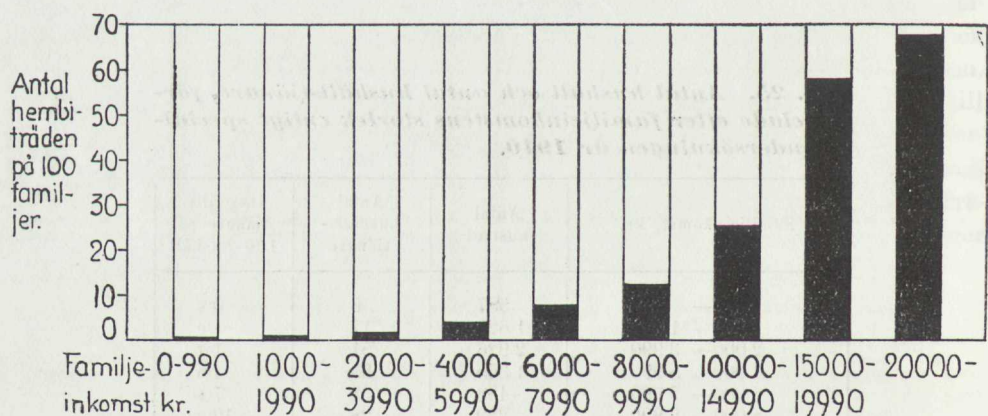
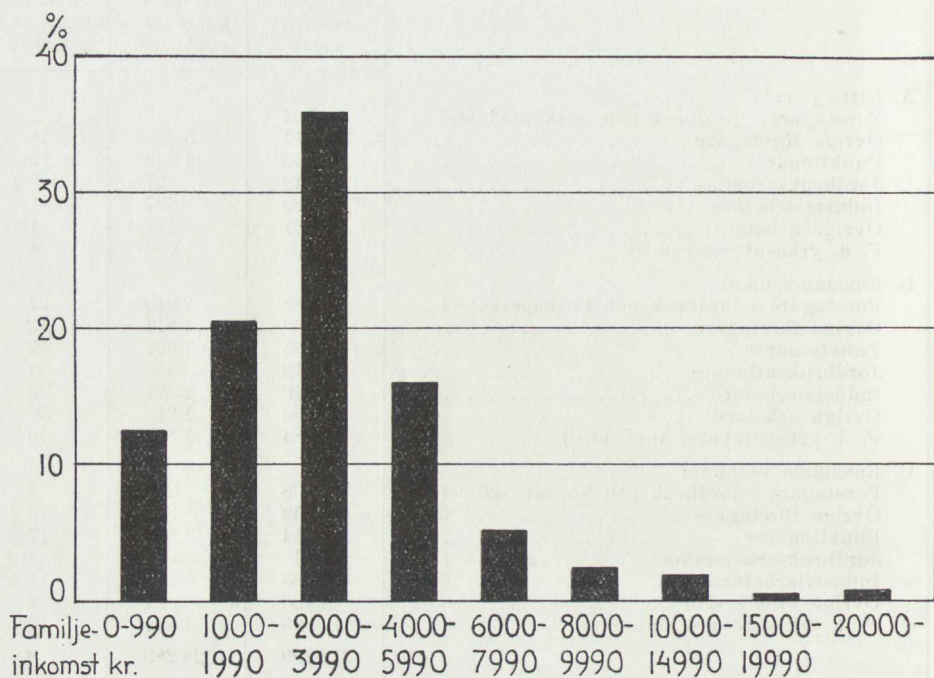
	Antal hushåll (redovisat antal)	Hushålls- tjänare (redo- visat antal)	Hushålls- tjänare på 100 hushåll
A. Gifta par:			
Företagare i jordbruk och boskapsskötsel	52 904	987	2
Övriga företagare	31 014	5 650	18
Funktionärer	24 843	4 639	19
Jordbruksarbetare	10 649	27	0·2
Industriarbetare	68 922	627	1
Övriga arbetare	33 931	477	1
F. d. yrkesutövare m. fl.	18 403	1 030	6
B. Ensamma män:			
Företagare i jordbruk och boskapsskötsel	10 888	2 910	27
Övriga företagare	4 039	1 814	45
Funktionärer	2 195	1 027	47
Jordbruksarbetare	1 519	489	32
Industriarbetare	7 970	2 391	30
Övriga arbetare	4 036	1 210	30
F. d. yrkesutövare, änkl. m. fl.	4 684	1 866	40
C. Ensamma kvinnor:			
Företagare i jordbruk och boskapsskötsel	5 138	200	4
Övriga företagare	5 559	858	15
Funktionärer	2 954	509	17
Jordbruksarbeterskor	445	—	—
Industriarbeterskor	3 263	30	1
Övriga arbeterskor	4 190	87	2
F. d. yrkesutövare, änkor m. fl.	14 663	1 461	10
I allt	312 209	28 289	9

Tab. 25. Antal hushåll och antal hushållstjänare, fördelade efter familjeinkomstens storlek enligt specialundersökningen år 1940.

Familjeinkomst, kr.	Antal hushåll	Antal hushålls- tjänare	Hushålls- tjänare på 100 hushåll
0— 990	987	6	0·6
1 000— 1 990	1 626	17	1·0
2 000— 3 990	2 926	51	1·7
4 000— 5 990	1 365	55	4·0
6 000— 7 990	488	38	7·8
8 000— 9 990	229	28	12·2
10 000—14 990	181	46	25·4
15 000—19 990	50	29	58·0
20 000—	74	50	67·6
I allt	7 926	1 320	4·0

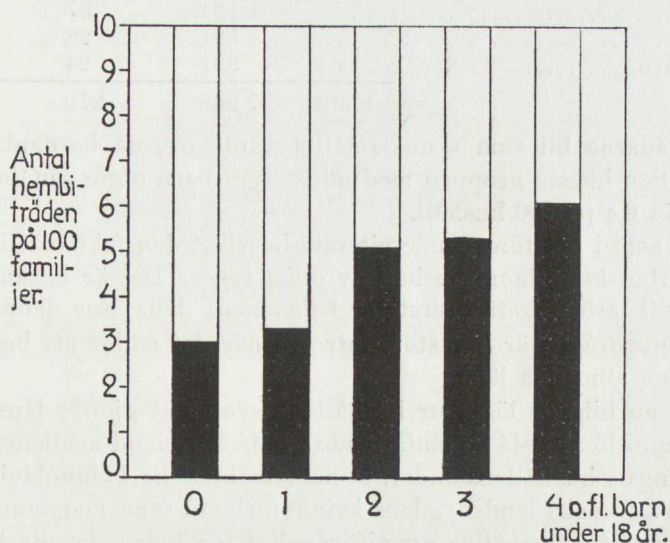
¹ Av de i specialundersökningen ingående 355 hushållstjänarna ha här ej medtagits 35, arbetande hos hushåll där huvudpersonen är ogift utan barn men lever tillsammans med äldre föräldrar.

Familjerna procentuellt fördelade efter inkomst (övre diagrammet) samt antalet hos arbetsgivaren boende hembiträden på 100 familjer inom olika inkomstgrupper (undre diagrammet) enligt specialundersökningen år 1940.

blem, är den husliga arbetskraften ojämförligt vanligast inom grupperna »Övriga företagare» och »Funktionärer», medan det däremot endast mycket sällan förekommer, att hushållstjänare finnes inom övriga kategorier. Detta är givetvis ingenting överraskande; i själva verket torde man beträffande flertalet fall då hushållstjänare redovisats bland gifta par och ensamma

Antalet hos arbetsgivaren boende hembiträden på 100 familjer med olika antal barn enligt specialundersökningen år 1940.

kvinnor inom grupperna »Jordbruksarbetare», »Industriarbetare» och »Övriga arbetare», kunna påstå att vederbörandes yrkesgrupp blivit felaktigt angiven.

Vissa ytterligare upplysningar om förekomsten av hushållstjänare inom olika grupper av familjer kunna erhållas med hjälp av siffror från den förut omtalade specialundersökningen i anslutning till 1940 års folkräkning. Däri redovisas nämligen förekomsten av hushållstjänare inom familjer med olika inkomst och inom familjer med olika barnantal.

Antalet hushållstjänare inom familjer med olika inkomst enligt nyssnämnda undersökning belyses av tabell 25.

Tabellen, vilken även legat till grund för de båda diagrammen på s. 176, utvisar huru obetydligt antalet hushållstjänare är inom de lägre inkomstgrupperna, vilka innesluta den övervägande delen av hushållen. Först över 10 000 kronors inkomst börja hushållstjänare bli vanligare. Medan endast 3,2 % av hushållen ha en inkomst överstigande 10 000 kronor, så tillhöra 39 % av hushållstjänarna dessa hushåll. I fråga om ett stort antal av de fall, då hushållstjänare förekomma vid lägre inkomst, torde man för övrigt kunna antaga, att den taxering, varpå inkomststoppgifterna bygga, icke ger en full uppfattning om de ifrågavarande hushållens inkomst, åtminstone på längre sikt.

Hushållstjänarnas förekomst inom bestående äktenskap med olika barnantal framgår av följande tablå samt av ovanstående, på tablåns siffror grundade diagram.

Bestående äktenskap med	Antal hushåll	Antal hushålls- tjänare	Hushålls- tjänare på 100 hushåll
0 barn.....	3 068	91	3·0
1 »	2 128	70	3·3
2 »	1 124	57	5·1
3 »	531	28	5·8
4 och flera barn	397	24	6·0
	I allt	7 248	270
			3·7

Hushållstjänarna bli som synes relativt vanligare, då barnantalet stiger, men ej ens i den högsta gruppen med minst fyra barn utgör antalet hushållstjänare mer än 6,0 på 100 hushåll.

De siffror som i det föregående citerats ha visat den faktiska förekomsten av anställd arbetskraft inom hushåll av olika typer. Det är bekant att efterfrågan på dylik arbetskraft överstiger tillgången. Hur stor denna icke tillfredsställda efterfrågan är har stort intresse när det gäller att bedöma hembiträdesfrågans allmänna läge.

För att få en bild av läget ur hushållens synpunkt gjorde Husmödrarnas samarbetskommitté år 1944 en omfattande rundfråga bland medlemmar av husmodersföreningar, hushållsnämnder, socialdemokratiska kvinnoklubbar, lokalavdelningar av svenska landsbygdens kvinnoförbund samt kooperativa kvinnogillan. Vid rundfrågan erhållna uppgifter enligt för ändamålet utarbetat frågeformulär ha bearbetats inom Aktiv hushållning.

Undersökningsmaterialet representerar på visst sätt ett ensidigt urval av uppgiftslämnare därigenom, att de organiserade husmödrar, till vilka man vänt sig i enquéten, i allmänhet kunna anses vara mera inställda på hemarbetets rationalisering och mera upplysta i hemarbetsfrågor än övriga husmödrar. Vidare har materialets sammansättning självfallet bestämts av förekomsten på olika orter av sådana organisationer, som anlitas för uppgifternas insamlande, samt av det intresse och de möjligheter att medverka härtill, som vederbörande organisationer och deras medlemmar ha haft.

Av de sammanlagt 2 577 uppgifter, som undersökningen omfattar, kommo 1 780 (69 %) från landsbygden och 617 (24 %) från städer och köpingar samt 180 (7 %) från ej angiven kommun. Jämfört med folkmängdens faktiska fördelning mellan landsbygd och städer är sålunda landsbygden betydligt starkare representerad i undersökningsmaterialet än stadssamhällena. Detta förhållande behöver dock icke tillmätas någon större vikt i en undersökning av förevarande slag. Då emellertid bland stadsuppgifterna sammanlagt endast ett hundratal härröra från Stockholm och Göteborg med omgivningar samt Malmö, kan undersökningen däremot inte anses ge ett representativt uttryck för förhållandena i de större städerna.

Ehuru antalet uppgiftslämnare varierade starkt mellan olika län, kunde var och en av de särskilda landsdelarna anses vara någolunda tillfredsställande representerad. Västra Sverige var talrikast företrätt i materialet på grund av att från Hallands län, huvudsakligen genom hushållsnämndernas försorg, över 400 uppgifter lämnats, varjämte från bland annat Älvsborgs län ett jämförelsevis stort antal uppgifter inkommit.

De i undersökningen ingående hushållens fördelning efter användningen av olika slag av lejd arbetskraft redovisas i tab. 26.

I denna och andra sammanställningar använd uppdelning av de redovisade hushållen på socialgrupper har skett efter mannens yrke. Uppdelningen har särskilt intresse i fråga om grupperna industriarbetare, jordbrukare samt jordbruks-

Tab. 26. Hushållens fördelning efter olika slag av lejd arbetskraft.

Socialgrupper m. m.	Hela antalet redovisade hushåll	Därav hushåll (i %) som sköttes			
		utan lejd arbetskraft av något slag	med förutom husmodern nedanstående slag av lejd arbetskraft		
			enbart tillfällig hjälp	enbart hjälp viss tid per vecka	hembiträde m. m.
Företagare, högre tjänstemän m. fl.	172	19.8	26.1	15.7	38.4
Affärsidkare, hantverkare o. dyl.	82	46.2	22.0	13.5	18.3
Anställda och liknande	214	60.3	21.5	8.4	9.8
Industriarbetare	499	87.6	9.8	0.4	2.2
Jordbrukare	780	58.6	26.4	1.3	13.8
Jordbruks- och skogsarbetare	333	76.3	20.1	0.3	3.3
Övriga	497	69.8	17.9	4.4	7.9
Samtliga hushåll	2 577	65.8	20.2	3.5	10.5
Därav:					
a) hushåll bestående av					
1—2 personer	313	73.5	18.5	6.4	1.6
3—5 ”	1 671	68.4	19.7	3.4	8.5
6 eller flera personer	523	53.5	22.4	2.1	22.0
ej angivet antal personer	70	61.4	22.9	4.3	11.4
b) hushåll där husmodern					
hade förvärvsarbete hela dagen	76	36.8	13.2	13.2	36.8
” ” del av dagen	28	71.5	14.3	7.1	7.1
ej hade förvärvsarbete	2 473	66.6	20.5	3.2	9.7

och skogsarbetare, vilka vardera äro jämförelsevis talrikt representerade. Beträffande gruppen industriarbetare bör emellertid ihågkommas, att denna till följd av vad förut anförts om materialets fördelning på olika ortstyper endast omfattar enstaka arbetarhushåll i de större städerna och därför icke kan utan vidare förut sättas vara representativ för arbetarhushållen i allmänhet. Av samma anledning torde grupperna företagare m. fl., affärsidkare och dylikt samt anställda vara än mindre representativa. Gruppen »övriga hushåll» omfattar dels ett mindre antal hushåll som ej kunnat hänföras till någon av de förut nämnda socialgrupperna, dels hushåll, där uppgift saknas om mannens förvärvsarbete.

Tab. 27. Önskemål om arbetskraft för hemmet inom olika socialgrupper.

Socialgrupper	Antal hushåll som uppgivit sig behöva				Samtliga hushåll, som uppgivit sig behöva arbetskraft	
	hembjälp		heltidsanställd arbetskraft		antal	i % av samtliga uppgiftslämnare
	tillfällig	regelbunden	ensamjungfru	andra kategorier		
Företagare, högre tjänstemän m. fl.	29	3	9	4	45	26.1
Affärsidkare, hantverkare o. dyl. ...	11	—	7	—	18	22.0
Anställda och liknande	24	—	7	3	34	15.9
Industriarbetare	50	3	7	2	62	12.4
Jordbrukare	57	10	122	40	229	29.4
Jordbruks- och skogsarbetare	22	4	16	9	51	15.3
Övriga	30	5	13	8	56	11.3
Samtliga	223	25	181	66	495	19.2
(i %)	45.0	5.0	36.6	13.4	100.0	—

Av tabellen framgår, att det övervägande flertalet såväl industriarbetarhushåll som jordbruks- och skogsarbetarhushåll sköttes utan hjälp av lejd arbetskraft av något slag. I de fall, där inom nämnda grupper lejd arbetskraft använts i hushållet, var det merendels fråga om tillfällig hjälp. Även bland jordbrukarfamiljerna saknade betydligt mer än hälften lejd arbetskraft för hushållet, endast 14 % hade fast anställt tjänstefolk. Det var företrädesvis bland bättre situerade samt medelklasshushåll, som heltidsanställd personal samt regelbunden för viss tid per dag eller vecka anställd hemhjälp förekom i någon större utsträckning. Tillfällig hjälp hade däremot tydligen en viss betydelse inom samtliga socialgrupper med undantag för industriarbetarhushållen, som i mycket liten utsträckning anlitate ens dylik hjälp. Inom de olika socialgrupperna var, såsom naturligt är, tjänare eller annan lejd hjälp vanligare inom större hushåll än inom mindre samt ävenledes vanligare inom hushåll, där husmodern hade förvärvsarbete, än inom övriga.

I det använda frågeformuläret efterfrågades även, huruvida vederbörande uppgiftslämnare ansåg sig behöva lejd arbetskraft, som de för närvarande icke hade tillgång till. Frågan besvarades jakande av 495 uppgiftslämnare eller bortåt 20 % av samtliga. En närmare redovisning av hur önskemålen om arbetskraft för hemmet fördelade sig på hushåll inom olika socialgrupper samt vilka slag av arbetskraft, som önskemålen avsågo, meddelas i tab. 27.

Enligt de erhållna svaren skulle arbetskraftsbehoven företrädesvis avse tillfällig hemhjälp. I fråga om industriarbetarna var det för övrigt huvudsakligen sådan tillfällig hemhjälp, som efterfrågades. Den begränsade omfattning, vari regelbunden för viss tid per dag eller per vecka anställd hjälp efterfrågades, kan ifrågasättas åtminstone delvis bero därpå, att materialet icke är representativt för de större städerna, där denna form av hemhjälp torde ha sin största användning. Heltidsanställd personal, ensamjungfru eller andra kategorier, efterfrågades, såsom synes av tabellen, främst av jordbrukarhushållen. Av samtliga redovisade 780 jordbrukarhushåll uttalade sålunda 162 eller 20 % önskemål om arbetskraft av ifrågavarande slag, medan 67 andra husmödrar inom jordbrukargruppen (10 %) önskade tillfällig eller regelbunden hemhjälp.

Bland de uppgiftslämnare, som uppgivit sig behöva lejd arbetskraft och som saknade sådan överhuvudtaget eller ej hade sådan i tillräcklig omfattning, angåvo ungefär hälften, att den önskade arbetskraften ej kunnat anskaffas av ekonomiska skäl. Omkring 40 % angåvo brist på lämplig arbetskraft såsom orsak, under det att de övriga anförde olika andra skäl eller ej besvarade frågan. I fråga om jordbrukarhushållen skulle dock enligt de erhållna svaren orsaken till att den önskade arbetskraften ej kunnat erhållas endast i något över en tredjedel av fallen ha berott på ekonomiska skäl och i över hälften ha betingats av bristen på arbetskraft.

Av de något över 200 familjer, som enligt uppgift haft råd att anställa hjälp för hemmet men ej kunnat anskaffa lämplig sådan, hade 52 sökt arbetskraft genom såväl arbetsförmedlingen som annonsering i pressen, medan 33 enbart hänvänt sig till arbetsförmedlingen och 31 enbart annonserat, i övriga fall hade man endast gjort personliga förfrågningar på orten eller ej angivit om särskilda åtgärder för anskaffande av hjälp vidtagits.

Den ovan refererade undersökningen gäller ju alla hushållstyper fastän landsbygdshushållen dominera. Jordbrukarhushållens arbetskraftsproblem äro emellertid av så speciellt slag att de icke helt komma fram i denna undersökning som gäller den lejda arbetskraften. Såsom framgår av folkräkningens material finnes nämligen vid sidan av husmodern familjemedlemmar som arbeta i hemmen till ett antal som betydligt överstiger de rena hembiträdena. Dessa grupper redovisas i folkräkningen som »medhjälpande familjemedlem-

mar» och »övriga med hemgöromål». Även de som redovisas såsom »kvinnliga jordbruksarbetare» tillhöra samma kategori eftersom de oftast, liksom de flesta av jordbrukets kvinnor, dela sin tid mellan arbete i jordbruk och i hushåll.

Följande antal arbetande inom jordbrukarhushåll redovisas för var och en av dessa grupper enligt 1940 års folkräkning:

Husligt arbetande	43 636
Medhjälpande familjemedlemmar	53 281
Övriga med hemgöromål	99 195
Kvinnliga jordbruksarbetare	6 608

Summa 245 670

Förutom de egentliga hembiträderna finnes alltså inom jordbrukarhemmen ytterligare kvinnlig arbetskraft på över 200 000 personer. I vilken utsträckning denna arbetskraft är heltidssysselsatt är svårt att bedöma; i grupperna »medhjälpande familjemedlemmar» och »övriga med hemgöromål» ingår en betydande del partiell arbetskraft.

För att få en närmare belysning av speciellt jordbrukarhemmens arbetskraftsproblem har på befolkningsutredningens initiativ av arbetsmarknadskommissionen företagits en undersökning av arbetskraftsförhållandena i 12 lands-

Tab. 28. Hushållen inom 12 landskommuner, fördelade med hänsyn till förekomsten av och önskemål rörande huslig arbetskraft.

	Antal hushåll	Därav jordbruks-hushåll	Antal jordbrukshushåll				Antal hemmavarande barn över 15 år i jordbrukarhushåll			Antal ³ kvinnor, som kunna åtaga sig annat arbete
			som ha ¹ heltidsanställt hembitråde	som uppgå sig behöva hembitråde	som behöva ² deltidsanställd kv. arbetskraft	där husmoderns arbetsbörda är för stor	Hela antalet	Därav söner, som deltaga i arbetet	Därav döttrar, som deltaga i arbetet	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
A	146	57	7	9	8	15	38	15	19	7
B	216	93	5	10	16	22	76	23	43	2
C	275	52	7	11	4	11	46	16	16	18
D	99	58	3	6	3	9	30	19	7	—
E	749	326	26	22	12	55	269	114	91	25
F	344	196	16	19	4	33	96	32	32	4
G	138	82	8	21	6	44	87	39	36	3
H	997	327	24	87	72	108	343	121	106	92
I	745	282	12	23	28	93	252	97	94	50
K	528	336	11	30	38	87	288	134	80	7
L	216	162	1	5	7	30	191	85	36	8
M	225	147	1	9	5	16	141	65	50	—
	4 670	2 118	121	252	203	523	1 857	780	610	216

¹ Frågan synes i en del fall ha missuppfattats, så att behov av fast anställd arbetskraft anmälts i hushåll, där redan hembitråde finns.

² Behovet avser i flera fall tillf. arbetskraft endast för jordbruksarbete. Ofta sökes dylik hjälp av ensamstående personer.

³ Frågan har i en del fall troligen missuppfattats, så att kvinnor, som redan helt eller delvis ha förvärvsarbete, uppgivit, att de kunna åtaga sig dylikt.

kommuner i olika delar av landet och så valda att de skulle representera typiska kommuntyper. Arbetsmarknadskommissionen sammanfattar resultatet av undersökningen på följande sätt.

Undersökningen omfattar 4 678 hushåll. Av dessa utgöras 2 118 av jordbruks-hushåll. Som jordbrukshushåll räknas här alla hushåll, som bedriva jordbruk och kreatursskötsel, även om detta sker i kombination med annat arbete, t. ex. fiske, skogsbruk, hantverk eller annat yrkesarbete. Jordbruket är i flertalet dylika fall nödvändigt med tanke på familjens försörjning. De flesta dylika jordbruk torde alltså kunna betecknas som stödjordbruk. De övriga jordbrukshushållen omfatta i mycket stor utsträckning ofullständiga jordbruk mellan 2 och 10 hektar, d. v. s. en ur jordbrukspolitisk synpunkt sett mindre tillfredsställande typ av jordbruk, då dessa jordbruk oftast äro för små för att ge innehavaren annat än en ytterst torftig eller rent av otillräcklig bärgning.

Endast 121 hushåll, eller 6 % av de 2 118 jordbrukshushållen, ha heltidsanställt hembiträde. Ytterligare 252 dylika hushåll anse sig emellertid behöva heltidsanställd kvinnlig arbetskraft. I en del fall synes emellertid frågan, om heltidsanställt hembiträde behövs, ha missuppfattats så tillvida, att behov av fast anställt hembiträde angivits i hushåll, där redan hembiträde finnes. Behovet av heltidsanställd kvinnlig arbetskraft synes emellertid icke vara stort. Sammanlagt skulle högst 373 hushåll av 2 118, d. v. s. 18 %, ha behov av dylik hjälp.

Detta förhållande kan synas egendomligt, särskilt med hänsyn till det ringa antal döttrar över 15 år, som finns i jordbrukarhushållen och deltaga i hemarbetet. Sammanlagt 610 döttrar arbeta inom respektive hem, vilket betyder, att högst 34 % av jordbrukshushållen ha dylik kvinnlig arbetskraft.

Det vill synas, som om här berörda förhållanden stå i samband med de typer av jordbruk, som till stor del ingå i undersökningen, stödjordbruk och ofullständiga jordbruk, vilka, som nämnts, äro rikt representerade i de undersökta kommunerna och vilka icke kunna ge en familj full sysselsättning och bärgning.

Av ekonomiska skäl torde det i flertalet dylika hushåll vara uteslutet, att man skulle kunna avlöna ett fast anställt hembiträde, men man har icke heller råd att behålla barnen hemma för att tillgodogöra sig deras arbetskraft. Visserligen innebo i de 2 118 jordbrukshushållen 1 857 barn över 15 år, men av dessa ha 467 arbete utanför hemmet eller äro oförmögna till arbete.

Beträffande den hjälp som vuxna söner i jordbrukshushåll kunna lämna, framgår, att förhållandena härvidlag te sig något gynnsammare än när det gäller döttrarnas arbetskraft. Skillnaden är emellertid ganska obetydlig. Sammanlagt deltaga 780 söner över 15 år i arbetet i sina hem. Under förutsättning att en son vistas hemma och deltagar i arbetet på gården, så skulle dock endast 37 % av samtliga jordbrukshushåll ha tillgång till dylik hjälp.

I själva verket äro emellertid förhållandena icke ens så gynnsamma, eftersom en del av hushållen har två eller flera vuxna barn hemma, vilket faktum reducerar antalet hushåll med dylik arbetskraft. Trots jordbrukens i många fall ofullständiga karaktär synes dock arbetsbördan för husmödrarna i dessa hem vara för stor. Under förutsättning att i varje hushåll finns en husmor, skulle 25 % av husmödrarna i jordbrukshushållen ha för stor arbetsbörda.

Som redan nämnts, kan emellertid endast 18 % av jordbrukshushållen enligt lämnade uppgifter beräknas ha behov av fast anställt hembiträde. Därjämte ha 203 av jordbrukshushållen anmält, att de behöva tillfällig kvinnlig arbetskraft. Detta behov kan alltså beräknas omfatta cirka 10 % av samtliga jordbrukshushåll. Härvid är emellertid att märka, att behov av tillfällig kvinnlig arbetskraft ofta uppgivits av hushåll, som redan ha eller uppgiva sig behöva fast hembiträde. Det sålunda uppgivna behovet av tillfällig kvinnlig arbetskraft avser även i flertalet fall endast jordbrukshjälp under skördetiden.

Behovet av tillfällig kvinnlig arbetskraft för jordbruket synes ofta täckas genom arbetsbyte med grannar och andra bybor och genom att traktens kvinnor i ganska stor utsträckning åtaga sig dylikt säsongarbete.

Av vad som ovan anförts synes framgå, att den arbetskraft, som står husmödrarna i jordbrukshushållen till buds, icke är tillräcklig. Trots detta uppgiva sig en del unga kvinnor inom jordbrukshushållen kunna åtaga sig annat arbete, vilket torde sammanhånga med redan påtalade speciella förhållanden av ekonomisk art, som äro utmärkande för undersökta hushåll. 216 kunna åtaga sig annat arbete utanför hemmet. Denna jämförelsevis höga siffra, 3 % av samtliga hushåll, om man antar, att det i berörda fall endast skulle röra sig om en arbetsökande kvinna per hushåll, synes emellertid bero på att i undersökningen ingå 2 norrlandskommuner, där hushållen i stor utsträckning tillhöra yrkesarbetare. Dessa båda kommuner redovisa ensamma 142 kvinnor, som kunna åtaga sig annat arbete. I två av de övriga undersökta kommunerna finns ingen enda kvinna, som kan åtaga sig ytterligare annat arbete, utöver det hon redan har, och i flertalet andra kommuner är det ett mycket ringa antal kvinnor, som uppgivits kunna åtaga sig annat arbete.

Allmänna synpunkter på hemhjälsfrågan.

Heltidsanställd arbetskraft.

De redogörelser som i det föregående givits rörande förekomsten av och efterfrågan på arbetskraft i hemmen vid sidan av husmoderns visa, att antalet hushåll som disponera över eller efterfråga dylik arbetskraft är mycket ringa i förhållande till samtliga hushåll.

Bland de olika hushållstyper som efterfråga huslig arbetskraft kommer den största efterfrågan från jordbrukarhushållen såsom framgår av samtliga undersökningar. Dessa hushåll utgöra ett specialproblem därför att arbetet för hushållets skötsel där i de flesta fall är sammanvävt med arbetet inom jordbruksproduktionen. Efterfrågan riktar sig inom dessa hushåll inte endast mot hembiträden utan även mot manlig arbetskraft. Husmoderns arbetsbelastning skulle i många fall mest effektivt lättas om man hade tillgång till en manlig jordbruksarbetare som kunde övertaga de jordbruksarbeten som nu påvila husmodern. Typiskt för jordbrukarhemmen är vidare att man där räknar med de vuxna barnens och andra familjemedlemmars arbetskraft i sådan utsträckning att t. ex. hemmadöttrarna äro många fler än hembiträdena.

Vid sidan av jordbrukarhemmen utgöras de grupper som ha eller efterfråga heltidsanställt hembiträde av de ekonomiskt mera välställda. Sedan gammalt har det ansetts att en eller flera anställda som jämte husmodern disponeras för skötseln av hemmet utgöra en självklar ingrediens i den högre levnadsstandard som företagare- och funktionärsgrupperna kunnat uppehålla. Man har inom dessa grupper brukat räkna med såsom naturligt att familjemedlemmarna skola kunna avlastas tyngre och enformigare sysslor, att familjen skall kunna disponera över en rymlig bostad, inrättad utan tanke på det arbete som dess skötsel vållar, att gästfrihet skall kunna utövas i traditionella former etc. Förutsättningarna för detta betraktelsesätt har varit den tidigare goda tillgången på billig kvinnlig arbetskraft. I och med att ett

stort antal andra arbetsområden öppnats för den kvinnliga ungdomen har tillströmningen till hushållsarbetet successivt minskat. I dagens läge då knappheten på arbetskraft på alla områden är akut framträder den särskilt starkt på hembiträdesområdet. En anpassning efter detta läge håller på att ske inom hushållen som i allt större utsträckning få organiseras utan att räkna med anställd arbetskraft. Samhället bör kraftigt understödja en utveckling som innebär att familjerna vid en höjning av levnadsstandarden icke längre räkna med såsom självklart att ett av trappstegen mot ökad komfort är att kunna engagera ett hembiträde för hemmets allmänna service. Den som får ökade ekonomiska resurser bör i stället i första hand använda dessa till att skaffa en mera lättskött bostad, bättre maskinell hushållsutrustning etc. Samhällets åtgärder böra gälla t. ex. främjande av en sådan planering av bostäder och bostadsområden att hemmen bli lättskötta och få tillgång till kollektiva hjälpmedel av olika slag.

Men om också utredningen förutser en fortsatt sammankrympning av hembiträdeskåren och icke heller anser att det är någon mera väsentlig olägenhet om vissa grupper av dem som tidigare vant sig vid att ha hembiträde komma att få organisera om sitt hushåll så att husmodern kan klara arbetet på egen hand, finner utredningen dock att det skulle vara i hög grad beklagligt, om utvecklingen inom hushållsycket blev densamma som t. ex. i Amerika, där endast de allra högsta inkomsttagarna kunna tänka sig att ha hushållshjälp. Vissa arbetsuppgifter för vilka nu hembiträden efterfrågas äro nämligen av sådant slag, att de icke kunna avlastas genom allmänna yttre rationaliseringsåtgärder. Detta gäller i första hand skötseln och tillsynen av barn. Mödrar med många småbarn, vilka skulle ha ekonomiska möjligheter att anlita hembiträde ha svårt att vare sig genom maskinella hjälpmedel eller genom anlitan av kollektiv service finna en arbetslättnad som motsvarar den som de kunna erhålla, om de få tillgång till en arbetskraft i hemmet. Att familjer med flera småbarn som efterfrågar hemhjälp skola kunna få sådan anser utredningen därför önskvärt. Alldeles särskilt brännande anser utredningen hemhjälpbehovet vara för familjer med småbarn, där husmodern önskar utöva ett förvärvsarbete vid sidan av skötseln av hemmet. I kap. 7 har utredningen framlagt sin syn på de yrkesarbetande mödrarnas problem och framhållit, att det endast är en liten grupp kvinnor på kvalificerade befattningar som torde ha ekonomisk möjlighet att ersätta sig själva i hemmet med en arbetskraft. Men dessa kvinnor utgöra en ur samhällets synpunkt speciellt värdefull arbetskraft därför att de i allmänhet ha en långvarig utbildning och en gedigen yrkeskunskap. Åtgärder som underlätta för de yrkesarbetande mödrar som efterfråga kvalificerad hemhjälp att få sådan anser utredningen därför tillhöra de angelägnaste på hembiträdesområdet.

Ytterligare en grupp för vilken behovet av regelbunden hemhjälp kan vara mycket brännande är de hushåll där husmodern är klen eller gammal och där man kanske är bunden vid en obekväm bostad och har svårt av ekonomiska eller andra skäl att göra några mera genomgripande rationaliseringar.

Tillfällig hemhjälp och regelbunden deltidсанställd hemhjälp.

Tillfällig hemhjälp behöva samtliga hushållstyper, i första hand vid sjukdomsfall eller andra svårigheter, då husmodern eller hembiträdet icke kunna sköta sitt vanliga arbete. Vidare kunna alla sorters hushåll behöva tillfällig hemhjälp under vissa perioder då arbetsbördan blir större än vanligt.

Jordbrukarhushållen efterfråga tillfällig hemhjälp under de tider av året, då jordbruksarbetet är mest pressande. Även här sammanhänger alltså jordbrukarhushållens hemhjälpsproblem med hela frågan om jordbrukets arbeidskraftsförsörjning.

Regelbunden deltidсанställd hemhjälp efterfrågas av många hushåll, som tidigare räknade med att ha ett heltidсанställt hembiträde, men som nu klara sig med hjälp vissa timmar eller dagar i veckan. Bland dem befinna sig många yrkesarbetande husmödrar utan småbarn, vilka ha möjlighet att fortsätta sitt förvärvsarbete i och med att de erhålla avlastning från en del av de löpande göromålen.

Vägar att öka tillgången på de olika slagen av huslig arbetskraft.

Sedan utredningen sökt skaffa sig en översikt över den efterfrågan som gör sig gällande har utredningen kommit till följande resultat beträffande de vägar på vilka en förbättring av tillgången på arbetskraft för de olika ändamålen skall uppnås.

1. Den allmänna tillgången på hembiträden och tillfällig hemhjälp torde kunna ökas genom *förbättring av utbildningen på det husliga området och en effektiviserad propaganda för denna utbildning*. Utredningen gör därför en översikt över läget på den husliga utbildningens område och framlägger vissa riktlinjer för dess effektivisering. Ett detaljförslag har utarbetats för utbyggnad av typen husmodersskolor med barnavård speciellt med hänsyn till behovet av att skaffa lämplig arbetskraft för hushåll med yrkesarbetande husmoder med småbarn.

2. Den allmänna tillgången på hembiträden och tillfällig hemhjälp kan ökas genom *arbetsförmedlingens effektivisering*. Utredningen gör därför en översikt över de resurser som den nuvarande arbetsförmedlingen förfogar över när det gäller huslig arbetskraft och föreslår förbättringar i fråga om organisationens olika detaljer.

3. Jordbrukarhushållens tillgång på huslig arbetskraft kan ökas, förutom genom hushållsutbildningens och arbetsförmedlingens effektivisering genom att *särskilda åtgärder vidtagas för att förbättra förhållandena för döttrarna i jordbrukarhemmen*. Utredningen gör en översikt över vad som utgör de s. k. hemmadöttrarnas problem och framlägger olika förslag som syfta till att ge dem en bättre ställning.

4. För att öka tillgången på tillfällig hemhjälp har utredningen utarbetat ett *förslag om fasta hemassistenter*.

5. För att ge hushåll med begränsade ekonomiska resurser ökade möjligheter att få tillfällig arbetshjälp framlägger utredningen slutligen förslag om *utökad social hemhjälpsverksamhet*.

Utbildningen för huslig arbetskraft.

Allmänna synpunkter.

Frågan om *utbildningen* av den arbetskraft, som hemmen behöva för att komplettera husmödrarnas, har helt naturligt kommit att ägnas stor uppmärksamhet vid diskussionen om olika vägar att lösa hemhjälpsfrågan. Utvecklingen på hemarbetets område har medfört, att de unga flickorna under uppväxtåren icke i samma utsträckning som förr i sina hem få en allsidig träning i husliga sysslor. Många taga plats som hembiträden med mycket otillräckliga kunskaper i yrket, men ställa samma krav på löner och arbetsvillkor i övrigt som kvalificerad arbetskraft. Många ha heller ingen ambition, när det gäller att inhämta kunskaper, utan betrakta hembiträdesarbetet endast som en tillfällig förvärvskälla, vilken snart övergives för någon annan. På sådana hembiträden, som kunna dokumentera sin kunnighet genom skolbetyg eller genom vitsord om allsidig praktisk erfarenhet, råder stor brist.

Samtidigt som den genomsnittliga kunnigheten hos dem, som söka hembiträdesanställningar, otvivelaktigt är i sjunkande, torde en allt större procent av de hem, som efterfråga hembiträden, ha behov av kvalificerad arbetskraft, särskilt den grupp av hem, där husmödrarna ha förvärsarbete utanför hemmet.

Mot bakgrunden av dessa förhållanden upptogs frågan om utbildningen av hembiträden till behandling av hembiträdesutredningen, vilken 1937 avgav betänkande och förslag i fråga om utbildning av hembiträden samt av befolkningsutredningen i dess 1945 avgivna betänkande rörande den husliga utbildningen.

Hembiträdesutredningens och befolkningsutredningens förslag rörande hembiträdesutbildningen.

Hembiträdesutredningen påvisade att enligt de undersökningar, som på dess initiativ verkställdes av socialstyrelsen endast en mindre del av de i arbete varande hembiträdena genomgått någon huslig skola eller kurs. Enligt uppgifter, insamlade genom arbetsförmedlingarna från såväl arbetsgivare som personal, skulle omkring 12 % ha speciell utbildning, en siffra som emellertid hembiträdesutredningen anser för hög, enär det material, som dessa uppgifter avse, måste anses stå över medeltalet av vad som gäller för hela hembiträdeskåren.

För att åstadkomma en mera tillfredsställande rekrytering till hembiträdesbanan fordras, att det husliga arbetets standard höjes och att det verkligen

uppfattas såsom ett yrke, framhåller hembiträdesutredningen och tillägger, »men därför fordras att en genom särskild utbildning skapad yrkesskicklighet föreligger».

Hembiträdesutredningen upptager därefter till behandling frågan om beskaffenheten av den hembiträdesutbildning, som är önskvärd, och diskuterar om hembiträdesutbildningen bör sammanfalla med den allmänna husmodersutbildningen eller ej och kommer till det resultat, att särskilda skolor för hembiträden äro önskvärda. Hembiträdesutredningen anför härom bland annat följande:

»Vid bedömandet av detta spörsmål har man enligt de sakkunnigas mening att utgå ifrån att husmodern utför arbetet i sitt eget hem och för egen räkning samt att husmodern själv disponerar över sin tid. Hembiträdet åter är avlönat för utförandet av vissa sysslor inom hemmet. Hon ställer sin arbetskraft till husmoderns förfogande, men har givetvis såsom avlönad yrkesutövare anspråk på att få disponera över viss tid för egen räkning. Även om vissa arbetsuppgifter, som husmodern och hembiträdet hava att utföra, kunna vara likartade och även om en husmoder utan hembiträde är hänvisad att utföra samma sysslor som ett hembiträde, liksom ock ett hembiträde, som helt och hållet eller i stor utsträckning får undvara husmoderns ledning, måste utföra en husmoders uppgifter, är man därför icke berättigad att göra gällande att husmodersutbildningen och hembiträdesutbildningen sammanfalla. Skola hembiträdena betraktas som yrkesutövare och skola de få möjlighet att erhålla en rimlig fritid, är det påkallat, att de bliva så rutinerade i sina särskilda sysslor, att det arbete, de hava att utföra inom hemmet, kan verkställas med erforderlig precision på kortast möjliga tid. Ett motsvarande krav på arbetsrutin i den mening, det här blivit taget, behöves i varje fall icke ställas på husmödrarna. Men även i andra avseenden föreligga en del skiljaktigheter beträffande en husmoders och ett hembiträdes uppgifter. På en utbildad husmoder måste ställas det kravet, att hon kan organisera arbetet inom hemmet, utöva en vårdande och övervakande verksamhet över detsamma samt sörja för dess behov genom inköp och nyanskaffning. Det fordras att hon har varukännedom och förstår sig på matlagning, födoämnetsberedning och bakning. Hon bör också vara kunnig i sömnad samt hava erforderliga insikter i barnavård och enklare sjukvård m. m. Av ett hembiträde, som arbetar såsom ensamjungfru — och till denna kategori är ju, såsom förut erinrats, det stora flertalet hembiträden att räkna — fordras sådana färdigheter i matlagning, bakning, hemvård, tvätt, strykning och enklare lagning, att sysslorna kunna utföras på bästa möjliga sätt och kortast möjliga tid, något som förutsätter icke blott förmåga att kunna på lämpligt sätt inrätta och planera sitt arbete utan också skicklighet att utföra sysslorna. Men därjämte bör ett hembiträde genom utbildningen bibringas en anpassningsförmåga till de skiftande krav, som kunna uppställas på henne i fråga om betjäning av familjemedlemmarna. Det gäller att bibringa hembiträdena, som ofta komma från sociala miljöer, helt olika dem inom vilka de skola utöva sin yrkesverksamhet, förmåga att finna sig till rätta å arbetsplatsen och med de förhållanden, som där råda.»

Normaliserande, särskilt för hembiträden avpassade, husliga kurser bli alltså hembiträdesutredningens önskemål. I anslutning härtill diskuteras formen för undervisningen och huvudmasket för skolverksamheten. Bland de olika undervisningsformer, som kunna tänkas: aftonskolor eller skolor men koncentrerad dagundervisning, skolor i form av internat eller i form av

dagskolor, uttalar sig hembiträdesutredningen för internatskolor, dock med hänsynstagande till att på vissa orter det kan vara lämpligt att ordna dagskolor med koncentrerad undervisning.

Vad huvudmannaskapet beträffar konstaterar hembiträdesutredningen att den av det allmänna understödda yrkesutbildningen i vårt land omhändervades av kommuner och landsting med understöd från staten, men att staten icke själv direkt bedriver yrkesutbildning. Hembiträdesutredningen anser emellertid, att särskilda förhållanden föreligga beträffande hembiträdesutbildningen, varför den förordar, att staten skall anordna en utbildningsanstalt för hembiträdesutbildning.

Hembiträdesutredningen framlägger därefter detaljerade kursplaner för den statliga hembiträdesskolan, omfattande en kurs på sex månader och en på ett år, specialkurser för kokerskor, husor, barnsköterskor och hemföreståndarinnor samt därtill kompletteringskurser och examenskurser för dem, som genom praktiskt arbete förvärvat tillfredsställande kunskaper.

När befolkningsutredningen i betänkandet rörande den husliga utbildningen hade att taga ställning till frågan om utbildning för den husliga arbetskraften, skedde detta ställningstagande mot bakgrunden av att befolkningsutredningen hade *hela* frågan om den husliga yrkesutbildningen under utredning. I det ovannämnda betänkandet framlades resultaten av en översyn, som verkställts rörande det husliga undervisningsområdet i vårt land, och förslag, som syfta till en effektivisering av samtliga grenar av den husliga yrkesutbildningen.

Befolkningsutredningen kom beträffande hembiträdesutbildningen till den slutsatsen, att det ej finnes orsak till att differentiera den husliga grundutbildningen i husmoders- och hembiträdesutbildning, utan att de unga flickor, som söka sig till husliga skolor, ha behov av en likartad utbildning, antingen de ha för avsikt att söka sig hembiträdesanställningar eller ej.

Som stöd för denna åsikt framhöll utredningen att icke mer än en ringa del av den anställda husliga arbetskraften kan tänkas stabiliseras inom hembiträdesarbetet och betrakta detta som ett framtidsyrke. Till väsentlig del får man räkna med att hembiträdesarbetet förblir ett genomgångsyrke, vilket liksom alla yrken, vilka utövas av unga flickor i 17—25-årsåldern, i ett flertal fall mynnar ut i husmodersyrket. Hembiträdena bli så småningom husmödrar — redan detta är ett skäl, varför det synes meningslöst att försöka uppehålla några väsentliga principiella skillnader mellan hembiträdesutbildningen och husmodersutbildningen.

Härtill kommer att de kvalificerade hembiträdena komma att i stor utsträckning engageras i sådana hem, där husmodern är sysselsatt med yrkesarbete utanför hemmet. Under sådana förhållanden fordras i särskilt hög grad av hembiträdet de kunskaper, som hembiträdesutredningen vill reservera för husmödrarnas räkning: organisationsförmåga, varukännedom, kunnighet i barnavård och enklare sjukvård etc. »Betjänandet av familjemedlem-

marna», vilket hör till de uppgifter, som skulle ankomma på hembiträdet, torde däremot i dylika hem komma att få en mindre framträdande plats bland hembiträdets uppgifter.

I betänkandet om den husliga utbildningen framlades därför förslag om normerade husliga kurser avsedda för såväl husmödrar som hembiträden. En grundläggande hushållskurs föreslogs omfatta 5 à 6 månader. Vidare föreslogs att en grundligare huslig yrkesutbildning skall ges på en ettårig kurs, och dessutom förutsattes att grundkursen skall kunna påbyggas med specialkurser av olika slag. Betydelsen av att barnavård ingår såsom ett ämne i samtliga kurstyper framhölls särskilt.

Vidare behandlades frågan om att åstadkomma avancemangsmöjligheter för den husliga arbetskraften. En grundutbildning samt några års välmeriterad hempraktik borde enligt utredningens förslag vara grunden för ett flertal påbyggnadskurser som meritera till yrken på det husliga området såsom hemvårdarinna, internatföreståndarinna etc., vilka ge ett självständigt arbete och god social ställning.

Det förslag rörande effektivisering av den husliga utbildningen som framlades av befolkningsutredningen år 1945 har varit föremål för allsidig remissbehandling och därvid allmänt tillstyrkts. Några åtgärder i och för förslagets förverkligande ha emellertid knappast vidtagits på grund av att den grundläggande förutsättningen för att något skall kunna göras på den husliga utbildningens område, nämligen att det finns personer i den centrala ledningen som kunna taga upp detaljfrågor till behandling, hittills saknats. Det underströks mycket starkt av befolkningsutredningen att det viktigaste som var att göra var inättande av en byrå för den husliga utbildningen inom överstyrelsen för yrkesutbildning. En dylik byrå har nu inrättats från 1 juli 1947 och utredningen vill uttrycka sin stora tillfredsställelse med att därigenom förutsättningar skapas för ett effektivt arbete i ledningen av det husliga undervisningsområdet.

Förslag om utbyggnad av husmodersskolorna med barnavård.

För att en yrkesarbetande mor skall kunna med lugn överlåta vården av hem och barn till en ersättare fordras att hon har tillgång till en kunnig sådan. Synnerligen viktigt är därvid att vederbörande inte endast är kunnig i det praktiska hushållsarbetet utan därtill har utbildning rörande barnavård och barnuppfostran. I betänkande rörande den husliga utbildningen föreslås att en fullständig hushållsutbildning samt utbildning i barnavård skall meddelas vid ettåriga husmodersskolor med barnavård. Vissa sådana skolor finnas redan i vårt land och resultaten av deras undervisning torde kunna anses som mycket tillfredsställande. Bland de unga flickorna är denna skoltyp mycket populär när de ofta inse det naturliga och riktiga i att förena utbildningen för det praktiska hemarbetet med barnavårdsutbildning. Platsantalet vid de husmodersskolor som finnas i vårt land är emellertid mycket

Tab. 29.

Husmodersskolor med barnavård, barnsköterskeskolor och lanthushållsskolor.

Stad och län	Antal invånare	Husmodersskolor med barnavård	Barnsköterskeskolor	Lanthushållsskolor
Stockholms stad	654 864	1. Maria husm.-skola. 2. Engelbrekts husmodersskola. 3. Södra K. F. U. K.	1. Maria husm.-skola. 2. Engelbrekts husmodersskola. 3. Södra K. F. U. K. 4. H. S. B. 5. Eurenii Ljungkrantz Minne, Sthlm. 6. Sällsk. Barnavård. 7. Nybodahemmet.	
Stockholms län ..	310 043	—	8. Utteråsens spädbarnshem, Nacka.	1. Vackstanäs.
Uppsala län	143 841	—	9. Sunnerdahls hems-kolor, Bro. 10. Fackskolan, Uppsala.	2. Kumlan.
Södermanlands ..	198 494	—	11. Födelsedagsgåvan, Eskilstuna.	3. Benninge.
Östergötlands ...	329 206	4. Gustavianska husmodersskolan, Norrköping.	12. Fröbelinstitutet, Norrköping. 13. Spädbarns o. mödrahem, Norrköping.	4. Rimforsa. 5. Borghamn.
Jönköpings	249 714	5. Idas skola, Jönköping.	14. Idas skola, Jönköping.	6. Tenhult. 7. Stora Segerstad.
Kronobergs	152 926	—	—	8. Markaryd.
Kalmar län	229 978	—	—	9. Högsby.
Gotlands	59 609	—	—	—
Blekinge	147 256	—	—	10. Bräkne Hoby.
Kristianstads	251 518	—	—	11. Hammenhög. 12. Osby. 13. Tollarp. 14. Apelryd.
Malmöhus	546 225	6. Praktiska hushållsskolan, Lund.	15. Lunds stads spädbarns- o. mödrahem. 16. Hälsingborgs daghem. 17. Vita Bandet, Hälsingborg. 18. Yrkesskola, Malmö. 19. F. d. Landskrona husmodersskola.	15. Åkersberg.
Hallands	153 752	—	—	16. Katrineberg
Göteborg o. Bohus	502 445	7. Praktiska hushållsskolan, Göteborg. 8. Väst kustens Ungd-skola, Ljungskile.	20. Barnavärn 1, Göteborg. 21. Gullbergsbrohemmet, Göteborg.	17. Dingle.
Älvsborgs	336 406	—	22. Frälsningsarméns mödrahem, Borås (endast för slum-systrar).	18. Nuntorp. 19. Sätla.

Stad och län	Antal invånare	Husmodersskolor med barnavård	Barnsköterskeskolor	Lanthushållsskolor
Skaraborgs	244 024	9. Sophi Löfvenskiölds husmodersskola, Mariestad.	23. Spädbarnshemmet, Lidköping.	20. Bjärtorp. 21. Brunsbo.
Värmlands	271 423	—	—	22. Nygård. 23. Kyrkeryd.
Örebro län	233 835	10. Karlskoga stads skola för yrkesundervisning.	24. Holmsäterhemmet, Vintrosa.	24. Kävesta. 25. Fellingsbro.
Västmanlands	179 701	—	25. Ansta mödra- och spädbarnshem, Romfortuna.	26. Tärna.
Kopparbergs	253 060	11. Domnarvets husm.-skola, Borlänge.	—	27. Mora. 28. Snöån.
Gävleborgs	274 125	12. Hofors husm.-skola.	—	29. Hälsingegården.
Västernorrlands	276 649	13. Vita Bandets husm.-skola, Sundsvall.	26. Vita Bandets husm.-skola, Sundsvall.	30. Hussberg. 31. Stöndar. 32. Tvillingsta.
Jämtlands	143 347	—	27. Storsjöleden, Östersund.	33. Rösta.
Västerbottens	226 798	14. Byske husm.-skola.	—	34. Vindeln. 35. Strömsör. 36. Anderstorp. 37. Malgomaj. 38. Dalkarlså.
Norrbottnens	228 109	15. Husmodersskolan, Malmberget. 16. Kiruna praktiska ungdomsskolor.	28. Kiruna praktiska ungdomsskolor.	39. Gran. 40. Matarengi.

ringa. Barnavårdsundervisningens ordnande möter på vissa håll svårigheter enär samarbete icke uppnåtts med behövliga barnavårdsinstitutioner.

En översikt över de ettåriga husliga skolor med barnavård som finnas ges på s. 190. Vid sidan därav redovisas även barnsköterskeskolor och lanthushållsskolor.

Av tabellen framgår att antalet husmodersskolor med barnavård inte är mer än 16 i hela landet. Barnsköterskeskolorna, av vilka den större delen utbilda barnsköterskor som gå till institutionerna och vilkas utbildningskapacitet för detta ändamål är otillräcklig äro 28. Lanthushållsskolorna varifrån den större procenten av eleverna går till arbete i jordbrukarhemmen äro 40. För de senare skolornas del föreligga inom flera landsting planer på utbyggnad.

Utredningen anser att en utbyggnad borde vidtagas av typen husmodersskola med barnavård genom att i första hand en dylik skolform upprättades i sådana län där den saknas inom de kommunala yrkesskolornas ram. I vissa fall ha dylika skolor undervisningslokaler tillgängliga vilka icke komma till

full användning annat än vid aftonkurser. Som exempel på städer, där en husmodersskola med barnavård borde kunna anknytas till yrkesskolorna vill utredningen nämna: Uppsala, Eskilstuna, Växjö, Kalmar, Kristianstad, Halmstad, Visby, Karlshamn, Borås, Karlstad, Västerås, Falun, Gävle, Östersund, Umeå, Luleå. I Stockholm, Göteborg, Malmö och Norrköping borde även inom yrkesskolornas ram utrymme kunna ges för en eller flera husmodersskolor av den föreslagna typen.

Sammanlagt anser utredningen önskvärt att 15 à 20 nya husmodersskolor skola komma till stånd inom de närmaste två à tre åren.

Mycket förmånligt är om husmodersskolorna kunna ordnas som internatskolor men med nuvarande lokalsvårigheter torde väl detta i allmänhet ej bli möjligt utan de få bli dagkurser. Samarbete bör sökas med olika barninstitutioner, daghem, lekskolor, barnkolonier, barnhem etc. för att dit få förlägga barnavårdsundervisningen. Möjligheterna att söka samarbete med enskilda hem för att ge eleverna praktik inom dessa böra också prövas. Eftersom förutom lokalbrist även råder brist på lärarinnor bör det undersökas, om ej på orterna finnas kunniga husmödrar t. ex. gifta hushålls- och barnavårdslärarinnor som kunna vara villiga att medverka t. ex. genom att taga hand om små praktikgrupper inom sina hem. Som föreläsare rörande hemekonomi, barnavård, barnpsykologi, varukunskap etc. böra t. ex. kunna anlitas hemkonsulenter, läkare, lärare från de allmänna skolorna, hantverkare etc.

Ovanstående är endast exempel på hur man snabbt och utan en alltför omfattande apparat bör kunna få i gång de kurser det är fråga om. De böra enligt utredningens mening samtliga följa en bestämd grundplan men sedan ha ett betydande utrymme för sådana undervisningsarrangemang som passar bäst med hänsyn till lokal- och personalresurser på orten. Det är viktigt att undervisningen lägges upp på ett modernt och roligt sätt och att detta framhålls i reklamen för skolan. Yrkesskolornas reklam för sina kurser synes utredningen nu i många fall vara mycket torftig.

De elever man skall vända sig till anser utredningen vara sådana yngre flickor i städer och mindre samhällen som nu vistas i sina hem eller utan utbildning taga plats som hembiträde eller på annat område, därför att ingen utbildningsmöjlighet finns tillgänglig för dem utan kostnad men som, ifall en tilltalande utbildningsmöjlighet kan erhållas på deras ort, ha ambition nog att söka sig till den och därvid även få stöd av sina föräldrar. Att sådana grupper finnas visar det förhållandet att på platser där man har en välskött och trevlig husmodersskola brukar denna icke sakna elever av vilka en stor procent komma från orten.

Framtidsmöjligheterna på det husliga området skall framhållas för flickorna genom påpekande av att den husliga skolan jämte praktik i hem med småbarn med självständigt och ansvarsfullt arbete ger en grundutbildning varifrån man sedan kan gå vidare och söka sig till arbete inom den samhällseliga barnavården, som hemvårdarinna, som internatföreståndarinna etc., eller gå vidare till ekonomiföreståndarinne- och lärarinneutbildning.

Vad som i första hand behövs för att förverkliga skolprogrammet anser utredningen vara energi och initiativkraft hos dem som skola driva igenom skolorna hos de kommunala myndigheterna. Utredningen anser att stor aktivitet skulle kunna utvecklas av olika kvinnoorganisationer om dessa uppåtdas för genomförande av ett dylikt utbildningsprogram. För att sätta igång hela arbetet är emellertid en kvalificerad central ledning ett absolut villkor, varför man även här kommer fram till ett bestämt krav på en väl utrustad byrå för det husliga undervisningsområdet.

Vad beträffar statens stöd åt de föreslagna skolorna är utredningen icke färdig att föreslå något statsbidrag, utöver vad som redan i form av lärarlöner och bidrag till undervisningsmaterial utgår till de kommunala yrkeskolorna. Eftersom i nuvarande läge konkurrensen är så stark mellan olika utbildningsområden med stor samhällelig betydelse och eftersom yrkesskoleväsendet i dess helhet är under överarbetning inom skolkommissionen anser utredningen att man icke nu bör göra ett försök att ställa de husliga skolorna i särklass i statsbidragshänseende.

För att kunna bedriva ett effektivt propagandaarbete såväl hos kommunerna för att få skolorna till stånd som hos allmänheten för att medverka vid elevrekryteringen till skolorna anser utredningen att ett särskilt anslag bör ställas till förfogande för överstyrelsen för yrkesutbildning. Utredningen föreslår att detta anslag för budgetåret 1948/49 bestämmas till 25 000 kronor. För att de befattningshavare inom överstyrelsen som få i uppdrag att genomföra arbetet skola få ett stöd vid uppläggande av ett utbildningsprogram, där man förutsätter att de skola arbeta efter nya och okonventionella linjer, föreslår utredningen att en särskild nämnd tillsättes som får i uppdrag att medverka såväl vid utarbetande av grundplanen för undervisningen som vid uppläggandet av propagandan. Denna nämnd bör bestå av representanter för husmödrarnas, yrkeskvinnornas, hushållslärarinnornas, hembiträdenas och barnsköterskornas sammanslutningar m. fl.

Utbildningen för korttidshjälp.

I den diskussion, som här ovan förts rörande utbildningen av den anställda husliga arbetskraften, har man framför allt avsett de egentliga hembiträdena, vilka, antingen de ha sin bostad på arbetsplatsen eller icke, utföra samtliga i ett hem förekommande sysslor. En ny typ av huslig arbetskraft börjar emellertid i allt större utsträckning komma till användning, nämligen den på vissa uppgifter specialiserade. Den äldsta och största gruppen av dessa är givetvis städerskorna, vilka anlitas av hemmen för att utföra sporadiskt återkommande »storrengöringar» eller regelbundet för »veckostädningar». En annan sedan gammalt efterfrågad arbetskraft är den, som är villig utföra stortvätt. Vid särskilda tillfällen efterfrågas hjälp med servering och upppassning. En bestämt avgränsad specialitet har hemsömmerskorna, å ena sidan den som kan sy kläder, å andra sidan den som endast utför lagningsarbeten

och dylikt. På senaste tiden har en ny specialitet uppstått, som kallats »kläd-vård», »garderobsvård» eller dylikt. Andra speciella arbetsuppgifter, som hemmen ibland vilja ha hjälp med, är barneftersyn (»promenader med barn», »barnvakter» etc.).

Det torde vara att vänta, att efterfrågan på dylik arbetshjälp för speciella ändamål kommer att öka i framtiden. Kraven på deras yrkeskunnighet komma säkerligen även att stegras. Det förefaller icke omöjligt, att vi här få nya yrkestyper på det husliga området. Särskilt lämpligt torde det vara om gifta kvinnor med kunnighet på dessa områden, som önska deltidsarbete, ägna sig åt dylika specialiteter.

Här upprepar sig även ett utbildningsproblem, som har en i viss mån speciell karaktär och som bör göras till föremål för grundlig utredning av de pedagogiska experterna på hushållsområdet.

Vissa kortare utbildningskurser för specialarbetskraft ha redan anordnats i arbetsmarknadskommissionens regi men torde i fortsättningen böra sortera under de husliga yrkesskolorna. Kurserna böra i vanlig ordning inspekteras av den centrala pedagogiska myndigheten, d. v. s. överstyrelsen för yrkesutbildning.

De kursplaner, som hittills kommit till användning vid dylika specialkurser, torde icke ha gjorts till föremål för en noggrann utprovning med hänsyn till sin effektivitet. Det förefaller synnerligen angeläget, att detta sker, så att man för varje särskilt område får klarhet om vad kursen skall omfatta och vilket resultat man avser att vinna. En bestämd skillnad måste uppehållas mellan *provkurser*, vilka avse endast att kontrollera den arbetssökandes kunnighet samt meddela vissa allmänna anvisningar i huvudsakligen teoretisk form, och *utbildningskurser*, vilka avse att på ett begränsat område meddela nya kunskaper och färdigheter. Beträffande de senare kurserna måste noggranna överväganden göras, när det gäller kursens omfång och grundlighet. Det är en viss fara för att då arbetsförmedlingarna anvisar elever till kurserna en press kommer att utövas från kursdeltagarnas sida för att dessa skola bli så korta som möjligt, enär det klientel, som söker sig till arbetsförmedlingen i allmänhet, är i behov av snar arbetsförtjänst och kanske icke kan uppskatta värdet av en mera grundlig utbildning. Gentemot dylika önskningskrav om korta kurser bör emellertid från yrkesskolornas sida ställas bestämda krav på att eleverna verkligen besitta färdighet i det ämne det gäller innan kursen avslutas. Åt alla som godkänts vid en kurs bör ges betyg, vilket för hemmen framstår som en garanti för att man får en arbetskraft, som kan sin sak. I längden komma såväl de arbetssökande som allmänheten att vinna på om de kurser som hållas äro tillräckligt grundliga. Frågan om att göra en grundlig bearbetning av olika kursplaner och experimentera fram nya effektiva såväl provkurser som utbildningskurser bör på vilka byrå för huslig utbildning inom överstyrelsen för yrkesutbildning.

Arbetsförmedlingens effektivisering på det husliga förmedlingsområdet.

Hemhjälpförmedlingens utveckling.

En viktig roll för att åstadkomma ett rationellt utnyttjande av tillgänglig arbetskraft på det husliga området spelar den offentliga arbetsförmedlingsorganisationen.

Sedan staten år 1940 helt övertog ledningen av den offentliga arbetsförmedlingen i vårt land har denna genomgått en genomgripande nyorganisation.

Personalen vid arbetsförmedlingskontoren har kraftigt utökats. På många håll ha vid sidan av de allmänna förmedlingsexpeditionerna specialförmedlingar inrättats såsom ungdomsförmedlingar, tjänstemannaförmedlingar, lärarförmedlingen och hemhjälpcentraler.

Inom länen sortera arbetsförmedlingarna under länsarbetsnämnderna vilka som verkställande tjänstemän ha länsarbetsdirektörerna. Till länsarbetsnämnderna äro knutna olika tjänstemän med specialuppgifter. Sedan år 1945 ha till länsarbetsnämnderna knutits särskilda konsulenter för förmedlingsverksamhet inom det kvinnliga förmedlingsområdet. Centralt sorterar arbetsförmedlingen under arbetsmarknadskommissionen som nu skall omorganiseras till en statens arbetsmarknadsstyrelse.

Arbetsförmedlingens kraftiga utbyggnad avspeglas bland annat i förmedlingsresultatet. Antalet tillsatta platser har sålunda ökat från 335 000 år 1939 till cirka över en miljon 1945, och tjänstemännens antal har under samma tid i stort sett fyrdubblats.

De vägar man gått fram på för den husliga arbetsförmedlingens effektivisering har varit en uppdelning av förmedlingsarbetet, så att särskild personal fått hand om den husliga arbetskraften. Redan tidigt skedde en uppdelning på de större arbetsförmedlingskontoren så att husligt arbete och andra yrkesgrenar fingo skilda expeditioner och väntrum.

Sedan år 1940 ha s. k. hemhjälpcentraler upprättats vid arbetsförmedlingskontoren i Stockholm, Göteborg och Malmö. Utmärkande för dessa centraler är, att förmedlingsarbetet där är uppdelat på flera avdelningar med en eller ett par yrkesgrupper på varje. Sålunda finns en särskild avdelning för hembiträden, en för kokerskor, en för tillfällig hemhjälp o. s. v. Denna specialisering har visat sig lämplig i de större städerna, där det på grund av förmedlingsverksamhetens omfattning annars skulle bli svårt att överblicka och sammanhålla förmedlingsarbetet. På de flesta mindre orterna skötes förmedlingen av tillfällig hemhjälp och tvätt- och rengöringshjälp tillsammans med övriga husliga yrken på en gemensam expedition.

I Stockholm, Göteborg och Malmö har man inom vissa stadsdelar för arbete inom en mindre räjong inrättat särskilda hemhjälpbyråer sorterande under stadens arbetsförmedling.

Då en tydlig tendens framträtt i hemmen att i allt större utsträckning

övergå från heltidsanställd hemhjälp till tillfällig sådan, har särskild uppmärksamhet ägnats denna förmedlingsgren.

I den mån man kunnat inom arbetsförmedlingarna väl planera och organisera förmedlingsarbetet, har man blivit i stånd att bättre utnyttja den tillgängliga arbetskraften. De arbetssökande få jämn sysselsättning och hänsyn kan tagas till hemmens olika hjälpbehov. Med ledning av de begränsade hjälpmöjligheterna har det blivit nödvändigt för arbetsförmedlingstjänstemännen att i allt större utsträckning undersöka hemmens hjälpbehov och taga hänsyn till dessa. Det rapporteras även, att det i långt högre grad är möjligt att dirigera den tillfälliga arbetskraften till särskilt hjälpbehövande hem än den, som söker fast anställning.

Kurser för hemhjälsarbetskraft.

Efter att år 1941 ha verkställt en undersökning rörande tillgång och efterfrågan på korttidshjälp av olika slag samt arbetsförmedlingarnas förmedlingsverksamhet av dylik arbetskraft och de erfarenheter som vunnits, lät arbetsmarknadskommissionen i samråd med kommissionens kvinnosakkunniga utarbeta vissa kursplaner för utbildning av kvalificerad korttidsarbetskraft för hemmen.

Då det kunde beräknas, att en del hustrur och hemkvinnor i samband med krisen och militärinkallelserna skulle i större utsträckning komma att söka arbete inom den husliga arbetsmarknaden, kunde för dessa uppstå svårigheter att erhålla arbete, enär de icke genom betyg kunde styrka sin kompetens. För att giva dessa och liknande kvinnokategorier tillfälle att styrka sina kunskaper kunde länsarbetsnämnderna anordna 10-dagars provkurser (80 timmar), för vilka kommissionen likaledes utarbetat kursplan.

Denna utbildningsverksamhet fick emellertid icke någon större omfattning. Under åren 1941—43 var det sammanlagda antalet kursdeltagare i hela landet endast omkring 700.

I samband med en kraftig propagandakampanj som arbetsförmedlingen igångsatte 1945 för att få fram tillfällig hemhjälp, s. k. hemassistenter, effektiviserades även kursverksamheten och korta kurser på 30 à 100 timmar ordnades såväl i städerna som på landsbygden. Rekryteringen gick nu bättre eftersom kursdeltagarna kunde erhålla bidrag vid genomgång av kursen, utgående med visst belopp per kurstimme. Ett tusental personer genomgick kurserna under 1945.

Den husliga arbetsförmedlingen i framtiden.

Såsom framgår av ovanstående redogörelse för arbetsförmedlingsverksamheten på det husliga området, är man livligt sysselsatt med denna verksamhets effektivisering. Beslut om den offentliga arbetsförmedlingens framtida organisation liksom om organisationen av ett centralt arbetsmarknads-

organ, arbetsmarknadsstyrelsen, ha fattats av 1947 års riksdag. Den nya organisationen skall träda i kraft 1 januari 1948.

När utredningen ändock anser det befogat att framföra vissa synpunkter på den husliga arbetsförmedlingen, sker detta därför att utredningen under sitt sysslande med hemhjälsfrågan i dess helhet kommit till den bestämda slutsatsen, att den insats, som bör kunna göras av arbetsförmedlingen, är mycket betydande. En förutsättning för att arbetsförmedlingen på detta område skall nå sin maximala kapacitet synes vara, att den husliga förmedlingen i viss utsträckning får gå sina egna vägar och icke alltför strikt tvingas att följa regler, som befunnits ändamålsenliga för andra former av arbetsförmedling. Den husliga arbetsmarknaden med sin avsaknad av partsorganisationer, av avtalsmässig lönesättning, sitt behov av individuellt omhändertagande av enskilda fall etc. har en så speciell karaktär att den kräver sina speciella metoder, när det gäller olika former av regleringsåtgärder. Följande punkter anser utredningen vara särskilt värda beaktande i detta sammanhang.

Personalfrågan.

I hög grad utslagsgivande för den husliga arbetsförmedlingens framgång torde vara, att *personalen på förmedlingskontoren* är lämplig för sin uppgift och har tillräckligt mycket tid till sitt förfogande för att kunna ägna fallen ett personligt intresse. På många kontor ha personalförstärkningar nyligen skett på den husliga avdelningen eller äro avsedda att verkställas. Utredningen kan endast understryka betydelsen av att dylika snarast möjligt kommer till stånd.

På de orter, där inga arbetsförmedlingskontor finnas utan arbetsförmedlingsangelägenheterna skötas av ombud, är det särskilt viktigt att tillse, att hemhjälsfrågan ägnas tillbörlig uppmärksamhet. Utredningen vill ifrågasätta om det icke, åtminstone på vissa orter, vore befogat att tillsätta *särskilda kvinnliga ombud* som hade att handhava dessa frågor och bland annat få till stånd det samarbete mellan de lokala arbetsförmedlingsorganen och kvinnoorganisationer av olika slag som är behöfligt. Särskilt med hänsyn till de nya förslag på hemhjälsområdet som utredningen i det följande framför måste behovet av såväl en förstärkning av förmedlingskontorens personal som av ombudsorganisationen starkt understrykas.

När det gäller *arbetsförmedlingens länsorganisation* anser utredningen att de nytillsatta konsulenterna för det kvinnliga förmedlingsområdet ha mycket viktiga uppgifter att fylla. Av största vikt är att dessa konsulenter som komma från olikartade verksamhetsområden genom en gemensam utbildningskurs och genom regelbundna konferenser få inblick i förmedlingsarbetets problem och sina egna verksamhetsmöjligheter.

Den husliga arbetsförmedlingen måste vidare ha tillräcklig arbetskraft i *den centrala ledningen* av förmedlingsarbetet. Den arbetskraft som för närvarande disponeras för att speciellt syssla med det husliga förmedlingsarbetet

synes vara för knapp. Stora fördelar borde kunna vinnas om man i centrum hade flera befattningshavare, som handlade frågor rörande denna förmedling. De skulle då ha möjlighet att resa omkring och inspektera verksamheten, hålla konferenser med tjänstemännen etc. och för övrigt taga upp till ingående studium och specialutredningar de problem, som i det följande komma att beröras.

I och med inrättande av arbetsmarknadsstyrelsen böra möjligheter ges för en förstärkning av ledningen för förmedlingsverksamheten på det husliga området. Inom första arbetsförmedlingsbyrån, dit ärenden rörande husligt arbete tänkes förlagda föreslår utredningen upprättande av en särskild sektion för husligt arbete. Behovet av en dylik sektion förstärkes genom de förslag som utredningen i det följande framför.

Åtgärder för att uppnå ökad anslutning till arbetsförmedlingen.

Synnerligen angeläget är det att så stor del av platsförmedlingarna som möjligt går genom arbetsförmedlingen. Har man där ett stort klientel av arbetssökande och arbetsgivare att välja emellan, ökas möjligheterna till en rationell placering av arbetskraften. För att nå en sådan ökad anslutning torde en effektiv propaganda från arbetsförmedlingarnas sida vara nödvändig. På vissa håll har man t. ex. etablerat en god kontakt med ortspressen. En dylik kontakt bör givetvis överallt uppehållas. Ökad annonsering och affischering från de lokala förmedlingsorganens sida synes även vara önskvärd. Moderna reklammetoder överhuvudtaget böra ej vara främmande för arbetsförmedlingens tjänstemän. Om tjänstemän från arbetsmarknadskommissionen få sina möjligheter ökade att ute i landet anordna konferenser, torde frågan om propagandans uppläggande böra ingå bland de ärenden, som tagas upp till behandling.

Det kan i detta sammanhang erinras om de broschyrer och annat propagandamaterial som arbetsmarknadskommissionen utgivit rörande den husliga arbetskraften. Vidare har kommissionen i samband med hembiträdeslagens ikraftträdande den 1 november 1944 låtit trycka betygs- och kontraktsformulär för hembiträden, vilka kostnadsfritt ställas till allmänhetens förfogande. Enligt utredning som nyligen verkstälts ha dessa formulär hittills endast kommit till användning i mycket ringa omfattning. Det synes önskvärt att ökad propaganda göres för deras användande.

I cirkulär till länsarbetsnämnderna har kommissionen redan 1944 efter samråd med befolkningsutredningen uppdragit vissa riktlinjer för en effektivisering och utvidgning av förmedlingen av tillfällig hemhjälp. Nämnderna uppmanas att söka kontakt med kvinnoorganisationerna i syfte att få deras medverkan, när det gäller propaganda för en ökad rekrytering av arbetskraft för den tillfälliga hemhjälpen, och att intressera husmödrarna för att i möjligaste mån organisera och planlägga sitt arbete så att de kunna använda del-

tids- i stället för heltidsanställd arbetskraft. Det är enligt utredningens uppfattning angeläget, att denna kontakt med kvinnoorganisationerna ytterligare utbygges och befästes.

Hänsynstagande till speciella grupper bland arbetsgivare och arbetssökande.

Utredningen anser sig ha starka orsaker att understryka vikten av att arbetsförmedlingens verksamhet inriktas så, att man ägnar största möjliga uppmärksamhet åt särskilt behjärtansvärda grupper bland såväl arbetsgivare som arbetssökande.

Bland dem som söka arbetshjälp bör särskild omsorg ägnas sådana kategorier, vars hushållsorganisation är särskilt beroende av att hemhjälp kan erhållas såsom familjer med många småbarn och förvärvsarbetande husmödrar. Ensamma män med barn, som söka hushållerskor, torde vara en grupp som visserligen är begränsad men som har speciellt behov av att hos arbetsförmedlingens tjänstemän finna en förstående rådgivning.

Bland de arbetssökande finns det vissa kategorier som är i behov av särskild hjälp med platsanskaffningen nämligen kvinnor som vänta barn eller som önska ha barn med på sin arbetsplats samt den äldre arbetskraften.

Vad särskilt den medelålders husliga arbetskraften angår, torde det vara betydelsefullt att denna, i den mån den är normalt arbetsför, också blir betraktad som en normal företeelse på arbetsmarknaden och att man målmedvetet arbetar för att popularisera den hos hemmen. Särskilt önskvärt är att den äldre arbetskraften kan dirigeras till småhushåll och hushåll bestående av endast vuxna, så att den yngre arbetskraften i större utsträckning kan gå till familjer med barn. Ett målmedvetet försök att nyttiggöra den äldre arbetskraften har bland annat gjorts genom ett samarbete mellan arbetsförmedling och föreningen Stockholms hemvänner. Utredningen vill framhålla önskvärdheten av att detta problem ägnas ingående uppmärksamhet.

För att dylika specialfall skola omhändertagas på ett tillfredsställande sätt hos arbetsförmedlingen fordras såsom tidigare påpekats främst ett tillräckligt antal tjänstemän så att man har tid att ägna de enskilda fallen uppmärksamhet och att tjänstemännen äro utbildade för dylika uppgifter.

Förmedlingen av korttidshjälp.

Tillhandahållandet av tillfällig hemhjälp är en krävande form av arbetsförmedling som drager betydande personalkostnader. Utredningen anser, att denna form av arbetsförmedling kommer att få en växande betydelse för hemmen särskilt i städerna och vill därför starkt betona önskvärdheten av att största omsorg ägnas åt utexperimenterandet av lämpliga arbetsformer för denna förmedling.

De nya former, som hittills prövats, dels vid arbetsförmedlingskontoren och dels på initiativ från privat håll, t. ex. vid Konsums hemtjänst i Stockholm vars verksamhet numera upphört, torde kunna betraktas som i viss

mån försöksverksamhet. Man har arbetat efter principen att förmedlingskontoret skaffat sig kontakt med ett antal kvinnor, om vilkas duglighet för arbetet man kunnat övertyga sig, och att förmedlingen sedan, allt eftersom beställningar kommit in från hemmen, vänt sig till vederbörande med förfrågan om hon var villig att taga det erbjudna arbetet. Svårigheter ha emellertid gjort sig gällande på olika punkter i förmedlingsverksamheten, såsom när det gällt att bedöma arbetskraftens kapacitet och att få den att stå till förfogande vid de tidpunkter då den efterfrågas.

För att få fram lämplig arbetskraft ha som ovan nämnts vissa korta provkurser anordnats, men rekryteringen till dessa har vållat svårigheter, enär efterfrågan på arbetskraft varit så stor, att det gått lätt att få arbete utan att ha bevistat en kurs. Dylika provkurser, genom vilka arbetskraftens lämplighet för olika uppgifter kan bedömas, synas emellertid vara av stor betydelse för att få fram en god kår av hemhjälsarbetskraft. Om kurserna regelbundet återkomma och en kontinuerlig propaganda för dem insättes samt vissa påvisbara fördelar genom bättre betalning, säkrare arbetsmöjligheter etc. kunna vinnas genom att bevista dem, torde de så småningom kunna bli en institution. Särskilt viktigt är givetvis att kurser anordnas och propageras för vid sådana tidpunkter, då arbetstillgången minskar och de arbetsökande därför ha anledning att försöka stärka sin konkurrenskraft. Kurserna måste givetvis vara kostnadsfria och stipendier böra kunna utgå till kursdeltagarna. Vissa synpunkter på kursernas uppläggning ur pedagogisk synpunkt ha tidigare framlagts.

Vad själva organisationen av förmedlingsarbetet för den tillfälliga arbetskraften angår vill utredningen ifrågasätta, om icke olika möjligheter kunna prövas för att få både hemmen och de arbetsökande att organisera sitt arbete mera planmässigt och på längre sikt än vad som nu sker, så att man på arbetsförmedlingen kunde få en bättre överblick över efterfrågan och tillgång på arbetskraft. Man kan tänka sig, att arbetskraften band sig för vissa bestämda dagar, då den ovillkorligen stod till förfogande, och att hemmen för ordinära arbeten regelbundet hade att beställa arbetskraft en viss tid i förväg. För tillfälligt inträdande behov i sjukdomsfall och dylikt, som icke kunna tillgodoses genom den sociala hemhjälpen, skulle arbetsförmedlingen vara särskilt rustad genom att ha en viss reserv av arbetskraft. Utredningen återkommer med ett speciellt förslag rörande fasta hemassistenter knutna till arbetsförmedlingen i ett senare avsnitt.

Normaltaxa för hemhjälsarbetet.

En annan fråga som utredningen anser bör upptagas till diskussion i detta sammanhang är hemhjälsförmedlingens befattning med den betalning som utgår för arbetet. Som det nu är, fränsäger sig den offentliga arbetsförmedlingen principiellt all inblandning i löneavtal och överlåter åt parterna att

själva träffa överenskommelse i lönefrågorna. Detta är motiverat, när det gäller arbetsförmedlingen i allmänhet, men det kan ifrågasättas, om icke förmedlingen av tillfällig hemhjälp borde utgöra ett undantag. I den mån arbetsförmedlingen träffat avtal med viss arbetskraft om att den regelbundet skall stå till förfogande för bestämda arbeten i de hem, dit den hänvisas, har en organisation av speciell karaktär genomförts, som icke har sin motsvarighet på något annat av arbetsförmedlingens område. Osäkerheten beträffande ersättningen till tillfällig hemhjälp har medfört betydande olägenheter både för hemmen och arbetsförmedlingarna. På en del orter ha därför arbetsförmedlingarna i samråd med arbetsgivar- och arbetstagarparterna utarbetat rådgivande normaltaxor för olika slag av husliga arbetsuppgifter. Ett konsekvent genomförande av systemet med normaltaxor för olika ortsgrupper skulle enligt utredningens uppfattning medverka till mera ordnade förhållanden på detta område och skapa en fastare organisation av förmedlingsverksamheten för tillfällig hemhjälp.

Arbetskraftens bostadsfråga.

En annan betydelsefull fråga, som utredningen vill beröra i detta sammanhang, gäller i vad mån hemhjälpförmedlingen kan tänkas taga viss befattning med arbetskraftens bostadsfråga.

Som regel räknar man med att hemhjälpförmedlingen på en viss ort t. ex. i en stad skall ha kontakt med arbetskraft, som är bosatt i olika stadsdelar och att man skall kunna passa ihop hemmen och de arbetssökande så att restiden till arbetet för de senare blir minsta möjliga. Men i vissa fall uppstår stora svårigheter härvidlag. Det finns stadsdelar, där bostäderna äro avpassade för helt andra hushållstyper än för dem, varifrån hemhjälp Arbetskraften rekryteras. Det kan gälla områden med lägenheter av så hög standard, att varken de gifta eller de ogifta, som vill ha hemhjälp Arbete, ha råd att bo där eller det kan gälla förstadsområden med huvudsakligen familje bostäder, där husmödrarna bli fullt upptagna med att sköta var och en sitt hem och där inga bostadsmöjligheter finnas för ensamstående. De långa resor, som arbetskraften i sådana fall får underkasta sig, erbjuda betydande olägenheter och försvåra anskaffandet av arbetshjälp till de hushåll det gäller. En lösning av dessa svårigheter kan i många fall erbjuda sig om man blott får till stånd lämpliga bostäder för hembiträden. Det kan antingen tänkas att man bygger eller specialinreder särskilda »hembiträdeshus» eller att man anskaffar lämpliga enstaka rum i den öppna marknaden.

Hembiträdeshusen ha vissa fördelar bland annat genom att de möjliggör att man på ett bekvämt sätt håller kontakt med arbetskraften, vilket givetvis underlättar förmedlingsarbetet högst väsentligt. I några fall har t. ex. prövats genom att organisera en hemhjälpcentral på så sätt att föreståndarinnan i ett dylikt hembiträdeshus samtidigt är arbetsförmedlingens ombud och har hand om förmedlingen även av på annat håll boende arbetskraft. Hembiträ-

deshusen ha emellertid vissa olägenheter bland annat genom att de draga stora kostnader för själva administrationen. I många fall äro också de arbetsökande mindre villiga att bosätta sig i ett dylikt hus.

Ur flera synpunkter synes det därför vara att föredraga om hembiträderna kunna beredas lägenheter i öppna marknaden till rimligt pris. Inom varje bostadsområde för familjebostäder bör finnas en viss procent billiga smålägenheter, vilka kunna uthyras till hembiträden och även till andra inom bostadsområdet arbetande, såsom butiksbiträden etc. vilka kunna ha behov av bostad nära arbetsplatsen. För att handha hembiträdenas utplacering i familjer och för att även i övrigt bistå hemmen med anskaffande av tillfällig arbets hjälp bör arbetsförmedlingen ha möjlighet att upprätta avdelningskontor med tämligen små räjonger. Försök som redan gjorts med dylika hemhjälpscentraler, t. ex. inom vissa bostadsområden i Stockholm och Göteborg, och med att till dem anknäta ett antal hembiträdeslägenheter ha i stort sett slagit väl ut och utredningen vill anbefalla att dylika försök fortsättas i vidgad omfattning. Om arbetsförmedlingarna kunna förklara sig villiga att åtaga sig uthyrningen av dylika rum och förmedlingen av arbetskraften komma säkerligen bostadsföretagarna att stimuleras till att mera regelmässigt inordna rum lämpade för hemhjälpsarbetskraft i sina bostadsprojekt.

Arbetskraftsproblemet inom jordbrukarhushållen.

Hemmadöttrarnas problem.

Av det material, som tidigare återgivits beträffande jordbrukarhushållens arbetskraftsproblem, har framgått, att behovet av arbetskraft för ett betydande antal hushåll inom denna grupp är mycket brännande. Den arbetskraft man räknar med i jordbrukarhemmen är dels den anställda arbetskraften och dels — i mycket hög grad — insatser från kvinnliga familjemedlemmar, främst de s. k. hemmadöttrarna. På grund av den starka utflyttningen av den kvinnliga ungdomen från landsbygden är det emellertid endast för en kort period som varje hushåll kan utnyttja den kvinnliga jordbrukarungdomens arbetskraft. Genom att utflyttning sker i allt yngre åldrar förkortas denna period alltmera. Den tidiga flyttningen orsakar också underskott inom en ännu viktigare grupp arbetande i jordbrukshemmen, nämligen underskott på husmödrar, eftersom männen som arbeta i jordbruket icke kunna finna kvinnor att gifta sig med.

Följande siffror (tab. 30) illustrera resultatet av kvinnans utflyttning från jordbruket.

Dessa siffror visa, att inom samtliga kommuntyper, men starkast inom de mest utpräglade jordbrukskommunerna, sker en betydande utflyttning av kvinnor företrädesvis i åldern 25—30 år, men även i åldern 20—25 år och 15—20 år. Man kan beträffande de unga flickorna precisera uttrycket »flykten från landsbygden» till att tala om en »flykt från jordbruket».

Tab. 30. Antal ogifta kvinnor på 100 ogifta män inom landsbygds-kommuner av olika slag enligt 1940 års folkräkning.

Ålder år	A-kommuner ¹	B-kommuner ²	C-kommuner ³	D-kommuner ⁴
0—5	94.8	96.9	96.7	94.8
5—10	95.5	95.4	96.2	95.8
10—15	95.9	96.3	97.4	98.0
15—20	85.7	87.3	89.3	96.9
20—25	56.6	60.1	63.6	72.8
25—30	43.5	47.0	50.7	59.1
30—40	53.0	58.3	66.7	80.8
40—50	78.9	92.6	104.5	129.7
50—65	102.9	121.2	131.7	165.3
över 65	126.4	143.0	149.5	193.1

¹ A = kommuner med minst 75 % av befolkningen tillhörande jordbruk med binäringar.
² B = kommuner med minst 50—75 % av befolkningen tillhörande jordbruk med binäringar.
³ C = kommuner med minst mindre än 50 % av befolkningen tillhörande jordbruk med binäringar.
⁴ D = kommuner med minst till $\frac{2}{3}$ agglomererad, d. v. s. i tät.

När det gäller att peka på orsakerna till denna kvinnoflykt från jordbruket är det givetvis befogat att, såsom ofta sker i den allmänna diskussionen, peka på motviljan mot det tunga arbetet, den långa arbetstiden, avsaknaden av nöjen, dåliga bostäder etc. Sådana omständigheter spela otvivelaktigt stor roll för de unga landsbygdsflickornas utflyttning, men utredningen vill framhålla att ekonomiska faktorer säkerligen ha en minst lika stor betydelse. Såsom hemmadöttrar i jordbrukarhemmen få flickorna ofta arbeta utan bestämd lön eller med endast låg sådan medan inom stadsnäringarna den kvinnliga arbetskraften för närvarande har goda konjunkturer.

Ur många synpunkter synes emellertid denna de mycket unga flickornas flyttning från jordbruket vara olycklig. Det arbete flickorna vid den åldern få i samhällena är okvalificerat och ger knappast några värdefulla yrkeserfarenheter. På grund av sin oerfarenhet och därför att deras inkomster dock bli låga löpa flickorna många risker ur såväl hälsosynpunkt som ur social synpunkt. Den omständigheten att de så tidigt lösgöra sig från landsbygden gör att de i större utsträckning gå helt förlorade för landsbygdshemmen än vad som blir fallet om de få stanna där i arbete under några ungdomsår.

För att få en närmare belysning av detta problem har en uppmaning riktats till några förutvarande kvinnliga ungdomskonsulenter inom J.U.F. att framlägga sina synpunkter på läget. Deras åsikter sammanfalla helt med de här ovan framförda. Sålunda skriver en konsulent:

»I regel lämna de unga flickorna på landsbygden sina hem vid alldeles för tidig ålder, många gånger redan vid 16 år, för att ta tjänst i städer och samhällen. De äro knappast mogna och erfarna nog att ta vara på sig själva före 20 års ålder, och det vore därför önskvärt att hemmen kunde behålla dem åtminstone så länge. Under nuvarande förhållanden, då så mycken manlig arbetskraft från-tagits jordbruket, behövas de mer än någonsin i hemmen. Annars är det min mening att det är synnerligen fördelaktigt för de unga flickorna att komma ut

på andra platser, gärna i städerna, innan de sätta bo och bli egna husmödrar. I flera år har jag lett en studiecirkel för flickor från landet, som haft platser här i staden. Nya komma visserligen till för varje år, men av dem, som slutat sina platser, kan jag inte minnas någon, som inte återvänt till landet antingen för att gifta sig eller för att hjälpa till i hemmet.»

En annan säger följande:

»I ett lantbrukarhem finns det så stora möjligheter för den kvinnliga ungdomen att tillägna sig nyttiga lärdomar, att jag anser åtminstone 2 år efter skoltiden böra ägnas hemmet. Givetvis böra flickorna få sig anförtrött ett bestämt arbete och få den lön, som detta kan anses värt och föräldrarna anser sig ha råd till. Jag tycker, att dessa åren, förutsatt att ungdomen har en god ledning, böra bliva en mycket värdefull tillgång av erfarenhet vilket yrke hon än sedan bestämmer sig för.

Men att ha de unga flickorna hemma flera år, är väl i allmänhet inte förnuftigt, såvida hon ej visar en alldeles speciell lust för lantbrukssysslor och eventuellt tänker övertaga gården.»

Utredningens slutsats ur det ovan anförda blir alltså att åtgärder borde försökas för att förmå flickorna att uppskjuta sin flyttning under några år, utan att de därför ansåg sig försitta sina chanser att eventuellt söka sig ett arbete inom samhällena. Om de ansågo sig i trygghet kunna kvarstanna på landsbygden till 20-årsåldern, skulle därigenom deras arbetskraft under längre tid komma lanthemmen till godo, fler skulle komma att söka sig till landsbygdens ungdomsskolor och fler komma att kvarstanna på landsbygden för framtiden, dels genom giftermål med jordbrukande män och dels genom att de funno möjligheter att söka sig självständiga yrken på landsbygden.

För att uppnå ett dylikt mål är frågan om hemmadöttrarnas avlöningsförhållanden av stor betydelse. I många hem, där man har ekonomiska möjligheter att ge dem kontant ersättning, blir detta icke av, utan döttrarna förbli i en ekonomiskt beroende ställning.

En utredning rörande avlöningssystemet för hemmavarande barn verkställdes år 1942 av en kommitté, tillsatt av Svenska Landsbygdens ungdomsförbund och Svenska Landsbygdens kvinnoförbund. Förhållandena i detta hänseende på 254 gårdar av olika storleksordning undersöktes. Den avlöning, som utgick till de hemmavarande barnen, befanns vara mycket växlande; oftast angavs, att de endast erhålla kläder, fickpengar och dylikt. I de fall, då en kontant avlöning fixerats, var den för manliga i medeltal 610 kronor och för kvinnliga 406 kronor per år.

Utredningskommittén fann, att dessa förhållanden med oregelbunden eller mycket låg lön till de hemmavarande barnen vore ur jordbrukarhemmens synpunkt olyckliga och fick bekräftelse på sin uppfattning genom att de vid undersökningen tillfrågade jordbrukarna så gott som enhälligt förklarade, att lönefrågan borde lösas. En majoritet av de svarande ansåg, att barnen borde för full arbetsinsats ha lön enligt gällande avtal, medan en mindre del, framför allt småjordbrukare, ansåg att lönen borde ligga lägre.

Kommitténs slutsats i frågan blev, att lönen borde utgå enligt gällande

avtal, men med möjlighet till separata ändringar. Avtalen om viss lön borde göras skriftligen. Eventuellt inestående lön skulle deklarerars av fadern som skuld och av barnen som fordran. Genom att skriftligt avtal upprättats, skulle de hemmavarande barnen tillförsäkras rätten att vid boets delning få tillgodoräkna sig inestående lön, innan rätten till arv inträder.

Någon lagstiftning eller andra bindande åtgärder för att uppnå det önskade syftet kunde kommittén icke föreslå men uttalade, att en omfattande propaganda och upplysningsverksamhet borde igångsättas rörande avlönings-, anställnings- och utbildningsfrågor. Som ett led i denna propaganda har inom Svenska Landsbygdens ungdomsförbund utarbetats formulär för löneavtalen samt en avlöningsbok lämpad för de speciella avlöningsförhållandena, det här gäller.

Utredningen anser, att en dylik propaganda, bedriven genom organisationerna, kan ha stor betydelse och att även det allmänna bör i möjligaste mån ge densamma sitt stöd t. ex. genom att ungdomslärare, konsulenter etc. taga upp dessa frågor.

Den allmänna ungdomsverksamheten på landsbygden.

För att öka trivseln för såväl jordbrukarhemmens egna ungdomar som för de anställda i jordbrukarhemmen är det av vikt att ett ökat stöd ges åt fritidsverksamheten i dess olika former. Det står över all diskussion att städernas nöjesliv verkar attraktivt på ungdom i den ålder då inflyttning till städer och samhällen i regel sker. Problemet löses inte genom aldrig så väl-motiverade förkastelse-domar över nöjeslivet i de former det tar sig i större samhällen. Det torde vara oundgängligt att åtgärder vidtagas som sätter landsbygdens ungdom i tillfälle att på sin fritid samlas till nöjen och förströelser av skilda slag. Från alla håll, där man har någon erfarenhet från ungdomsarbete på landsbygden, omvittnas huru lokalbristen ofta omöjliggör sådant arbete eller huru nödvändigheten att hålla till i primitiva lokaler verkar deprimerande på vederbörande. Man kan inte hänvisa större delen av landsbygdens ungdom att tillbringa sin fritid drivande omkring på hemtrak-tens landsvägar eller i bästa fall att tillbringa dem i undermåliga lokaler. Tillsammans med trångboddheten i hemmen utgör bristen på samlingslokaler en faktor som är i eminent grad pådrivande då det gäller flykten från landsbygden.

Ett medel att förbättra kontakten med annan ungdom torde vara att ge ökat utrymme för olika typer av ungdoms- och bildningsorganisationer. Dylika organisationer ha på grund av avstånden svårare att arbeta på landsbygden än på andra håll. Ett ökat stöd till ungdomsorganisationernas arbete genom ett statsbidrag bland annat åt utbildningen av ledare inom föreningar har föreslagits av ungdomsvårskommittén. Utredningen vill understryka den stora betydelsen av att man snarast möjligt finner lämpliga stödformer på detta område.

Särskilt stöd åt praktisk verksamhet bland landsbygdens ungdom.

Verksamheten inom ungdomsorganisationer av vanlig typ gäller i allmänhet fritidens utfyllande med studiearbete, hobbies, samvaro etc. Inom jordbrukets ungdomsverksamhet ha även utvecklats arbetsformer, som taga sikte icke bara på fritiden utan på det dagliga arbetet och avse att öka ungdomarnas arbetsförmåga och skicklighet och ge dem ökat intresse för vardagens uppgifter. Strävanden i dylik riktning bäras i vårt land framför allt upp av Jordbrukarungdomens förbund (J.U.F.) och Svenska landsbygdens ungdomsförbund (S.L.U.) samt även av Svenska landsbygdens studieförbund m. fl. Dessa organisationer ha både manliga och kvinnliga medlemmar och taga sikte på dessa olika arbetsuppgifter inom jordbruket.

För verksamheten bland flickorna har J.U.F. brukat årligen anställa 15 à 20 kvinnliga ungdomskonsulenter med en tjänstgöringstid av 2—4 månader. Dessa konsulenter arbeta framför allt med kursdagar, vilka ordnas på så sätt att en grupp på omkring 10 flickor en dag under konsulentens ledning i någon av deltagarnas hem samlas för att övertaga de arbeten, som husmodern hade planerat att utföra denna dag. De ordinarie arbetena äro: matlagning, bakning, konservering, rengöring samt andra arbeten, som kunna förekomma i ett lanthem. För deltagandet i dylika kursdagar fordras att ha bedrivit en egen odlingsverksamhet av köksväxter under konsulentens ledning, varför härigenom material erhålles för matlagningsundervisning och konservering. Varje flickgrupp brukar få vara med om 3 à 5 kursdagar per år förlagda till sommaren och hösten. J.U.F:s kvinnliga konsulenter ha dessutom brukat leda speciella kurser i mjölkning, bakning, konservering, sömnad, linberedning, tvätt, slakt, lägerkurser etc. Vidare organisera de studiecirkel i hemvård etc. Särskilt uppskattade och av stort propagandavärde äro de tävlingar, som hållas, gällande olika arbeten såsom spånad, mjölkning etc.

Den av J.U.F. bedrivna konsulentverksamheten har bekostats genom statsmedel och genom anslag från hushållningssällskapen. Sedan 1942 ha emellertid dessa anslag kraftigt beskurits, varför verksamheten bland den kvinnliga ungdomen under de senaste åren varit av minskad omfattning.

S.L.U., som är en politisk organisation, har icke haft statsmedel för sitt arbete och har därför inte tagit upp en kursverksamhet av samma omfattning som J.U.F. Förbundet har däremot flitigt använt sig av tävlings- och utställningsformen. Under ett år redovisar det cirka 7 000 tävlingar, kurser och utställningar med tillsammans nära 70 000 deltagare. Tävlingarna ha gällt mjölkning, plöjning, hemslöjd och handarbete m. m., kurserna konservering, matlagning, bakning, sjukvård, vävning, sömnad, lin- och ullberedning, växtfärgning, barnavård, borddukning och slakt. Utställningarna ha omfattat t. ex. trädgårdsprodukter, hemslöjd och konserver. Ledningen av arbetet har mest handhåfts av frivilliga krafter, någon gång har hjälp erhållits av länets hemkonsulent.

Enligt utredningens uppfattning äro dessa former av ungdomsverksamhet synnerligen betydelsefulla. De ge landsbygdens flickor just vad de mången-

städes sakna: kontakt med jämnåriga, ökad säkerhet i arbetet och känslan av att detta är socialt uppskattat. Genom odlingsverksamhet, hemslöjd och dylikt kunna de redan som helt unga få tillfälle att förtjäna egna pengar.

Det arbete, som i vårt land hittills kunnat göras av J.U.F. och andra ungdomsorganisationer, främst S.L.U., är trots sin livaktighet otillräckligt. När det såsom här gäller, att ungdomarna skola inhämta en rejäl arbetskunskap, behövs det sakkunniga ledare för att resultaten skall bli effektiva. Och möjligheterna att kosta på ledarkrafter ha ju hittills varit ganska begränsade. J.U.F:s kvinnliga konsulenter ha endast kunna uppehålla sitt arbete under några få månader av året; under den övriga tiden ha de fått släppa kontakten med sina flickor. Det sammanlagda antalet flickor, som J.U.F. och S.L.U. kunnat nå under ett år är ringa i förhållande till hela antalet landsbygdsflickor i de åldersgrupper, det här gäller.

Jämförelser med andra länder, där man tagit upp denna form av ungdomsverksamhet, visa att den kunnat växa ut till en socialt mycket betydelsefull rörelse, där den fått tillräckligt stöd. Detaljerade uppgifter ha endast kunnat erhållas från Amerika, Danmark och Finland, vilka länder varit de som närmast tjänat som förebild för det svenska arbetet.

I Amerika har lantungdomsklubbarna »Boys and Girls Clubs» vunnit en mycket stor omfattning. Ungdomarna i 10—20-årsåldern äro organiserade i dessa klubbar och bedriva olika former av självständig verksamhet, odlingsarbete, djuruppfödning eller dylikt. Under ledning av konsulenter och i viss utsträckning av frivilliga krafter, »lokala ledare», ordnas kurser i olika ämnen. Klubbarnas arbetsprogram cirklar kring medlemmarnas praktiska arbetsuppgifter och får omväxling genom utställningar, läger, skördefesten och andra festligheter, sällskaplig samvaro med sång, musik, lekar m. m. 700 000 ungdomar voro 1927 organiserade i Boys and Girls Clubs. Sammanlagt hade man vid denna tid omkring 1 700 konsulenter (manliga och kvinnliga) i arbete. Verksamheten sorterar under jordbruksdepartementet i Washington i samarbete med de olika staternas lantbruks-högskolor.

Bland de nordiska länderna var Danmark det första att upptaga motsvarande arbete och man har där en särskild kommitté, som leder verksamheten, »Landsudvalget for landøkonomisk ungdomsarbejde». Anslag erhållas från staten och från olika lantbruksorganisationer i landet.

Om lantklubsverksamhetens utbredning och betydelse i Finland föreligga vissa rapporter. Där hade man före kriget omkring 45 000 medlemmar i klubbarna. Under kriget har antalet mer än fördubblats. Flickorna utgjorde drygt 60 %. Ungdomarnas arbete för odling och djurvård har i Finland under kriget haft en utomordentligt stor betydelse ur försörjningssynpunkt. Under ett år hade man nära tusentalet ledare och hjälpklubbedare i arbete. »Rådgivningsarbetet inom klubbarna har redan ur ekonomisk synpunkt sett flerfaldigt ersatt de medel, som nedlagts på detsamma, oavsett dess stora värde ur pedagogisk synpunkt och dess betydelse för att utveckla social och medborgerlig ansvarskänsla hos de unga» konstateras från finskt håll.

Redan dessa summariska uppgifter rörande ungdomsverksamheten i andra länder visa, att vad som gjorts i Sverige har i jämförelse härmed tämligen obetydlig omfattning.

Frågan om ett ökat stöd åt den praktiska ungdomsverksamheten har hos oss upptagits till behandling av hushållningssällskapsutredningen i dess 1942 inom jordbruksdepartementet avgivna betänkande rörande hushållningssällskapens organisation och verksamhet. I denna utredning föreslås att för den manliga ungdomsverksamheten engageras särskilda ungdomskonsulenter i varje län, medan den kvinnliga verksamheten föreslås skola anförtros åt hemkonsulenterna, vilkas antal man anser skall vara detsamma som för närvarande.

Förslaget innebär i realiteten att någon intensifierad verksamhet bland den kvinnliga ungdomen icke kan komma till stånd. Hemkonsulenterna ha sin tid uppfylld av arbete för husmödrarna och de allmänna hemfrågorna. Redan för detta arbete föreslår utredningen i annat sammanhang en utökning av konsulenternas antal. Vad det speciella ungdomsarbetet bland flickorna beträffar anser utredningen, att detta ovillkorligen fordrar egna arbetskrafter. Om det skall bli resultatrikt, måste det bedrivas intensivt och kontinuerligt och pågå året runt. Redan gjorda insatser förspillas, om de bli alltför sporadiska. Sina allmänna önskemål beträffande denna ungdomsverksamhet vill utredningen formulera sålunda:

Samtliga landsbygdsflickor böra från en viss ålder ha möjlighet att ansluta sig till ett praktiskt klubbarbete bedrivet i fria former, i samarbete med ungdomens egna organisationer, där sådana finnas, men i annat fall under direkt ledning av ungdomskonsulenter. Då de arbetsformer för verksamheten, som hittills utformats, ju visat sig lyckade, förutsättes, att samma linjer följas i fortsättningen och att i och med ökade resurser nya former komma att utbilda sig. Individuella företag med odling, djuruppfödning, hemslöjd skulle drivas vid sidan av kursdagar, tävlingar och dylikt. Viktigt är att förströelsemomentet kan ägnas uppmärksamhet: läger, studieresor, fester av olika slag böra kunna ingå i verksamheten. Mycket betydelsefullt är att i konsulentens uppgifter ingår rådgivning åt de unga rörande deras utbildning på längre sikt, genom att de dels hänvisas till praktiska utbildningsgrenar och dels uppmuntras att i mån av teoretisk begåvning fortsätta studievägen. Det senare är särskilt viktigt att påpeka, då det vore olyckligt, om en verksamhet för utvecklande av den kvinnliga ungdomens praktiska kunnighet skulle verka bromsande på dess möjligheter att studera eller söka sig en yrkesutbildning på andra områden än som rör hemmet. Vad denna ungdomsverksamhet skulle gå ut på är tvärtom att ge flickorna bättre chanser än nu att bli på det klara med eventuella anlag och önskingar i sådana riktningar och att ge det stora antal, som nu icke har några särskilda ambitioner, mera självkänsla i och med att de kände, att deras praktiska kunnande gav dem en god grund att stå på.

I stor utsträckning skulle givetvis organisationsarbetet bäras upp av frivilliga krafter, av ungdomarna själva eller av äldre, som äro intresserade av att göra en insats på detta område. I Finland har man förutom med landsbygdens speciella ungdomsorganisationer samarbetat med scoutrörelsen, en ungdomsorganisation som ger ett av de bästa exemplen på i vilken omfatt-

ning ett ungdomsarbete, även när det ställer betydande praktiska krav, kan bäras upp av oavlönade krafter.

Eftersom den verksamhet det här är fråga om har ett bestämt socialt och pedagogiskt syfte, måste man dock räkna med att den för att bli effektiv skall skötas av utbildade och avlönade arbetskrafter. För att den skall kunna nå ut över landet i dess helhet fordras, att den disponerar över ett mycket betydande antal ledarkrafter. Utredningen anser dock icke, att ett stort antal nya befattningar böra tillskapas för verksamheten, helst som denna under de första åren måste komma att ha försökskaraktär. Det bästa synes enligt utredningens åsikt vara, att man engagerar sådana personer, som redan i andra liknande uppdrag arbeta på landsbygden. Som lämpliga sådana krafter vill utredningen peka på hushållslärarinnorna inom folk- och fortsättningsskolorna på landsbygden. Det synes önskvärt att i sammanhang med utredningen om vår folkskolas framtida organisation pröva möjligheten av att dessa lärarinnor jämte sin ordinarie undervisning sysselsättas i det kvinnliga ungdomsarbetet och att deras tjänstgöring ordnas med hänsyn till dessa dubbla uppgifter. Om lärarinnorna äro engagerade i såväl skolornas hushållsundervisning som den frivilliga ungdomsverksamheten, få de sitt arbete förlagt till ganska små distrikt och kunna därför bli väl förtrogna med en viss bygd och dess ungdom. Genom att de lära sig känna flickorna redan i 12—14-årsåldern och följa dem upp till 20-årsåldern få de möjlighet att ge dem en kontinuerlig handledning.

Några beräkningar rörande det antal undervisningstimmar, som lärarinnorna böra sysselsättas i skolan, respektive ungdomsarbetet, anser sig utredningen ej kunna göra och utredningen upptager ej heller till diskussion frågan om kostnaderna eller frågan om de organisatoriska problem, som uppkomma genom att samma lärarkrafter skulle tillhöra dels folkskolan och dels det fria folkbildningsarbetet. Här skall endast påpekas, att en anordning sådan den föreslagna måste bli ekonomiskt fördelaktig, enär resekostnaderna för konsulentarbetet bli låga och lärarinnornas tid kan väl utnyttjas.

Ledningen av ungdomsarbetet inom ett län torde lämpligen anförtros åt en särskild person. Utredningen har tidigare framlagt förslag om en överflyttning av konsulentverksamheten från hushållningssällskapen och till en särskild nämnd, sorterande under landstinget. Översynen över hela konsulentarbetet i länet skulle enligt detta förslag anförtros åt en första hemkonsulent. Då ungdomsarbetet bör bedrivas under mycket fria former allt efter de olika kommunernas och ungdomsorganisationernas önskemål, torde den centrala ledningen och övervakningen av detsamma icke behöva bli mer omfattande än att ifrågavarande första hemkonsulent bör kunna handhava denna jämte sina övriga uppgifter. Möjligen bör dock för organiserandet av arbetet efter de nya linjerna, för att inordna lärarinnorna i verksamheten och informera kommunalmän och föräldrar om dess syften och former, under några år framåt särskilda personer ges möjlighet att helt ägna sig åt verksamheten.

Åtgärder som de ovan antydd, vilka syfta till att förbättra förhållandena för landsbygdens befolkning och komma dess egen ungdom att i större utsträckning stanna kvar i hembygden, måste anses som väsentliga när det gäller att ge jordbrukarhemmen en bättre tillgång till kvinnlig arbetskraft.

Uppmuntran åt djurskötare.

Det jordbruksarbete som oftast är sammankopplat med det husliga är som tidigare nämnts djurvården, särskilt mjölkningen. I många landsdelar är detta ett arbete som faller på husmodern ensam och som binder henne helt vid hemmet. Medverkan från andra familjemedlemmar i mjölkningen omöjliggöres ofta därigenom att ingen av dem kan mjölka.

För att förbättra förhållandena i detta avseende har det upprepade gånger kommit framställningar från jordbruket och dess kvinnor om att undervisning i mjölkning skall ingå i den allmänna skolundervisningen på landsbygden. I den mån som ett praktiskt betonat åttonde skolår blir verklighet synes möjlighet att inom dess ram även upptaga mjölkningsundervisning förefinnas. I samband med den praktiska klubbverksamhet, tävlingar etc. som utredningen i föregående avsnitt berört synes även särskild uppmärksamhet böra ägnas inhämtande av mjölkningskunskap. Vid de studieresor, festligheter, utflyktsdagar etc. som man anser böra anordnas som uppmuntran åt ungdomar som lyckats bra med vissa praktiska arbetsuppgifter bör den grupp som ägnar sig åt djurvården särskilt framhävas och belönas.

Stadsungdom till landsbygden.

Förutom dessa åtgärder, som syfta till att stödja landsbygdens flickor i deras arbete, bör även diskuteras förslag, som i många sammanhang framförts om att bereda lanthemmen arbetshjälp genom att kvinnlig ungdom från städerna dirigerades dit, speciellt under sådana tider av året, då arbetet är brådast. Man har här under de senaste åren gjort ett flertal experiment med arbetsläger, praktikantverksamhet, samhällstjänst och beredskapsarbete, som verksamheten omväxlande kallas. Åren 1939—42 gjordes försök med vissa kurser och läger av detta slag dels i enskilda organisationers och dels i hushållningssällskapens regi. Från och med sommaren 1942 utgick ett reguljärt statsbidrag till lägerverksamheten.

För att få mera stadga i organisationen och bättre kontroll över statsbidragets användning beslöt arbetsmarknadscommissionen att under sommaren 1943 lägga samtliga läger under länsarbetsnämndernas överinseende och anställde särskild personal vid länsarbetsnämnderna för organisations- och kontrollarbete. Minimialdern för lägerdeltagare bestämdes till i regel 15 år och lägertiden till en månad. För arbete som utföres i hemmen erlättes betalning av arbetsgivarna och lägerdeltagarna få själva behålla dessa pengar. Statens kostnader för denna verksamhet uppgick under 1945 till cirka 400 000 kronor.

Jämsides med lägerverksamheten har för vart och ett av de sista åren ett omfattande arbete nedlagts på att placera ut arbetsvilliga stadsbor direkt i lanthemmen.

När det gäller att avgöra vilka åtgärder, som i framtiden kan vara effektiva för att dirigera kvinnlig arbetskraft från städerna till landsbygden som tillfälliga medhjälpare under sommaren, bör det till en början påpekas, att en betydande ström av kvinnlig arbetskraft normalt går denna väg. En stor mängd flickor och även gifta kvinnor i städerna, vilka ha möjlighet att göra sig lösa från sitt vanliga arbete för några månader, resa under sommaren till sitt föräldrahem för att semestra och »hjälpa till», och deras arbetsinsats är ofta mycket värdefull för föräldrarna. En uppskattning av omfattningen av denna sommarström från städerna kan icke göras, men den ger sig tydligt till känna bland annat genom den akuta bristen på kvinnlig arbetskraft i städerna under sommaren.

Detta tillskott av arbetskraft från städerna, som lanthemmen får under sommaren, gäller dock endast i de fall, där man har döttrar och även i viss utsträckning söner i städerna. De som ej äro bundna med släktband till jordbrukarhemmen ge sig inte alldeles av sig själva ut i dylikt arbete. Ett behov finnes av extra arbetshjälp från städerna utöver den man får av anhöriga, och de åtgärder, som under kriget vidtagits, böra kunna vara vägledande även för framtiden. Den förståelse, som genom propaganda skapats för lanthemmens trångmål, bör på lämpligt sätt uppehållas och arbetstillfällen erbjudas stadsborna på sådant sätt att de känna sig göra en socialt betydelsefull insats. Den enklaste organisationen av arbetet är att de enskilda hemmen taga emot de arbetsvilliga. Arbetsförmedlingarnas verksamhet för förmedling av sommararbetande bör således fortgå och tillräcklig personal bör finnas inom arbetsförmedlingarna för att en viss kontroll över det hela skall kunna uppehållas. Särskilt gäller detta förmedlingen av arbetstillfällen för skolungdom, vilka väl komma att utgöra den största delen av klientelet. Garantier måste skapas för att jordbrukarna icke utnyttja de ungas arbetskraft för hårt eller erbjuda för låg ersättning. Hela verksamheten bör för skolungdomens del noga följas ur såväl hygieniska som psykologiska synpunkter, och ett samarbete mellan arbetsförmedlingen, skolläkare och lärare uppehållas.

Förutom utplacandet av arbetsvilliga ungdomar i enskilda jordbrukarhem synes även för framtiden arbetslägren, eller som arbetsmarknadskommisionen under senare år valt att kalla dem, jordbrukslägren böra uppehållas i viss omfattning. Såsom framgår av de siffror, som lämnats rörande de senaste årens arbetsläger, blir denna verksamhet ganska dyrbar. Om endast arbetsmarknadssynpunkter skulle läggas på den, torde den knappast kunna försvaras under normala tider. I den ursprungliga arbetslägeridén lades emellertid mycket starkt vikt vid det uppfostrande momentet: man räknade med att viss undervisning skulle meddelas ungdomen i samband med lägervistelsen och att det praktiska arbetet i jordbrukarhemmen skulle anordnas så, att vederbörande fick en viss allsidig inblick i lantlivets förhållanden. Det skärpta

behovet av arbetskraft har från de senaste årens läger kommit att i viss mån undantränga såväl undervisningen som hänsynen till att ungdomen skulle ges omväxlande arbetsuppgifter. I en framtid synes emellertid önskvärt att den pedagogiska synpunkten bibehålles. Lägerledaren bör vara pedagogiskt utbildad och undervisning bör anordnas jämsides med det praktiska arbetet. Arbetet bör gärna förläggas i mindre hem, vilka inte ha möjlighet att ha praktikanter boende hos sig. Både pojkar och flickor böra få delta i såväl ute- som innesysslor i hemmen.

För många ungdomar är det nödvändigt att förtjäna sitt uppehälle under ferierna, varför de förtjänstmöjligheter, som ges vid arbetslägren, äro betydelsefulla. Om i jordbrukslägren en del av tiden skall ägnas åt undervisning, bli givetvis arbetsinkomsterna mindre. En fortsatt subvention till dessa läger synes därför motiverad för att säkerställa viss arbetsinkomst åt lägerdeltagarna, vilka därigenom stimuleras till intensiva insatser, och underlättar en rekrytering till lägren från alla socialskikt.

Jordbrukslägren i den form de här diskuterats äro ju tänkta som sommarinstitutioner. Detta gör att lokalerna för förläggningarna och lägerutrustningen i dess helhet kan vara enkel. Det är emellertid viktigt, att lokalerna ej få en alltför provisorisk karaktär utan att man disponerar över ordentliga kök med god utrustning, att lägerdeltagare få goda bäddar etc.

Utredningen anser således att olika åtgärder avsedda att stimulera ungdomen i tätorterna att under sommaren taga tillfälligt arbete i jordbrukarhemmen äro önskvärda. I första hand böra dylika ungdomar genom arbetsförmedlingens försorg utplaceras i de enskilda hemmen. Men vid sidan av denna förmedling bör verksamheten med jordbruksläger fortsätta, varvid även den pedagogiska synpunkten bör beaktas.

Förslag om anställande av fasta hemassistenter.

Inledande synpunkter.

I det föregående har framhållits, att tillfällig hemhjälp kommit att anlitas i långt större omfattning än tidigare varit fallet och att antalet fasta hembiträden minskat. Med hänsyn till den rådande bristen på arbetskraft är denna utveckling helt naturlig och bör även vara förtjänt av det allmännas intresse och understöd. Det husliga arbetet lämpar sig särskilt väl som deltidsarbete, speciellt för gifta kvinnor, och inga åtgärder böra försummas för att mobilisera den latent arbetskraft, som kan utnyttjas för deltidsarbete i hushållens tjänst. Som ovan anförts ha arbetsförmedlingarna också ägnat stor uppmärksamhet åt detta problem, och utredningen har i det föregående diskuterat olika uppslag, som äsyfta att underlätta rekryteringen av arbetskraft för korttidshjälp i hemmen. Därvid har särskilt framhållits de propagandaaktioner som genomförts av arbetsmarknadscommissionen och de lokala arbetsförmedlingarna för att intressera de gifta kvinnorna för detta arbete och varvid man

lancerat namnet *hemassistenter* för dem som stå till förfogande för deltidarbete i hemmen. Utom denna deltidarbete arbetskraft, som huvudsakligen består av gifta kvinnor som vid sidan av skötseln av sina egna hem taga hemhjälsarbete genom arbetsförmedlingen eller genom direkt överenskommelse med familjen, anser utredningen det önskvärdt att hemmen också ha tillgång till en grupp heltidsarbetande personer, som böra kunna disponeras för många olika slag av arbetsuppgifter, bland annat då det gäller arbete flera dagar i sträck som de deltidarbeteande gifta kvinnor, vilka taga hemhjälsarbete icke ofta kunna åtaga sig.

Utredningen vill därför framlägga ett förslag, som syftar till att vid sidan av den deltidarbeteande hemassistenten skaffa hemmen en kår av *fast engagerade hemassistenter*.

Självfallet är att det nu aktuella, av befolkningsutvecklingen betingade underskottet på folk i arbetsför ålder gjort sig gällande även på det husliga arbetets område, men redan långt före den allmänna arbetskraftsbristens inträdande förmärktes en stigande tendens hos den kvinnliga arbetskraften att draga sig bort från hushållsarbetet. Tydligt är att detta arbete numera har en betydligt mindre dragningskraft på de unga kvinnorna än övriga yrken. Orsakerna härtill äro flera. Bland de mest påtagliga kan nämnas, att lönen för hushållsarbetet alltjämt ofta utgår delvis in natura, att arbetet är tämligen tungt och genom splittringen av arbetsuppgifterna påfrestande, att arbetstiden är relativt lång, att den arbetande vanligen är ensam på sin arbetsplats utan kontakt med kamrater, samt att yrket har dåliga avancemangsmöjligheter.

Den främsta orsaken till motviljan mot avlönat hushållsarbete torde dock vara, att yrket fortfarande har ett lågt socialt anseende trots den förbättring, som under senare tid onekligen inträtt som följd av hembiträdesbristen och den gynnsamma löneutvecklingen. Såväl de unga kvinnorna som deras familjer och bekantskapskrets anse det »finare» att vara anställd i butik eller i industriellt arbete. Ytterst torde denna uppfattning bottna i det speciella förhållande mellan arbetsgivare och anställd, som utmärker hemhjälsyrket. Hembiträdet har vanligen att arbeta under direkt uppsikt av en husmor, som icke alltid har tillräcklig kunnighet och erfarenhet. Även om den allmänna sociala utjämnningen mellan samhällsklasserna på senare tid medfört en förbättring i förhållandet mellan husmodern och hembiträdet, är det dock obestridligt så, att den anställda inom hemhjälsyrket arbetar under större ofrihet och större personligt beroende av arbetsgivaren, än vad fallet är inom andra yrken. Att bristen på självständighet i arbetet utgör en väsentlig orsak till motviljan mot yrket bekräftas bland annat därav, att anställning i hushåll där husmor saknas tillhör de av hembiträderna mest eftersträfvade. Bortsett från dessa specialfall kvarstår säkerligen i mångas medvetande en bestämd känsla av att det avlönade hushållsarbetet är ett yrke som är mindre värderat och socialt mindre ansett än andra kvinnliga yrken. Denna uppfattning, som självfallet hämmar rekryteringen av fullgod arbetskraft till hemmen, måste

man söka motarbeta genom att i görligaste mån undanröja de väsentliga orsaker som ligga till grund för densamma.

Om det sålunda är av vikt att finna medel till en önskvärd höjning av hushållsarbetets sociala anseende, ledes man att jämföra förhållandena inom hembiträdesyrket och inom hemvårdarinneyrket. Det sistnämnda yrket har ett påtagligt gott anseende och har hittills varit lätt att rekrytera. Bortsett från den omständigheten, att hemvårdarinnan i allmänhet har en relativt självständig ställning som husmorsvikarie, torde detta väsentligen bero på de reglerade arbets- och avlöningsförhållandena inom yrket samt framför allt på anställningsformen. Hemvårdarinnan är anställd av samhället för en socialt betonad verksamhet och intager därför en friare ställning gentemot de familjer som hon lämnar sitt biträde. Med detta förhållande för ögonen har utredningen övervägt, om icke samhället — med hänsyn till det allmännas intresse av att säkerställa nödig hushållshjälp åt arbetsbelastade husmödrar i allmänhet — har anledning att utvidga sin stödverksamhet utöver den sociala hemhjälpens ram genom att inträda som huvudman även för en viss kategori av hemhjälp. Till denna tanke har utredningen också letts av ett engelskt förslag att skapa ett institut — The National Institute of House-workers — med uppgift att utbilda huslig arbetskraft och sedermera fungera som dess huvudman (arbetsgivare). Institutet, som är avsett att organiseras som en enskild förening — Corporation — med statsunderstöd, skulle mot viss dagarsättning tillhandahålla arbetskraft åt enskilda familjer, och är sålunda jämförligt med vår sociala hemhjälp med undantag av att det engelska institutets verksamhet ej skulle vara begränsad till vissa sociala indikationer.

Förslag om fasta hemassistenter.

Utredningen avser icke att föreslå att samhället skall såsom huvudman för hela hembiträdeskåren påtaga sig ansvaret för en lösning av hemmens arbetskraftsproblem i dess helhet. Anskaffningen och avlöningen av heltidsanställda hembiträden med fasta platser i familjerna samt av tillfällig arbetskraft med deltidsarbete bör enligt utredningens mening fortfarande vara en angelägenhet mellan de direkt berörda parterna, ehuru samhället givetvis bör bibehålla och effektivisera sin medverkan i form av arbetsförmedling och utbildning av arbetskraften. Vad däremot angår den mindre del av arbetskraften, som ägnar sig åt husligt arbete som *heltidsyrke men med tillfälliga anställningar* (korttidshjälp med heltidsarbete), ligger saken annorlunda till. Med nu rådande osäkra existensvillkor, den ojämna arbetstillgången, frånvaron av semester och sjukavlöning etc. föreligger en påtaglig tendens hos denna grupp av hembiträden att söka sig bort från det husliga arbetet. Framför allt den dugligaste arbetskraften hotar att försvinna för att skaffa sig utkomst inom andra yrken med tryggare arbetsförhållanden.

Å andra sidan föreligger ett stort behov av en *rörlig kår av årsanställda personer* för tillfälligt hemhjälpensarbete, vilket tydligt avspeglas i familjernas stigande efterfrågan på sådan arbetskraft. Enligt utredningens mening bör

samhället direkt medverka till vidmakthållande och utveckling av denna yrkeskår genom att inträda som huvudman för densamma liksom för den sociala hemhjälps hemvårdarinnekår. Denna medverkan bör lämpligen begränsas till sin omfattning så, att den motsvarar syftemålet att tillhandahålla *tillfällig hemhjälp utanför den sociala hemhjälps ram*. Principiellt skall denna arbetskraft kunna användas till vilka arbetsuppgifter som helst och anlitas av familjerna i den utsträckning de själva önskar. Eftersom verksamheten skall vara ekonomiskt självbärande synes det inte vara någon risk för att samhället skall bli för djupt engagerat. Så länge det råder brist på arbetskraft kommer det dock att visa sig naturligt att göra en viss ransonering av de fasta hemassistenterna på sådant sätt, att de familjer där behovet är störst får arbetshjälpen i första hand såsom vid husmoders eller hembiträdes sjukdom, när husmodern är särskilt hårt arbetsbelastad genom många barn etc. Ur den arbetandes synpunkt kan det också komma att visa sig befogat att fastställa att vederbörande inte skall syssla alltför ensidigt med ett visst arbete såsom städning och tvätt utan att hon skall garanteras en viss omväxling. Något hänsynstagande till ekonomien hos de familjer som söka arbetshjälpen skall däremot icke göras i detta fall.

Ledningen av verksamheten bör lämpligen förläggas till arbetsförmedlingen, som har stor erfarenhet om den arbetskraft varom här är fråga och som även i fortsättningen skall handhava förmedlingen av arbetskraft i övrigt till hemmen. Formen för verksamheten bör alltså vara den, att arbetsförmedlingarnas hemhjälpavdelningar organisera en särskild verksamhetsgren med uppgift att anställa och avlöna *fasta hemassistenter*, avsedda att mot ersättning till förmedlingen ställas till hushållens förfogande för tillfälligt husligt heltidsarbete.

På hemassistenterna böra relativt höga krav på yrkesskicklighet ställas. Särskilda utbildningskurser ifrågasättas icke, men anställningen bör föregås av prov, avseende såväl kunnskap i hushållsarbete och barnavård samt förmåga att arbeta raskt och metodiskt som även de rent personliga kvalifikationerna och hälsotillståndet. I syfte att skapa en god kåranda böra hemassistenterna bära en enhetlig arbetsdräkt och inbjudas att ingå i en särskild kårsammanslutning. För yrkesskicklighetens vidmakthållande och höjande böra de även beredas tillfälle att frivilligt delta i avgiftsfria kompletteringskurser, anordnade i samarbete med yrkesskolorna.

Lönen bör inkludera ersättning för bostad men ej för kost, enär det förutsettes att fri kost som regel tillhandahålles på arbetsplatsen. Skulle så ej vara fallet, ökas lönen med motsvarande kostersättning. Vid sjukdom bör full lön inklusive bostads- och kostersättning utgå under 14 dagar samt för tid därutöver halv lön inklusive nämnda ersättningar under högst tre månader.

Semester bör erhållas enligt semesterlagen med bibehållen lön och kostersättning. Ledigheten i övrigt bör lämpligen ordnas liksom för hemvårdarinnorna. Varje söndags- och helgdag (eller motsvarande antal vardagar) samt dessutom en vardag per månad bör alltså vara fri. Då det tillfälliga hem-

hjälsarbetet i många olika familjer har visat sig vara mycket slitsamt bör det undersökas om det möjligen vore befogat med ytterligare fritid utöver den föreslagna.

Hemassistenterna skola självfallet dirigeras till sina olika arbetsplatser genom arbetsförmedlingen. På sådana orter som ligga utanför arbetsförmedlingskontorets räjong böra, såsom tidigare föreslagits, tillsättas kvinnliga ombud. För samordning med sociala hemhjälpen förutsättas dessa ombud vara medlemmar i hemhjälsnämnden. Familjernas rekvisitioner av hemhjälp böra helst avse vissa dagar i veckan eller månaden, men vid behov bör hjälp om möjligt tillhandahållas även på ej förut avtalad tid. Då som förut nämnts verksamheten skall i huvudsak vara ekonomiskt självbärande, blir det en viktig uppgift för arbetsförmedlingen att planlägga hemassistenternas arbete så, att arbetslösa spilldagar ej uppstå.

Familjernas ersättning för erhållen hemhjälp skall inbetalas till arbetsförmedlingen. Troligen kommer det dock att visa sig mest praktiskt att hemassistenterna i regel upptaga avgiften och sedan redovisa influtna avgifter till arbetsförmedlingen. Avgiften skall avvägas så, att den täcker ej blott hemassistentens fasta lön utan även beräknad kostnad för semester, ledighetsdagar och sjukavlöning. I den mån det lyckas att på detta sätt avväga avgifterna så att de täcka samtliga kostnader för hemassistenterna, komma statens utgifter för verksamheten alltså att inskränka sig till kostnaderna för arbetsförmedlingens ökade förvaltningsarbete samt för eventuellt behövliga prov- och kompletteringskurser. För familjerna kommer troligen denna hjälp att ställa sig dyrare än den tillfälliga hemhjälp som för närvarande erhålles genom arbetsförmedlingen men erbjuda fördelar därför att de ha garantier för att den är kunnig och rutinerad.

Den sålunda skisserade verksamheten avser, som förut sagts, icke att lösa hemmens arbetskraftsproblem till någon mer väsentlig del men torde likväl vara ägnad att bidra till att reglera förhållandena inom det tillfälliga husliga heltidsarbetet på ett sådant sätt, att detta arbete kommer att te sig som ett verkligt yrke med tryggad arbetstillgång och utkomst i det allmännas tjänst. Därmed skulle enligt utredningens mening förutsättningar vara för handen att få till stånd en höjning av den ifrågavarande yrkeskårens sociala standard, vilket i sin tur torde vara det enda medlet för kårens vidmakthållande och utbyggnad.

Utredningen är icke beredd att nu föreslå anställande av fasta hemassistenter i den omfattning, som skulle krävas för att genomföra det här framlagda principprogrammet i full utsträckning. Verksamheten är ny och oprövad och inrymmer därför flera osäkerhetsmoment. Man känner ej med vissnet hur rekryteringen till den nya anställningsformen kommer att gestalta sig och ej heller hur stor efterfrågan på arbetskraften blir. Hemassistenternas avlöning och övriga förmåner kunna svårligen på förhand exakt angivas, och följaktligen kan ej heller den ersättning, som familjerna skola erlægga för arbetskraftens utnyttjande, nu fixeras. Slutligen kan man ej med

säkerhet bedöma, vilken belastning av arbetsförmedlingen den nya verksamheten kommer att medföra, och ej heller i vilken grad det blir möjligt att avväga hemassistenternas avlöning och familjernas avgifter så att de balansera varandra. Den sistnämnda frågan sammanhänger med ovissheten om arbetsförmedlingens förmåga att planlägga hemassistenternas tjänstgöring så, att en jämn och full sysselsättning utan arbetslösa spilldagar kan beredas. Svårigheter i detta hänseende komma säkerligen icke att uppkomma inom tät-orterna men äro däremot icke uteslutna inom rena landskommuner.

Försöksverksamhet.

De anförda ovissa faktorerna motivera, att man vid den nya verksamhetens planläggning prövar sig fram med försiktighet och i liten skala. Utredningen vill därför förorda, att en *försöksverksamhet* till en början anordnas under förslagsvis två år inom ett fåtal kommuner, representativa för olika befolkningsstrukturer. Som lämpliga försökskommuner föreslås följande:

en förstad eller förort till Stockholm med klart avgränsad geografisk utsträckning;

två medelstora städer, därav en i Östergötlands och en i Örebro län;

två landskommuner med övervägande industriebefolkning, därav en i Väster-norrlands och en i Värmlands län;

två landskommuner med övervägande mindre jordbruk, därav en i Väster-norrlands och en i Värmlands län; samt

två landskommuner med övervägande medelstora jordbruk, därav en i Östergötlands och en i Örebro län.

Fastställande av såväl omfattningen av försöksverksamheten som de kom-muner den skall omfatta bör ankomma på arbetsmarknadscommissionen som har att förhandla med vederbörande länsarbetsnämnder och arbetsförmedlingskontor för att utröna var intresse för en dylik försöksverksamhet finnes. Visar det sig att intresse för saken finnes på flera håll i landet anser utredningen att det endast är en fördel om försöksverksamheten får större omfattning än vad som ovan skisserats.

Försöksverksamheten bör i huvudsak bedrivas enligt här ovan angivna riktlinjer men icke bindas av rigorösa detaljbestämmelser. Försökstiden skall främst åsyfta att samla erfarenheter och rön om de nyssnämnda föreliggande osäkerhetsmomenten och därigenom skapa en fast grundval för en eventuell definitiv organisation av den blivande verksamheten. Under försökstiden bör man även med uppmärksamhet studera hemassistenternas förmåga att orka med arbetet och med ledning därav bedöma deras behov av ledighet. Vidare bör man studera arten av de arbetsuppgifter, som tilldelas dem i hemmen, och söka uppgöra normer för de slag av göromål, som lämpligen böra åläggas hemassistenterna, liksom beträffande sättet att utföra göromålen. Slutligen kan det vara anledning att pröva, om arbetsförmedlingen lämpligen bör till-handahålla hemassistenterna vissa arbetsbesparande redskap.

Vad angår kostnaderna för försöksverksamheten må till en början ånyo

erinras om att utgifterna för hemassistenternas avlöning, semester, ledighetsdagar och sjukavlöning enligt planen skola täckas av inflytande avgifter från familjerna. Ett visst »rörelsekapital» måste dock stå till arbetsförmedlingens förfogande, så att lönerna kunna utbetalas regelbundet och oberoende av hur avgifterna inflyta. Vidare måste man räkna med att de av försöksverksamheten berörda arbetsförmedlingskontoren få en väsentligt ökad arbetsbörda och säkerligen kräva en utökning av personalen, särskilt av sådan i ledande ställning.

Utredningen har som ovan framhävts icke räknat med att någon speciell utbildningsverksamhet skulle ordnas för hemassistenter men anser att även denna fråga bör prövas under försökstiden. Om rekryteringen anses kunna underlättas genom att vederbörande får gå igenom en kurs, eller om den arbetskraft som söker hemassistentbefattningarna visar sig vara av det slag som behöver vidare utbildas, bör arbetsmarknadskommissionen anmoda överstyrelsen för yrkesutbildning att föranstalta om lämpliga utbildningsmöjligheter. De prov som utredningen anser böra föregå anställandet förutsätta att för samtliga sökande anordnas en kortare provkurs.

Det är för utredningen icke möjligt att närmare beräkna storleken av de nu nämnda kostnaderna, som skulle slutligt bäras av arbetsförmedlingen, och utredningen har därför nödgats inskränka sig till att ange arten av ifrågasvarande kostnader. Därest arbetsmarknadskommissionen erhåller bemyndigande att igångsätta den föreslagna försöksverksamheten, föreställer sig utredningen att kostnaderna för densamma må kunna bestridas av anslag som finnas anvisade för den offentliga arbetsförmedlingen. Skulle särskilt anslag för ändamålet erfordras, torde det böra ankomma på arbetsmarknadskommissionen att beräkna storleken av detsamma och ingå till Kungl. Maj:t med begäran därom.

Förslag om utvidgad social hemhjälpverksamhet.

Nuvarande bestämmelser rörande den sociala hemhjälpverksamheten.

Den statsunderstödda sociala hemhjälpverksamheten, som på många orter föregåtts av en livaktig verksamhet i enskild regi, påbörjades år 1944. Bestämmelserna rörande verksamheten återfinnas i kungl. kungörelsen den 31 december 1943 (nr 947) och äro i huvudsak av följande innehåll:

1 §. Social hemhjälpverksamhet skall hava till ändamål att i hem, där på grund av sjukdom, barnsörd eller därmed jämförbara omständigheter tillfälligt behov föreligger av biträde med hemmets skötsel, genom särskild hemvårdarinna lämna sådant biträde under kortare tid.

2 §. Statsbidrag för avlöande av hemvårdarinna må utgå till kommun eller, där kommun ej själv bedriver social hemverksamhet, till enskild sammanslutning, som anordnat dylik hjälpverksamhet enligt bestämmelserna i denna kungörelse.

3 §. Hemhjälp må tillhandahållas såväl åt den som är mindre bemedlad som åt den, vilken är bemedlad men saknar möjlighet att på annat sätt erhålla lejd

arbetskraft. Jämväl åt annan person må, såvitt tillgången på hemvårdarinnor det medger, hemhjälp tillhandahållas. Hemhjälp till mindre bemedlad skall lämnas kostnadsfritt. För hemhjälp, som lämnas bemedlad person, bör betingas skälig ersättning, vid vars fastställande hänsyn jämväl bör tagas till vederbörandes betalningsförmåga.

6 § 1 mom. Ledningen av statsunderstödd kommunal hemhjälpssyftighet utövas av kommunal hemhjälpssyftighetsnämnd. Sådan nämnd skall ock finnas i stad, som icke deltagar i landsting och där enskild sammanslutning bedriver statsunderstödd hemhjälpssyftighet. Kommun skall antingen inrätta särskild hemhjälpssyftighetsnämnd eller uppdraga åt annan kommunal myndighet att vara hemhjälpssyftighetsnämnd. — — —

7 §. Det åligger hemhjälpssyftighetsnämnd beträffande statsunderstödd hemhjälpssyftighet, som bedrivs av kommun, bland annat

a) att anställa och entlediga hemvårdarinnor inom kommunen;

c) att i enlighet med givna föreskrifter fördela och leda hemvårdarinnornas arbete;

8 §. Inom varje landstingsområde skall för handhavande av de landstingets tillkommande uppgifterna i fråga om hemhjälpssyftigheten finnas en hemhjälpssyftighetsstyrelse.

9 §. Hemhjälpssyftighetsstyrelse skall utgöras antingen av landstingets hälsovårdsberedning eller annat landstingets organ eller ock av särskild hemhjälpssyftighetsstyrelse — — —

10 §. Det åligger hemhjälpssyftighetsstyrelse bland annat

a) att på förslag av hemhjälpssyftighetsnämnd fastställa instruktion för hemvårdarinnor samt grunder för uttagande av ersättning för lämnad hemhjälp;

b) att besluta rörande ålderstillägg till hemvårdarinna;

e) att verka för hemhjälpssyftighetens ändamålsenliga utveckling inom landstingsområdet samt för största möjliga enhetlighet vid verksamhetens utövande;

12 §. Heltidsanställd hemvårdarinna skall åtnjuta dels en grundlön av minst 1 500 kronor för år jämte tre ålderstillägg, vart och ett å 100 kronor, efter tre, sex och nio års väl vitsordad tjänstgöring, ävensom dyrtidstillägg enligt de för distriktssköterska gällande grunder, dels ock hyresersättning motsvarande ortens pris för en fullgod möblerad bostad om ett rum och kök eller kokvrå jämte värme och lyse. I stället för hyresersättning må bostad av nyssnämnd beskaffenhet jämte värme och lyse kostnadsfritt tillhandahållas.

Heltidsanställd hemvårdarinna skall äga rätt till årlig semester under minst 20 dagar intill det år, varunder hon fyller 40 år, samt därefter under minst 30 dagar.

Vid tjänstledighet till följd av olycksfall i tjänsten eller till följd av i tjänsten ådragen yrkessjukdom eller svårare smittsam sjukdom skall hemvårdarinna äga åtnjuta oavkortad lön under minst ett år. Vid tjänstledighet till följd av behörigen styrkt sjukdom i andra fall — — — skall hemvårdarinna äga åtnjuta oavkortad lön under minst trettio dagar, två tredjedelar av lönen under ytterligare minst sextio dagar samt halva lönen under därpå följande minst etthundra-tjugo dagar under ett och samma kalenderår. Erfordras på grund av sjukdom tjänstledighet under längre tid — — —, ankommer det på hemhjälpssyftighetsnämnden eller, såvitt avser hos enskild sammanslutning anställd hemvårdarinna, sammanslutningen att besluta om och i vilken utsträckning hemvårdarinna skall äga åtnjuta lön under tjänstledigheten.

13 §. Deltidsanställd hemvårdarinna skall åtnjuta en lön av minst 5 kronor för varje hel arbetsdag eller däremot svarande belopp för del av arbetsdag, dock att hennes lön för helt år ej må understiga ett belopp motsvarande lönen för 80 hela arbetsdagar.

15 §. Hemvårdarinna skall hava genomgått praktisk och teoretisk utbildning för hemhjälpverksamhet i den omfattning socialstyrelsen bestämmer.

16 §. Statsbidrag till avlönande av hemvårdarinna utgår för heltidsanställd befattningshavare med 1 000 kronor om året för tid, under vilken befattningen uppehålls av ordinarie innehavare eller av vikarie med i 15 § angiven kompetens, samt för deltidanställd befattningshavare med 2 kronor för hel arbetsdag eller däremot svarande belopp för del av arbetsdag. Därjämte skola stadgade ålderstillägg utgå av statsmedel.

Oavsett vad sålunda stadgats må statsbidrag, oberäknat bidrag till ålderstillägg, ej till någon kommun utgå med högre sammanlagt belopp än som motsvarar, vad angår stad, 25 kronor för varje påbörjat hundratal av stadens folkmängd och, vad angår annan kommun, 50 kronor för varje påbörjat hundratal av kommunens folkmängd. Om synnerliga skäl därtill äro, må socialstyrelsen medgiva förhöjning av sagda belopp till högst 40 kronor för stad och högst 75 kronor för annan kommun.

Från det sålunda beräknade statsbidraget skola vid utbetalningen fråndragas två femtedelar av det belopp, som influtit i avgifter för lämnad hemhjälp under den tid statsbidraget avser.

17 §. Statsbidrag må utgå endast försåvitt det av landsting eller av stad, som ej deltagar i landsting, lämnade bidraget uppgår till minst halva statsbidraget, ålderstillägg oberäknat. — — —

23 §. I sin egenskap av tillsynsmyndighet har socialstyrelsen att utöva tillsyn över tillämpningen av denna kungörelse och med stöd av densamma meddelade föreskrifter. Styrelsen äger att till ledning för hemhjälpstyrelser och hemhjälpnämnder meddela nödiga råd och anvisningar. Det ankommer ock på socialstyrelsen att vidtaga erforderliga åtgärder i syfte att tillgodose behovet av utbildningsmöjligheter för hemvårdarinnor.

Hemvårdarinnors löner, utbildning, antal m. m.

I proposition till 1947 års riksdag (nr 71) föreslog Kungl. Maj:t vissa ändringar i de nu gällande, här ovan angivna bestämmelserna. Sålunda förordas, att den kontanta grundlönen för heltidsanställd hemvårdarinna skall utgöra minst 2 500 kronor för år jämte rörligt tillägg enligt de för landstingens och — från och med den 1 juli 1947 — för statens befattningshavare gällande reglerna. Med nuvarande levnadskostnadsindex blir det rörliga tillägget 225 kronor för år. Därtill kommer liksom hittills fri bostad och kost i viss omfattning, vilka förmåner kunna värderas till cirka 900 kronor för år. Tillhoppa skulle sålunda heltidsanställd hemvårdarinnas löneförmåner uppgå till minst 3 625 kronor för år. För deltidanställd hemvårdarinna föreslås minimilönen höjd från 5 till 7 kronor för hel arbetsdag.

I anslutning till höjningen av avlöningsbeloppen föreslår Kungl. Maj:t, att statsbidragen skola ökas, nämligen beträffande heltidsanställd hemvårdarinna från 1 000 till 1 400 kronor för år och beträffande deltidanställd hemvårdarinna från 2 till 3 kronor för hel arbetsdag. Detta förutsätter att landstingsbidraget ökas i samma mån. Dessutom föreslås en förhöjning av de statliga ålderstilläggen till heltidsanställd hemvårdarinna från 100 till 150 kronor.

Den sociala hemhjälsverksamhetens omfattning under åren 1944—1947 framgår av nedanstående sammanställning:

Tab. 31. Den sociala hemhjälsverksamhetens omfattning under åren 1944—1947.

Å r	Ansökningar				Beviljade statsbidrag			
	från		avseende		till		avseende	
	kommuner i allt	därav städer	hem- vårdarinnor i allt	därav deltids- anställn.	kommuner i allt	därav städer	hem- vårdarinnor i allt	därav deltids- anställn.
1944	631	93	913	77	448	1	512	18
1945	904	99	1 314	112	820	23	1 038	54
1946	1 126	110	1 701	111	1 125	110	1 542	63
1947	1 224	112	2 019	121	1 222	114	2 008	117

De i näst sista kolumnen angivna totala antalen hemvårdarinnor till vilka statsbidrag beviljats, motsvara respektive 500, 1 000, 1 500 och 2 000 heltidsanställda befattningshavare eller de antal, som av riksdagen bestämts för ifrågavarande år. För år 1948 begär Kungl. Maj:t anslag till statsbidrag åt 2 500 heltidsanställda hemvårdarinnor eller däremot svarande antal deltidanställda befattningshavare. Detta förslag har antagits av 1947 års riksdag.

Såsom av tabellen framgår ha landskommunernas ansökningar om statsbidrag blivit tillgodosedda i större utsträckning än städernas, vilket sammanhänger med den fastslagna principen, att landskommunerna skola äga företräde så länge verksamhetens omfattning ej motsvarar hela det föreliggande behovet. Under de två senaste åren ha emellertid samtliga sökande städer erhållit statsbidrag till åtminstone en hemvårdarinna. Städerna äro dock alljämt ställda i efterhand, i det att medeltalet anställda hemvårdarinnor i landskommunerna trots dessas mindre folkmängd utgör nära två per kommun.

Anmärkningsvärt är att anställningsformen med deltidarbete ej kommit att få någon större tillämpning. Såsom tabellen utvisar avse ansökningarna för år 1947 endast 121 deltidanställda hemvårdarinnor eller omkring 6 % av hela antalet befattningshavare.

Utbildningen av hemvårdarinnor sker dels vid utbildningsanstalter, till vilka statsbidrag utgår från anslag under åttonde huvudtiteln, dels ock vid 3-månaderskurser med statsanslag från femte huvudtiteln. De förstnämnda utbildningsanstalterna äro för närvarande Uppsala hemsysterskola med parallellavdelning i Leksand, Lunds hemsysterskola, Göteborgs hemsysterskola, Vårsta hemsysterskola i Härnösand, Stockholms hemsysterskola, Semesterhemmet Borgen i Danderyd, Benninge lanthushållsskola i Strängnäs, Byske husmodersskola, Jönköpings läns hemvårdarinneskola i Tenhult, Osby lanthushållsskola samt Vackstanäs lanthushålls- och hemsysterskola i Tvetaberg. Utbildningen vid dessa skolor varar 15—18 månader och är avgiftsfri; däremot betalas avgift för inackordering med växlande belopp.

En annan och längre väg att förvärva hemvårdarinnekompetens är genom mångårig praktik samt deltagande i ovannämnda 3-månaderskurser, som anordnas av socialstyrelsen i samråd med överstyrelsen för yrkesutbildning och lantbruksstyrelsen. Sådana kurser pågå regelmässigt på olika orter i flera omgångar varje år. I allmänhet äro kurserna förlagda till lanthushållsskolor eller folkhögskolor. Sökande till dessa måste ha minst fem års grundlig och allsidig praktik i hemarbete och barnvård och måste dessutom ha nått sådan ålder, att hon efter den relativt korta kurstiden är mogen att åtaga sig det krävande arbetet som hemvårdarinna. Undervisningen är även vid dessa kurser kostnadsfri, medan avgift utgår för kost och logi. Deltagarna kunna efter ansökan få stipendier av statsmedel med belopp av högst 90 kronor.

Förslag om vidgade indikationer för den sociala hemhjälpen.

Vid framläggandet av årets proposition om anslag till den sociala hemhjälpsverksamheten anförde föredragande statsrådet bland annat följande:

För kalenderåret 1947 utgår statsbidrag till högst 2 000 heltidsanställda eller däremot svarande antal deltidanställda hemvårdarinnor. Erfarenheterna av verksamheten ha genomgående varit goda. Utvecklingen under de år, som gått sedan statsbidrag till verksamheten infördes, torde ha gjort behovet och värdet av denna hjälpform än mera framträdande än tidigare. Jag förordar därför, att verksamheten, såsom socialstyrelsen föreslagit, under ytterligare ett år utbygges i samma takt som hittills. Antalet hemvårdarinnor, till vilkas avlöning statsbidrag utgår, bör sålunda för kalenderåret 1948 ökas med 500 och utgöra högst 2 500 heltidsanställda eller däremot svarande antal deltidanställda hemvårdarinnor.

Med den sålunda av mig förordade utbyggnaden kommer verksamhetens omfattning att närma sig den av befolkningsutredningen angivna ramen. I likhet med socialstyrelsen hyser jag den uppfattningen, att utbyggnad utöver denna ram kommer att visa sig erforderlig. Innan en sådan ytterligare utbyggnad kommer till stånd anser jag det emellertid nödvändigt, att en utredning rörande behovet av och riktlinjerna för utbyggnaden verkställs i sådan tid, att förslag i ämnet kan föreläggas 1948 års riksdag.

Med anledning av detta uttalande har utredningen företagit en översyn av den sociala hemhjälpsverksamheten i dess nuvarande gestaltning och undersökt, huruvida de vunna erfarenheterna givit vid handen, att ändring bör ske i de bestämmelser som för närvarande reglera verksamheten. I detta avseende får utredningen anföra följande.

De i bidragskungörelsen angivna indikationerna för erhållande av social hemhjälp äro, som ovan anförts, att tillfälligt behov av biträde med hemmets skötsel föreligger på grund av *sjukdom, barns börd eller därmed jämförliga omständigheter*. Det sistnämnda uttrycket är svävande och kan giva anledning till olika tolkningar. Socialstyrelsen i dess egenskap av tillsynsmyndighet har emellertid i sina »Råd och anvisningar» närmare preciserat uttryckets innebörd genom följande uttalande.

Grundtanken är den, att hjälp skall lämnas, då ett hushåll *tillfälligtvis* måste undvara husmodern eller den, som är i hennes ställe, d. v. s. under högst några veckor eller till dess annan hjälp hunnit ordnas. Det är dock icke nödvändigt, att situationen antagit karaktären av en akut kris i familjens liv. Redan fara för att en husmoder kan bli överansträngd är ibland tillräckligt skäl för att hon skall kunna få hemhjälp.

Humanitära skäl tala för att familjer, som plötsligt berövats husmoderns arbetskraft, få hjälp, så att hemmen kunna övervinna krisen utan alltför stora svårigheter och onödigt splittring av familjeenheten. Hemhjälp kan ofta göra det möjligt för en sjuk eller överansträngd husmoder att återvinna hälsa och krafter, utan att vare sig hon eller barnen behöva skiljas från hemmet för att få nödig omvårdnad; likaså kunna sjuka barn många gånger stanna hemma, om husmodern får hjälp med hemsysslor. — — — En klen husmoder kan få möjlighet att i tid följa läkares anvisning att vila eller söka sjukhusvård för att därigenom undgå sjukdomens fortskridande därhän, att hälsans återvinnande blivit försvårat eller omöjliggjort.

Tankegången i dessa direktiv är alltså i korthet den, att förutsättningen för att erhålla social hemhjälp ej behöver vara, att familjen redan råkat i en krissituation till följd av husmoderns arbetsförmåga, utan att hjälp även bör kunna lämnas i fall, där *förebyggande* åtgärder äro behövliga för att i tid avvärja en hotande kris. Utredningen anser, att denna synpunkt förtjänar det alla största beaktande. Särskilt de barnrika familjernas svårigheter bliva ofta påfallande stora, då husmoderns hälsa och krafter börja svikta. Många mödrar, som äro bundna vid hemmet av småbarn, ha ofta en mycket arbetsstyngd och pressande tillvaro, medan å andra sidan småbarnens eftersyn och östran ställa särskilt stora krav på moderns fysiska och psykiska spänstighet, lugn och goda humör. Tillgång till lekskolor och andra dylika anordningar kan visserligen på många orter lätta arbetsbördan för dessa mödrar men sällan i tillräcklig grad. Småbarnsinstitutioner äro för övrigt långt ifrån tillgängliga för alla mödrar och i varje fall i mycket ringa utsträckning för landsbygdens mödrar. Ett tillfälle då arbetsbördan blir särskilt stor är då barnen äro sjuka. Det har också med fog framhållits, att de barnrika mödrarna ha mycket små möjligheter att komma i åtnjutande av husmorssemester eller att liksom andra arbetande få någon regelbunden vilodag i veckan.

Även om det med stöd av socialstyrelsens råd och anvisningar är möjligt att i förebyggande syfte lämna social hemhjälp åt arbetstyngda husmödrar och särskilt åt mödrar med småbarn, utan att sjukdom eller barnsbörd föreligger, finner utredningen likväl angeläget att denna uppgift för den sociala hemhjälpen direkt framhåves i bidragskungörelsen. Vidare vill utredningen framhåva vikten av att kunna lämna hemhjälp även i sådana fall där hjälpbehovet föranledes av sjukdom eller invaliditet som drabbat ensamboende eller annan familjemedlem än husmodern.

Så länge den förebyggande hemhjälpen döljes bakom det oklara begreppet »därmed jämförbara omständigheter», är det fara att den blir ansedd som en sekundär hjälpform, vilken bör komma i fråga först i andra hand. Då

den tvärtom bör i betydelse fullt jämföras med den hjälp, som lämnas vid sjukdom eller barnsbörd, bör den enligt utredningens mening uttryckligen inrymmas i den sociala hemhjälps normala funktioner. Enklast synes detta kunna ske genom att i 1 § ersätta orden »sjukdom, barnsbörd eller därmed jämförbara omständigheter» med orden »husmoderns bristande arbetsförmåga eller behov av vila eller annan familjemedlems sjukdom eller invaliditet eller ock därmed jämförbara omständigheter».

En dylik utvidgning av den sociala hemhjälps *normala* indikationer kräver uppenbarligen en ökning av antalet hemvårdarinnor utöver den hittills antagna normen. Utredningen anser dock i likhet med socialstyrelsen, att ett hastigare tempo i kårens utökning än det nuvarande — 500 hemvårdarinnebefattningar per år — icke är tillräddlig, enär en fullgod rekrytering av kåren därigenom lätt kan äventyras. Däremot anser utredningen, att verksamhetens utbyggnad icke bör hejdas vid uppnåendet av den ursprungligen tänkta omfattningen utan tills vidare fortsätta med samma årliga ökning som för närvarande. Att nu fastställa, vid vilken gräns den sociala hemhjälpsverksamheten bör anses vara fullt utbyggd, finner utredningen vara lika omöjligt som obehövt. Frågan härom bör tills vidare lämnas öppen för att med ledning av successivt vunna erfarenheter upptagas till bedömande vid den årliga beräkningen av anslagsbehovet. Riksdagens beslut om anslagets storlek och det antal hemvårdarinnor, för vilket statsbidrag skall utgå, utgör den enda behövlige regulatorn på verksamhetens totala omfattning. Att i fråga om anslagets fördelning mellan kommunerna binda tillsynsmyndigheten vid snäva kvotregler, som nu är fallet, har visat sig medföra att alltför ringa hänsyn kan tagas till de föreliggande skiljaktigheterna kommunerna emellan med hänsyn till struktur, skatteunderlag m. m. när det gäller att uppskatta behovet av social hemhjälpsverksamhet. Bestämmelsen om att en hemvårdarinna eller däremot svarande deltidsanställd arbetskraft får anställas för varje 2 000 invånare i landskommuner och 4 000 i städer anser utredningen således böra utgå. För att likväl tillgodose det av föredragande statsrådet betonade intresset av att den sociala hemhjälps utbyggnad sker någorlunda likformigt inom städer respektive landskommuner vill utredningen förorda, *dels* att riksdagen för varje år bestämmer ej blott det antal hemvårdarinnor, för vilka statsbidrag må utgå, utan även hur detta antal skall fördelas mellan städer och landskommuner, *dels* att de nuvarande kvotreglerna ersättas med en bestämmelse av innebörd, att kommun ej utan synnerliga skäl må tilldelas anslag för mer än dubbelt så stort antal hemvårdarinnor per 1 000 invånare, som motsvarar medeltalet per 1 000 invånare av det för samtliga städer respektive landskommuner bestämda antalet hemvårdarinnor.

Förslag om komplettering av hemvårdarinnor med annan arbetskraft.

Enligt utredningens mening bör man när det gäller att disponera hemvårdarinnors arbetskraft fasthålla vid den ursprungliga principen, att hemvårdarinnas huvuduppgift är att vara *ersättare* för husmodern. Endast där-

igenom finnes motiv för att upprätthålla de höga kraven på hemvårdarinnornas utbildning och kvalifikationer i övrigt samt deras relativt goda avlöning, och endast därigenom är det möjligt att giva hemvårdarinnorna den självständighet i arbetet, som utgör förutsättningen för yrkets sociala anseende och goda rekryteringsmöjligheter.

Vid en utvidgning av ramen för den sociala hemhjälsverksamheten enligt utredningens här ovan framställda förslag uppkommer emellertid för hemhjälsnämnderna ett behov av arbetskraft, vars uppgift är icke att ersätta utan att *biträda* husmodern vid hemmets skötsel. I många fall är det tillräckligt, att en klen eller överansträngd husmoder får nödig hjälp under någon tid med hemsysslorna, i främsta rummet tvätt, rengöring, sömnad och andra liknande arbetskrävande göromål. Denna hjälp bör kunna utgå för viss period i taget t. ex. en gång i veckan under 3 månader, två gånger i månaden under en 6-månadersperiod etc. Prövningen av behovet bör göras av hemhjälsnämnden, vilken även har att besluta hur lång tid hjälpen skall utgå. Enligt vad ovan sagts bör hemvårdarinna i regel icke användas i de här ifrågasvarande fallen, där det endast gäller att *biträda* husmodern med vissa hemsysslor. För dessa fall måste hemhjälsnämnden i stället beredas tillfälle att anlita annan arbetskraft, som engageras i den öppna marknaden.

Några bestämda kompetenskrav beträffande denna arbetskraft behöver icke uppställas, men det är givetvis angeläget att hemhjälsnämnden försäkras om dess lämplighet för den uppgift den avses för. Naturligt är för övrigt, att hemhjälsnämnderna anlita arbetsförmedlingen vid anskaffandet av arbetskraften. I vissa fall kunna arbetsförmedlingskontoren disponera arbetskraft ur den föreslagna kåren av fasta hemassistenter. För att syftet med denna kår ej skall alltför mycket förryckas, bör densamma dock ej i obegränsad omfattning kunna användas för social hemhjälp.

Statsbidrag bör enligt utredningens mening utgå till avlöningen av den tillfälliga arbetskraft, som tillhandahålles genom hemhjälsnämnderna, liksom för övrig inom den sociala hemhjälsarbetande personal. Statsbidraget bör för enkelhetens skull beräknas enligt samma grunder, som gälla beträffande deltidsanställda hemvårdarinnor. Som villkor för statsbidraget bör endast krävas, att landstinget beviljat bidrag till ändamålet med minst hälften av statsbidragets belopp. Däremot torde några villkor i fråga om minimiavlöning eller kompetens ej behöva uppställas.

Statsbidraget för den tillfälliga arbetskraften inom den sociala hemhjälsram bör lämpligen ställas i relation till statsbidraget för hemvårdarinnor, för att kommunerna ej skola frestas att använda dylik arbetskraft för uppgifter, som tillkomma hemvårdarinnor. Förslagsvis bör varje landskommun beviljas statsbidrag för tillfällig arbetskraft inom den sociala hemhjälsram med ett belopp per år, som uppgår till högst lika stort belopp per år som kommunens statsbidrag för hemvårdarinnor. Självfallet skall statsbidrag ej i något fall utgå för större antal arbetsdagar, än som redovisas fullgjorda under året.

Försöksverksamhet.

Den sålunda skisserade utvidgningen av den sociala hemhjälsverksamheten inrymmer samma osäkerhetsmoment som den ovan föreslagna verksamheten med fasta, hos arbetsförmedlingen anställda hemassistenter. Systemet har dock prövats inom hemhjälsnämnden i Stockholm. Utredningen vill därför förordna, att man även här till en början inskränker sig till att anordna en försöksverksamhet i begränsad skala. Med hänsyn till det nära sambandet mellan arbetsförmedlingens och hemhjälsnämndernas ifrågavarande försök, böra försökskommunerna i bägge fallen vara desamma och sålunda även här utväljas enligt de förut angivna principerna.

Kostnaderna för denna försöksverksamhet, vilka böra fördelas på vedertaget sätt med två femtedelar på staten, en femtedel på landstinget och två femtedelar på kommunen, bliva beroende av vilka kommuner som kunna vara villiga att deltaga i försöksverksamheten. Då detta för närvarande är okänt, torde det böra ankomma på tillsynsmyndigheten att efter förhandling med lämpliga kommuner och deras landsting inom de föreslagna försöksområdena utvälja försökskommunerna och därefter beräkna statsbidragets storlek enligt de ovan angivna principerna.

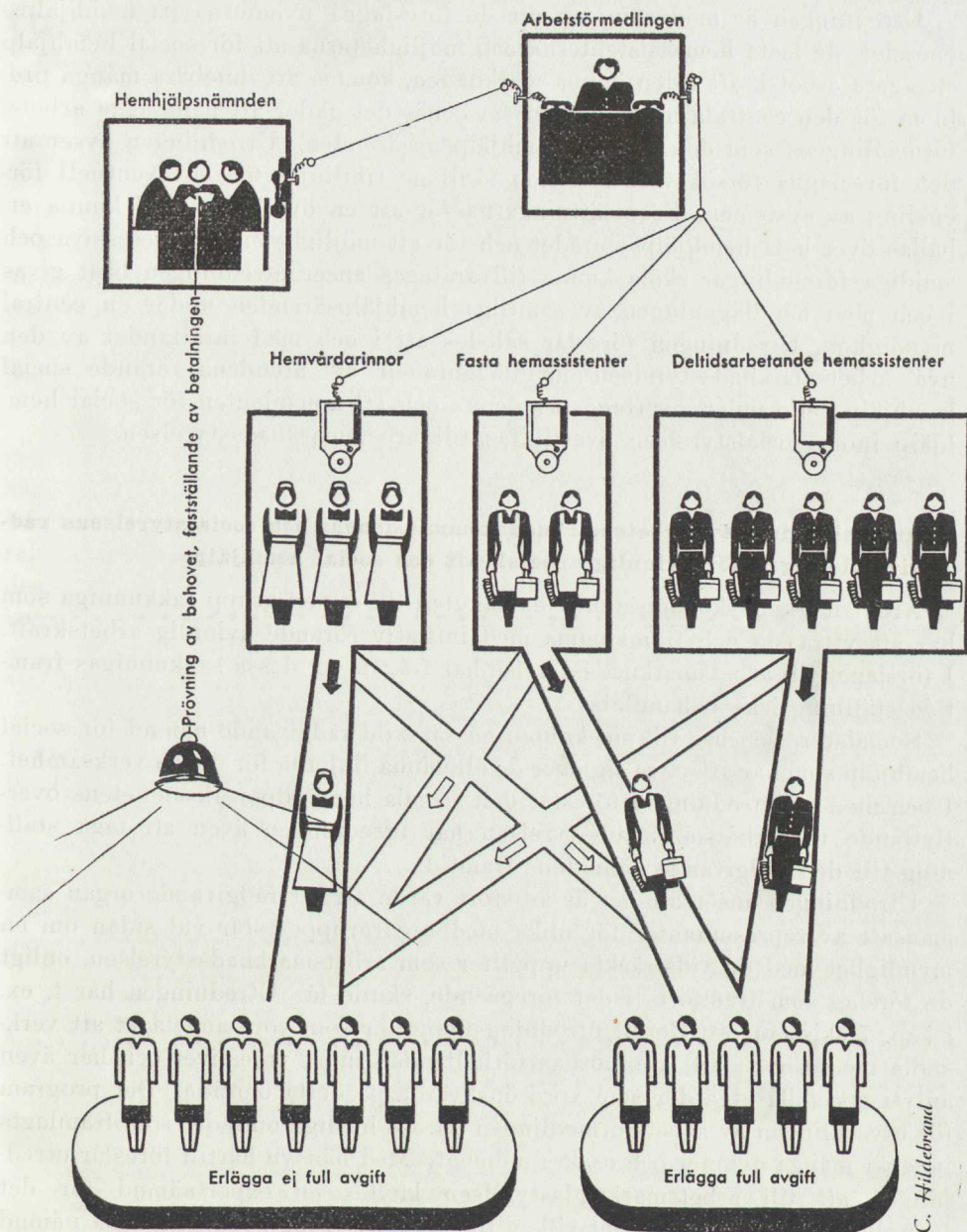
Arbetsmarknadsstyrelsens tillsynsmyndighet för den sociala hemhjälsn.

I enlighet med befolkningsutredningens förslag är socialstyrelsen tillsynsmyndighet för den sociala hemhjälsn. För att handlägga ärenden rörande denna verksamhet har socialstyrelsen en särskild konsulent för social hemhjälsn.

Befolkningsutredningen betonade emellertid, att den betraktade arrangementet med den sociala hemhjälsns förläggning under socialstyrelsen som ett provisorium tills dess en bättre överblick uppnåtts över den centrala handläggningen av samtliga de hem- och familjefrågor som utredningen hade att behandla.

När utredningen för hem- och familjefrågor nu överblickar de frågor som gälla hemmens arbetskraftsproblem och framlägger förslag till en utbyggnad av den sociala hemhjälsn som i allt starkare grad kommer att knyta densamma till arbetsförmedlingen kommer utredningen till den slutsatsen att en större enhetlighet kan vinnas om det nya organet för arbetsmarknadsfrågor, arbetsmarknadsstyrelsen, övertager uppgiften att vara tillsynsmyndighet för den sociala hemhjälsn. Utredningen avser därmed icke att föreslå någon förändring för övrigt i den sociala hemhjälsverksamhetens organisation; den bör som tidigare bedrivas genom landstingens hemhjälsstyrelser och de kommunala hemhjälsnämnderna. Den tidigare konsulenten för social hemhjälsn inom socialstyrelsen bör endast överflyttas till den tidigare av utredningen föreslagna sektionen för huslig arbetskraft inom arbetsmarknadsstyrelsen och i fortsättningen handha ledningen av den sociala hemhjälsverksamheten men i och med placeringen hos arbetsmarknadsstyrelsen få bättre möjligheter att

Hemhjälpens nya organisation.

C. Hildebrand

verka för åstadkommande av ett smidigt samarbete mellan arbetsförmedlingen och den sociala hemhjälpen.

Utredningen är medveten om att de föreslagna nyheterna på hemhjälpsområdet: de fasta hemassistenterna och möjligheterna att för social hemhjälp engagera arbetskraft i den öppna marknaden, komma att innebära många problem för den centrala myndigheten såväl när det gäller att handlägga arbetsförmedlingens som den sociala hemhjälpens ärenden. Utredningen avser att den föreslagna försöksverksamheten skall ge riktlinjer för en eventuell förenkling av systemet. Förutsättningarna för att en överblick skall kunna erhållas över hela hemhjälpsområdet och för att möjligheter till successiva och smidiga förenklingar skola kunna tillvaratagas anser utredningen bäst givas i och med handläggningen av samtliga hemhjälpärenden under en central myndighet. Utredningen föreslår således att i och med inrättandet av den nya arbetsmarknadsstyrelsen handläggningen av ärendena rörande social hemhjälpverksamhet övertages av denna och att konsumenten för social hemhjälp inom socialstyrelsen överflyttas till arbetsmarknadsstyrelsen.

Sammanslagning av arbetsmarknadscommissionens och socialstyrelsens rådgivande organ för kvinnlig arbetskraft och social hemhjälp.

Arbetsmarknadscommissionen har knuten till sig en grupp sakkunniga som har att yttra sig och framkomma med initiativ rörande kvinnlig arbetskraft. I förslaget till arbetsmarknadsstyrelse har frågan om dessa sakkunnigas framtida ställning icke behandlats.

Socialstyrelsen har till sig knuten en särskild rådgivande nämnd för social hemhjälp som har att yttra sig över de allmänna linjerna för denna verksamhet. I och med att utredningen föreslår den sociala hemhjälpverksamhetens överflyttande till arbetsmarknadsstyrelsen har utredningen även att taga ställning till den rådgivande nämndens framtid.

Utredningen anser att det är av stort värde att ett rådgivande organ sammansatt av representanter för olika medborgargrupper står vid sidan om en myndighet med de vidsträckta uppgifter som arbetsmarknadsstyrelsen, enligt de förslag som framförts i det föregående, skulle få. Utredningen har t. ex. i kap. 7 skisserat ett flertal utredningsuppgifter som vore angeläget att verkställa med hänsyn till kvinnornas förhållanden inom yrkeslivet och har även antytt speciella åtgärder som vore önskvärda på detta område. Det program för utvecklingen av arbetsförmedlingen på det husliga området som framlagts innebär många nyheter och osäkra moment. Med hänsyn härtill föreslår utredningen att till arbetsmarknadsstyrelsen knytes en expertnämnd för det kvinnliga förmedlingsområdet vilken tillsättes av Kungl. Maj:t. Denna nämnd bör ha till uppgift att följa frågor rörande kvinnlig arbetskraft överhuvudtaget samt ägna speciell uppmärksamhet åt sektionen för arbetsförmedling på hushållsområdet och den försöksverksamhet som där bedrivs med fasta hemassistenter och utvidgad social hemhjälpverksamhet.

FORSKNINGSVERKSAMHET PÅ FAMILJELIVETS OCH HEMARBETETS OMRÅDE.

I de föregående kapitlen har betonats betydelsen av utökad forsknings- och undersökningsverksamhet som grundval för ett flertal av de reformer och åtgärder som skisserats.

Psykologisk forskning.

I kap. 2 och 3 har understrukits, att många områden inom den psykologiska forskningen borde ägnas ytterligare uppmärksamhet. Särskilt ha framhållits de problem som gälla barnens utveckling och sociala anpassning och betydelsen av olika inflytelser från uppväxtmiljön, problem rörande makarnas relationer inom familjen samt sexualpsykologiska problem. Forskningen på dessa speciella områden förutsätter givetvis en utbyggd grundläggande psykologisk och socialpsykologisk forskningsverksamhet. Utredningen kan dock icke underlåta att framhålla det angelägna ur de synpunkter, utredningen företräder, av forskning på de nämnda tillämpningsområdena.

Utredningen anser sig icke ha anledning framställa förslag om hur de antydda forskningsbehoven på dessa områden skola tillgodoses. Vad som i vårt land bör göras när det gäller barnpsykologisk forskning torde för övrigt komma att behandlas såväl inom skolkommissionen som inom kommittén för den halvöppna barnvården. I detta sammanhang skall endast understrykas vikten av att den barnpsykologiska forskningen icke ensidigt inriktas på studium av barnen i institutionsmiljö, såsom i skola, barnhem, daghem etc., utan gives en vidare utformning.

Utredningen finner det angeläget, att genom särskilda sakkunniga riktlinjer för ett forskningsprogram på det psykologiska området — vad gäller barnpsykologien i samråd med nämnda kommittéer — uppdragas med hänsyn till de mest trängande behoven. Därvid bör en viss anknytning ske till den sociologiska forskningsverksamhet, som utredningen i det följande ämnar föreslå. Även det föreslagna befolkningsinstitutet torde böra delta i planlägningsarbetet för detta forskningsarbete.

Statistisk-sociologisk forskning.

I det föregående har i olika sammanhang framhållits den brist som råder på tillfredsställande uppgifter rörande levnadsförhållanden, levnadsvanor m. m., vilka uppgifter äro nödvändiga för planerandet av åtgärder på längre sikt.

Utredningen har för sitt arbete varit hänvisad till isolerade undersökningar på olika områden, eller till sporadiska iakttagelser. När utredningen på olika punkter anfört tillgängligt material, torde därmed såväl arten av erforderliga uppgifter som otillräckligheten hos föreliggande data och därmed behovet av ytterligare undersökningar på ifrågavarande områden ha belysts.

Mot bakgrunden av den uppläggning utredningen i det föregående givit problemen kring familjen synes det utredningen vara av största vikt att dessa forskningsbehov tillgodoses och att riktlinjer uppdragas för forskningen på dessa områden.

De undersökningar utredningen har kunnat peka på ha, som nämnts, gällt mer eller mindre snävt avgränsade områden, tidsåtgång för olika slag av arbeten, utrustning med vissa slag av bohag, kostvanor, inredning m. m. inom vissa grupper av hushåll. Även om en undersökning av de aktuella förhållandena på dessa olika områden vart för sig är av största värde, är en dylik kartläggning enligt utredningens mening icke en tillräcklig grundval för ett praktiskt reformarbete. De olika avsnitten av en familjs liv i hemmet äga ett intimt inbördes samband och äro även i hög grad betingade av hushållens lokala och sociala omgivning. Man torde icke kunna studera något av dem helt skild från de övriga eller ingripa på något av dem utan att ta hänsyn till de andra. För att ge möjlighet till överblick över sambanden mellan konsumtionen och utrustningen på olika områden och mellan dessa å ena sidan och olika levnadsvanor å den andra och vidare ge möjlighet till bedömning av behoven av åtgärder på olika punkter erfordras, som framhållits redan i kap. 2 en grundläggande undersökning av de faktiska levnadsvanorna och betingelserna för dessa inom olika befolkningsgrupper.

En dylik undersökning bör gälla *dels* hushållens rent ekonomiska livsföring: utgifternas fördelning på familjebudgetens olika huvudposter och på varor av olika kvaliteter och eventuellt olika varaktighet, vidare utgifternas uppdelning på anskaffning av konsumtionsvaror jämfört med underhåll och reparation av desamma under familjens olika utvecklingsstadier, samt slutligen de olika familjemedlemmarnas behov, *dels* hemmens inredning och utrustning, *dels* arbetslivet i hemmet: de olika familjemedlemmarnas arbetsinsatser, arbetsåtgången för olika ändamål under familjens olika utvecklingsstadier, tillämpade arbetsmetoder m. m., *dels* slutligen konsumtionsvanorna på speciella områden, kostvanor, de olika familjemedlemmarnas klädvanor, hygieniska vanor, vanor i fråga om bostädernas utnyttjande och vanor i fråga om barnavården i vidsträckt mening, fritidsvanor m. m.

Förekomsten av olika vanor bör icke blott kartläggas inom skilda befolkningsgrupper och ställas samman med hushållens utvecklingsstadium, inkomst, yrke, utbildning etc. Undersökningen bör även innefatta en analys av olika faktorer, som påverka utformningen av vanorna. Främst bör därvid uppmärksammas omfattningen av föreliggande valmöjligheter, d. v. s. vilka alternativ till de faktiska vanorna, som äro rimliga med hänsyn till givna förutsättningar, såsom inkomster, familjesammansättning och lokala förhållanden så-

som prisförhållanden, varutillgång, tillgång till kollektiva anordningar (tvättstuga, lekplatser, bibliotek, upplysningsverksamhet i hem- och familjefrågor, tillgång på arbetstillfällen för gifta kvinnor, för att nämna några exempel). Vidare bör vanorna ställas i relation till familjens egna tidigare dispositioner exempelvis val av bostad, anskaffat bohag, sparande, utbildning o. s. v.

Mot bakgrunden av de aktuella valmöjligheterna bör en analys göras av de faktorer som påverka valen i de olika fallen. Kännedom av hushållens värderingar av olika slags konsumtioner, deras värdering av standarden på olika områden, inställningen till hushållsarbeten av olika slag, umgänge m. m. samt om den grad av behovstillfredsställelse, som de olika utformningarna av hushållens levnadsvanor ge upphov till, utgör en viktig förutsättning för bedrivandet av den upplysningsverksamhet i hem- och familjefrågor, som utredningen närmare behandlar i kap. 10. Därutöver förutsätter utredningen att ett forskningsprogram av den omfattning och den art, som nu skisserats, skulle genom en sammanställning och analys av objektiva mätbara data och konstaterade värderingar kunna ge möjlighet till en bedömning från allmänna socialpolitiska värdepremisser av de iakttagna levnadsvillkoren och levnadsvanorna för olika socialgrupper, åldersgrupper, medlemmar av familjer av olika sammansättning o. s. v. Därmed skulle en betydligt säkrare grundval kunna erhållas för det socialpolitiska reformarbetets fortsatta planläggning än vi för närvarande förfoga över.

Åtskilliga av de problem, utredningen i det föregående berört ha under de senaste åren varit föremål för livligt intresse och ett flertal undersökningar av olika karaktär ha påbörjats. Samma livaktighet synes känneteckna forskningen på dessa områden också i andra länder. Det är uppenbart, att behovet av riktlinjer för konsumtionen och för hemhushållens organisation göra sig starkt kända vid planeringen för efterkrigstidens samhälle och det står också klart att dylik forskning måste varje land på grund av de stora olikheter som råda i de yttre levnadsvanorna bedriva för egen räkning, ehuru givetvis ett intimt samarbete bör äga rum länderna emellan.

Utredningen vill i det följande först göra en kort översikt rörande forskningens nuvarande läge och därefter diskutera önskemålen rörande dess framtid.

Familjens budget och utrustning med bohag m. m.

Fullständiga hushållsbudgetundersökningar, vid vilka familjerna under ett helt år bokföra samtliga inkomster och utgifter, tillhöra det värdefullaste och säkraste materialet för konsumtionsstudier. En fullständig budgetundersökning genomfördes av socialstyrelsen senast år 1933. En mindre budgetundersökning, som beträffande vissa poster avsåg ett helt år men där den detaljerade bokföringen omfattade endast fyra veckor, genomfördes på befolkningsutredningens initiativ år 1941. Socialstyrelsen hade till år 1945 planerat en ny fullständig budgetundersökning och parallellt med denna en omfattande hushållsinventering, jämte en undersökning av hushållsarbete, bostadsvanor

m. m. På dessa vägar avsåg man att åstadkomma en allmän grundläggande undersökning av konsumtion, utrustning, hushållsarbete och levnadsvanor i övrigt. Undersökningen avsåg bli utformad så, att den efter hand kunde kompletteras med specialundersökningar på olika områden.

Då konsumtionen vid denna tid alltså ansågs alltför starkt påverkad av kriget, ställdes emellertid undersökningarna på framtiden. Som förberedelse till dessa kom dock en provundersökning i liten skala av utrustningen med husgeråd, möbler, kläder, samt vissa delar av hushållsarbetet, bostadsvanor m. m. till utförande hösten 1945. Vissa resultat från denna undersökning ha citerats s. 106 och 107.

Ur socialstyrelsens motivering till undersökningarna vill utredningen anföra följande:

» — — Planeringen av socialpolitiken fordrar kännedom om standarden i fråga om olika slag av förnödenheter (livsmedel, kläder, husgeråd o. s. v.) för skilda hushållstyper, inkomstklasser m. m. Av denna kännedom skola slutsatser dragas om behovet av förbättringar på olika punkter av konsumtionen ('konsumtionsreserverna' skola uppdragas) och om hushållens sätt att reagera vid inträffande generella förändringar i hushållningens ekonomiska grundförutsättningar (t. ex. i inkomsten eller i barnantalet). — — — Genom budgetkunskaperna erhåller man viss möjlighet att inbördes jämföra, gradera och precisera den ekonomiska innebörden av de brister i konsumtionen det gäller att upptäcka och bota. Man får, kort sagt, en möjlighet att överblicka konsumtionens olika delar i deras sammanhang. Vad standarden angår, är denna redan nu tämligen väl känd i fråga om livsmedel, medan man nästan helt saknar uppgifter om standarden i fråga om t. ex. kläder och bohag. Kännedomen om dessa förhållanden skulle vinnas dels genom själva hushållsbokföringen, dels genom en inventering av hushållens uppsättning av ifrågakvarande föremål.

— — — För bland annat socialvårdens del förefinnes behov av uppgifter, som belysa hushållningen bland de lägsta inkomstskikten.

— — — Vid den verksamhet, som bedrivs av hemmens forskningsinstitut rörande hemarbetet och dess rationella anordnande, är den ekonomiska synpunkten på hemarbetet av stor betydelse. För att eventuellt förslag om tillverkning och användande av nya redskap, möbler, beklädnadsplagg o. s. v. skola kunna vinna efterföljd i det praktiska livet, fordras uppenbarligen, att konsumenternas ekonomi tillåter deras anskaffande. Institutet har självt uppmärksammat detta genom att på sitt arbetsprogram upptaga en punkt om hushållsekonomiska forskningar. En hushållsbudgetundersökning kommer därvid in som ett naturligt led, i det den ger upplysningar om de nu använda redskapens ekonomiska betydelse i sammanhang med övriga utgiftsposter. Då sålunda fråga blir att ersätta en artikel med en annan, synes det i många fall nödvändigt att känna till kostnaden för konsumenterna av den eller de artiklar, som skola ersättas. Därvid är det icke nog att känna artiklarnas anskaffningsvärde; man måste också känna deras omställningshastighet inom skilda hushållstyper och de vanliga driftskostnaderna, speciellt reparationskostnadernas roll. En inventering av beståndet av hushållsredskap och annat bohag utförd i samband med budgetundersökningen skulle ytterligare höja dennas värde. Att ett klarläggande av köpvanorna (t. ex. förekomsten av avbetalningsköp) är av värde, då man vill göra upp ett förslag till inköpsplacering är givet.

— — — Vid bedömandet av frågor rörande de indirekta skatterna äro aktuella hushållsbudgeter ett värdefullt material som grundval för beräkningar rörande skattetrycket för olika hushållstyper och inkomstgrupper.

— — — Det kan vidare förutses, att en ny hushållsbudgetundersökning kommer att utnyttjas som grundval för industri- och handelsföretags marknadsundersökningar före startandet av tillverkningar och reklamkampanj.

— — — En budgetundersökning, som belyste konsumtionsförhållandena icke blott för gruppen 'normalhushåll' utan också för ett antal folkgrupper, som hittills stått utanför dessa undersökningar, skulle finna användning för beräkningar rörande totalkonsumtionens fördelning på skilda konsumentgrupper.

— — — Slutligen har socialstyrelsen själv stort behov av aktuellt budgetmaterial, då beräkningen av såväl levnadskostnadsindex som av dyrortsolikheterna grunda sig på viktsystem konstruerade med hjälp av hushållsräkenskaper.»

I februari 1947 har socialstyrelsen under hänvisning främst till det trängande behovet av aktuellt budgetmaterial för beräkningen av levnadskostnadsindex föreslagit att budgetundersökningen måtte igångsättas under senare delen av 1947, även om försörjningsläget vid denna tid ännu icke kan väntas vara stabiliserat. Enligt förslaget borde tills vidare endast de delar av de tidigare föreslagna undersökningarna påbörjas, som kunna anses direkt inriktade på indexberäkningarnas behov. Sålunda föreslogs en viss inskränkning i budgetundersökningens omfattning. Bland annat hade hushåll, bestående av ogift ungdom samt ensamstående ogifta eller förut gifta med barn, uteslutits ur undersökningsplanen. Inventeringarna och de sociologiska undersökningarna borde uppskjutas och kunde enligt styrelsens mening företagas vid slutet av bokföringsåret utan att anknytningen till budgetundersökningarna ginge förlorad. Något förslag om sistnämnda undersökning framställdes dock icke.

Utredningen vill för sin del understryka behovet av hushållsbudgetundersökningar, men starkt framhålla vikten av att dylika undersökningar — även om de komme att påbörjas under i viss mån onormala konsumtionsförhållanden — icke strängt begränsas till den för indexberäkningarna nödvändiga omfattningen. Då det är av stor betydelse, att bokföringen inom de olika befolkningsgrupper som skola jämföras sker samtidigt, torde det icke vara ändamålsenligt att basera undersökningsplanerna på tanken, att kompletterande budgetmaterial senare kunde anskaffas. Särskilt finner utredningen beklagligt att de ofullständiga familjeförhållandena uteslutits ur undersökningsplanen. Beträffande inventeringarna och de sociologiska undersökningarna, utan vilka budgetundersökningarna ur utredningens synpunkt skulle förlora mycket av sitt värde, vill utredningen understryka det angelägna i att planerna för dessa undersökningar och utformningen av budgetundersökningen ske i ett sammanhang så att de uppgifter från de olika undersökningarna, som erfordras för belysning av de olika problemkomplexen, verkligen erhålles och kunna utnyttjas vid bearbetningen.

Förutom socialstyrelsens ovannämnda provundersökning ha vissa begränsade undersökningar av hushållens utrustning med hushållsredskap etc. kombinerade med undersökningar av vissa vanor och arbetsmetoder utförts av husmodersorganisationerna i och med de s. k. Hemarbetsundersökningarna varifrån resultat meddelas bland annat på s. 82—85 och 178.

Ett exempel på en undersökning, där man tagit sikte på en grupp familjemedlemmars nämligen barnens yttre miljö och levnadsvanor och till detta försökt knyta an vissa psykologiska data ger den s. k. Barnundersökningen vid Hemmens forskningsinstitut, varifrån vissa resultat återgivas på s. 57—61.

Kosten.

Under åren 1940—46 har socialstyrelsen utfört fortlöpande kostundersökningar inom hushåll från städer och landsbygd. Hushållen ha under en period av i regel 14 dagar varje kvartal eller 28 dagar varje halvår fått bokföra sin livsmedelsförbrukning och sina matsedlar. Detta material har bearbetats inom socialstyrelsen och statens institut för folkhälsan närmast med syfte att skaffa en grundval för studiet av kristidens inverkan på hushållsekonomin, livsmedelskonsumtionen och näringstillförseln. Eftersom rubbningarna i det svenska kosthållet under kriget icke varit av någon mera genomgripande beskaffenhet, ha dessa undersökningar givit ett omfattande och belysande underlag för studiet av svenska kostvanor överhuvudtaget.

På grundval av socialstyrelsens undersökningar har man kunnat beräkna livsmedelskonsumtionen och livsmedelskostnader endast för hushållet såsom en helhet. Hur livsmedelskonsumtionen fördelat sig på de enskilda hushållsmedlemmarna har studerats bland annat i undersökningar, som utförts av C. Boalt och Y. Zotterman inom olika grupper av arbetare- och tjänstemanna-hushåll.

Kostundersökningarna ha givit ett mycket intressant material. De ha varit behäftade med vissa metodiska brister, vilka man torde kunna undanröja, efter det erfarenheter vunnits rörande sättet för materialets hopsamlade och bearbetning. Intet forskningsorgan har emellertid direkt ansvar för dessa undersökningars fullföljande. De individuella kostundersökningarna ha gjorts av enskilda forskare och deras resultat synas ha nyttiggjorts i mycket obetydlig omfattning. Anslaget till socialstyrelsens fortlöpande undersökningar indrogs vid krigsslutet. Sedermera har i februari 1947 en fristående undersökning utförts för att ge material för indexberäkningarna och socialstyrelsen har framfört önskvärldheten ur samma synpunkt av att undersökningen återupptages efter en eventuell allmän budgetundersökning. Något principiellt ställningstagande beträffande undersökningarnas fullföljande och utformning synes emellertid icke ha tagits inom någon av de berörda institutionerna.

En allmän närings- och livsmedelsforskning bedrivs dels vid universitet och högskolor och dels vid Statens institut för folkhälsan. Till denna sida av livsmedelsforskningen återkommer utredningen i ett följande avsnitt.

Kläder och textilier.

Undersökningar rörande hushållens inköp av kläder och textilier ha ingått i socialstyrelsens allmänna budgetundersökningar. Vissa inventeringar av olika hushållsgruppers klädbestand ha gjorts under kriget i samband med

införande av textilransoneringen. En större representativundersökning av hushållens utrustning med barnkläder har gjorts 1944 av Gallupinstitutet på uppdrag av Aktiv hushållning. I planen för socialstyrelsens hushållsundersökning ingår en inventering av klädbeståndet.

Forskning rörande de textila materielen göres vid olika industrier och forskningsinstitut. Härtill återkommer utredningen i ett följande avsnitt.

Bostäderna.

Undersökningar rörande bostädernas beskaffenhet ha sedan lång tid tillbaka utförts i olika sammanhang. De tidigaste bostadsundersökningarna gällde kartläggande av den fattiga befolkningens bostadsförhållanden, förekomsten av trångboddhet, fukt, kyla, bofällighet etc.

Större hyres- och bostadsundersökningar ha under 1900-talet kontinuerligt organiserats av socialstyrelsen. Dessa undersökningar ha framför allt varit avsedda som underlag för bostadspolitikens ansträngningar att undanröja hygieniskt undermåliga bostäder och tvinga trångboddhetssiffrorna nedåt.Utförliga uppgifter erhållas numera om bostädernas utrustning i olika avseenden, bostadshushållens sammansättning, inkomst- och hyresförhållanden m. m.

Även inom de stora statistiska utredningarna kan visst material framkomma rörande bostädernas utnyttjande, när det gäller t. ex. sovplatsfördelningen. Undersökningar som direkt syfta till att studera bostadsvanorna ha under de senaste åren upptagits på olika håll.

Studier av bostadsvanorna under äldre tider har i viss utsträckning utförts såsom led i ett allmänt kulturhistoriskt och etnologiskt forskningsarbete. Beträffande nutida bostadsvanor ha undersökningar under de senaste decennierna utförts bland annat i Göteborg 1931 och 1939 och av Kooperativa Förbundet 1934 gällande egnahemsförhållandena. 1939 företogs i Stockholm i anslutning till HSB en undersökning av levnadsvanor och arbetsförhållanden m. m. inom 214 familjer i smålägenheter i Stockholm, publicerad i boken *Familjen som växte ur sitt hem*. Undersökningen byggde dels på ett frågeformulär rörande hemarbete, levnadsvanor samt de boendes omdöme och önskemål och på protokoll över varje familjemedlems sysselsättning. Denna bostadsvaneundersökning har vad beträffar stadsbostäderna fullföljts av Svenska slöjdföreningen och Svenska arkitekters riksförbunds bostadsutredning genom en undersökning av 100 lägenheter i Stockholm. För industriorternas del ha vissa bostadsvaneundersökningar gjorts inom ramen för den omfattande utredning om industriens arbetarbostäder, som gjorts av arkitekt J. Curman inom Industriens utredningsinstitut.

I socialstyrelsens planerade stora hushållsundersökningar ingår bland annat uppritning av lägenheterna med utrustning och möbelbestånd samt vissa frågor om utnyttjande av de olika utrymmena. En viss bearbetning har även gjorts på grundval av materialet från den utförda provundersökningen.

Bostäder och bostadsvanor inom den jordbrukande befolkningen ha ägnats en omfattande undersökning av statens forskningskommitté för lantman-

byggnader. För speciella landsdelar, med den historiska bakgrunden starkt framhävd, har vidare under senare år gjorts undersökningar av kulturhistoriker rörande bostadsvanorna bland annat i Halland och Bohuslän.

Något samlande organ vare sig för undersökningar av bostadsvanor eller bostadsfunktioner finnes icke. Ingen principiell diskussion synes ha förts beträffande önskvärdheten av fortsatta bostadsvaneundersökningar och den grad av exakthet och detaljrikedom man bör fordra av dem. Trots att ett så stort antal bostadsvaneundersökningar nu verkställts har inte ens metodiken för uppställande av frågeformulär varit föremål för någon systematisk behandling, utan varje ny undersökning synes läggas upp huvudsakligen på grundval av de enskilda forskarnas subjektiva synpunkter.

Ett stort behov synes föreligga av en genomarbetad planläggning för fullföljandet av olika typer av bostadsvaneundersökningar såväl som led i den allmänna undersökningsverksamheten rörande levnadsvanorna och deras beroende av miljön som såsom grundval för planforskning och funktionsstudier.

Möbler.

Möbelbeståndet i hemmet och möbleringen har undersökts i samband med de ovannämnda bostadsvaneundersökningarna. Även i samband med den undersökning av resultatet av bostättningslåneverksamheten som befolkningsutredningen företagit har frågan belysts. I socialstyrelsens planerade hushållsundersökningar ingår en noggrann möbelinventering.

En undersökning av möbelmarknaden har företagits inom ramen för bostadsutredningen och har i viss utsträckning fullföljts av Svenska slöjdföreningen. 1946 års möbelkommitté torde även ha gjort vissa allmänna möbelinventeringar. Funktionsstudier beträffande möbler ha icke företagits men sådana skulle ur många synpunkter vara behövliga.

Förslag rörande inrättande av ett självständigt statistiskt-sociologiskt forskningsorgan.

Utredningen har i inledningen till detta kapitel framfört ett yrkande att riktlinjer snarast uppdragas för en statistisk-sociologisk undersökningsverksamhet beträffande de forskningsuppgifter utredningen översiktligt berört. Utredningen vill i det följande framföra vissa synpunkter på organisationen av denna forskningsverksamhet.

I och med att den statistiskt-sociologiska forskningen i vårt land såsom föreslagits i betänkandet angående den socialvetenskapliga forskningen får större utrymme vid universitet och högskolor komma säkerligen specialuppgifter på ovannämnda områden i betydligt större utsträckning än hittills att upptagas inom den akademiska forskningen. Men det synes icke troligt, att ett representativt material efter de linjer som här skisserats gällande budget, hemmens utrustning, klädbeståndet, bostads-, kost- och allmänna levnads-

vanor, människornas värderingar i fråga om de olika vanorna och deras önskemål beträffande förbättringar på konsumtionsvarornas område etc. lämpligen kan insamlas i sammanhang med en forskningsinstitution anknuten till den akademiska undervisningen. En dylik brett lagd statistisk-sociologisk undersökningsverksamhet synes även i fortsättningen böra ledas av en central statistisk institution. Endast en dylik institution kan ha de omfattande resurser, som äro nödvändiga för materialets insamlande och bearbetning. Denna institution bör kunna samarbeta med alla de forskare och institutioner, som ur olika synpunkter ha intresse av materialet, bör kunna taga hänsyn till deras önskemål såväl vid insamlingen som vid bearbetningen och bör kunna verkställa specialundersökningar och specialbearbetningar på uppdrag av dessa.

Med hänsyn till omfattningen av den föreslagna undersökningsverksamheten, till den avsevärt mera ingående bearbetning av materialet än vad som erfordrats vid tidigare undersökningar av liknande slag med mera begränsade syftemål och till de delvis helt nya forskningsuppgifterna synes det emellertid uppenbart, att socialstyrelsen för närvarande icke har de ekonomiska resurser och den personaluppsättning, som gör det möjligt för styrelsen att centralt omhänderha ifrågavarande forskningsuppgifter. Utredningen vill därför föreslå, att frågan om en ny organisation av socialstyrelsens statistiska byråer snarast göres till föremål för utredning. Utredningen vill ifrågasätta, om icke den mest tillfredsställande lösningen vore, att en fullständig omorganisation verkställdes av den nuvarande socialstyrelsen, så att de sociala byråerna, som fungera som socialpolitiska verkställighetsorgan och som under senare år, på grund av den ökade socialpolitiska aktiviteten inom samhället, befunnit sig i stark utveckling, bildade ett särskilt verk. De statistiska byråerna borde kunna övertaga vissa socialstatistiska undersökningsuppgifter som nu omhänderhavas av andra organ och framför allt utveckla sin verksamhet beträffande tidigare berörda undersökningsområden och bilda en självständig statistisk-sociologisk utrednings- och forskningsinstitution. Utredningen vill vidare föreslå, att i styrelsen för en statistisk-sociologisk institution av denna art skola ingå personer, som ha en ingående kännedom om de olika områden, som skola behandlas, och kunna förmedla samarbetet med de specialinstitutioner, som ha att nyttiggöra det insamlade materialet. Sålunda bör i ledningen finnas expertis rörande socialpolitik, bostadsfrågor, kostfrågor, familjesociologi, psykologi etc. Institutionen bör även ges möjlighet att till sig för speciella uppdrag på längre eller kortare sikt knyta experter inom olika områden, bland vilka må nämnas — förutom de nyssnämnda — hushållsarbete, opinionsmätning, konsumtionsvaruindustri och varudistribution.

Enär frågan om en dylik omorganisation av socialstyrelsen nära sammanhänger med problem gällande socialvårdens och socialstatistikens organisation överhuvudtaget, anser sig icke utredningen ha anledning att mera i detalj ingå på denna sak men understryker vikten av att den begärda utredningen snarast kommer till stånd så att igångsättandet bland annat av de planerade budgetundersökningarna och hushållsinventeringarna icke förhalas.

Utredningen finner det synnerligen angeläget, att planeringsarbetet för dessa undersökningar snarast återupptages. I samband därmed torde en bearbetning av redan befintligt material vara av stort värde. Framför allt bör bearbetningen av materialet från socialstyrelsens provundersökning 1945 fullföljas, så att erfarenheter från denna undersökning verkligen kan till fullo utnyttjas vid planeringen av de nya undersökningarna.

Forskningar rörande konsumtionsvarornas beskaffenhet, funktionsduglighet m. m.

Utredningen har i många sammanhang i det föregående haft anledning att citera undersökningar som gjorts rörande beståndet av konsumtionsvaror, deras material, konstruktion, användbarhet etc. För att uppdraga riktlinjer för de olika varugruppernas förbättring bedrivs forsknings- och undersökningsverksamhet på många olika håll. I första hand utföres en omfattande forsknings och utprovningens verksamhet av industrierna själva. Särskilt de större industrierna ha under senare år ägnat ett växande intresse åt forskning och ha i många fall välutrustade tekniska provningsavdelningar och laboratorier. Varje industri tager givetvis upp sådana problem som beröra dess egen tillverkning och får därmed ofta tämligen snävt avgränsade forskningsuppgifter.

För grundforskning och för sådana grenar av den tillämpade forskningen som ha ett mera allmänt intresse ha på senare år inrättats ett flertal för hela branscher gemensamma forskningsinstitut, till vilka staten bidragit i större eller mindre utsträckning. Exempel på sådana forskningsinstitut äro de nyupprättade textil- och konservforskningsinstituten i Göteborg, träforskningsinstitutet i Stockholm etc. I vissa fall ha helt statliga institutioner fått uppgifter beträffande undersöknings- och provningsverksamhet, så t. ex. statens provningsanstalt som på uppdrag av organisationer och enskilda utför provningar av alla slags varor och statens institut för folkhälsan som dels genomför självständiga forskningsuppgifter bland annat på livsmedelsområdet, dels har i uppdrag att utöva viss livsmedelskontroll och dels utför provningar enligt uppdrag. För forskning på husbyggnadsområdet har nyligen föreslagits upprättande av ett statens byggnadsinstitut.

Många enskilda forskare och forskargrupper syssla med större eller mindre forskningsuppgifter på detta område ofta i anslutning till universitet och högskolor eller i anslutning till Ingenjörsvetenskapsakademiens verksamhet.

Bland de undersökningar som syfta till att klarlägga konsumtionsvarornas funktioner märkas Aktiv hushållnings angående kläder och hemtextilier. Barnkläder ha studerats i användning på barn i olika åldersgrupper och iakttagelser göras över material, modell, sömnadens utförande etc.

Av särskilt intresse på bostadsområdet är det arbete som utförts av Svenska Arkitekters Riksförbunds och Svenska slöjdföreningens bostadsutredning.

Bostadsutredningen har utgått från tillgängligt material rörande bostadsvanor, inköpsvanor, kostvanor etc. och har studerat vad som med hänsyn till dessa är en rationell utformning av bostadens olika utrymmen och inredningselement. Resultatet av Bostadsutredningens arbete har blivit uppställande av normer för kökets och även övriga bostadsutrymmens planering och inredning speciellt med hänsyn till hyreslägenhet i stadsbostad.

För hushållsredskap, möbler m. m. och för de delar av bostaden, som icke ingå i Bostadsutredningens program, ha funktionsstudier mot bakgrunden av marknadsanalyser, material- och konstruktionsundersökningar etc. påbörjats vid Hemmens forskningsinstitut. Detta institut avser att så småningom taga upp hela konsumtionsvaruområdet och vill i första hand anlägga konsumentens synpunkt på samtliga undersökningsobjekt. Då Hemmens forskningsinstitut tillkommit i nära samarbete med befolkningsutredningen, och då en utbyggnad av forskningsinstitutet kommit att för utredningen för hem- och familjefrågor te sig som ett av dess viktigaste önskemål för främjande av en rationalisering av hemmen skall i det följande lämnas en mera detaljerad redogörelse för Hemmens forskningsinstituts tillkomst och arbetsprogram. Därefter framläggas förslag om formerna för en utbyggnad av institutet.

Hemmens forskningsinstituts hittillsvarande verksamhet.

Institutets start. När befolkningsutredningens delegation för hem- och familjefrågor hösten 1941 gjorde upp planer för vissa undersökningar beträffande hushållsarbete och hushållsredskap befanns detta område vara i hög grad obearbetat. Någon överblick över marknaden för hushållsredskap stod ej att få, och inga normer för arbetsmetoderna inom hemmen funnos uppställda.

För att få ett konkret grepp på problemen på detta område gav delegationen våren 1942 i uppdrag åt en grupp experter på olika grenar av hushållsarbetet att lägga upp en serie arbetsstudier över vissa hemarbetsområden såsom matlagning, barnavård, strykning m. m. Inom denna expertgrupp studerades till en början tidsstudiemetoderna under ledning av en arbetsstudieingenjör från industrien. Därefter övergick man till försök med jämförande metodstudier beträffande olika sysslor. Kontakt togs med bostadsutredningen och i samarbete med denna upptogs funktionsstudier beräffande kök.

Sedan denna av befolkningsutredningen tillsatta expertgrupp arbetat några månader framgick det allt tydligare, att ett mycket stort arbete var att göra på detta forskningsområde varför expertgruppen även knöt kontakt med Husmödrarnas samarbetskommitté¹ och Hushållslärarynnornas samorganisation och föreslog dem startandet av ett forskningsinstitut för hemarbetsfrågor. Ett dylikt institut med ovannämnda organisationer som huvudmän bildades våren

¹ Medlemmar i samarbetskommittén äro: Sveriges husmodersföreningars riksförbund, Kooperativa kvinnogillesförbundet, Socialdemokratiska kvinnoförbundet samt Svenska landsbygdens kvinnoförbund.

1944 och fick namnet Hemmens forskningsinstitut. Institutets arbetsuppgifter när det gällde vissa hemarbetsområden exemplifierades i en promemoria utarbetad i samarbete med befolkningsutredningens delegation för hem- och familjefrågor. Ett utdrag ur denna promemoria som meddelas här nedan illustrerar hur arbetet från början lades upp med syfte att utifrån systematiskt upplagda detaljstudier komma fram till en allmän helhetssyn avseende såväl de tekniskt-ekonomiska som de psykologiska och sociala faktorerna.

En undersökning rörande matberedning omfattar:

- a) analys av olika arbetsmoment, arbetets organisation och metodik,
- b) arbetsytornas (beredningsbord, diskbänk, spis, bakkbord) storlek, höjd och inbördes placering, arbetsgrepp och arbetsställning,
- c) förvaringsutrymmen för råvaror och ingredienser, dessas utrustning med hänsyn till storlek, placering, temperatur och ventilationsförhållanden,
- d) redskap och maskinell utrustning. Studier av olika typer av redskap (kastruller, grytor, stekpannor, knivar, vispar, passerare, kvarnar, rivjärn, konserveringsapparater etc.), dess konstruktion, storlek, material etc. De maskinella hjälpmedlens (assistentmaskin, diskmaskin etc.) effektivitet med hänsyn till anskaffningskostnad, tidsåtgång, de frambringade produkternas kvalitet etc.

Resultatet av en dylik delundersökning ger riktlinjer för:

- utformningen av den fasta köksinredningen,
- utformningen av redskap och hushållsmaskiner,
- vägar till arbetsbesparing och
- eliminering av tröttande moment,
- inbesparing av råvaror genom undvikande av förstöring vid behandling och förvaring,
- förbättring av produkternas kvalitet.

En undersökning rörande städning omfattar:

- a) arbetets organisation och metodik,
- b) redskap och maskinell utrustning. Jämförande studier av olika typer av redskap och maskiner (borstar, städtrasor, rengöringsmedel, dammsugare, golvbönare),
- c) förvaringsutrymmen för redskapen,
- d) val av material för golvbeläggning och väggbeklädnad, snickeriernas utformning etc., möblernas konstruktion (t. ex. sängar, stoppade möbler), sanitetsgodsets utformning.

Resultatet ger riktlinjer för:

- utformningen av bostadens fasta inredning,
- utformning av städningsredskap och maskiner,
- vägar till tidsbesparing och eliminering av tröttande moment,
- förlängning av materialens användningstid genom rätt behandling,
- höjning av hemmens hygieniska standard.

En undersökning rörande spädbarnsvård omfattar:

- a) organisation och teknik vid spädbarnsskötseln med hänsyn till psykologiska, hygieniska och arbetsbesparingssynpunkter,
- b) utrustning för spädbarnsvård; sängar, vagnar, skötbord, hygieniska artiklar, anordningar för barntvätt och torkning av barntvätt. Kläder för barn i olika åldrar, barnmöbler, leksaker,
- c) anordning av för barnens utevistelse (barnvagnar, lekharar, lekplatser). Olika former för kollektivt omhändertagande av barn.

Resultatet ger riktlinjer för:

- bostädernas och bostadsområdenas utformning med hänsyn till barnen,

hemmens utrustning och redskap med hänsyn till spädbarnen, underlättande av mödrarnas arbetsbörda, skapande av bättre förhållanden för barnen.

Av undersökningar utförda inom Hemmens forskningsinstitut ha de flesta redan av utredningen berörts i olika sammanhang. Här skall därför endast ges en kort sammanfattning av institutets viktigaste undersökningar.

1. Den del av matlagningen, som sammanhänger med födoämnens tillagning i värme studeras i en undersökning av spisar och kokkärl. Denna undersökning är ganska omfattande och kräver många detaljundersökningar. Spisar för olika bränsle provas ur värmeteknisk och praktisk synpunkt. Samtidigt studeras kokkärlen, deras material, storlek och utformning samt de övriga redskap, som användes vid varmmatlagningen, t. ex. skedar, vispar, stekspadar. Vissa resultat ha redan kunnat utnyttjas av tillverkarna för förbättringar och nykonstruktioner.

2. Födoämnenas finfördelning ur näringshygienisk och praktisk synpunkt samt de redskap som användes för denna matlagningsprocess har också studerats. De redskap, som hittills varit föremål för undersökning, äro knivar, kvarnar, passeringsapparater, rivjärn m. m. och resultaten ha givit uppslag till förbättringar och upphov till nykonstruktioner.

3. Konserveringen har till vissa delar undersökts. Så har man t. ex. studerat olika metoder för saft-, mos- och kompottberedning och hermetisk inkokning samt olika förvaringskärl och redskap.

4. Olika typer av industriellt konserverad och torkad barnmat ha varit föremål för en specialundersökning.

5. Hur matlagningen ställer sig ekonomiskt har studerats med prov på matlagning i större och mindre hushållsenheter jämförda med tillverkning i industrimässig skala. Provtillagningarna omfattade ett trettiotal av de vanligaste rätterna som förekomma i hemmen och i livsmedelsbutikerna.

6. Glas, porslin och bestick ha tagits upp i en särskild undersökning.

7. Metoder och hjälpmedel för diskning ha undersökts. Undersökningen har omfattat både handdiskning och maskindiskning. Resultat har framkommit beträffande diskmedlens sammansättning, redskapens utformning och konstruktion samt diskbänkens mått och inredning. Man har också studerat diskningen ur hygienisk och ekonomisk synpunkt.

8. Provningar av olika golvmaterial äro igång liksom av olika sorters städningsredskap och rengöringsmedel.

9. Vid sidan av dessa detaljstudier ha igångsatts de förutnämnda undersökningarna i stor skala rörande kökens planlösning för olika hushållstyper.

10. Dessutom har genomförts den s. k. barnundersökningen i form av en provundersökning på ett 60-tal barn, omfattande arbetstiden för skötseln av barn, hemmens utrustning för barnens behov, barnens utnyttjande av bostaden etc.

Publicering av undersökningsresultaten har skett i form av meddelanden, vilkas första årgång utkommit med fyra nummer omfattande: nr 1 Diskning, nr 2 Metoder och redskap för finfördelning av föda, nr 3 Konserveringsundersökningar, nr 4 Stekspadar, potatisskalare och konservöppnare. Dessutom ha vissa specialundersökningar bland annat rörande tidsåtgång och energiomsättning vid olika hemarbeten publicerats i olika facktidsskrifter. I dagspress, veckopress, radio etc. ha regelbundet lämnats meddelanden om de praktiska resultaten av hittills gjorda försök. Denna upplysningsverksamhet har bedrivits i nära samarbete med Aktiv hushållning.

Forskningsinstitutets organisation. Styrelsen för Hemmens forskningsinstitut består av 5 representanter för vardera husmödrarnas samarbetskommitté och hushållslärarinnornas samorganisation samt 1 representant för Aktiv hushållning. Dessutom består styrelsen av 8 representanter för myndigheter och organisationer, som ha intresse för Hemmens forskningsinstituts verksamhet. För handhavande av de löpande ärendena har styrelsen tillsatt ett arbetsutskott på 4 personer.

Finansieringen av forskningsarbetet har skett på så sätt att statsbidrag erhållits, vilket under åren 1944 och 1945 uppgått till 50 000 kronor och under 1946 till 70 000 kronor. Dessutom har årliga bidrag med belopp som överstigit statsbidragets erhållits från berörda industrier genom förmedling av en särskilt tillsatt samarbetskommitté bestående av representanter för de industriella branscher som beröras av forskningsinstitutets arbete, samt från Kooperativa förbundet, Sveriges lantbruksförbund och vissa andra bidragsgivare.

Riktlinjer för Hemmens forskningsinstituts framtida organisation.

Allmänna synpunkter. Utredningen anser att det sätt på vilket arbetet hittills bedrivits vid Hemmens forskningsinstitut har varit i stort sett tillfredsställande. Det torde redan ha lämnat resultat som påverkat utformningen av viktiga redskap och varor och kan i fortsättningen ge underlag för den förbättring av hemmens utrustning och inredning som utredningen efterlyst. Speciellt knyter sig intresset kring de studier som utförts beträffande funktionsduglighet, materiel etc. hos olika grupper hushållsredskap. De gjorda arbetsstudierna ha givit en utgångspunkt för det rationaliseringsarbete inom hemmen vars behövlighet utredningen påvisat. De ekonomiska undersökningar som utföras ge det underlag för bedömning av hemarbetets lönsamhet som utredningen visat vara önskvärt. Dessa undersökningar kunna även ge en utgångspunkt för de mera djupgående förändringar av hemmens organisation genom förbättrade gemensamhetsanordningar etc. som även tidigare berörts.

Utredningen anser således att arbetet inom Hemmens forskningsinstitut

för framtiden bör bedrivas efter samma allmänna linjer som hittills. Vad som erfordras är framför allt att institutet får en fastare organisation, en bestämd ekonomisk grundval och egna lokaler.

Det allmänna programmet för forskningsinstitutets arbete skall som hittills vara att göra en granskning av konsumtionsvarorna ur konsumenternas synpunkt och studera dem i användning och i förhållande till varandra med hänsynstagande till de i olika sammanhang relevanta tekniska, ekonomiska, psykologiska, hygieniska och sociala faktorerna samt med utgångspunkt från de erhållna resultaten uppdraga riktlinjer för förbättringar.

Det är tydligt att institutet icke kommer att kunna ägna alla områden en proportionsvis lika stor uppmärksamhet. Det måste naturligen bli så att undersökningar på vissa områden bli grundligare och få karaktären av verklig forskning och på andra mera få karaktär av utredningar och sammanställningar av redan kända fakta. Detta synes emellertid icke vara något fel utan en rimlig arbetslinje.

Ibland kan en viss oklarhet råda när det gäller att avgöra hur långt institutet skall gå i sina undersökningar rörande teknisk kvalitet och tekniska egenskaper. Att grundforskningen beträffande materialet skall ligga inom andra institutioner och att den tillämpade tekniska detaljforskningen i regel göres av industrierna själva står klart; det som Hemmens forskningsinstitut har att undersöka är hur dessa forskningsresultat tillämpats när det gällt att utforma ett redskap eller en vara direkt för konsumenten. Men talrika problem komma dock otvivelaktigt att uppstå när det gäller forskningsuppgifternas avgränsning i det att den vetenskapliga bakgrunden till de olika produkterna är ytterst växlande från område till område. På vissa områden kunna industrierna ge en minutiös redovisning och motivering beträffande sina produkters såväl material som konstruktion, på andra områden sker tillverkningen ganska slumpvis eller enligt gammal slentrian. När på detta sätt underlaget för en viss produkt saknas bör dock Hemmens forskningsinstitut i allmänhet icke fördjupa sig alltför mycket i enskildheter. Institutet får i första hand göra ett mera allmänt studium av hur produkten fungerar, redovisa de oklarheter som kunnat konstateras, samt göra ansträngningar att få behövliga undersökningar verkställda vid någon annan institution specialiserad på ifrågavarande område.

Av det sagda framgår att Hemmens forskningsinstitut icke bör växa ut till en mycket stor institution med många specialavdelningar, vilka arbeta var och en med sina avgränsade problem, utan att institutet bör vara en relativt liten institution, som knyter till sig en grupp medarbetare med allsidiga kvalifikationer, vilka böra kunna fritt samarbeta för genomförandet av de olika undersökningarna. Sålunda bör vid frågor som röra t. ex. bostädernas planlösning samarbete äga rum mellan medarbetare som ha sakkunskap på arkitektområdet, på hushållsarbetets område, på det arbetstekniska och psykologiska området. När det gäller att undersöka t. ex. konserveringsarbetet bör samarbete äga rum mellan medarbetare med näringsfysiologisk, kemisk och eko-

nomisk sakkunskap samt sakkunskap rörande hushållsarbete och hushållsredskap.

Område för område bör på detta sätt göras till föremål för ett av ett flertal forskare gruppvis genomfört studium under ledning av en medarbetare som bär ansvaret för sammanfattningen och överblicken.

Ett undersökningsarbete bedrivet på detta sätt, vilket exemplifieras i de hittills avgivna rapporterna från Hemmens forskningsinstitut, ställer stora krav på medarbetarna i fråga om såväl fackmässiga kunskaper som förmåga till allmän överblick och samarbetsvilja. För att kunna knyta till sig de lämpligaste krafterna bör Hemmens forskningsinstitut ha möjlighet att erbjuda dessa förmånliga anställningsvillkor. Institutet bör dels ha fasta medarbetare som tillförsäkras en tryggad framtid om de kvarstanna vid institutet, dels engagera experter för speciella undersökningar som sträcka sig över en period av exempelvis ett à två år och dels även anlita expertis som endast står till förfogande för utförande av enstaka uppdrag mot engångshonorar.

Mycket betydelsefullt är att forskningsinstitutet kan uppehålla ett kontinuerligt samarbete med olika konsumentgrupper, med producenter och distributörer av konsumtionsvaror samt med olika vetenskapliga institutioner.

Kontakten med konsumenterna. I första hand skall Hemmens forskningsinstitut vara ett organ för konsumenterna, där dessa få sina intressen tillgodosedda med garanti beträffande fullständig objektivitet. Institutet bör bevara sin karaktär av att vara ett hemmens eget organ, dirigerat av representanter för husmödrarna såsom den grupp som framför allt bestämmer hemmens utformning och konsumtionens inriktning. Dessa krav gälla såväl vid valet av undersökningsuppgifter som vid sättet för dessas genomförande och vid resultatens publicering. Särskilt när det gäller den sistnämnda uppgiften, att göra undersökningsresultaten kända för den stora massan av konsumenter, är det betydelsefullt att det klart framstår, att undersökningarna ha gjorts på initiativ av konsumenterna själva och att den upplysningsverksamhet och den propaganda som kan komma att igångsättas ledes av husmödrarnas egna representanter och icke är influerad av några som helst privata vinstintressen.

Konsumenternas vanor och önskemål förutsätts vara föremål för kontinuerlig vetenskaplig forskning genom förmedling främst av det tidigare föreslagna statistiskt-sociologiska forskningsorganet och resultaten från dessa forskningar läggas i första hand till grund för institutets arbete.

Hemmens forskningsinstitut bör dessutom genom sina olika medarbetare stå i direkt personlig kontakt med konsumenterna. Detta bör ske genom att samtliga medarbetare i viss utsträckning deltaga i den utåtriktade upplysningsverksamheten och stå till förfogande som föredragshållare, diskussionsinledare etc. inom studiearbetet i husmoders- och övriga bildningsorganisationer.

Vidare bör i största möjliga utsträckning grupper av konsumenter kopplas in i själva undersökningsarbetet, såsom skett vid de hittillsvarande undersök-

ningarna, genom att de deltaga i vissa prov på institutet, utföra provningar i sina hem etc.

För att kunna uppehålla en direkt kontakt med husmodersorganisationerna anser utredningen dessutom att stipendiater från organisationerna böra under kortare perioder få följa arbetet inom institutet.

Av stor betydelse är att Hemmens forskningsinstitut har en effektiv upplysningsverksamhet så att allmänheten kontinuerligt får del av dess undersökningsresultat. Detta bör ske genom att institutet publicerar periodiska rapporter och populära läroböcker och broschyrer samt genom kontakt med press, radio och film. Genom husmoders- och även genom allmänna bildnings- och ungdomsorganisationer bör material spridas.

På dessa olika vägar, genom vetenskapligt bedrivna studier av konsumtionsvanorna, genom att husmödrar deltaga i vissa undersökningar vid institutet och utföra vissa prov i sina hem, genom att husmodersorganisationerna ha av dem utsedda stipendiater som sätta sig in i arbetet och genom en allsidig upplysningsverksamhet, synes kontakten med konsumenterna vara säkrad. Inom styrelsen böra representanter för konsumenterna ha huvuddelen av ansvaret och bestämmanderätten.

Kontakt med undervisningen. Bland initiativtagarna till forskningsinstitutet befinna sig de olika grupperna av lärarinnor och konsulenter på det husliga området och dessa böra även i fortsättningen deltaga i institutets ledning såväl i sin egenskap av experter på hemarbetet som i egenskap av förmedlare till ungdomen och till husmödrarna av forskningsinstitutets resultat.

Särskilda informationsdagar och kurser böra ordnas vid institutet för olika grupper av lärarinnor och konsulenter. Ett nära samarbete bör äga rum mellan Hemmens forskningsinstitut och samtliga seminarier på det husliga området så att dess lärarkrafter kunna omedelbart tillgodogöra sig Hemmens forskningsinstitutets resultat i sin undervisning. Möjligheter böra beredas lärarinnor att fullgöra speciella undersökningsuppgifter inom institutet. Undervisnings- och demonstrationsmaterial för användning i undervisnings- och konsultverksamhet bör iordningställas vid institutet.

Inom styrelsen böra som hittills hushållslärarinnorna vid sidan av husmödrarna deltaga i ledningen av institutets arbete. På grund av behovet av samordning av den undervisning som bedrivs på högre stadium av å ena sidan lärarinneseminarierna på det husliga området och å andra sidan Hemmens forskningsinstitut synes det lämpligt att en representant för den skolmyndighet, under vilken den högre husliga utbildningen kommer att sortera, är medlem i styrelsen.

Kontakt med producenterna. Producenterna av konsumtionsvaror ha givetvis ett stort intresse av institutets resultat och en praktisk medverkan från deras sida i undersökningsarbetet är av största betydelse.

Vid upptagande av undersökningar av olika produkter bör kontakt tagas

med respektive producenter för att institutet skall få inblick i tillverkningsprocessen och få del av motivet till olika detaljer av produkternas utformning. En dylik kontakt ger den bästa grundvalen för studiet av produkten och förhindrar dubbelarbete och missförstånd. Även beträffande försökens uppläggning är det betydelsefullt att den tekniska expertisen får yttra sig så att samtliga synpunkter som tillverkaren kan önska framhäva vinna beaktande. Likaså bör näringslivets tekniska expertis få tillfälle att taga del av resultatet av undersökningarna innan de publiceras. Det samarbete som för närvarande äger rum mellan Hemmens forskningsinstitut och producenterna genom en samarbetskommitté vari alla branscher äro representerade och som tillsätter särskilda tekniska kommittéer för varje större undersökning synes böra bibehållas. Det är också lämpligt att inom styrelsen finnes representation för producenterna.

Kontakt med distributionen. Även med distributionen bör Hemmens forskningsinstitut ha kontakt på grund av det inflytande som distributörerna ha på konsumtionsvalet. Det är av vikt att distributörerna få kännedom om och ha förtroende till forskningsinstitutets resultat så att de draga nytta av dem vid sina inköp och i sin kundtjänst. I den mån som Hemmens forskningsinstitut har anledning att undersöka även distributionsproblem böra representanter för distributörerna få yttra sig över dessa undersökningars uppläggning och resultat. För att distributionsproblemen skola kunna få en allsidig behandling inom styrelsen bör distributionen vara representerad där.

Förhållandet till andra institutioner för forskning och upplysning. Bland de organ bedrivande tillämpad forskning för förbättring av olika grupper av konsumtionsvaror samt upplysningsverksamhet till allmänheten med vilka Hemmens forskningsinstitut har ett nära samarbete märkas framför allt statens institut för folkhälsan, ett eventuellt blivande statens bostadsinstitut samt Svenska slöjdföreningen.

Med statens institut för folkhälsan har Hemmens forskningsinstitut sedan sin start haft ett nära samarbete vilket underlättats genom att forskningsinstitutet under en lång period fått disponera lokaler inom folkhälsoinstitutet och genom att man periodvis haft vissa tjänstemän gemensamma. När det gäller forskning på livsmedelsområdet samt när det gäller hemhygieniska frågor bör Hemmens forskningsinstitut bygga på det arbete som göres vid folkhälsoinstitutet och taga upp egna undersökningar endast i den mån det gäller problem som icke behandlas vid folkhälsoinstitutet. På livsmedelsområdet har folkhälsoinstitutet redan att göra kvalitetsbedömning och viss kvalitetskontroll och gör med hänsyn till näringsfysiologiska synpunkter upp förslag till koststater och matsedlar m. m. Hemmens forskningsinstitut får därför sina uppgifter på detta område i huvudsak begränsade till själva matlagingsarbetet och bör syssla med typval av maträtter och konserver samt metoder för tillagningen.

Med olika organ på bostadsforskningens område såsom bostadsutredningen och byggstandardiseringen har Hemmens forskningsinstitut, såsom framgått av tidigare redogörelser, haft ett mycket nära samarbete. Om, såsom föreslagits, ett statens byggnadsinstitut inom den närmaste tiden bildas för att bedriva allsidig forskning på byggnadsområdet, och om detta institut med sig införlivar byggstandardiseringen måste det förutsättas att Hemmens forskningsinstitut arbetar i mycket nära kontakt med den nya institutionen, i vad gäller studier av bostadens olika detaljer i fråga om tekniskt utförande, planlösning och fasta inredning.

Med Svenska slöjdföreningen sammanfaller Hemmens forskningsinstituts intresseområden i vad det gäller ett studium av bostad och bohag ur funktions-synpunkt och upplysningsverksamhet till allmänheten rörande dessa frågor. Svenska slöjdföreningen är dock icke ett organ för forskning varför denna lämpligen omhänderhaves av Hemmens forskningsinstitut med utnyttjande av Slöjdföreningens expertis. När det gäller upplysningsverksamheten blir denna på sådana områden där praktiska och estetiska synpunkter mötas huvudsakligen Slöjdföreningens uppgift.

Ett statligt organ med vilket Hemmens forskningsinstitut stått i nära förbindelse alltifrån sin start är Aktiv hushållning, för vars verksamhet lämnas redogörelser i kap. 10. Eftersom Aktiv hushållning har formen av ett krisorgan, och eftersom bägge institutionernas arbete ligger helt i linje med varandras förslår utredningen, att i och med att Hemmens forskningsinstitut får en fast organisation Aktiv hushållning uppgår i detta. Aktiv hushållnings textila verksamhet bör inordnas inom en textil avdelning i Hemmens forskningsinstitut och dess allmänna upplysningsverksamhet på hemhushållningens område övertagas av den allmänna avdelningen i Hemmens forskningsinstitut.

Förutom med ovan nämnda institutioner skall Hemmens forskningsinstitut givetvis uppehålla samarbete med samtliga övriga statliga och enskilda forskningsinstitut som arbeta på näraliggande områden såsom Ingenjörsvetenskapsakademien, statens provningsanstalt, statens hantverksinstitut, konserv- och textilforskningsinstituten m. fl.

Finansieringen av institutets arbete skulle med den ovan skisserade organisationen förutsätta att det i huvudsak finansierades av konsumenterna, i detta fall representerade av husmödrarna eller deras organisationer.

Industrien och distributionen ha direkt ekonomiskt intresse av ett flertal undersökningar varför deras medverkan vid finansieringen även synes naturligt.

Att finna en form varigenom konsumenterna skulle kunna direkt delta i finansieringen möter emellertid vissa svårigheter. De huvudsakligen ideellt verksamma husmodersorganisationerna förfoga icke över några medel och skulle ha stora svårigheter att genom höjda avgifter debitera ut den behövliga summan bland sina medlemmar. Det redigaste sättet att åstadkomma en

bidragsgivning från konsumenterna synes därför vara att staten i huvudsak bekostar bidragsgivningen från deras håll.

Kostnaderna för lokalerna böra bestridas av staten. Så har skett vid tillkomsten av de flesta under senare år inrättade eller planerade forskningsinstitut vilka i många fall finansierats av staten och industrien gemensamt såsom textilforskningsinstitutet, träforskningsinstitutet, konserverforskningsinstitutet etc.

De organisationer som föreslås skola delta i bidragsgivningen äro 1) den samarbetskommitté med industriens branschföreningar som dessa bildat för samarbete med Hemmens forskningsinstitut, 2) Kooperativa förbundet, 3) Sveriges Köpmannaförbund, 4) Sveriges lantbruksförbund. Samtliga dessa böra, enligt vad som skett vid bidragsgivningen till andra forskningsorgan, ingå i en stiftelse som träffar en överenskommelse med Kungl. Maj:t om ömsesidig bidragsgivning till Hemmens forskningsinstitut.

Dessa former för finansiering av Hemmens forskningsinstituts verksamhet ha diskuterats med representanter för de organisationer som föreslagits som bidragsgivare, och ett flertal av dessa ha förklarat sig positivt inställda till att lämna ett fortsatt stöd åt forskningsinstitutet.

Sedan utredningen i det föregående framfört sina allmänna synpunkter på Hemmens forskningsinstituts blivande organisation vill utredningen sammanfatta sitt förslag beträffande forskningsinstitutet på följande sätt:

Förslag rörande den framtida organisationen av Hemmens forskningsinstitut.

Arbetsuppgifter. Institutet skall på grundval av marknadsinventeringar eller allmänna marknadsöversikter över konsumtionsvarorna och på grundval av studier över i vilken utsträckning och på vad sätt dessa användas, undersöka hur de fylla sin uppgift med hänsyn till bland annat hållbarhet, arbetskonomi och funktionsduglighet.

De varugrupper, som undersökas ur dessa synpunkter äro:

Möbler, porslin, glas, bestick.

Hushållsredskap och hushållsapparater, verktyg, leksaker, sportsaker, hemträdgårdsredskap m. m.

Rengöringsmedel och andra kemiskt-tekniska artiklar m. m.

Kläder med tillbehör, bäddtextilier, inredningstextilier, linneförrådets textilier m. m.

Skodon m. m.

I och med att institutet hunnit göra en översiktlig undersökning av alla typer av varor kommer arbetet dels att bestå i utprovning av nya typer som komma fram på marknaden och dels i att draga upp riktlinjer för och ge underlag till nykonstruktioner och förbättringar.

När det gäller livsmedelsfrågorna har Hemmens forskningsinstitut till huvuduppgift att i nära samarbete med folkhälsoinstitutet syssla med själva matlagningsarbetet, typer av maträtter och konserver och metoder för tillagning med hänsyn till ekonomi, smak och näringsvärde.

Beträffande bostadens tekniska utförande, planlösning och fasta inredning har Hemmens forskningsinstitut att i nära samarbete med bland annat det nyligen föreslagna statens byggnadsinstitut studera bostadens olika detaljer i fråga om tekniskt utförande, planlösning och fasta inredning i samverkan med livet i hemmen och speciellt med hänsyn till hushållsarbetet.

Parallellt med ovannämnda studier har Hemmens forskningsinstitut att göra undersökningar av vägar till rationalisering av arbetet när det gäller vård, underhåll och rengöring av bostaden och dess inredning och av hushållsredskap och kläder, när det gäller hemmens matberedningsarbeten, hemsömnad etc.

I samband med studiet av bland annat hushållsarbetets bedrivande böra upptagas frågor rörande hushållsarbetets hygien och andra hemhygieniska frågor vilka icke äro föremål för forskning på annat håll.

Studiet av de olika varor och redskap som användas i det dagliga livet och av bostadens inredning och utrustning bör ge utgångspunkt för allmänna studier av hushållsorganisationen i dess helhet. Den ekonomiska grundvalen för hemorganisationen liksom för gemensamhetsanordningar av olika slag bör undersökas. Riktlinjer för nya former för samverkan mellan hemhushåll, storkhushåll och industrierna böra uppdragas.

Eftersom den mänskliga aktiviteten står i centrum för undersökningsarbetet böra kontinuerligt läggas också psykologiska synpunkter på de olika arbetsuppgifterna. Speciella undersökningar på det socialpsykologiska området böra därför kunna utföras inom Hemmens forskningsinstitut.

Genom upplysnings- och undervisningsverksamhet böra forskningsinstitutets resultat meddelas allmänheten.

Samarbete med produktionen och distributionen. En allmän kontakt med producenterna av konsumtionsvaror sker genom en samarbetskommitté, vari de branscher som omslutas av Hemmens forskningsinstituts undersökningar äro representerade. För varje specialundersökning tillsättes av samarbetskommittén en särskild teknisk kommitté som har att ge synpunkter på uppläggningsen av undersökningarna och avge yttrande över de erhållna resultaten. För enskilda producenters räkning bör institutet i viss utsträckning kunna utföra provningar mot särskild ersättning.

För samarbete med distributionen bör bildas en särskild samarbetskommitté av de olika distributionsorgan som ha befattning med de konsumtionsvaror som varit föremål för undersökning. Denna samarbetskommitté har att taga ingående del av undersökningsarbetet och sprida resultaten till dem som ha hand om den direkta varuförmedlingen till allmänheten.

Styrelse och arbetsutskott. Styrelsen bör bestå av 25 ledamöter varav Kungl. Maj:t utser ordförande, och 5 ledamöter, varibland lämpligen böra ingå representanter för statens institut för folkhälsan, statens byggnadsinstitut, överstyrelsen för yrkesutbildning och Svenska slöjdföreningen. Husmödrarnas

och hushållslärarinnornas samorganisationer böra tillsammans utse 10 ledamöter och den av näringslivet bildade stiftelsen för samarbete med Hemmens forskningsinstitut 8 ledamöter. Dessutom bör institutets chef vara ledamot av styrelsen. Styrelsen bör sammanträda minst 4 gånger per år.

För att å styrelsens vägnar ingående följa verksamheten bör styrelsen inom sig utse ett arbetsutskott på 3 eller 5 personer.

Arbetsorganisation och personal. Med utgångspunkt från Hemmens forskningsinstituts och Aktiv hushållnings nuvarande verksamhetsområden föreslås Hemmens forskningsinstitut indelat i sex avdelningar. Det bör emellertid framhållas att denna uppdelning är till stor del formell eftersom, såsom tidigare visats, vid genomförandet av olika undersökningar ofta flera avdelningar böra vara inkopplade samtidigt. De sex avdelningarna äro följande:

1. *Allmänna avdelningen.*

Kassa, expedition, personalfrågor, undervisnings- och upplysningsverksamhet etc.

2. *Hushållstekniska avdelningen.*

Utrustning, redskap och hjälpmedel i hushållet. Metoder för hemarbetet. Hemhygieniska frågor.

3. *Bostadsavdelningen.*

Bostadens planering med hänsyn till dess praktiska funktioner.
Snickerier.
Möbler.

4. *Livsmedelsavdelningen.*

Livsmedel.
Matlagningsteori och teknik.

5. *Textila avdelningen.*

Beklädnadstextilier, bäddens utrustning, linneförrådets textilier, inredningstextilier.
Skodon.

6. *Ekonomiska avdelningen.*

Ekonomi och hushållsorganisation, socialpsykologiska frågor m. m.

Den personal som erfordras beräknas vara följande:

En föreståndare för institutet som därtill är föreståndare för den allmänna avdelningen. Föreståndaren bör överblicka institutets hela verksamhetsområde och gemensamt med de olika medarbetarna uppdraga de allmänna riktlinjerna för arbetet. Föreståndaren bör svara för samarbetet inom institutet och samarbetet utåt med konsumenterna, med undervisningens representanter, med övriga forskningsorgan och med näringslivet. Föreståndaren skall ansvara för ekonomi och bokföring samt vara föredragande i styrelsen.

Inom allmänna avdelningen behövs förutom föreståndaren en sekreterare som skall ha till uppgift att sköta kontakten med undervisningen, organisera

kurser, konferenser, föredrag etc. samt svara för tidskrifter, böcker och allmän dokumentation, en redaktör som skall svara för institutets publikationer, redigera ut dess meddelanden och broschyrer, uppehålla kontakten med pressen etc. samt en kamrer för skötseln av de ekonomiska angelägenheterna.

Dessutom bör under den allmänna avdelningen sortera den personal som fordras för skriv-, ritnings- och räkneuppgifter för hela institutet samt vaktmästare.

Inom hushållstekniska avdelningen fordras en undersökningsledare, en teknisk assistent och två hushållsassistenter.

Inom bostadsavdelningen fordras en undersökningsledare, två tekniska assistenter och en hushållsassistent.

Inom livsmedelsavdelningen fordras en undersökningsledare och två hushållsassistenter.

Inom textila avdelningen fordras en undersökningsledare och två sömnadsassistenter.

Inom ekonomiska avdelningen fordras en undersökningsledare och en statistisk assistent.

För hushållstekniska, bostads- och livsmedelsavdelningarna torde sammanlagt fordras sex laboratoriebiträden och för textila avdelningen fordras två sömnadsbiträden.

För hela institutet torde fordras sammanlagt sex biträden för expeditions-, skriv-, ritnings- och räkneuppgifter samt en vaktmästare.

Kvalifikationerna på de olika befattningshavarna bör vara: för undersökningsledarna: i regel akademisk examen eller högre teknisk utbildning, för tekniska assistenter: ingenjörs- eller arkitektutbildning, för hushållsassistenter: i regel hushållslärlarinneutbildning, för sömnadsassistenter: i regel sömnadslärlarinneutbildning.

Enär av befattningshavarna, såsom tidigare visats, fordras synnerligen mångsidiga kvalifikationer kan dock i intet fall den formella kompetensen bli avgörande vid tillsättande av en befattning, utan möjligheter måste ges för styrelsen att, med bortseende från formell kompetens, anställa dem som genom personliga egenskaper och föregående erfarenheter kunna anses ha de största förutsättningarna att utföra de givna arbetsuppgifterna.

Vad beträffar befattningshavarnas löner anser utredningen att det icke är möjligt på förhand bestämt fastställa dessa, utan det måste bli styrelsens sak att överenskomma om den lön som skall utgå för varje befattningshavare med hänsyn till kvalifikationer, tidigare tjänstgöring och den lön som vederbörande har möjlighet att få inom sitt fack på annat håll. Utredningen vill endast här nedan ange den ram inom vilken styrelsen enligt utredningens mening bör ha att röra sig:

Föreståndare	kronor	16 000—20 000
Undersökningsledare	»	12 000—14 000
Assistenter samt redaktör, sekreterare och kamrer	»	6 000—10 000
Biträden samt vaktmästare	»	4 000— 5 000

Institutet skulle enligt ovanstående få följande ungefärliga löneutgifter:

Föreståndare, cirka 18 000 kronor	kronor	18 000
5 undersökningsledare, i genomsnitt 13 000 kronor	»	65 000
6 assistenter, i genomsnitt 9 000 kronor	»	54 000
8 assistenter, i genomsnitt 7 000 kronor	»	56 000
15 biträden, i genomsnitt 4 500 kronor	»	64 500
	<u>Summa kronor</u>	<u>257 500</u>

Den sammanlagda lönesumman beräknas alltså uppgå till omkring 260 000 kronor. Lönerna i 1947 års budget för Hemmens forskningsinstitut jämte dess expertanslag uppgår till omkring 125 000 kronor och löner för Aktiv hushållning till omkring 60 000 kronor, sammanlagt alltså 185 000 kronor. Den ökning som erfordras vid utbyggnad av Hemmens forskningsinstituts verksamhet i full omfattning är alltså endast 75 000 kronor.

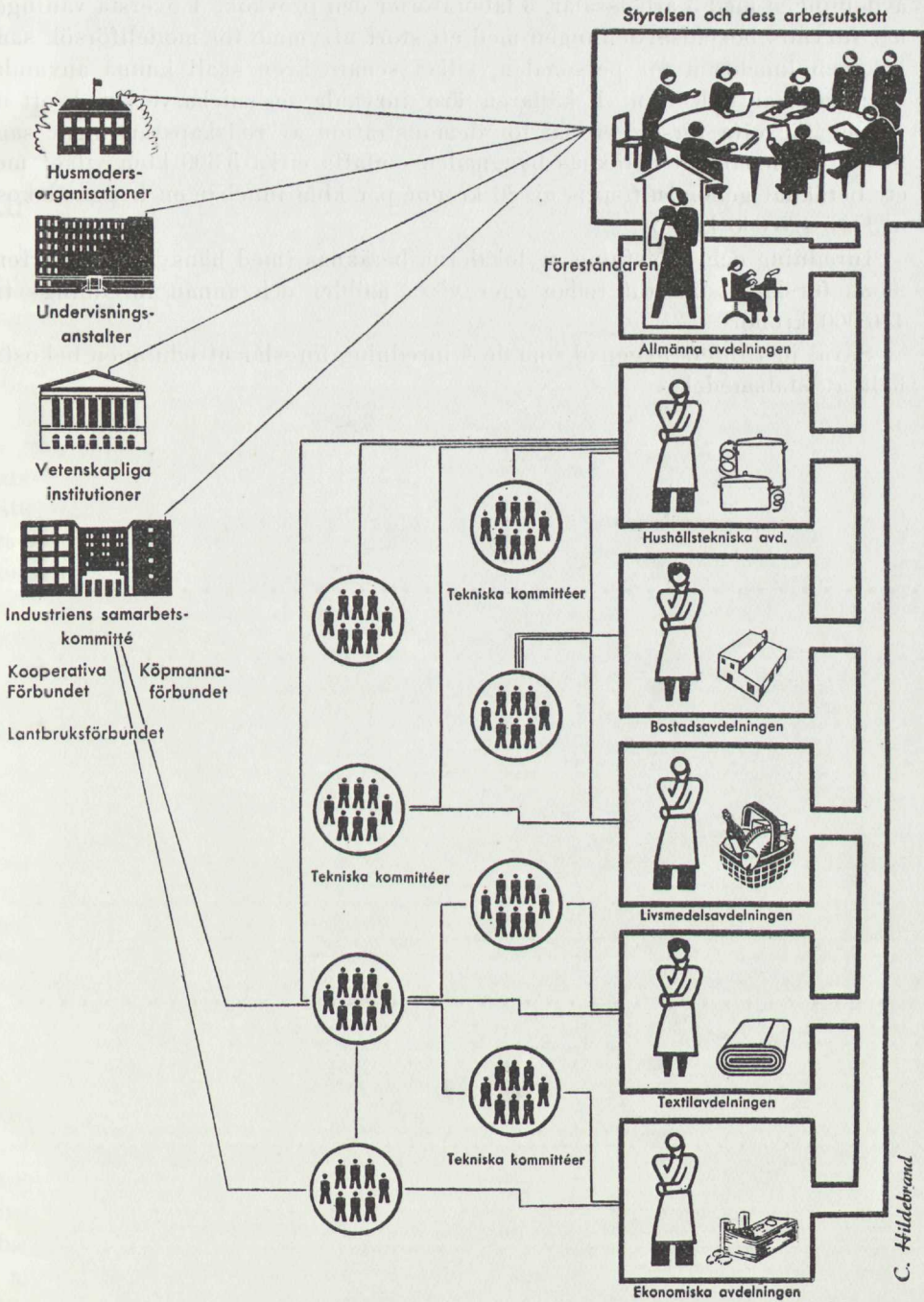
Med tillägg av vissa pensioneringskostnader, och med de allmänna omkostnaderna beräknade till cirka 40 % av lönekostnaderna, kommer utredningen fram till en årlig utgiftssumma för Hemmens forskningsinstitut på omkring 400 000 kronor.

Finansiering. När det gäller att ange hur stor del av den årliga utgiftssumman som skall påföras staten respektive den föreslagna stiftelsen från näringslivet har utredningen, efter vissa förberedande underhandlingar med de tilltänkta bidragsgivarna, stannat för att föreslå att staten ikläder sig 75 % av kostnaderna och stiftelsen 25 %. Staten skulle således betala 300 000 kronor per år och näringslivet 100 000 kronor. I den mån verksamheten icke äger rum i den beräknade omfattningen minskas bidragen proportionellt.

Lokaler. Det är önskvärt om Hemmens forskningsinstitut kan förläggas i anslutning till någon av de institutioner med vilka Institutet har att samarbeta såsom statens institut för folkhälsan, statens byggnadsinstitut eller statens skolköksseminarium. Utredningen föreslår, att byggnadsstyrelsen får i uppdrag att undersöka möjligheterna till lämplig förläggning, om möjligt i anslutning till någon av dessa institutioner. Med hänsyn till att samtliga dessa institutioner jämte ett flertal andra som forskningsinstitutet har att samarbeta med äro förlagda till Stockholm anser utredningen det i varje fall önskvärt att Hemmens forskningsinstitut förlägges till Stockholm eller dess närhet.

Vad omfånget av lokalerna beträffar blir detta i viss mån beroende på om institutet kan förläggas i anslutning till någon annan institution med vilken det kan ha vissa lokaler gemensamma såsom bibliotek, föredragslokal, lunchrum etc. Utredningen har emellertid låtit göra en principritning till lokaler, avsedda att fungera oberoende av annan institution vilken bifogas (bil. 2). Lokalerna inrymmas enligt detta förslag i en trevåningsbyggnad, 11 m bred och 35 m lång. I bottenvåningen inrymmas lokaler för allmänna avdelningen, inklusive expedition och skriv- och räknerum, sammanträdesrum kombinerat

Organisationsschema för Hemmens forskningsinstitut.

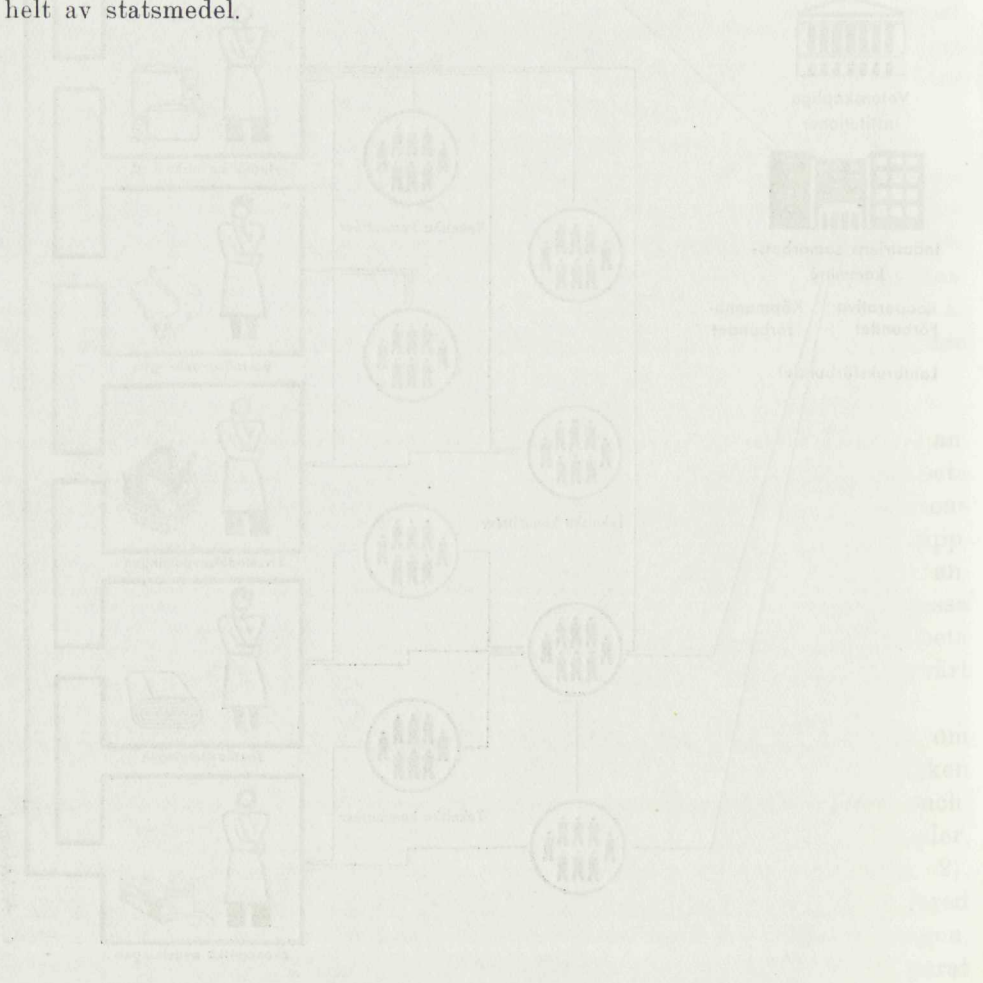

C. Hildebrand

med bibliotek, ekonomiska avdelningen samt textila avdelningen med 2 arbets-salar. I våningen 1 tr. inrymmas hushållstekniska avdelningen och livsmedels-avdelningen med 3 arbets-salar, 3 laboratorier och provkök. I översta våningen har inrymts bostadsavdelningen med ett stort utrymme för modellförsök samt kök och lunchrum för personalen, vilket senare även skall kunna användas som sammanträdesrum. I källaren äro inrymda en snickarverkstad, ett ut-rymme för våta försök, en sal för demonstration av redskapssamlingar samt förråd. Sammanlagt beräknas byggnaden omfatta cirka 5 300 kbm vilket med ett beräknat genomsnittspris av 80 kronor per kbm innebär en byggnadskost-nad av 425 000 kronor.

Inredning och utrustning av lokalerna beräknas (med hänsyn till att Hem-mens forskningsinstitut redan äger vissa möbler och annan inredning) till 140 000 kronor.

Såväl institutets byggnad som dess inredning föreslår utredningen bekostas helt av statsmedel.

Allmänna synpunkter.

I föregående kapitel har utredningen understrukit betydelsen av att de olika områden som beröra människornas samliv och den yttre ramen för deras dagliga tillvaro bli föremål för forsknings- och utredningsverksamhet. Lika betydelsefullt är det att resultaten av forskningar och utredningar komma ut till allmänheten.

Detta sker indirekt så att forskningsresultaten på olika vägar nyttiggöras av alla dem som ha ett tillgodose människornas behov av olika tjänster och varor. Sålunda ger t. ex. den psykologiska forskningen underlaget för en bättre utbildning av lärare och ungdomsledare och ger läkare och socialarbetare ett bättre handlag med de uppgifter de ställas inför. Forskningen rörande konsumtionens allmänna betingelser ger underlaget för en bättre utformning av bostäder och bruksvaror; näringsforskningens resultat tillgodogöres av livsmedelsindustrien så att de varor som den tillverkar ge en förbättrad kost.

Men förutom att konsumenterna på detta sätt få nytta av forskningen genom en allmän standardhöjning böra de även direkt få del av dess resultat och själva stimuleras till aktiv medverkan vid samhällsmiljöns förbättring.

Kring frågan om i vilken utsträckning den enskilda konsumenten kan och bör aktiviseras råder en viss oklarhet i den allmänna diskussionen.

Å ena sidan äro specialisterna ofta obenägna att delge allmänheten den teoretiska bakgrunden till sina resultat och vilja helst servera dessa i form av färdiggjorda produkter och kategoriska levnadsregler. De framhålla, att de enskilda individerna omöjligen kunna skaffa sig överblick över alla de olika kunskapsområden som den alltmera specialiserade vetenskapen uppodlat. De framhålla också faran av att vetenskapens ännu icke färdiga resultat, som nu ofta tyvärr sker, bli populariserade och få ge riktlinjer för det praktiska handlandet. Den försiktighet i slutsatserna, den skepticism inför nya resultat som är nödvändig för forskaren är svår att bibringa dem som icke äro teoretiskt tränade. Det är också svårt att finna det rätta pedagogiska greppet för att väcka intresse för ett visst kunskapsområde hos den stora massan av människor. När t. ex. näringsexperterna finna att å ena sidan deras resultat rörande vitaminforskningen förvrängas till en ensidig och pedantisk vitaminlära som in absurdum driver kraven på tillgodoseende av vitaminbehovet i kosten och att å andra sidan det möter svårigheter att förmå stora grupper av människor att fylla ens vissa minimikrav i fråga om ett sunt kosthåll är det inte oförklar-

ligt. att de drivas till slutsatsen, att det är enklast och effektivast att, utan att lära ut något rörande kostens sammansättning, genom livsmedelsindustriens hjälp införa i kosten behövliga skyddsfödoämnen.

I motsatt riktning går en opinion bland allmänheten som mycket starkt understryker vikten av ett fritt handlande och ett fritt konsumtionsval och som uppfattar alla tillrättalägganden som ingrepp i »friheten». Från detta håll synes man vilja hävda att idealet för människorna är att ha största möjliga antal alternativ för sin konsumtion och sitt handlande och att varje människa instinktivt har förmågan att göra sådana val att hon får den bästa personliga tillfredsställelsen.

Utredningen anser att man icke kan gå ensidigt på någon av dessa vägar. Det är å ena sidan självklart att uppgiften att utforma den framtida samhällsmiljön icke kan överlämnas åt en grupp specialister. En dylik tanke är oförenlig med en demokratisk livssyn vilken innebär icke blott att man önskar att den stora massan av människor skall ha politisk medansvarighet utan även att den, när det gäller konsumtionen och det vardagliga livets utformning, skall genom ökade kunskaper lära sig förstå sitt ansvar och få valmöjligheter.

Å andra sidan måste de synpunkter starkt understrykas som utförligare behandlats i kap. 2, att talet om att den enskilda människan i vårt samhälle fritt kan välja mellan olika alternativ för sin konsumtion är en illusion. Rörligheten i samhället, de skiftande livsförhållandena, varumarknadens ofantliga omfattning, gör att den enskilda individen icke på egen hand kan skaffa sig en överblick över sina möjligheter utan kommer att göra val som äro mer eller mindre slumpmässiga eller konventionellt bundna.

Den enda vägen att ge människorna större frihet i konsumtionsvalet är därför att från forskningens och från samhällets sida medvetna ansträngningar göras att lägga fram ett korrekt och allsidigt och samtidigt lättförståeligt kunskapsmaterial rörande de olika problem, som människorna stöta på i sitt dagliga liv.

De olika vägar man därvid har att gå är genom barndomsskolorna och ungdomsskolorna, genom den undervisning i form av kurser och konsultationer som ges åt de vuxna, genom folkorganisationerna samt genom de stora organen för kunskapsförmedling som pressen, radion och filmen utgöra samt genom böcker.

Skolan.

Skolans roll skall icke utförligare beröras i detta sammanhang. Befolkningsutredningen har redan i betänkandet rörande den husliga utbildningen i avslutning till den programförklaring, som framförts av Sveriges husmodersföreningars riksförbund i dess skrift Hem och familj i vår medborgarfostran, understrukit vikten av att barndomsskolan känner sitt ansvar att förbereda såväl pojkar som flickor för familjelivet och ge en allmän praktisk fostran.

Vad ungdomsskolor av olika slag böra meddela av kunskaper i denna rikt-

ning åt den kvinnliga ungdomen har likaledes berörts i ovannämnda betänkande. Här skall endast understrykas vikten av att även den manliga ungdomen får kontakt med dessa frågor. Inom de många ungdomsskolor som ha hand om ungdomar under en lång utbildningsperiod bör man icke försumma tillfället att ge även pojarna vissa kunskaper som ge dem möjlighet att inrätta sin tillvaro praktiskt och trivsamt och som kan förbereda deras uppgift som äkta makar och familjefäder.

Fastän skolornas undervisning och fostran måste tillmätas stor betydelse, är det dock uppenbart att man icke får överskatta dess möjligheter att ge barnen och ungdomen riktlinjer för utformningen av deras tillvaro som vuxna. Många av de varierande problem som dagligen möta dem som äldre få aldrig aktualitet på barnstadiet eller under de tidigaste ungdomsåren. Det väsentliga av den vägledning som människorna behöva på dessa områden böra de få som vuxna.

Press, radio och film.

Den stora förmedlaren av kunskaper och upplysning till de vuxna är otvivelaktigt pressen och radion samt filmen. Framförallt pressen verkar opinionsbildande, sprider nyheter från alla livets områden och förmedlar reklam för hela den ofantliga marknaden av konsumtionsvaror. När det gäller de ämnesområden som i detta sammanhang intressera utredningen, nämligen äktenskap, uppfostran, ekonomi, bostäder, möbler, kläder, kost, hemarbete etc. har under senare år en betydande förbättring skett såväl beträffande det utrymme som ägnas dessa frågor som beträffande kvaliteten på materialet. De stora dagstidningarnas »kvinnoidor», som tidigare huvudsakligen fylldes med en blandning av matrecept, mode- och andra kåserier samt familjenotiser, ha nu i många fall även ett fylligt och välredigerat nyhetsmaterial rörande alla hemfrågor. Ofta ges därifrån en värdefull kritisk bedömning av vad som bjudes på marknaden eller framföras konsumentönskemål, som vederbörande fabrikanter taga upp. För redigering av de alltmera populära frågespalterna rörande t. ex. äktenskapliga problem, uppfostringsproblem eller yrkesrådgivning engageras ofta experter som här säkerligen nå en mycket stor läsekrets och kunna utföra en betydelsefull upplysningsgärning.

Men trots den jämförelsevis goda standard som nåtts av vissa större tidningar måste det dock konstateras, att i pressen i allmänhet dessa frågor äro i hög grad försummade eller behandlas osakligt och slarvigt. Inom större delen av landsortspressen finnas inga medarbetare som äro sakkunniga rörande hemfrågor utan tidningarnas material på detta område är tämligen slumpvis hopklippt. Även inom en del av den veckopress som direkt riktar sig till husmödrarna kan man finna att tidningarna behandla hemfrågorna i hög grad lättvindigt med huvudsakligt syfte att kåsera underhållande kring detaljer och utan ambition att meddela några kunskaper eller verka opinionsbildande.

Liknande förhållande som när det gäller pressen råda beträffande den upplysningsverksamhet rörande hem- och familjefrågor som sker genom radio och film. Ansatser ha gjorts inom radion för att där skapa en särskild avdelning för »hus och hem». Men man har dock inte förrän under det senaste året haft en heltidsanställd fackkunnig medarbetare för dessa program. Och det råder otvivelaktigt brist på nytt, väl genomarbetat material för radions hemprogram liksom det råder brist på lämpliga medverkande för dessa program.

Vad filmen beträffar har denna endast i ringa utsträckning kommit till användning för upplysningsverksamhet på detta område, främst beroende på de stora kostnader som en filminspelning drager. De filmer som inspelats och bekostats av vissa stora organisationer såsom Kooperativa förbundet, Lantbruksförbundet m. fl. ha också ofta visat sig vara bristfälliga dels därför att själva sakinnehållet icke varit nog genomarbetat och dels därför att metoderna för upplysningsverksamhet genom filmens förmedling ännu icke äro tillräckligt utprovade.

Vad som behövs på alla håll inom upplysningsverksamheten är således bättre tränade medarbetare som kunna tillhandahålla såväl när det gäller pressen som radion och filmen ett sakligt mera värdefullt, fylligare och mera intresseväckande material.

En utredning pågår för närvarande rörande en förbättrad och utökad utbildning för hushålls-, sömnads- och vävlärarynnor samt för konsulenter. När reformerna på detta område bli verklighet böra bättre möjligheter komma att föreligga att erhålla kvalificerade medarbetare även för press, radio och film. Vid Hemmens forskningsinstitut bör, såsom närmare utvecklas i kapitel 9, kunna ordnas specialkurser för olika grupper och däribland även för hushållsjournalister.

För att få till stånd en ökad användning av filmen i upplysningsverksamhetens tjänst och för att främja tillkomsten av goda filmer torde fordras att staten ger ett särskilt stöd åt denna gren av upplysningsverksamheten. Enär kommittén för social upplysning bland annat har under behandling frågan om statligt stöd åt socialt betonad filmverksamhet har icke utredningen orsak att här närmare ingå på denna fråga.

Hittillsvarande statlig verksamhet på upplysningsområdet.

Ett visst stöd för en förbättrad upplysningsverksamhet på hemhushållningens område har staten givit genom den verksamhet som under kriget bedrivits av Aktiv hushållning.

Aktiv hushållning, som fungerat som en upplysningsbyrå för hemhushållningsfrågor, startades 1940 som en avdelning inom Informationsstyrelsen och har sedan 1944 legat under Priskontrollnämnden.

Under de värsta krisåren kom Aktiv hushållnings arbete att främst röra

sig kring frågor sammanhängande med tvånget till en omläggning av konsumtionen, beroende på brist och ransoneringar, medan under de senaste åren, då de akuta problemen inte varit så stora, man haft tillfälle att i allt större utsträckning ta upp hemproblemet av mera allmän räckvidd.

Aktiv hushållning har bedrivit upplysningsverksamhet rörande allmänna kostfrågor, konservering, grönsaksodling, förvaring av matvaror, matsäcksmat, omsömnad, lagning, skovård, allmän varukännedom, tvätt, bosättning, bostadsvård, arbetsrationalisering, budgetfrågor.

Arbetet har bedrivits dels på direkt uppmaning av krismyndigheterna, dels i samråd med dessa och andra myndigheter, såsom statens institut för folkhälsan, fattigvårdsmyndigheter, medicinalstyrelsen, egnahemsstyrelsen m. fl. dels i enlighet med egna initiativ eller på grund av uppslag från t. ex. husmoders- och övriga kvinnoorganisationer, hemkonsulenterna, klädvårdskommittéerna m. fl.

Medlen för upplysningen har varit artiklar som utskickats till dags- och veckopress, flygblad, broschyrer, medverkan vid radioprogram och vid filminspelningar, utställningar, föredragsverksamhet, instruktionskurser m. m. Följande broschyrer och flygblad ha utgivits av Aktiv hushållning.

Broschyrer: Klok konservering, 1940. Tvättråd, 1940. Hur man gör klädpengarna dryga, 1941. Konsten att ge ut pengar, 1941. Riktig mat i svenska hem, 1941. Mera fisk i vardagskosten, 1941. Klok konservering, 1942. Det bästa förrådet, 1942. Pengar och Poäng nr 1, 1941. Pengar och Poäng nr 2, 1942. Aktiv hushållning, 1942. Klok konservering, 1943. Mat var dag, 1944. Barn i goda händer, 1945—46. Gör gasransonen dryg, 1945. Barnkläder. En undersökning, 1946. Vi syr, vi stickar, vi virkar, 1946.

Flygblad: Riktig mat för små pengar, 1941. Vi sätter bo, 1941. Spara fett, 1941. Svensk sommar kan det nr 1, 1941. Svensk sommar kan det nr 2, 1941. Svensk höst ger skörd, 1941. Hur användes melange äggpulver, 1942. Anvisningar för användning av melange äggpulver, 1942. Hushålla klokt med ransonerna, 1942. Grönsaker som huvudrätt, 1942. Pressning, 1943. Med nål och tråd, 1943. Saltad torsk, 1943. Matsäck för skolbarn, 1942, 1945. Den riktiga matsäcken, 1942, 1945. Barnets kläder året runt, 1946. Färsk sill i vardagskosten, 1946.

För att få fram material till sin upplysningsverksamhet har Aktiv hushållning i många sammanhang kommit att verkställa undersökningar och utredningar. Sedan Hemmens forskningsinstitutets start har ett mycket nära samarbete mellan dessa båda institutioner ägt rum.

Utredningen anser att behov otvivelaktigt finnes av att Aktiv hushållnings verksamhet uppehålls. Utredningen anser emellertid, som framgår av framställningen i kapitel 9, att Aktiv hushållning bör slås samman med Hemmens forskningsinstitut och den allmänna upplysningsverksamheten på hemhushållningens område uppehållas av allmänna avdelningen inom Hemmens forskningsinstitut. Det har föreslagits, att denna avdelning skall sortera direkt under forskningsinstitutets chef, och att där skall vara anställd en särskild person som svarar för publicitetsfrågor och en annan som organiserar föreläsning- och kursverksamhet. För specialartiklar, liksom för besvarande av frågor

rörande olika specialområden skall i varje särskilt fall den medarbetare inom forskningsinstitutet ansvara, som är sakkunnig på just detta område.

Konsulentverksamheten.

Vid sidan av den allmänna upplysning som förmedlas till allmänheten genom det tryckta ordet och genom radion och filmen anser befolkningsutredningen att en direkt personlig kontakt med allmänheten bör uppehållas genom konsulentverksamhet.

I betänkandet rörande den husliga utbildningen har skisserats en konsulentorganisation som skulle utgöra stommen i en upplysningsverksamhet till de vuxna. Betydelsen av en väl utbyggd konsulentorganisation har för utredningen framstått allt klarare i och med den analys som i det föregående givits av familjelivets och konsumtionens problem. Den konsulentorganisation som utredningen vill bygga upp skall ha som uppgift att fungera som förmedlare till allmänheten av vetenskapens resultat när det gäller det dagliga livets utformning. Konsulenterna böra därför ha en sådan teoretisk skolning, att de kunna förstå de vetenskapliga resultaten, och de böra därtill ha en ingående förtrogenhet med det praktiska livet och vara goda pedagoger.

I anslutning till de förslag som framlagts i det husliga utbildningsbetänkandet vill utredningen till en början diskutera den yttre ramen för den allmänna konsulentorganisationen.

I ovannämnda betänkande gavs en framställning av den verksamhet som nu bedrivs genom hemkonsulenter, hemslöjdskonsulenter, olika organisationers kursverksamhet etc. Utredningen betonade betydelsen av att framför allt husmödrarna genom olika slag av kurser, demonstrationer och föredrag få en viss teoretisk skolning, få luckor i sina kunskaper utfyllda eller en välbehövlig repetition. Den sociala betydelsen av konsulentverksamheten underströks även med framhållande av att den leder hemmens kvinnor ut ur deras isolering och ger dem kontakter med andra arbetande och perspektiv på sin dagliga gärning.

De länskonsulenter, som i detta betänkande föreslogs, voro: *kostkonsulent*, *hemvårdskonsulent*, *sömnadskonsulent*, *hemslöjdskonsulent*, *barnvårdskonsulent*. Huvudmannskapet för konsulentverksamheten på landsbygden och inom mindre samhällen föreslogs ligga hos landstingen genom en särskild undervisningsnämnd som skulle uppdraga de allmänna riktlinjerna för konsulentarbetet inom länet. Samtliga konsulenter skulle ha gemensamma expeditiionslokaler och en av dem skulle för planläggning och samordning av arbetet fungera som första konsulent. I de större städerna, där särskild huslig yrkeskola finnes, föreslogs att konsulenterna skola sortera under denna.

Sedan betänkandet angående den husliga utbildningen remitterats till olika myndigheter, organisationer och skolor ha i huvudsak följande synpunkter framkommit.¹

¹ En fullständig redovisning för remissyttrandena har gjorts i samband med utredningen rörande den högre husliga utbildningen.

Remissyttranden rörande den föreslagna konsulentorganisationen.

De goda verkningarna av den hittills bedrivna konsulentverksamheten på hemmets områden bekräftas allmänt. Ett stort intresse råder även för *en utbyggnad av konsulentverksamheten.*

Sålunda anser Sveriges Husmodersföreningars Riksförbund

att konsulentverksamheten successivt bör utbyggas både i tätorterna och på landsbygden, »så att såväl olika fortbildningskurser som en mer permanent rådgivning i hemfrågor stå mödrar och husmödrar till buds i största möjliga utsträckning».

Kooperativa kvinnogillesförbundet understryker,

att det är av vikt att konsulenter stå till förfogande även i städer och samhällen, emedan det från konsumenthåll föreligger ett stort behov av en kontinuerlig upplysningsverksamhet, intimt förbunden med hemforskningen samt forskning på närliggande områden.

Sveriges allmänna folkskolläraryrkesförenings centralstyrelse framhåller:

»Utan tvivel skulle en dylik verksamhet, bedriven av specialutbildade konsulenter, bidra till att göra mödrarna än bättre skickade att fullgöra sina viktiga uppgifter och även öka ungdomens och männens intresse för t. ex. bostads- och hemvårdsfrågor och frågor rörande barnens fostran och vård.»

Svenska yrkesskolföreningen anser,

att just i dessa tider, när arbetskraften i hemmen är synnerligen otillräcklig, är det av stor vikt, att det finnes sakkunniga personer till hands, som kunna komma hemmen direkt till godo. Av den anledningen skulle föreningen vara böjd att tillstyrka en ännu mera utökad konsulentverksamhet än som av befolkningsutredningen föreslagits.

Tveksamhet råder på vissa håll beträffande lämpligheten av den av utredningen föreslagna *differentieringen av konsulenterna* och speciellt gäller detta uppdelningen av de nuvarande hemkonsulentbefattningarna i en kostkonsulent och en hemvårdskonsulent. Invändningar på denna punkt framföres bland annat av lantbruksstyrelsen, Norrlandskommittén och Hemkonsulenternas förening. Lantbruksstyrelsen skriver:

»Vad den föreslagna specialiseringen av konsulenterna beträffar delar lantbruksstyrelsen det i flera yttranden gjorda uttalandet att genom specialiseringen vinnes stor yrkesskicklighet men å andra sidan torde landsbygdens husmödrar av den rådgivande konsulenten fordra att vederbörande icke endast är hemma på exempelvis kostfrågor utan jämväl på hemvårdsområdet. En uppdelning av konsulentverksamheten på det sätt utredningen föreslagit kommer att medföra väsentligt ökade kostnader för såväl staten som de lokala myndigheterna. — — —»

Norrlandskommittén skriver:

»— — — Två specialkonsulenter torde, i varje fall om de ha tämligen vidsträckt distrikt, knappast kunna beräknas bli lika effektiva som två icke specialiserade konsulenter.»

Sveriges hemkonsulenters förening skriver:

»De nuvarande hemkonsulenternas arbete skulle uppdelas på två specialiserade konsulenter för kost respektive hemvård. Föreningen vill ifrågasätta, huruvida för landsbygdens vidkommande detta ur flera synpunkter vore lämpligt. Om man tager

del av hemkonsulentverksamheten under de gångna åren, kan man konstatera, att kursverksamhet och arbetsuppgifter skiftar med årstiderna och sammanfaller med de olika arbetena på en gård. Man kan ej ordna hemvårdskurser i juli, augusti eller september, då husmödrarna stå mitt uppe i arbetet med tillvaratagandet av trädgårdsprodukter. Rådgivning angående inredning av kök och ombyggnad av bostäder har högsäsong under maj och juni, då man sedan vill ha arbetet utfört under sommaren. Det skulle gott kunna givas arbetsuppgifter åt två hemvårdskonsulenter inom varje län den årstiden och samma är förhållandet med övrig verksamhet under året.

Även om en större skicklighet inom ett visst område kan uppnås genom en långt gående specialisering, bör man icke förbise, att den ständiga och ingående kontakten med husmödrar förutsätter allsidighet. Enligt föreningens mening vore det därför ur alla synpunkter förmånligare, att då verksamheten utökas, inom de större länen med stora avstånd och långa dyrbara resor en uppdelning sker i mindre konsulentdistrikt än att konsulenterna specialiserar sig på olika arbetsområden.»

Vad beträffar övriga av utredningen föreslagna konsulenter önskar man i vissa yttranden ytterligare minska antalet genom att göra en sammanslagning av sömnads- och hemslöjds-konsulenterna eller till och med av hemvårds-, hemslöjds- och sömnadskonsulenterna. Någon motivering till en dylik sammanslagning gives emellertid icke, och det är att märka att ingen av de remissorgan som kunna betraktas som speciellt sakkunniga beträffande utbildnings- och arbetsförhållandena på sömnadens och hemslöjdens område föreslå en dylik sammanslagning.

Sålunda skriver t. ex. Sveriges slöjdläraryrkesförening:

»Det rådande stora sömnadsintresset framgår tydligt av den tabell för år 1941 över landstingens undervisning där i kurser för äldre funnos 1 171 deltagare fördelade på 91 kurser i sömnad och vävning, men endast 334 deltagare fördelade på 23 kurser i hushållsgöromål. De av klädvårdskommittéerna organiserade systugorna fylla också ett stort behov och borde tills vidare få bibehålla sin verksamhet som en social åtgärd. Såväl systuge- som kursverksamheten ha emellertid haft stora svårigheter att bekämpa såväl i fråga om brist på lokaler som att erhålla lämpliga lärarkrafter. Därför vill föreningen också varmt stödja befolkningsutredningens åsikt om anställandet av en sömnadskonsulent i varje län, i synnerhet som detta också är ett önskemål, som föreningen länge arbetat för.»

Norrlandskommittén har även särskilt sysslat med frågan om sömnadskonsulenter och skriver följande:

»I fråga om sömnadskonsulenter får norrlandskommittén hänvisa till att kommittén i yrkesutbildningsbetänkandet rekommenderat landstingen att vid planeringen av den husliga undervisningen tillse att behovet av ifrågavarande utbildning blir tillbörligen tillgodosett. Detta innebär, att landstingen, därest det vid angivna planläggning skulle visa sig att undervisningen och den konsulterande verksamheten i sömnad icke genom kommunala eller enskilda initiativ skulle komma att erhålla önskvärd omfattning böra träda i författning om att denna brist avhjälpes. Härvid kan landstingen antingen anställa en befattningshavare såsom konsulent eller lärarinna i sömnad helt för egen räkning eller också anställa en dylik befattningshavare tillsammans med skoldistrikt, kommun eller enskilda föreningar.»

Frågan om behovet av en särskild hemslöjdskonsulentbefattning upptages icke till behandling i dessa remissyttranden. Däremot har ett förslag senare utarbetats inom kommerskollegium rörande inrättande av en hemslöjdskonsulentbefattning inom varje län.

Behovet av den upplysning och rådgivning rörande barnavård och barnuppföstran som skulle bedrivas av den föreslagna barnavårdskonsulenten intygas från många håll. Tillfredsställelse med inrättande av en konsulentbefattning i barnavård framföres av bland annat Svenska barnavårdsläraryrkesföreningen, som skriver:

»Anställandet av barnavårdskonsulenter är av synnerligen stor betydelse och planerna härpå bör snarast sättas i verket. Det upplysningsarbete, som skulle kunna utträttas genom konsulenterna vore säkerligen till stort gagn. Genom Svenska Fattigvårds- och Barnavårdsförbundet anordnas ambulerande barnavårdskurser. Dessa ha hitintills fyllt ett stort behov. Arbetsförhållandena är dock rätt påkostande för lärarinnan då hon i regel endast stannar fyra dagar på varje plats och därefter måste resa vidare. Då lärarinnan dessutom varken får räkna tjänsteår eller har pensionsförhållandena ordnade är framtiden osäker. Genom införandet av konsulentbefattningar skulle arbetet kunna utföras på ett effektivare sätt. Lärarinnan får sitt arbete koncentrerat till visst område och lär känna befolkningen och dess behov. Hon anordnar demonstrationer och kurser och ordnar föreläsningar i aktuella ämnen.»

Instämmande i förslaget om barnavårdskonsulenter göres även av medicinalstyrelsen som förklarar att beträffande småbarnens och de äldre barnens vård och fostran m. m. är en förbättrad upplysning i form av föreläsningar och demonstrationer önskvärd. Mera sammanhängande framställningar och demonstrationer fordras för att hos mödrarna ge en grundligare insikt och djupare förståelse för barnens vård och fostran.

»Att härmed obligatoriskt belasta våra barnavårdscentraler vars hälsovårdspersonal redan har en tung arbetsbörda, torde icke vara lämpligt. Här till kommer den synpunkten, att för denna upplysningsverksamhet fordras krafter med mera pedagogisk och allmänpsykologisk skolning än vad personalen vid ifrågavarande organ alltid besitter. Med hänsyn till vad som här framhållits, finner medicinalstyrelsen för sin del, att barnavårdskonsulenter på detta område skulle kunna bli av betydelse genom att på ett värdefullt sätt komplettera de övriga åtgärder, som samhället vidtagit för barnen. Den personliga rådgivningen rörande det enskilda barnets hälsa och vård synes som hittills böra omhänderhas av de organ, som samhället särskilt skapat för detta ändamål.»

En omfattande diskussion kring frågan framlägges av Svenska Fattigvårds- och Barnavårdsförbundet vilken utredningen anser det befogat att citera mera fylligt.

»Inför detta förslag till intensifierad upplysnings- och rådgivningsverksamhet på barnavårdens område är det givetvis angeläget att närmare analysera vad samhället redan genomfört och planerat på detta område.

Inom landet har ju sedan 1938, då statsbidrag började utgå, en mycket snabb utveckling ägt rum inom den förebyggande mödra- och barnavården. Denna omfattar vården av de blivande mödrarna och så småningom barnen intill skolåldern, om också organisationen ännu icke mäktat omhändertaga mer än spädbarnen och större delen av 1—2-åringarna. Småbarnen över 2 år övervakas i större skala

endast inom vissa större städer. Småningom växer emellertid organisationen ut över småbarnsåldrarna och om något decennium torde den inom större delen av landet omfatta samtliga dessa intill skolåldern. Härefter vidtager skolans hälsovård, som nu också snabbt utbygges inom hela riket.

Dessa socialmedicinska organisationer hava till uppgift att giva alla de upplysningar och råd beträffande barnen, som äro nödvändiga för en rätt vård av desamma, icke endast i fysisk utan även i psykisk måtto. Barnen skola kontrolleras icke endast till sin kroppsliga utan även psykiska hälsa och utveckling. Erfarenheten visar, att för småbarnens vidkommande rådgivningen i frågor rörande den kroppsliga utvecklingen och hälsotillståndet i viss mån träder tillbaka inför de allt talrikare uppfostringssvårigheterna. I verkligheten bliva våra barnavårdscentraler och barnavårdsstationer — eller åtminstone borde de bliva — en basorganisation till föräldrarnas stöd för barnens fostran. Härtill borde de också vara väl skickade. Det är visserligen sant, som utredningen framhåller, att mödrarnas och barnens besök vid centralerna efter spädbarnsåret icke bliva så talrika — 1—2 gånger om året — men härtill komma sköterskornas utomordentligt viktiga hembesök, vilka avse att få till stånd en intim kännedom om barnens miljö, en nödvändig fordran för att läkare och sköterskor skola lyckas i sina bemödanden att giva riktiga råd för barnens vård och fostran. — Inom skolan skall en liknande organisation uppbyggas genom skolans läkare och sköterskor.

Till detta skall så småningom anslutas den psykiska barna- och ungdomsvården. Denna får då bland annat taga hand om alla de barn, som inom den förebyggande barnavården och skolvården visat symptom på utvecklings- eller beteenderubbningar, som nödvändiggjöra en noggrannare undersökning och ett intensivare penetrerande av barnens psykiska konstitution och miljöförhållanden.

Det är givet, att *ovannämnda organisationer* för barnens kontroll och vård från fysisk och psykisk synpunkt *i realiteten äro att anse som stora organisationer i upplysningens tjänst*. Att, som utredningen gör, betrakta den förebyggande barnavården som nästan uteslutande avsedd för barnens kroppsliga vård, är icke berättigat. Den förebyggande barnavården och skolhälsovården strävar efter att som ovan nämnts i största möjliga mån stå i uppfostrans tjänst.

Hava vi då inom landet behov av de ytterligare krafter i upplysningens och rådgivningens tjänst inom barnavården, som av utredningen föreslagits? Det torde här vara riktigt att framhålla, att *den personliga rådgivningen åt mödrarna, som ovannämnda organisationer ju främst avse att giva, icke kan fylla alla de anspråk, vi kunna uppställa på en fullgod upplysning och undervisning*. Det fordras också mera sammanhängande framställningar och demonstrationer för att hos mödrarna giva en grundligare kunskap och djupare förståelse för barnens vård och fostran.

I fråga om spädbarnsvården är det således av stort värde, att mödrarna, innan de fått sitt första barn, få en förberedande genomgång av spädbarnsvårdens grunder, förenad med praktiska demonstrationer och övningar. Sådana kurser hava som bekant sedan lång tid tillbaka givits av svenska fattigvårds- och barnavårdsförbundet å dess ambulerande kurser inom landet och under senare år å fasta kurser vid de större städernas mödravårdscentraler. Enligt utredningens förslag böra också dessa kurser fortgå.

Det är emellertid också klart, att det vore av värde, om en förbättrad upplysning i form av föreläsningar och demonstrationer rörande småbarnens och de äldre barnens vård och fostran kunde givas. — — —

Att sätta sådan undervisning i system vid våra centraler eller i våra skolor med den stora arbetsbörda, som redan åvilat hälsovårdspersonalen där, torde emellertid icke vara möjligt. Härtill kommer den synpunkten, att för denna upplysningsverksamhet fordras krafter med mera pedagogisk och psykologisk skolning än vad personalen vid ifrågavarande organ besitter.

Om en förbättrad upplysning genom konsulenterna vore av värde, blir man mera betänksam inför deras andra arbetsuppgift — att vara en instans för personlig rådgivning. Våra barnavårdscentraler, skolans hälsovårdande organ och i fråga om barn med speciella uppfostrings- och anpassningssvårigheter rådfrågningscentraler inom den psykiska barna- och ungdomsvården hålla på att utbyggas. Det är visserligen sant, att det dröjer några år, innan dessa organisationer, dit allmänheten kan vända sig i frågor om barnens vård och fostran, nå sin fulla utveckling så att de kunna motsvara behovet av rådgivning på barnavårdens område, men det synes likväl vara anledning att ställa sig tveksam inför skapandet av ytterligare en kår med liknande arbetsuppgifter. Utredningen anlägger härvid den synpunkten, att det är viktigt, att personer med tillräcklig pedagogisk och psykologisk skolning engageras inom denna rådgivning som en motvikt mot dess för närvarande dominerande medicinska karaktär. Emellertid är ju avsikten att vid våra psykiska barna- och ungdomsvårdande organ anställa assistenter med psykologisk och pedagogisk utbildning. Att den ledande personen är en barnläkare med specialutbildning inom psykologi och psykiatri måste uteslutande vara en stor styrka, då det icke torde kunna förnekas att de medicinskt-psykologiska och psykiatriska synpunkterna dock äro de ojämförligt viktigaste på detta område. Det synes följaktligen förbundet som om tillskapandet av ännu en rådgivande instans av psykologisk-pedagogisk natur måste betraktas som icke lyckligt, när statsmakterna genom införandet av den psykiska barna- och ungdomsvården torde kunna komma att tillgodose samma sak. — — —

Den allmänna upplysningsverksamhet, som barnavårdskonsulenterna skulle svara för och som onekligen enligt vad som sagts skulle vara av värde, synes förbundet lämpligen kunna anslutas till den psykiska barna- och ungdomsvårdens organ. En befattning med den föreslagna barnavårdskonsulentens uppgifter skulle sålunda knytas till denna vårdform. Härigenom skulle enhet vinnas icke endast inom rådgivningen utan även inom upplysningen.

Om den av utredningen föreslagna konsulentverksamheten emellertid skulle komma till stånd, skulle densamma enligt förslaget läggas under landstingen, varvid en särskild undervisningsnämnd skulle svara för planläggning och ledning av verksamheten. Inom nämnden skulle landstinget, hushållningssällskapet och hemslöjden vara representerade. Barnavården har däremot icke fått någon ställföreträdare. Det torde emellertid, enligt vad redan ovan framhållits, vara ofrånkomligt med hänsyn till den utomordentliga betydelse som de medicinska och medicinskt-psykologiska synpunkterna äga, då fråga är om barns vård och fostran, att en barnläkare, helst med psykologisk och psykiatrisk skolning, är ledamot av nämnden. — — — Därjämte vore det synnerligen önskvärt att en representant för den sociala barnavården bereddes plats inom nämnden.

Med tanke på den nära samhörigheten mellan det upplysningsarbete, som bedrives av samhällets olika hälsovårdsorganisationer — den förebyggande mödra- och barnavården, skolhälsovården och den psykiska barna- och ungdomsvården — samt olika föreningar och förbund (Svenska fattigvårds- och barnavårdsförbundet, Röda korset m. fl.), är det givetvis nödvändigt att det allra intimaste samarbete och samordning med konsulenternas undervisning kommer till stånd.

Utom de fem olika konsulenttyper som föreslagits av befolkningsutredningen önskar stadskollegium i Stockholm samt lärlings- och yrkesskolestyrelsen i Stockholm att dessa kompletteras med konsulenter i *arbetsteknik* och *ekonomi*. Svenska slöjdföreningen påpekar att särskilt på större orter behov av särskilda konsulenter för *bosättningsrådgivning* torde finnas.

Vad beträffar frågan om *konsulentverksamhetens inordnande under lands-*

tingen har Svenska landstingsförbundet ställt sig positiv till detta förslag och intet landsting har anfört någon avvikande mening. Landstingsförbundet skriver:

»För landstingens vidkommande knyter sig intresset särskilt till utredningens förslag beträffande konsulent- och kursverksamheten på landsbygden. Landstingen hava redan i viss utsträckning lämnat hithörande verksamhet sitt stöd antingen genom att i egen regi anordna kurser av olika slag eller genom att stödja andra organisationer i samma syfte. Under sådana förhållanden och då knappast något annat länsorgan har möjlighet och ekonomiska resurser att påtaga sig ansvaret för denna verksamhet, synes det även enligt styrelsens mening lämpligt, att landstingen påtaga sig huvudmannaskapet härför. — — —

Mot förslaget, att konsulenterna skola avlönas av staten men att kostnaderna för deras resor m. m. skola bestridas av landstingsmedel har styrelsen intet att erinra, liksom ej heller mot att för ledningen av berörda verksamhet en särskild nämnd tillsättes. Det bör enligt styrelsens mening ankomma på landstinget att tillse, att nämnden blir allsidigt sammansatt samt att den kvinnliga representationen i nämnden blir tillgodosedd.»

Motstånd mot konsulentverksamhetens förläggande hos landstingen framföres däremot av lantbruksstyrelsen, samtliga hushållningssällskap utom ett samt vissa lanthushållsskolor. Lantbruksstyrelsen skriver:

»Vad huvudmannaskapet för konsulentverksamheten beträffar, kan lantbruksstyrelsen liksom alla hushållningssällsups förvaltningsutskott på något undantag när icke finna, att utredningen varken såsom den säger å s. 97 i betänkandet framfört utförliga argument mot hushållningssällskapens huvudmannaskap över ifrågavarande verksamhet eller några vägande skäl för överflyttning av denna verksamhet till landstingen. Det sätt, på vilket hushållningssällskapen handhaft hemkonsulentverksamheten, kan icke motivera, att denna verksamhet frånges sällskapen.»

»Lantbruksstyrelsen vill vidare erinra därom, att den statsunderstödda hemkonsulentverksamheten tillkommit för att i första hand giva jordbrukets kvinnor råd och upplysningar rörande husmoderns arbete i ett jordbrukar- eller lantarbetarhem. Då några hushållningssällskap redan innan den statsunderstödda hemkonsulentinstitutionen trädde i verksamhet, anställt hemkonsulenter och då ifrågavarande verksamhet i första hand var avsedd att såsom ovan nämnts vara jordbrukets kvinnor till gagn, var det det helt naturligt, att huvudmannaskapet anförtroddes hushållningssällskapen. Det må ock framhållas, att riksdagen genom sitt år 1944 fattade principbeslut angående hushållningssällskapens omorganisation uttalat, att såsom en av sällskapens huvuduppgifter skall i grundstadgarna intagas hemvårdsverksamhet.

Lantbruksstyrelsen kan icke finna, att landstingen skulle vara mera skickade att handhava ifrågavarande upplysande och rådgivande verksamhet, vilken även i fortsättningen i första hand torde böra avse landsbygdens kvinnor, som äro i det största behovet av densamma. Inom många hushållningssällskap finnas redan de undervisningsnämnder, som utredningen föreslår skola tillskapas inom landstingen för den husliga kurs- och konsulentverksamheten. Vidare må erinras därom, att lantbruksstyrelsen i sin den 28 juni 1945 avgivna utredning med förslag angående genomförandet av den vid 1944 års riksdag behandlade omorganisationen av hushållningssällskapen och deras verksamhet föreslagit, att inom varje hushållningssällskap skulle obligatoriskt inrättas en särskild nämnd, benämnd hushållsnämnd, för handhavandet av sällskapens verksamhet på det husliga området. Vidare skulle underavdelningarna, hushållningsgillena, inom sig utse en hushålls-

kommitté med huvudsaklig uppgift att främja sällskapet och gillet verksamhet på lanthushållets område. I detta sammanhang må erinras, att de flesta hushållningssällskap inom sina underavdelningar redan hava inrättade nämnder med kvinnliga ledamöter, vilka utgöra det förmedlande organet mellan landsbygdskvinnorna och hushållningssällskapet och dess hemkonsulent.

Efter genomförande av den föreslagna organisationen torde hushållningssällskapen bliva väl rustade för att även i framtiden handhava huvudmannaskapet för hemkonsulenterna.

I likhet med vad som skett i många yttranden vill lantbruksstyrelsen även framhålla betydelsen och nyttan av att de hos hushållningssällskapen anställda hemkonsulenterna kunna stå i intim kontakt såväl med sällskapens övriga befattningshavare som med sällskapens lokala organisationer.

Utredningens uttalande om att samtliga konsulents löner skulle såsom hittills betalas av staten medan landstingen skulle ikläda sig endast kostnaderna för resor och dagtraktamenten m. m. verkar i någon mån vilseledande, då de senare kostnaderna i de flesta fall överstigit statens bidrag till lönerna. Lantbruksstyrelsen kan icke finna det vara lämpligt att, innan frågan om hushållningssällskapens omorganisation blivit slutligt löst, från hushållningssällskapen lösrycka hemkonsulentinstitutionen, som är en av deras mest betydelsefulla och uppskattade verksamhetsgrenar.

Lantbruksstyrelsen vill sålunda med bestämdhet hävda, att hemkonsulenterna allt fortfarande böra vara underställda hushållningssällskapen och vill föreslå, att erforderliga medel anvisas för anställande av flera hemkonsulenter hos hushållningssällskapen, varigenom några hushållningssällskapsområden kunna uppdelas i två eller flera hemkonsulentdistrikt.

Vad angår slöjdekonsulenterna må framhållas, att även dessa torde böra vara underställda hushållningssällskapen eller eventuellt helt län omfattande hemslöjdsförening.

Barnavårdskonsulenterna torde enligt lantbruksstyrelsens mening böra samarbeta med barnavårdscentralerna och underställas något socialt verksamt länsorgan.»

Utredningens förslag.

Med hänsynstagande till de i remissvaren framkomna synpunkterna och mot bakgrunden av de vidgade perspektiv på frågan om behovet av en allmän upplysningsverksamhet rörande familj och hem som utredningen vunnit i samband med utarbetande av föreliggande betänkande, vill utredningen framföra följande förslag rörande konsulentverksamheten.

Först skall behandlas frågan om en differentiering av de nuvarande hemkonsulenterna i kostkonsulent och hemvårdskonsulent. Utredningen har funnit de framförda skälen *mot* en dylik differentiering så starka att utredningen föreslår att kost- och hemvårdsundervisningen även i fortsättningen skall handhas av en konsulent, benämnd *hemkonsulent*.

Utredningen vidhåller däremot förslaget om särskild *sömnadskonsulent* samt *hemslöjdskonsulent*.

Utredningen vill likaledes vidhålla förslaget om att en konsulent rörande barnavård och barnuppfostran inordnas i den allmänna konsulentorganisationen men vill, för att undvika förväxling med den inom socialvården ver-

kande barnavårdskonsulenten, ändra ifrågavarande konsulents benämning till *barnkonsulent*.

Vidare anser utredningen att det föreligger skäl för att bereda möjlighet till att ytterligare en konsulent inordnas i den allmänna konsulentorganisationen nämligen *bosättningskonsulent*.

Vad beträffar huvudmannaskapet för konsulentverksamheten vill utredningen vidhålla det tidigare förslaget om att detta skall läggas hos *landstingen*.

Hemkonsulenten.

Då det, enligt den samstämmiga uppfattning som kommit till uttryck i remissvaren, innebär stora praktiska fördelar, att vid ett utbyggande av konsulentorganisationen i stället för att få flera specialiserade konsulenter kunna minska distrikten för hemkonsulenterna, anser sig utredningen icke kunna rekommendera ett motsatt förfaringsätt. Utredningen föreslår alltså att hemkonsulenterna skola såsom nu vara utbildade rörande och ha hand om såväl kost- som hemvård. På kostens område skall verksamheten omfatta näringslära, matlagningsteknik etc. speciellt med sikte på hushållens förädling av trädgårdens och jordbrukets produkter. Undervisning rörande husbehovsodling av köksväxter bedrivs i samarbete med hushållningssällskapets trädgårdskonsulenter. Konsulenten skall vidare kunna medverka vid kostundersökningar och kunna göra aktiva insatser för matlagningsarbetets rationalisering, såväl inom de enskilda hemmen, som när det gäller att upporganisera gemensamhetsanordningar av olika slag. Sålunda bör hon kunna ge råd angående och medverka vid organisationen av skolfrukostar. Hon bör överblicka sådana områden som konserveringsteknik, såväl hemmens som industriens, samt distributionsfrågor, förrådshushållningens problem etc.

På hemvårdens område skall hon behärska hemmets rengörings- och underhållsarbeten såsom golvvård, möbelvård, sängklädesvård, allmän klädvård samt frågan om redskapsutrustningen för samtliga hemarbetsområden, frågan om arbetsstudier och arbetsorganisation etc.

Ett synnerligen viktigt hemvårdsområde är tvätten. Sedan betänkandet om den husliga utbildningen skrevs har befolkningsutredningen låtit företaga en omfattande utredning av tvättfrågan och framlagt förslag om statligt stöd till maskintvättstugor, vilket torde resultera i en kraftig utbyggnad av denna verksamhet. I samband med tvättutredningen har också framhållits hur osäker kunnigheten i tvättarbetets teknik ofta är, och vilken stor betydelse en upplysning på detta område kommer att få för en allmän sanering av hemmens tvättförhållanden. Utredningen vill därför starkt understryka betydelsen av en effektiv konsulentverksamhet när det gäller tvättfrågorna. Tvättundervisningen omspänner ett betydande mått av textilkunskap samt tvättmedelskemi, maskinskötsel, arbetsorganisation etc.

Förutom ovannämnda frågor ha hemkonsulenterna också brukat ingå på vissa byggnads- och heminredningsfrågor såsom köksinredningar etc.

Av ovanstående torde stå klart att de områden hemkonsulenten har att behärska äro synnerligen vidsträckta. I och med en höjd standard och en stegrad upplysning bland allmänheten torde kraven på konsulenten från husmödrarnas sida komma att öka och önskemål framkomma om en mera detaljerad och fackmässig undervisning än vad hemkonsulenterna hittills behövt presterat. Även om utredningen icke fasthåller vid förslaget om uppdelning av hemkonsulenterna i kost- och hemvårdskonsulenter vill utredningen framhålla behovet av en beskärning och specialisering av deras arbetsuppgifter. Sålunda torde de i regel icke böra göra upp ritningar rörande mera omfattande bostadsinredningsarbeten utan endast framlägga allmänna praktiska synpunkter och anvisningar och hänvisa till en byggnadsfackman för utförandet av ritningar. Vidare torde hemkonsulenter, trots att de skola ha allmän överblick över alla områden även böra söka i största möjliga utsträckning skaffa sig vissa specialområden och fortbilda sig på dessa genom självstudier, praktik vid forskningsinstitutioner, specialkurser etc. Om inom ett landsbygdslän flera hemkonsulenter, var och en med sina specialområden, uppdelat länet sig emellan torde det icke vara omöjligt att de efter några års verksamhet byta distrikt. När det gäller mera tätt bebyggda platser, och framför allt när det gäller de större städerna, synes det utredningen självklart att en specialisering bör ske. Den allmänna benämningen hemkonsulent bör dock för enhetlighetens skull även där kunna bibehållas.

Sömnadskonsulenten.

Behovet av en särskild sömnadskonsulent anser utredningen vara till fullo ådagalagt. Utredningen har i kap. 4 visat upp vilken betydelse hemsömnaden och lagningsarbetena ha inom hemmen. Intresset för sömnadsutbildning hos husmödrar synes vara oförminskat. Utredningen hänvisar alltså till vad som i det husliga utbildningsbetänkandet säges angående sömnadskonsulenten. Denna skall ha till uppgift att överblicka och organisera den sömnadsundervisning som kan vara behövlig i länet, ha hand om den kursverksamhet i sömnad som redan nu på många håll är organiserad direkt under landstingen och taga initiativ till den samordning beträffande lärarkrafterna som kan vara motiverad mellan undervisningen för vuxna och skolundervisningen. Vidare bör sömnadskonsulenten ägna sig åt systugeverksamheten och befrämja dess utveckling (se kap. 5). En viktig uppgift blir att skaffa arbetskraft för systugorna. Det kan t. ex. bli en uppgift för sömnadskonsulenten att ordna pedagogiska kurser för duktiga sömmerskor vilka man vill utnyttja inom systugorna. Sömnadskonsulenten bör icke vara ensidigt inriktad på att endast främja sömnaden på det husliga området utan bör även utöva en allmän rådgivning rörande de bästa möjligheterna för klädanskaffningen och bör för den skull också ha en utblick över konfektionsindustriens resurser. Även klädvården bör höras till sömnadskonsulentens arbetsområde. På hennes arbetsprogram bör finnas allt,

som hör till vården av klädedräkten såsom renoveringar, fläckurtagningar, fintvätt o. s. v.

Sömnadskonsulentens uppgift skall främst vara av propagandistisk och organisatorisk art, men hon bör även ha tillfälle att själv hålla kurser, för att därmed stå i direkt kontakt med såväl arbetsområde som klientel.

Hemslöjdskonsulenten.

I betänkandet rörande den husliga utbildningen framfördes förslag om tillsättande av en konsulent för den textila hemslöjden i varje län. Detta förslag har tagits upp av kommerskollegium som gjort en särskild utredning av frågan och föreslår i skrivelse till Konungen den 30 januari 1947 att dylika konsulenter snarast möjligt skola tillsättas och att särskild påbyggnadskurs för konsulentutbildningen anordnas redan hösten 1947.

Då frågan om denna konsulentgrupp således redan torde vara löst saknar utredningen anledning att här ytterligare uppehålla sig vid den.

Barnkonsulenten.

I kap. 1 har utredningen framlagt de synpunkter som ligga bakom förslaget om en konsulent för barnavård och barnuppfostran. Utredningen har där visat upp hur dessa konsulenter skola samverka med övriga samhällsliga institutioner för upplysningsverksamhet på detta område. Utredningen vill även hänvisa till det tidigare citerade yttrandet från Svenska fattigvårds- och barnavårdsförbundet, i vars synpunkter angående verksamhetsområdet för barnkonsulenten utredningen helt kan instämma.

Förbundet säger där, att »det vore av värde om en förbättrad form av upplysning i form av föreläsningar och demonstrationer rörande småbarnens och de äldre barnens vård och fostran kunde givas. — Att sätta sådan undervisning i system vid våra centraler eller våra skolor — torde icke vara möjligt». Förbundet anser därför att den upplysning som kunde meddelas genom den föreslagna konsulentorganisationen vore av värde men uttrycker vissa farhågor för att konsulenterna skola utöva en »rådgivningsverksamhet» som kommer att konkurrera med »den medicinskt psykologiska och psykiatriska sakkunskap» som skall knytas till den psykiska barna- och ungdomsvårdens organ.

Utredningen har redan klarlagt, att den i detta hänseende är av samma uppfattning som Svenska fattigvårds- och barnavårdsförbundet och är mycket angelägen att särskilja barnkonsulenternas arbetsuppgifter från den av läkare bedrivna personliga konsultationsverksamhet, som skall ske vid de planerade klinikerna för uppfostringsfrågor. Utredningen vill även helt instämma i förbundets förslag om att barnkonsulenternas verksamhet skall intimt samordnas med den verksamhet som bedrivs av alla de organ som ha med barnens vård och fostran att göra inom samhället. Det bör framhållas att konsulentverksamhetens organisation är i sin helhet tänkt upp-

byggd på sådant sätt att varje konsulent i fråga om det sakliga innehållet i sin verksamhet mycket nära skall anknyta till de organ som syssla på motsvarande områden (hemslöjdskonsulenten till hemslöjdsorganisationerna, hemkonsulenterna bland annat till hushållningssällskapen etc.) Den gemensamma organisationen under landstingen och dess undervisningsnämnd skall ge den yttre ramen för arbetet, förmedla kontakten med allmänheten, samordna konsulenterna inbördes etc. De institutioner som äro i arbete på den psykiska och fysiska barnavårdens område få således genom barnkonsulenten ytterligare kanaler ut till allmänheten och måhända kontakt med grupper som de i sitt arbete annars icke nå.

Bosättningskonsulent.

Sedan utarbetandet av det husliga utbildningsbetänkandet ha frågorna om behovet av och riktlinjerna för en rådgivningsverksamhet rörande bosättning och heminredning ytterligare aktualiserats. Från 1 juli 1946 ha bosättningslånens maximibelopp höjts från 1 200 kronor till 2 000 kronor. I och med att staten sålunda ökar sin lånegivande verksamhet på detta område, synes även motiven för att staten skall understödja en upplysningsverksamhet för att åstadkomma en god användning av lånet förstärkas.

Men det är inte endast i direkt samband med bosättningen som det allmännas förpliktelser i fråga om upplysning på bostadsområdet ha ökat. I och med att det stora efterkrigsprogrammet för höjning av bostadsstandarden med det allmännas hjälp är under genomförande, har behovet ökat av en allmän bostadsupplysning. Denna bör göra människorna mera medvetna om betydelsen för hemlivet av en god bostad och om det bästa sättet att utnyttja bostaden. Den bör leda bostadskonsumenter till att, klarare än vad som nu sker, analysera sina behov och önskingar rörande bostaden och bör ge en överblick över de bostadsalternativ som stå till buds och dessas för- och nackdelar.

Dessa dubbla uppgifter, upplysning rörande bostadsval och bostadsutnyttjande och upplysning rörande bosättningen, synas således böra göras till föremål för det allmännas speciella intresse.

Såsom tidigare framhållits böra bostads- och bosättningsfrågorna i första hand behandlas inom barndomsskolorna, där grunden skall läggas för en konsumentfostran på detta område. I det husliga utbildningsbetänkandet påpekades att bostads- och heminredningsfrågorna kunna falla inom ramen för ett flertal skolämnen och att inom olika skolformer en avvägning bör göras rörande behandlingen av dessa områden. Frågorna om bostäder och bostadsmiljö kunna ur olika synpunkter beröras inom hembygdkunskapen, naturkunskapen, samhällsläran. En mera praktiskt betonad undervisning rörande olika sidor av heminredningsfrågorna kan förläggas inom ämnena hushållsgöromål, sömnad, slöjd och teckning. Eftersom de olika facklärarna ha förutsettningar att belysa var och en olika specialfrågor inom bostadskunskapens

område, synes det mycket önskvärt att en samverkan sker så att de olika lärarna taga upp olika sidor av ämnet.

Man får emellertid, som tidigare understrukits, icke överskatta barnundervisningens möjligheter att för eleverna konkretisera de praktiska problem, vilka möta dem som vuxna. Frågan om valet av en familjebostad och anskaffandet av inredning till denna ligger barnen, även på skolornas högre stadier så fjärran, att de med säkerhet behöva ytterligare undervisning, när problemen mera aktualiseras för dem. Men undervisningen får icke heller komma för sent. Annan upplysningsverksamhet till vuxna t. ex. rörande kost, kläder, arbetsrationalisering kan nyttiggöras när helst den når dem, men en rådgivning rörande klok bosättning är icke till stor glädje, om den kommer efter det ett ungt par disponerat bosättningslånets tusenlappar till oöverlagda möbelköp.

Alldeles speciella problem äro därför förbundna med bosättningsrådgivningen. En försöksverksamhet med syfte att komma till rätta med dessa problem har emellertid under de senaste åren bedrivits på några håll och kan ge vissa riktlinjer för framtiden. Inom Stockholm har en särskild kommunal bosättningskonsulent anställts. Sedan några år arbetar Svenska slöjdföreningen med studiecirkelverksamhet i bostadskunskap. Vissa organisationer bland annat landsbygdens ungdomsorganisationer ha tagit upp en intensiv studieverksamhet på detta område. Även vissa industrier ha tagit initiativ till en studieverksamhet bland sina anställda.

De erfarenheter som vunnits tyda på att en bosättningsrådgivning bedrivna i form av enstaka konsultationer har svårt att bli effektiv, i det att de som komma för konsultationer redan ha sin inställning till bosättningens allmänna problem fastlagd och endast vilja ha hjälp i detaljfrågor. Resultaten av studiekurs- och cirkelverksamheten i frågan äro däremot mycket goda. Inom kursens och cirkelns ram finnes plats för en mera systematisk uppläggning av problemen och för diskussion och argumentation, vilket är i hög grad behöfligt, när det gäller att rubba attityderna på ett område som är så konventionellt bundet som detta. Eftersom deltagarna i studiekurser- och cirkelar verkligen bruka bli personligt övertygade om riktigheten i den grundsyn på bosättningsfrågan som lägges fram för dem kan man räkna med att de, även om de äro osäkra i smakfrågor, komma att vid sin egen bosättning önska omsätta något av vad de lärt sig t. ex. rörande de praktiska och ekonomiska synpunkterna på möbelköpen och att de komma att genom sitt exempel influera även sin bekantskapskrets.

Det gäller alltså att söka få med största möjliga antal ungdomar i studieverksamhet på detta område och organisationernas arbete i denna riktning bör således ges största möjliga stöd.

Vad som ovan berörts är speciellt den upplysning som ungdomen behöver inför bosättningen. Bostadsupplysning i andra former är också önskvärd i och med att man vill skapa ett ökat bostadsmedvetande hos den stora

massan av människor, som nu lever på en låg bostadsstandard och som genom samhällets hjälp beredas möjlighet att förbättra sina bostadsförhållanden.

Önskemål om åtgärder på bostadsupplysningens område framföres i detta sammanhang av bostadssociala utredningen som i sitt slutbetänkande del I understryker betydelsen av »upplysnings- och propagandaverksamhet till förmån för höjd bostadskultur».

Likaså behöver upplysning ges rörande det bästa sättet att utnyttja de goda bostäder som nyskapats. De grupper som bäst behöva upplysning av detta slag äro svåra att nå med någon form av studieverksamhet. I samband med annan praktisk rådgivning till familjerna bör emellertid i vissa fall frågorna om ett lämpligt utnyttjande av bostaden kunna tagas upp. De stora bostadsföretagen böra inom sin sociala service kunna inordna viss rådgivning rörande såväl skötsel som disposition av lägenheten.

I korta drag har i det föregående skisserats vissa riktlinjer för en upplysningsverksamhet i bostads- och heminredningsfrågor, vilka kristalliserat ut sig ur de senaste årens försöksverksamhet på området. Utredningen har kommit till den slutsatsen, att en konsulentverksamhet är behövlig och att denna verksamhet, trots de speciella arbetsformer som den på grund av uppgiftens särart bör ha, bör inordnas inom den allmänna konsulentorganisationen. Vi skulle således vid sidan av övriga konsulenter även få bosättningskonsulenter.

Bosättningskonsulenterna böra i samarbete med Riksbanken och dess ombud bedriva rådgivningsverksamhet till dem som söka statens bosättningslån. Genom föredrag, kurser, utställningar etc. böra konsulenterna driva en allmän upplysningsverksamhet såväl rörande bosättning som rörande bostädernas utnyttjande i allmänhet. Konsulenten bör även stå till förfogande för föredrag och lektioner i ungdomsskolor, yrkesskolor etc. Ett nära samarbete bör äga rum med Svenska slöjdföreningen vilken har att förmedla kontakten mellan å ena sidan konsulenternas upplysningsverksamhet och å andra sidan producenter av möbler och bohagsting och de konstnärliga krafter som äro verksamma på området.

Vid sidan av sin verksamhet på upplysningens och undervisningens område bör bosättningskonsulenten kunna stå till landstingens och kommunernas förfogande för vissa inredningsuppdrag t. ex. för inredning av skolor, sjukhus, personalbostäder, semesterhem, samlingslokaler av olika slag. Ofta finnes vid inredningen av dylika lokaler icke tillgång till sakkunskap med marknadskännedom, kvalitetskunskap och konstnärlig blick. Bosättningskonsulenterna skulle därför kunna göra en mycket betydelsefull insats landet runt för förbättrande av den yttre miljön inom allmänna lokaler och inrättningar.

Övrig konsulentverksamhet.

Förutom de ovan specificerade konsulentuppgifterna har utredningen i det föregående haft anledning att beröra behovet av rådgivning rörande hem-

ekonomi och budgetplanering, rörande arbetsteknik, rörande det sexuella samlivets problem samt rörande hemsjukvård.

Vad beträffar *hemekonomi och budgetplanering* har i kapitel 3 lämnats en redogörelse för den rådgivning som nu ges hemmen i ekonomiska frågor genom budgetbyråer, knutna till vissa enskilda organisationer och företag. Utredningen anser det önskvärt, att en ytterligare utbyggnad av sådan rådgivning sker och finner det naturligt att denna framför allt anslutes till intressekontorens och andra motsvarande institutioners verksamhet. Vidare vill utredningen understryka, att samtliga konsulenter böra kunna vid behov taga upp en allmän ekonomisk rådgivning. Vid undervisning rörande kost, hemvård, kläder samt framför allt rörande bosättning böra de ekonomiska synpunkterna självklart anläggas. Inom den allmänna konsulentorganisationen synes det därför icke befogat med specialiserade konsulenter för hemekonomiska frågor. I vissa fall kan det dock tänkas, att vid en huslig yrkesskola i större samhälle till vilken knytes ett stort antal konsulenter för rådgivning i vidsträcktaste mening rörande familjelivets och hemmets problem, en konsulent får på sin lott att behandla enbart ekonomiska frågor. Till frågan om dylika fullständiga rådgivningsbyråer återkommer utredningen nedan.

Ehuru här intet förslag framföres om särskild konsulentverksamhet på det ekonomiska området skall dock ytterligare understrykas att det finns anledning att under den närmaste tiden ägna stor uppmärksamhet åt de olika möjligheterna att intensifiera den ekonomiska rådgivningen. Det kontanta barnbidraget kommer att för många familjer innebära en kraftig stegring av deras kontanta tillgångar och det är av största vikt att dessa disponeras på ett för familjen i dess helhet så förmånligt sätt som möjligt.

Motsvarande förhållande gäller frågan om rådgivning i *arbetsteknik* för vilket ämne vissa remissorgan önskat speciella konsulenter. Arbetstekniken bör framför allt behandlas i samband med den praktiska rådgivningen som gäller olika konkreta problem: matlagningsarbetet, städningsarbetet, tvättarbetet etc. Möjligen kan det tänkas att vid en större allmän rådgivningsbyrå en speciell konsulent tar sig an detta problem och ger en allmän rationaliseringsundervisning. Även för detta område gäller att tidsförhållandena t. ex. knappheten på arbetskraft gör behovet av rådgivning mycket stort.

Vad beträffar rådgivning rörande *det sexuella samlivets problem* har utredningen i kapitel 2 berört de behov som föreligga, men utredningen anser, att detaljförslag rörande anordnandet av dylik rådgivning faller utanför ramen av ifrågavarande betänkande. Det synes uppenbart att den rådgivning som är behövlig på det sexualhygieniska området bör knytas till något organ med tillgång till läkarsakkunskap. Utredningen vill framkasta om icke abortkuratorsinstitutionen, där enligt planen dels en läkare och dels en kurator skola sysselsättas, kunde, när erfarenhet vunnits rörande dess nu givna arbetsuppgifter, byggas ut till att omfatta icke blott »abortrådgivning» utan även rådgivning rörande »normala» sexualhygieniska problem.

För övrigt vill utredningen framhålla att den rådgivande verksamhet som bedrivs av Riksförbundet för sexuell upplysning borde kunna genom stöd från det allmänna ytterligare utbyggas.

I samband med den allmänna upplysningsverksamheten i familjefrågor bör utrymme ges även för sexualhygienisk rådgivning. Till de större fullständiga rådgivningsbyråer som utredningen nedan återkommer till böra sakkunniga på detta område, i första hand läkare, kunna knytas med viss konsultationsverksamhet, som samverkar med uppfostringsrådgivningen och den ekonomiska rådgivningen.

Ett annat område där det är önskvärt att undervisningsmöjligheterna förbättras är *hemsjukvården*. I kap. 4 har visats vilket omfattande arbete sjukvården i hemmet utgör. Ingen husmor undgår att under vissa perioder få hand om skötseln av sjuka. Resultatet av denna sjukvård blir bättre och arbetet blir mindre betungande om vårdarinnan har klart för sig vissa hygieniska grundbegrepp och regler för hemsjukvården. De grundläggande kunskaperna på hygienens och hemsjukvårdens områden böra meddelas inom barndomsskolan, men dessutom är det behövt med särskilda kurser i hemsjukvård för vuxna. Här kan hänvisas till den typ av kurser i hemsjukvård som brukar anordnas av Svenska Röda korset. Utredningen anser att kursverksamheten på hemsjukvårdens område bör utökas, och att det bör ankomma på landstingens undervisningsnämnder att tillse att sådan kursverksamhet kommer till stånd i tillräcklig omfattning.

Rådgivningsbyråer för familjefrågor.

Det har i flera sammanhang framhållits, att det är viktigt att konsulenterna få välbelägna och välutrustade expeditionslokaler och att helst samtliga konsulenter som arbeta inom en viss räjong få lokaler intill varandra. Dessa lokaler böra gärna knytas an till undervisningslokaler av annat slag t. ex. till en yrkesskola eller till ett medborgarcentrum med lokaler för ungdomsverksamhet och föreningsliv.

I vissa fall tänker sig utredningen att kring konsulentverksamheten och yrkesskolornas kursverksamhet kan byggas upp en fullständig rådgivningsbyrå för familjefrågor. De reguljära konsulenternas verksamhet bör i sådana fall kompletteras med personlig konsultationsverksamhet av experter kring olika specialfrågor: en läkare kan ha sexualhygienisk rådgivning, en psykologisk expert rådgivning i uppfostringsfrågor, en jurist och en ekonomisk expert rådgivning rörande familjeekonomiska och familjerättsliga problem etc. Konsulenterna och de tillfälligt anlitate experterna skola samarbeta så att problematiska fall kunna verkligt allsidigt penetreras. Den som kommer till familjebyrån för att diskutera några speciella praktiska bekymmer kan behöva hänvisas till en allmän ekonomisk rådgivning. En diskussion om de ekonomiska frågorna kan i sin tur leda till att t. ex. uppfostringsproblem eller sexualsvårigheter visa sig behöva redas upp.

Utredningen har tagit del av amerikanska erfarenheter från rådgivningsbyråer av denna karaktär »Family Consultation bureaus» och funnit dem erbjuda mycket av intresse. Utredningen har också fått del av erfarenheter som i Sverige samlats av åtskilliga personer verksamma med olika former av personlig rådgivning och från dem fått vittnesbörd om de goda resultat som kunna nås på denna väg. Här skall särskilt nämnas ett nyligen av doktor Emilia Fogelklou Norlind i samarbete med Föreningen för psykisk hälsovård upplagt försök att på en mindre ort anordna konsultationer rörande äkten-skapets etiska och psykologiska problem och det intresse som dessa möjlig-heter att få sina personliga problem belysta väckt hos befolkningen.

Några bestämda riktlinjer för hur den här skisserade formen av familjebyråer skall arbeta anser utredningen icke kunna uppdragas. Förhållanden på olika orter måste bli mycket växlande med hänsyn till såväl lokalresurser som framför allt till vilka personalresurser man har. Framgången såväl för den allmänna kurs- och konsulentverksamheten som den senast diskuterade mera intensiva personliga rådgivningsverksamheten vilar helt på att man får de lämpliga människorna. I de fall då ett lokalt intresse finnes och man har tillgång till medarbetare med erforderliga personliga kvalifikationer anser emellertid utredningen, att staten bör stöda denna verksamhet. Vilken form detta stöd bör ha kan bäst bedömas sedan försöksverksamhet på området igångsatts. För att få i gång dylik försöksverksamhet på några orter föreslår utredningen att ett anslag på 25 000 kronor ställes till förfogande för bekostandet av rådgivningsverksamhet i frågor rörande familjernas ekonomiska, hygieniska, psykologiska eller juridiska problem, bedriven av särskilt anlidade experter men i samarbete med någon eller några fast anställda konsulenter och under former som godkänts av tillsyningsmyndigheten för konsulentverksamheten.

En synpunkt som är viktig att framhålla såväl när det gäller konsulentverksamheten som de speciella rådgivningsbyråerna är att dessa måste ha en ständigt aktiv och levande kontakt med samhällets olika områden, med ortens arbetsliv, med dess organisationer, med det kommunala livet, med idrotts- och allmän fritidsverksamhet. Problemen i detta sammanhang ha redan utförligt behandlats i kap. 7 där det speciellt framhållits de unga mödrarnas intressen och behov i detta avseende.

Utredningen förutsätter att statsbidrag skall utgå för konsulenternas och rådgivningsbyråernas undervisningsmaterial enligt samma grunder som för lärlings- och yrkesskolor nämligen med 50 % av kostnaden.

Studiecirklar, korrespondensundervisning och studieresor.

Många kvinnor, speciellt i glest befolkade trakter på landsbygden, ha svårt att göra sig lösa för att gå på kurser och föredrag men ha ändå ett stort intresse för att öka sina kunskaper rörande såväl praktiska som sociala och allmänbildande ämnen. Intresset för korrespondensundervisning på en mängd av husmödrarnas fackområden befinner sig därför i stigande. Oftast

ske korrespondensstudierna i form av studiecirklar. Gärna vill man också knyta dessa cirklar samman med någon form av muntlig undervisning, ett föredrag av konsulenten eller dylikt. Mycket uppskattade av landsbygdens husmödrar äro de studieresor som på vissa håll ordnas för dem, då de t. ex. som avslutning på ett studieprogram, fullföljt under vintern, göra en resa till en eller annan sevärdhet, en mönstergård, ett större samhälle med dess skolor, sociala inrättningar, museer etc.

Utredningen anser att en korrespondens- och studiecirkelverksamhet, avslutad med en kursdag, ledd av hemkonsulenten eller av en resa är en studieform som bör ha speciellt stöd. Enligt beslut av 1947 års riksdag kunna studiecirklar hädanefter få statsbidrag för att bestrida kostnader för ledare etc.

Hemkonsulenternas och andra konsulenters medverkan i samband med studiecirkel- och korrespondensundervisningsverksamheten kan enligt de nuvarande och de föreslagna bestämmelserna rörande konsulenternas arbetsformer erhållas kostnadsfritt. Utredningen anser emellertid det önskvärt att studieresorna även få särskilt stöd och föreslår att ett anslag på 10 000 kronor ställes till förfogande för överstyrelsen för yrkesutbildning för en försöksverksamhet med studieresor för husmödrar företagna under medverkan av länets konsulenter i samband med studiecirkel, korrespondenscirkel eller kursverksamhet på hushållsområdet. Det bör ankomma på överstyrelsen för yrkesutbildning att utfärda närmare föreskrifter rörande anslaget användning.

När erfarenheterna från en försöksverksamhet på olika håll i landet samlats, anser utredningen det önskvärt att ett anslag för ändamålet måtte ställas till förfogande för landstingens undervisningsnämnder, som i framtiden böra få fördela dessa medel.

Konsulenternas utbildning.

Vad beträffar konsulenternas utbildning vill utredningen hänvisa till vad som framförts i betänkande rörande den husliga utbildningen. Där anges att hem-, sömnads-, hemslöjds- och barnkonsulenterna böra ha lärarinneutbildning, kompletterad med särskild konsulentkurs. Hemkonsulenterna skola vara hushållsläraryrinnor, sömnadskonsulenterna sömnadsläraryrinnor, hemslöjds-konsulenterna vävläraryrinnor samt barnkonsulenterna barnavårdsläraryrinnor. Enär frågan om lärarinneutbildningen, i enlighet med vad befolkningsutredningen föreslog, nu är föremål för utredning av särskild sakkunnig finnes ingen anledning att ytterligare diskutera denna utbildnings innehåll. Enligt vad utredningen inhämtat kommer förslag om reformerad lärarinneutbildning och konsulentutbildning att framläggas under innevarande år i så god tid att ett principbeslut rörande de nya formerna för utbildning kan fattas av 1948 års riksdag.

Vad beträffar bosättningskonsulenterna anser utredningen att dessa i regel böra ha en grundläggande fackutbildning på möbelområdet eller på det textila området förvärvat vid Konstfackskolan i Stockholm eller Slöjd-

föreningens skola i Göteborg eller seminarium för vävlärarinnor. I vissa fall bör grundutbildningen kunna vara hushållslärrarutbildning, utbildning vid socialpolitiskt institut, akademisk examen eller liknande. Denna i regel minst tre-åriga utbildning bör kompletteras med en särskild utbildningskurs för bosättningskonsulenter, som bör kunna förläggas till Konstfackskolan eller Slöjdföreningens skola i Göteborg och ordnas i samarbete med de socialpolitiska instituten i Stockholm och Göteborg. Konsulentkursen bör ge en överblick över möbel-, textil- och bohagsmarknaden, över bostadsfrågan, över bosättnings- och hemhushållningens ekonomi, de hushållsorganisatoriska problemen och familjebildningens sociala bakgrund. Den bör dessutom ge pedagogisk träning, inblick i utställnings- och reklamteknik etc. Konsulentkursen bör vara ett-årig. Det första halvåret bör undervisningen bedrivas individuellt så att kursdeltagarna få tillfälle att komplettera sina kunskaper på sådana områden, där dessa på grund av inriktning av tidigare specialutbildning äro otillräckliga. De som ha fackutbildning på möbel- eller textilområdet böra således under detta halvår beredas tillfälle till studier och viss praktik på det sociala och husliga området. De å andra sidan som komma från social eller hushållsutbildning böra få praktisera på ritkontor, studera hantverks- och fabrikstillverkningen av möbler och textilier etc. Den avslutande gemensamma kursen bör framför allt ägnas åt lösandet av inredningsuppgifter, de allmänna hushållsekonomiska problemen, pedagogiska övningar etc.

Tillfälliga konsulentkurser.

Utredningen föreslår, att statsbidrag till de olika grupperna av konsulenter måtte utgå från 1 juli 1948. På vissa håll torde man därefter komma att omedelbart önska anställa konsulenter. Då de föreslagna reguljära utbildningsformerna för konsulenter icke till dess hinna byggas ut, föreslår utredningen att för de konsulenttyper, för vilka detta är behövt, tillfälliga konsulentkurser anordnas.

För utbildning av *hemkonsulenter* har tidigare ordnats två kurser, den första 1938 på 2 månader för lantushållslärrarinnor och den andra 1946 på 3 månader för skolköks- och lantushållslärrarinnor. Lantbruksstyrelsen var arrangör av den första kursen och lantbruksstyrelsen och överstyrelsen för yrkesutbildning av den andra. Kostnaderna för den senare kursen uppgick med 33 deltagare till cirka 30 000 kronor.

Då den senare kursen för hemkonsulenter så nyligen ägt rum och flera av de lärarinnor som gingo igenom kursen torde komma att söka eventuellt ledigblivna och nyinrättade hemkonsulentbefattningar, anser utredningen att frågan om ny kurs för hemkonsulenter icke för närvarande är aktuell.

För utbildning av *hemslöjds-konsulenter* har kommerskollegium föreslagit, att en kurs för omkring 30 deltagare ordnas under budgetåret 1947—1948 av svenska hemslöjdföreningarnas riksförbund i samarbete med överstyrelsen

för yrkesutbildning och med statens instruktör i hemslöjd såsom kursledare. Kostnaderna för denna kurs beräknas till minst 15 000 kronor.

Enligt vad utredningen inhämtat torde denna kurs komma att äga rum under hösten 1947. Utredningen har således ingen anledning att komma med något förslag rörande ytterligare kursverksamhet på detta område.

De konsulentgrupper för vilka tillfälliga kurser skulle behövas äro således *barnkonsulenterna*, *sömnadskonsulenterna* och *bosättningskonsulenterna*, och utredningen vill härmed föreslå att en kurs för vardera av dessa grupper anordnas under budgetåret 1948—1949.

Eftersom konsulentverksamhet på samtliga dessa områden är ny och eftersom dessa första konsulentkurser torde ha stor betydelse som en försöksverksamhet för den blivande reguljära konsulentutbildningen, anser utredningen det önskvärt, att olika institutioner som kunna ha synpunkter på den lämpligaste utformningen av den blivande konsulentverksamheten få tillfälle att samarbeta vid kursernas planering. Det är vidare viktigt att dessa kurser få en tillräcklig längd. Enligt vad som inhämtats av ledningen för den senaste hemkonsulentkursen är 3 månader en kort tid för att deltagarna på ett fullt tillfredsställande sätt skola kunna tillgodogöra sig allt material som på dessa kurser lägges fram för dem. Det är också önskvärt att kostnaderna för deltagarna för genomgång av dessa kurser bli så låga som möjligt så att ingen av ekonomiska skäl skall hindras att söka sig till kurserna. Det bör vid utlysandet av kurserna klargöras för deltagarna att även om de icke omedelbart kunna räkna på konsulentbefattningar, innebär en dylik kurs en utmärkt merit för dem även vid sökandet av andra anställningar. Överstyrelsen för yrkesutbildning bör för de undervisningsanstalter som sortera under densamma framhålla att vid tillsättande av lärarinnebefattningar skall genomgång av konsulentkurs räknas som särskild merit.

Utbildandet av *barnkonsulenter* synes erbjuda de mest komplicerade problemen, speciellt med hänsyn till att ingen förutbildning för närvarande finnes som ger den naturliga grunden för en konsulentverksamhet av den karaktär det här är fråga om.

Utredningen tänker sig att kursdeltagarna kunna vara barnavårdslärarinnor, förskolepedagoger, ha arbetat vid barnavårdscentraler, vid barnavårdsanstalter etc.

Konsulentkursen bör med hänsyn till deltagarnas ojämna underbyggnad vara ett-årig och under sin första hälft omfatta praktik och teoretiska studier, lagda så att kursdeltagarna komplettera på det område, där deras tidigare erfarenheter äro bristfälliga. Därefter bör en cirka fem-månaders gemensam kurs vidtaga, där dels de senaste rönen i fråga om den fysiska vården av barn i olika åldrar genomgås och där, framför allt, en framställning ges av utvecklingspsykologien för barn och ungdom och förutsättningarna klarlägges för en uppfostringsrådgivning för föräldrar. Särskild uppmärksamhet skall ägnas de pedagogiska metoderna och utrymme ges för övningar i ledning av studie-cirklar och diskussioner, för provföredrag etc.

Kursen bör ordnas av överstyrelsen för yrkesutbildning som bör anmoda ett antal sakkunniga att inträda i en kursbestyrelse: representanter för medicinalstyrelsen, Svenska fattigvårds- och barnavårdsförbundet, förskole- och barnavårdslärarseminarierna, Erikastiftelsens läke-pedagogiska seminarium, statens distriktssköterskeskola, Socialpolitiska institutet, socialstyrelsen, Hemmens forskningsinstitut etc.

Antalet kursdeltagare bör vara omkring 30. Kostnaderna för kursen kunna med ledning av kostnaderna för de tidigare hemkonsulentkurserna beräknas till cirka 60 000 kronor, vari har inräknats vissa bidrag till deltagarna för bekostande av deras uppehälle under kurstiden. (Under det första halvårets praktiktid beräknas deltagarna i viss utsträckning ha sitt uppehälle kostnadsfritt på olika institutioner.)

Till den tillfälliga utbildningskursen för *sömnadskonsulenter* böra antagas handarbetslärarinnor och yrkeslärarinnor i sömnad. Den bör omfatta en tid av cirka 5 månader. Kursen bör ge en utförlig, socialt upplagd orientering rörande familjeekonomi, rörande beståndet av kläder och andra textilier i hemmen, en översikt över marknadens bestånd av olika textilvaror, en översikt över tidsenliga modeller, mönster och sömnadssätt för de vanliga klädesplaggen och för linneförrådets och bäddens utrustning, översikt över metoder för omsömnad, lagning, klädvård och för användning och skötsel av symaskiner m. m. Utrymme bör ges åt pedagogiska övningar för ledande av kurser, föredrag, utarbetande av arbetsbeskrivningar etc. Överstyrelsen för yrkesutbildning bör ordna kursen och anmoda att inträda i en kursbestyrelse representanter för handarbets- och yrkeslärarinneseminiarierna, Aktiv hushållning samt några av de personer som stått i ledningen för klädvårdskommittéerna och systugeverksamheten.

Antalet kursdeltagare bör vara omkring 30. Kostnaderna för kursen kunna beräknas till omkring 50 000 kronor.

Den tillfälliga utbildningskursen för *bosättningskonsulenter* föreslår utredningen omfatta cirka 5 månader och ordnas efter samma program som den permanenta konsulentlinje som ovan föreslagits inbyggd i Konstfackskolan och Slöjdföreningens skola. Deltagarantalet för denna kurs torde begränsas till 15, eftersom dessa kursdeltagare icke, ifall konsulentbefattningarna låta vänta på sig, såsom barnkonsulenterna och sömnadskonsulenterna ha lika naturliga sysselsättningsmöjligheter med undervisningsverksamhet inom olika skolformer.

Till kursen skola kunna antagas inredningsarkitekter, vävlärarinnor, personer sysselsatta på andra konsthantverksområden, socialarbetare, hushållslärarinnor, akademiker etc. En förutsättning för deltagande skall vara att vederbörande i sin tidigare verksamhet dokumenterat kunnighet rörande bostads- och inredningsproblemen samt pedagogisk förmåga.

Kursen bör anordnas av överstyrelsen för yrkesutbildning. I kursbestyrelsen böra ingå representanter för Konstfackskolan och Slöjdföreningens skola,

Socialinstitutet i Stockholm och Svenska slöjdföreningen. Kostnaderna för kursen beräknas till 40 000 kronor.

Utredningen får sålunda hemställa att ett anslag på 150 000 kronor måtte för budgetåret 1948—1949 ställas till överstyrelsens för yrkesutbildning förfogande för anordnande av tillfälliga konsulentkurser för respektive barnkonsulenter, sömnadskonsulenter och bosättningskonsulenter.

Huvudmannaskapet för konsulentverksamheten.

Beträffande huvudmannaskapet för konsulentverksamheten föreslogs i betänkandet rörande den husliga utbildningen landstingen såsom lämpligaste organ för ifrågavarande verksamhet och att landstingen för planläggning och ledning av verksamheten skulle tillsätta en undervisningsnämnd. Denna nämnd skulle bestå av representanter för landstinget, hushållningssällskapet och hemslöjden. Minst två av nämndens ledamöter skulle representera länets husmödrar.

Vissa landsting bedriva emellertid yrkesskolverksamhet genom ambulerande kurser inom det husliga området, vilken verksamhet ledes av en yrkesskolstyrelse, tillsatt enligt gällande stadga för den kommunala yrkesundervisningen. Till ledamöter i en dylik styrelse böra enligt bestämmelserna utses lämpliga personer, män eller kvinnor, däribland såväl arbetsgivare som arbetare med god kännedom om ortens arbetsliv i allmänhet och om de särskilda yrkesgrenar eller verksamhetsområden, som undervisningen i kommunens yrkesskola avser, varvid skall iakttagas, att minst det antal, som är närmast över hälften av styrelsens samtliga ledamöter, skall utgöras av representanter för nämnda yrken eller verksamhetsområden. Enligt utredningens mening bör en dylik skolstyrelse, under förutsättning att den vid behov kompletteras med representanter för hushållningssällskap och hemslöjd, om landstinget så beslutar, kunna fungera som undervisningsnämnd.

I anslutning till Svenska fattigvårds- och barnavårdsförbundets yttrande över betänkandet angående den husliga utbildningen vill utredningen dess utom föreslå, att även en representant för socialmedicinsk eller allmän social sakkunskap bör ingå i undervisningsnämnden.

I betänkandet angående den husliga utbildningen har utredningen föreslagit, att städer och större samhällen skulle kunna ha en egen konsulentverksamhet, vilken skulle vara knuten till den husliga yrkesskolan. På de platser, där en fullständig huslig yrkesskola finnes och där den ledes av en rektor med sakkunskap på hushållsområdet, skulle rektor för denna skola vara ansvarig för verksamheten och konsulenterna således sortera närmast under henne. På sådana platser åter, där en dylik skola ej finnes eller där en huslig yrkesskola har en rektor, som icke är fackutbildad på något av den husliga undervisningens områden, böra konsulenterna få en självständig ställning och sortera direkt under yrkesskolans styrelse. Där flera konsulenter finnas bör erhålla uppdrag att vara första konsulent och föredragande inför styrelsen.

För den händelse det husliga området ej redan är representerat inom

yrkesskolans styrelse, bör denna kompletteras med lämpliga representanter för området ifråga.

Alternativt bör en kommun som anordnar egen konsulentverksamhet kunna besluta om att tillsätta en särskild undervisningsnämnd eller styrelse för denna verksamhet. Vid sammansättningen av en dylik fristående styrelse skall observeras att de föreskrifter som gälla rörande sammansättningen av landstingets undervisningsnämnd böra i tillämpliga delar följas.

Genom ovanstående riktlinjer för konsulentverksamhetens organisation har utredningen velat åstadkomma största möjliga frihet för de lokala organen att ordna denna verksamhet som de finna lämpligast. Med de föreslagna alternativen beträffande inrättandet av undervisningsnämnder och beträffande konsulenternas ställning inom de städer som ordna egen konsulentverksamhet kommer organisationen säkerligen att bli mycket olikartad på olika håll i landet. Utredningen anser icke att detta behöver minska effektiviteten, men vill understryka att bestämmelserna överallt böra vara så utformade att man knyter sakkunniga och intresserade krafter till ledningen, antingen denna utövas av en tidigare utsedd styrelse eller av en nytillsatt nämnd.

Konsulenternas löneförmåner.

Befolkningsutredningen föreslår i sitt betänkande angående den husliga utbildningen, att konsulenternas löner, såsom fallet varit med de hittillsvarande hemkonsulenterna, skola betalas av staten.

I och med gällande kungörelse angående statsbidrag till avlönande av hemkonsulenter erhålla hushållningssällskap bidrag av statsmedel till avlönande av i sällskapetets tjänst anställd hemkonsulent. Statsbidrag utgår för varje hemkonsulent med 3 200 kronor årligen såsom grundlön jämte tre ålders-tillägg vart och ett å 300 kronor. Från och med kalenderåret 1945 skall enligt givna föreskrifter hemkonsulent komma i åtnjutande av provisorisk avlöningsförbättring med sådant belopp att hennes avlöning, inklusive samtliga därå utgående tillägg, kommer att uppgå till lägst 5 300 kronor årligen, vartill komma 3 ålderstillägg ett vart å 400 kronor. Denna avlöning fränsett ålders-tillägg motsvarar närmast den kontanta lön, som utgår till statliga befattningshavare å E-ort i löneklass 9 (rörligt tillägg, kristillägg och provisoriskt löne-tillägg inräknade, varemot pensionsavdrag ej gjorts). Hushållningssällskapsutredningen föreslog i sitt betänkande (SOU 1942: 32), att de av utredningen föreslagna första hemkonsulenterna (26 till antalet) borde placeras i lönegrad 16 och andre hemkonsulenterna (8 till antalet) i lönegrad 10.

Ersättning till de nuvarande kvinnliga hemslöjdskonsulenterna, som äro anställda av hushållningssällskap eller hemslöjdsförening, bestrides av landsting, ifrågavarande sällskap och föreningar samt från statsanslaget till befrämjande av hemslöjden. Ersättningen uppgår i bästa fall till belopp, motsvarande hemkonsulentens lön och detta är fallet, då hemslöjdskonsulenten är anställd av hushållningssällskap.

I sin utredning den 30 januari 1947 om organiserandet av undervisnings-

och upplysningsverksamheten på hemslöjdens område har kommerskollegium funnit skäligt, att statsbidrag till hemslöjdskonsulent bör utgå med belopp motsvarande hemkonsulentens lön samt med hänsyn till arten av hemslöjds-konsulenternas arbete dessa i lönehänseende i allmänhet borde jämföras med hemkonsulenterna.

Av intresse torde det här vara att jämföra hemkonsulenternas nuvarande löner med de löneförmåner, som utgå till de av Stockholms stad anställda konsulenterna i bosättning, hemvård och sömnad. Till var och en av dem utgår en grundlön av 4 560 kronor om året, vartill kommer rörligt tillägg med 64 % eller tillsammans närmare 7 480 kronor.

I betänkandet angående den husliga utbildningen föreslås att de olika konsulentlinjerna skola byggas upp ovanpå lärarinneutbildningen. De olika lärarinnekategorierna skola genom skilda slag av påbyggnadskurser kunna specialutbilda sig för att vinna anställning som konsulenter. Som frågan om fortsatt utbildning till konsulenter är föremål för särskild utredning, anser sig utredningen ej böra ingå på spörsmålet om löneförhållandena för de olika kategorierna konsulenter i vidare mån än att föreslå, att samtliga konsulenter tills vidare i lönehänseende jämföras med varandra och med de nuvarande hemkonsulenterna. Utredningen vill emellertid rikta uppmärksamheten på att när den reguljära konsulentutbildningen blir genomförd böra, med hänsyn till nämnda specialutbildning och för att säkerhetställa en god rekrytering till konsulentbefattningarna konsulenternas löner avvägas i förhållande till de löner, som kunna komma att utgå till de olika slagen lärarinnor på det husliga området.

Sammanfattande synpunkter på konsulentverksamheten.

Utredningen har här närmare utvecklat de förslag om konsulenter till hemmens tjänst som framfördes i det husliga utbildningsbetänkandet. Utredningen har därvid haft att stödja sig på det synnerligen positiva intresse som i remissyttrandena visats förslagen rörande en utbyggd konsulentorganisation över ovannämnda betänkande. Såväl från myndigheter och organisationer som från ett flertal enskilda i praktiskt eller socialt arbete engagerade personer t. ex. provinsialläkare och socialvårdstjänstemän har behovet av den föreslagna upplysnings- och undervisningsverksamheten starkt understrukits. Det finns även anledning att hänvisa till den uppskattning man ägnar konsulentarbetet i vissa andra länder, där det har utprovats under längre tid än hos oss och mera intensivt understötts av myndigheterna t. ex. i Amerika, Danmark och Finland.

Utredningen har för sin del haft anledning att i många aktuella sammanhang i diskussionen om familjernas och husmödrarnas förhållanden visa på behovet av konsulenter såsom t. ex. för ekonomisk rådgivning i samband med att staten genom barnbidrag och andra liknande åtgärder ställer ökade kontanta resurser till familjernas förfogande och för rådgivning rörande ratio-

nalisering av hemutrustning och arbetsmetoder, aktualiserad genom bristen på arbetskraft.

I vissa remissvar ha framförts betänkligheter mot en för stark specialisering av konsulenter, särskilt i glest befolkade trakter. Utredningen har tagit hänsyn till denna invändning och föreslår att den differentiering av de nuvarande hemkonsulenterna i kostkonsulent och hemvårdskonsulent som föreslogs i betänkandet rörande den husliga utbildningen icke äger rum utan att hemkonsulenterna även i fortsättningen handhava såväl kost- som hemvårdsfrågor. Den differentiering som kvarstår, gällande så skilda verksamhetsgrenar som sömnad, hemslöjd, barnavård och bosättningsfrågor, anser utredningen är omöjlig att undvika, om man vill ha en kvalificerad konsulentkår. Var och en av dessa konsultentspecialiteter grundar sig på en från övriga skild utbildning, och det måste för allmänheten vara av synnerligen stort värde att få kontakt med den grundliga sakkunskap som dessa konsulenter besitta, var och en på sitt område. Även i glest befolkade län torde för övrigt olägenheterna med en specialisering i hög grad kunna undanröjas genom en förnuftig och på längre sikt gjord planering av konsulenternas arbete, så att konsulenterna för en viss period koncentrera sin kursverksamhet till var sin del av länet och därefter byta område.

Eftersom tveksamhet i några fall gjort sig gällande om inte konsulentkåren blir onödigt stor vill utredningen starkt understryka, att det blir de lokala instansernas sak att avgöra om de behöva konsulenter eller icke. Konsulentverksamheten är ingalunda avsedd att utbyggas likformigt överallt utan i den takt och med de konsulenttyper som man i de olika bygderna anser sig ha behov av. Utredningen anger som en allmän ram att landsting samt orter med minst 20 000 invånare skola kunna anställa en konsulent av var och en av de föreslagna typerna. Erfarenheterna få sedan visa i vad mån denna ram behöver vidgas eller på annat sätt förändras.

Beträffande de yttre formerna för konsulenternas verksamhet skall ytterligare understrykas, att stor frihet skall råda. Ett mycket nära samarbete med olika organisationer är önskvärt. Utredningen har i kap. 7 visat på hur betydelsefullt det är att de husmoderligt betonade kvinnoorganisationerna växa sig starka. Något direkt statsbidrag till dessa organisationers arbete har utredningen dock icke velat föreslå. Däremot få de ett värdefullt stöd genom att det allmänna ställer konsulentorganisationen till deras förfogande. Konsulenterna skola inom organisationernas ram kunna hålla föredrag och kurser, ordna utställningar, tävlingar och personliga konsultationer. Till konsulentinstitutionens förfogande skall stå ett rikhaltigt och ständigt förnyat undervisnings- och demonstrationsmaterial med filmer, skioptikon, provserier av olika hushållsredskap och klädesmodeller etc. Sådant undervisningsmaterial, som delvis uppgöres inom Hemmens forskningsinstitut, Svenska slöjdföreningen m. fl. institutioner och delvis av konsulenterna själva, bör ställas till konsulentinstitutionens förfogande genom överstyrelsen för yrkesutbildning.

Förutom med husmodersorganisationerna böra konsulenterna samarbeta

också med ungdomsorganisationer och allmänna bildningsorganisationer liksom med industri- och affärsföretag och sociala institutioner. Därtill skall understrykas att konsulenterna böra kunna inom sådana skolformer, där speciallärare i vissa ämnen saknas, stå till förfogande för föredrag och demonstrationer. Sålunda böra barnkonsulenterna kunna i vissa fall tagas i anspråk för skolornas barnavårdsundervisning, bosättningskonsulenterna för undervisningen i bostadskunskap etc.

Av vad som ovan i korthet antytts beträffande utredningens synpunkter på konsulentinstitutionen framgår att utredningen i hög grad bygger på denna för genomförande av sådan upplysningsverksamhet som befunnits önskvärd på familjelivets och hemmets område. Synnerligen viktigt finner utredningen det vara att konsulentinstitutionen har sin förankring hos en central myndighet, som verkligen tar sig an dess utveckling, och utredningen understryker därför betydelsen av byrån för den husliga undervisningen inom överstyrelsen för yrkesutbildning och önskvärdheten av att konsulentverksamheten inordnas under denna byrå.

DEN CENTRALA LEDNINGEN AV STATENS ÅTGÄRDER FÖR ETT ALLMÄNT FAMILJEPGRAM.

Utredningen för hem- och familjefrågor har i det föregående framlagt vissa förslag som gälla familjelivet och hemmet. Tillsammans med de reformförslag som tidigare framlagts av 1941 års befolkningsutredning, vilka sammanfattas i dess betänkande rörande barnkostnadernas fördelning och befolkningspolitikens organisation, samt parallella förslag som framlagts av andra utredningar har härmed givits grundvalen för ett långsiktigt, genomgripande program för familjens främjande genom åtgärder som gälla socialpolitiken, bostadspolitiken, hälsovården, arbetsmarknadspolitiken, forskningsverksamheten på ett flertal olika områden, samt uppfostrings-, undervisnings- och rådgivningsverksamhet bland barn och vuxna.

Utredningen för hem- och familjefrågor har sökt att som bakgrund till sina praktiska förslag ge en analys av de speciella problem som den ekonomiskt-tekniska utvecklingen inom det nutida samhället medfört för familjen. Därvid har konstaterats att samtidigt som vi i vår tid på ett sätt som aldrig förr varit möjligt fått resurser att skapa en tryggad försörjning åt alla medborgare, ha svårigheterna att skapa en harmonisk personlig miljö för individerna ökat. Inom det urbaniserade samhället ställer omvårdnaden och uppfostran av barnen vidgade krav, och den uppväxande ungdomens problem skärpas. De vuxnas konsumtionsval blir genom marknadens ofantliga omfattning komplicerat och förvirrat. Kvinnornas arbetsförhållanden bli oklara. Trots ett ökat allmänt välstånd ha många kvinnor såväl som män en arbetsbörda som, även om den inte innebär samma fysiska ansträngningar som ofta krävdes förr i världen, medför en nervös press som gör dem disharmoniska, tidigt utslitna och mindre lämpade som uppfostrare.

För att motverka dessa negativa drag anser utredningen att det framför allt gäller att stärka hemmen och förbättra möjligheterna till harmonisk sammanlevnad inom den trängre personliga miljön, familjen. Sedan många av hemmets förr centrala produktionsuppgifter kommit att övertagas av andra organ har grunden för hemmets organisation i vissa fall kommit att vackla. Det gäller att klargöra vilken hemorganisation som i vår tid är rationellt berättigad, och tillrättalägga denna så att hemmen fortfarande kunna ge den fasta ram för det vardagliga livet, det utrymme för en individuellt utformad yttre miljö som människan nu som förr behöver.

Utredningen är väl medveten om att de förslag på detta område som framlagts ha en mycket begränsad räckvidd. Vad en kommitté kan föreslå är i huvudsak sådana åtgärder som gälla statlig bidragsgivning, lagstiftnings- och utredningsverksamhet etc. Därigenom når man givetvis icke fram till problemens kärnpunkt. Men utredningen är dock förvissad om att även enstaka åtgärder av denna karaktär kunna bli ett verksamt stöd och stimulans för en utveckling i positiv riktning. Det är inte möjligt att på förhand överblicka betydelsen av ett initiativ i den ena eller andra riktningen och i vissa fall kunna även till synes obetydliga insatser få en mycket genomgripande betydelse för den fortsatta utvecklingen.

Det positiva familjeprogram som vi efter de senaste årens utredningsverksamhet nu fått att arbeta med omfattar som nämnts ett stort komplex av socialpolitiska stödåtgärder för familjerna (husmoderssemester, sommarresor, skolmåltider etc.), ett omfattande och genomgripande program för bostadsstandardens höjning, hälso- och sjukvårdens utbyggnad (förbättrad förlossningsvård, hälsoövervakning för mödrar och barn etc.), åtgärder på arbetsmarknadsområdet (förbättrad yrkesvägledning och arbetsförmedling, särskilda åtgärder för de gifta kvinnorna, förmedling av social och annan hemhjälp etc.), utbyggnad av forskningen på det psykologiska, sociologiska, statistiska, hushållstekniska området etc., förbättring av utbildningen för föräldraskap och för hushållsarbete och ökad upplysningsverksamhet på alla områden som gälla familj och hemfrågor.

Detta program innebär att nya former för statligt stöd skola genomföras, att nya befattningar, ämbetsverk och institutioner för verkställighet och övervakning måste skapas samt att nya utbildningsformer för befattningshavare måste utexperimenteras.

Hur den statliga ledningen av de olika åtgärderna är avsedd att organiseras har i det föregående, liksom i befolkningsutredningens betänkanden, utförligt berörts. Utredningen för hem- och familjefrågor har för sin del med särskild skärpa framhållit vikten av att man säkrar en god ledning på de olika områdena, att det nya inte utan vidare kopplas in under redan existerande statsorgan, utan att nya människor med praktisk sakkunskap och friska initiativ få träda till och arbeta med verkställighetsåtgärderna. Under ett tidigt skede av befolkningsutredningens arbete diskuterades möjligheten av att skapa ett centralt statligt organ, ett familjdepartement eller liknande, som skulle ha hand om alla de familjepolitiska åtgärderna och säkra deras samordning. Vid närmare penetrering visade det sig dock naturligt att sortera in de olika uppgifterna av familjevårdande och befolkningspolitisk natur under de organ som redan handha liknande frågor, under förutsättning att dessa organ få en sådan personalförstärkning att de kunna på ett tillfredsställande sätt taga hand om de nya frågorna.

Utredningen tänker sig att socialstyrelsen för närvarande skall vara tillsynsmyndighet för husmoderssemester, sommarresor, koloniverksamhet, daghem m. m. och även tills vidare för lekskolorna och utredningen har före-

slagit att en särskild konsulent för husmoderssemestern tillsättes. Vissa frågor i samband med barnbidragens utbetalande skola även handläggas av socialstyrelsen.

Tillsynen över skolmåltiderna handhaves av skolöverstyrelsen.

De bostadspolitiska frågorna skola handhavas av statens bostadsstyrelse, varom förslag framlagts av bostadssociala utredningen. Denna styrelse bör ha hand om sådana specialuppgifter som utredningen haft särskild anledning att syssla med, såsom inrättande av gemensamhetsanordningar, kollektivhus, kollektiva tvättanläggningar etc.

Medicinalstyrelsen, vars omorganisation även är förestående, är naturligen tillsynsmyndighet för hälsovårds- och sjukvårdsfrågor. De olika hälsovårdsfrågor för kvinnorna som utredningen i det föregående särskilt sysslat med böra således handhavas av medicinalstyrelsen.

Frågor som gälla den kvinnliga arbetskraften på den allmänna arbetsmarknaden liksom hemhjälsfrågorna, inklusive den sociala hemhjälpen och dess av utredningen föreslagna utbyggnad, skola handhavas av den arbetsmarknadsstyrelse som skall efterträda arbetsmarknadscommissionen. Utredningen har föreslagit att en särskild sektion skall inrättas inom arbetsförmedlingsbyrån för frågor rörande huslig arbetskraft.

För att handlägga frågor om undervisnings- och konsulentverksamhet på det husliga området har innevarande år i enlighet med tidigare förslag av befolkningsutredningen inrättats en särskild byrå inom överstyrelsen för yrkesutbildning. Denna byrå skall, i enlighet med utredningens förslag, igångsätta ett flertal nya brådskande utbildningskurser och bland annat genomföra det snabbprogram för utbyggnad av husmodersskolor med barnavård som utredningen skisserat.

För forskningsverksamhet på det statistiskt-sociologiska området föreslår utredningen att en särskild forskningsinstitution bildas med socialstyrelsens nuvarande statistiska byråer som grundstomme.

För forsknings- och undersökningsverksamhet rörande konsumtionsvarorna och rörande arbetet inom hemmen m. m. föreslår utredningen att Hemmens forskningsinstitut får ett fast stöd från staten.

Utredningen förutsätter även att psykologisk, särskilt socialpsykologisk forskningsverksamhet, som kan verka befruktande på många av de tidigare berörda områdena, på allt sätt understödjes och utbygges.

När utredningen söker överblicka den mångfald problem som detta familjeprogram omfattar, finner utredningen att det framstår som i hög grad angeläget att i statens centrala ledning finnes en sammanhållande kraft som bär ansvaret för programmets genomförande och för dess fortsatta utbyggnad. Befolkningsutredningen framlade förslag om inrättande av ett befolkningsinstitut, som skulle sortera under socialdepartementet och dels vara ett organ för forskning, dels ha hand om upplysning på det befolkningspolitiska området och dels ha till uppgift att följa befolkningspolitikens utveckling och

taga initiativ till samordningsåtgärder. Befolkningsutredningen skrev följande rörande detta instituts arbetsuppgifter:

»Instituttet skulle sålunda först och främst vara ett organ för forskning. Å ena sidan skulle det härvid noggrant följa befolkningsutvecklingen och analysera dennas konsekvenser i olika avseenden. Det skulle därvid särskilt tillse, att den sannolika framtida utvecklingen vederbörligen beaktas vid planeringen av samhällseliga anordningar. Det skulle vidare stå till förfogande för utförande av sådana prognoser, som kunna erfordras i olika sammanhang. Å andra sidan skulle instituttet noga följa de befolkningspolitiska åtgärderna, deras tillämpning i praktiken och deras konsekvenser för olika grupper i samhället. — —

Instituttets forskningar skulle givetvis bygga på den officiella statistiken och på sådana uppgifter som det självt insamlar eller eljest kan erhålla från ämbetsverk och andra. Det skulle därvid också beakta, att undersökningar på annat håll givas en sådan uppläggning, att de kunna utnyttjas för instituttets forskning.

Resultaten av denna forskning skulle publiceras av instituttet i den form, som kan befinnas lämplig. Det skulle åligger instituttet att i en årlig rapport giva en översikt över den aktuella utvecklingen.

Under sin verksamhet bör befolkningsinstituttet skaffa sig en översikt över all pågående forskning i vårt land på de ifrågavarande områdena. Det bör därvid bli en av instituttets uppgifter att i möjligaste mån samordna denna. Instituttet bör sålunda söka undvika dubbelarbete men också stimulera till sådan forskning på annat håll som det anser önskvärd. En kontakt med de statistiska och andra samhällsvetenskapliga institutionerna vid universiteten och högskolorna, andra forskningsinstitut och med enskilda forskare är därvid naturlig. — —

Befolkningsinstituttet skulle vidare ha vissa uppgifter i samband med den befolkningspolitiska upplysningsverksamheten. Närmast skulle det ankomma på instituttet att göra sådana sammanställningar av material dels rörande befolkningsutvecklingen och dennas konsekvenser, dels rörande samhällets åtgärder till familjernas stöd, som kunna erfordras för upplysningen. Härvid böra givetvis resultaten av instituttets forskningar utnyttjas liksom även intim kontakt med de centrala ämbetsverken upprätthållas. Instituttet skulle även biträda ämbetsverken vid den upplysningsverksamhet, som dessa själva bedriva rörande under deras tillsyn liggande åtgärder.

Instituttet skulle i övrigt knappast självt bedriva någon direkt upplysningsverksamhet. Denna torde i stället böra väsentligen överlätas åt enskilda sammanslutningar. — —

Slutligen skulle befolkningsinstituttet ha en viss funktion som samordningsorgan för befolkningspolitiken. Det skulle härvid följa tillämpningen av de befolkningspolitiska åtgärderna och till ämbetsverken eller Kungl. Maj:t göra framställningar rörande ändrad praxis ävensom ta initiativ till ytterligare åtgärder, där sådana befinnas påkallade. Befolkningsinstituttet skulle även vara ett remissorgan, som anlätades för granskning av förslag till socialpolitiska och andra åtgärder ur familjernas synpunkt.

Vad beträffar befolkningsinstituttets ställning föreslår utredningen, att det samma inordnas under socialdepartementet på ungefär samma sätt som konjunkturinstituttet nu är underställt finansdepartementet. Forskningsuppgifterna motivera en fristående ställning. På grund härav och på grund av mångsidigheten av instituttets uppgifter är en inkoppling under något av de centrala ämbetsverken utesluten. Å andra sidan äro upplysnings- och samordningsuppgifterna av sådan art, att utredningen icke velat föreslå en anknytning av befolkningsinstituttet till den akademiska organisationen. Även själva forskningsuppgifterna äro av sådan natur, att viss kontakt med administrationen framstår som önskvärd. Om be-

folkningsinstitutet underställes socialdepartementet, bör såväl forskningens behov av frihet som ett effektivt utnyttjande av dess resultat säkras.

Befolkningsinstitutet bör bestå av en styrelse, som utövar den allmänna tillsynen och ledningen av arbetet. Den omedelbara ledningen bör under styrelsen tillkomma institutets chef.

Vid sina överväganden rörande styrelsens sammansättning har utredningen väglett av de erfarenheter den gjort under sitt eget arbete. Genom sin ordförande har utredningen haft kontakt såväl med arbetet inom Kungl. Maj:ts kansli som med de centrala ämbetsverken, något som utredningen anser varit till stor nytta. I utredningen har vidare varit företrädd medicinsk, statistisk och allmän socialpolitisk sakkunskap. Utredningens delegation för hem- och familjfrågor, vars medlemmar deltagit i allt utredningens arbete, har inneslutit representanter för såväl städernas som landsbygdens hem. Medlemmar av delegationen ha haft personlig erfarenhet av verksamheten inom kommuner, landsting och länsstyrelse.

Utredningen har icke velat uppställa några fixa regler rörande sammansättningen av befolkningsinstitutets styrelse utan föreslår, att Kungl. Maj:t skall erhålla befogenhet att utse lämpligt antal ledamöter i styrelsen. Härvid bör beaktas, att styrelsen kommer att representera en mångsidigt sammansatt erfarenhet.

Utredningen vill härvid understryka betydelsen av en intim kontakt med Kungl. Maj:ts kansli. En sådan skulle uppenbarligen vinnas, om i spetsen för befolkningsinstitutets styrelse ställes ett statsråd eller exempelvis statssekreteraren i socialdepartementet. Om en sådan anordning med hänsyn till personliga och andra omständigheter kan åstadkommas, tror utredningen att det vore lyckligt.»

Utredningen för hem- och familjfrågor anser det önskvärt att det föreslagna befolkningsinstitutet kommer till stånd. För att det skall kunna fylla de givna uppgifterna speciellt när det gäller samordning av de befolkningspolitiska åtgärderna anser utredningen emellertid, att frågan om dess ledning är av avgörande betydelse. För att institutet skall kunna arbeta effektivt och uppträda med erforderlig auktoritet t. ex. vid införskaffande av uppgifter från ämbetsverken och för att dess förslag skola ha utsikt att vinna snabbt beaktande, anser utredningen, att det är nödvändigt att det sorterar direkt under en medlem av regeringen.

Överhuvudtaget anser utredningen att det viktigaste när det gäller den centrala ledningen av den statliga familjepolitiken är att dess intressen direkt bli företrädda inom landets regering. Huvuddelen av de åtgärder som ingå i familjeprogrammet komma att ligga under socialdepartementet, men ett stort komplex av andra frågor ligger under ecklesiastikdepartementet, andra sortera under handelsdepartementet, jordbruksdepartementet etc. Inom ramen för finanspolitiken och skattepolitiken träffas avgöranden av största direkta betydelse för familjerna. För att åtgärder som vidtagas på alla dessa områden skola samordnas till familjernas bästa anser utredningen det vara önskvärt att ett av de konsultativa statsråden får i uppgift att handha denna samordning.

Ytterligare synpunkter på behovet av ett statsråd för vissa specialuppgifter inom familjepolitiken äro enligt utredningens mening följande:

Den statliga verksamheten är på en mångfald områden i färd att ökas icke minst genom de åtgärder för familjevården som nu äro under verkställighet

eller ha föreslagits. En mängd nya befattningshavare skola tillsättas som i vissa fall få till uppgift att handha frågor som nära beröra medborgarna i deras personliga förhållanden. Det är av största vikt att dessa befattningshavare ha en sådan utbildning och en sådan inställning till sitt arbete att de kunna genomföra sina uppgifter utan att medborgarna få känslan av att familjens angelägenheter äro på väg att insnöras i en statlig byråkrati. Människokunskap och praktiska erfarenheter måste därför finnas hos de samhällliga organens representanter. För att försäkra sig om dylika egenskaper hos dessa nya statliga befattningshavare torde frågan om deras utbildning och rekrytering böra närmare granskas och nya rekryteringssystem prövas så att en god kontakt säkras mellan dem som arbeta i centrum och ute i den lokala förvaltningen, i det kommunala livet och inom organisationslivet. Den regeringsmedlem som enligt utredningens förslag skall handha de familjepolitiska frågorna bör få till uppgift att speciellt övervaka att den nya statliga förvaltningsapparaten uppbygges så praktiskt och obyråkratiskt som möjligt, och att befattningshavarna redan under sin utbildning få denna inriktning på sin blivande verksamhet.

En synnerligen viktig uppgift som i många sammanhang framhållits av utredningen är att stimulera till ökad lokal aktivitet på det familjepolitiska området. Även om det för verkställigheten av statens åtgärder behövas nya befattningshavare i ledningen, skall därmed ingen inskränkning göras i den lokala självbestämmanderätten. Tvärtom innebära en mångfald av de föreslagna nya åtgärderna — man kan som exempel nämna bostadspolitiken och konsulentverksamheten — att det förutsättes att medborgarna var i sin bygd bli alltmera medvetna om behoven av förbättringar och taga egna initiativ till att genomföra dylika med utnyttjande av de nya resurser som de få till sitt förfogande. En mera aktiv kommunal familjepolitik förutsätter emellertid på många håll en ganska genomgripande omläggning av den kommunala verksamheten, att nya krafter komma in i det kommunala arbetet, frigjorda från gamla arbetsformer. Av särskild vikt synes det vara att kvinnorna i högre grad än hittills bli kommunalt aktiva. Mångenstädes är det kvinnoorganisationernas arbete som lagt grunden för de nya familjepolitiska verksamhetsområdena såsom sociala hemhjälpen, husmoderssemestern etc. När dessa arbetsområden nu övertagas av stat och kommun måste de praktiskt verksamma kvinnorna med sina erfarenheter och sin vetskap om de direkta behoven fortsätta att vara med om att bära ansvaret för arbetet och att draga upp utvecklingslinjerna för framtiden. Överhuvudtaget förutsätter samtliga de nya områden som öppnas inom familjepolitiken att kvinnorna delta på ett helt annat sätt än tidigare i detta arbete som gäller de intresseområden som ligga dem mest personligt nära av alla, arbetet för barnen och hemmet.

För att de kommunalt aktiva medborgarna skola känna ett stöd när de taga initiativ på nya områden och för att den praktiska husmoderliga erfarenheten, som man nu önskar i större utsträckning taga i bruk för samhällliga

ändamål, skall få erforderlig auktoritet, anser utredningen att den regeringsmedlem som får sitt verksamhetsfält på familjepolitikens område bör ha till uppgift att speciellt hålla kontakten med de kommunalt verksamma krafterna och med den praktiska sakkunskapen.

Sammanfattningsvis vill utredningen återge sina önskemål beträffande familjepolitikens representant i regeringen på följande sätt: Denna regeringsledamot bör ha till uppgift att, efter en arbetsfördelning som uppgöres internt inom regeringen, handlägga vissa av de större frågorna på det familjepolitiska området och därvid bland annat ta ledningen av ett eventuellt befolkningsinstitut, ansvara för samordningen av olika statliga åtgärder till familjernas främjande, att verka för en sådan uppbyggnad av den nya statliga förvaltningsapparaten att den kommer att arbeta smidigt och obyråkratiskt och i god kontakt med medborgarna, och att arbeta för att stimulera de lokalt i kommunerna verksamma krafterna till aktivt arbete efter nya linjer och därvid taga speciell hänsyn till önskvärdheten av att de inom hemmen praktiskt arbetande kvinnorna komma med i det samhällseliga arbetet och att deras erfarenheter och önskemål beaktas.

SAMMANFATTNING.

Utredningen har i detta betänkande gjort en översikt över vissa problem som äro aktuella i sammanhang med familjelivets utformning: frågorna om familjens funktioner, samlivet mellan makarna och mellan föräldrar och barn (kap. 1), familjen som centrum för konsumtionen (kap. 2), familjens ekonomiska organisation (kap. 3), om den nuvarande hemhushållningens ekonomi (kap. 4), förbättring av bostad och bohag samt inrättande av gemensamhetsanordningar (kap. 5), kvinnornas hälsa och hushållsarbetets yrkessjukdomar (kap. 6), den kvinnliga arbetskraften i hemarbete och förvärvsliv (kap. 7), den anställda arbetskraften i hemmen (kap. 8), forsknings- och undersökningsverksamhet på familjelivets och hemarbetets område (kap. 9), undervisnings- och upplysningsverksamhet (kap. 10) samt frågan om den centrala ledningen av statens åtgärder för ett allmänt familjeprogram (kap. 11).

Utredningen har behandlat vart och ett av dessa problem i största korthet. Såvitt möjligt har ett visst siffermaterial och resultat av nyligen utförda undersökningar framlagts till frågornas belysning samtidigt som man genom en summarisk analys velat ställa in problemen i deras sammanhang. De förslag som framföras gälla dels allmänna riktlinjer för samhällseliga åtgärder på längre sikt för familjernas bästa och dels åtgärder av omedelbar praktisk verkan. Dessutom diskuteras i olika sammanhang vad som är att göra på de enskilda initiativens område.

Begränsningar av framställningen ha i många fall motiverats med att frågorna redan behandlats eller äro under behandling inom andra kommittéer. Sålunda har det rent socialpolitiska området i ringa utsträckning berörts på grund av de omfattande och ännu endast till vissa delar realiserade förslag som framlagts av befolkningsutredningen och socialvårdskommittén och förberedas av bland annat 1946 års kommitté för den halvöppna barnavården. Ungdomsfrågorna ha icke medtagits med hänsyn till ungdomsvårdskommitténs omfattande redan gjorda och ännu pågående utredningar. För bostadsfrågorna hänvisas till bostadssociala utredningen. Frågorna om kvinnornas förvärvsarbete ha behandlats bland annat av kvinnoarbetskommittén, deltidsarbetsutredningen och L.O:s kvinnolönekommitté. Undervisningsfrågorna på det husliga området ha bland annat behandlats av hembiträdesutredningen, befolkningsutredningen, Norrlandskommittén, utredningen angående den husliga utbildningens centrala ledning samt äro till vissa delar under

fortsatt behandling inom ramen för utredningen rörande den högre husliga utbildningen. Slutligen hänvisas också till att frågor rörande konsumtionsvarornas förbättring äro under behandling av 1946 års möbelkommitté samt kommittén för kvalitetsforskning och konsumentupplysning.

Utredningen ger nedan en kort sammanfattning av betänkandets olika kapitel och grupperar därefter de framförda förslagen i enlighet med deras inbördes sammanhang.

I *kapitel 1* göres en analys av familjeinstitutionens roll i det nutida samhället. Det konstateras, att fastän förändrade produktionsförhållanden begränsat många av de praktiska arbetsuppgifter som förr tillkommo familjen har den fortfarande en ofantligt betydelsefull uppgift som centrum för samlevnaden mellan människorna, som centrum för konsumtionen och som centrum för en fortfarande omfattande produktion.

Vissa av de centrala samlevnadsproblemen diskuteras därefter i korthet: förhållandet mellan makarna och förhållandet mellan föräldrar och barn.

De praktiska slutsatser som dragas är att en *förbättrad upplysning och rådgivning rörande samlevnadsproblemen är önskvärd*. Särskilt visas på behovet av upplysning på *det sexualhygieniska området* och när det gäller *barnuppföstran*.

I *kapitel 2* analyseras familjens roll som centrum för konsumtionen. Det framhålls, att de flesta människor äro knutna till ett familjehushåll, och att den större delen av konsumtionen försiggår inom familjens ram. Vidare påvisas att nutidsmänniskorna i stor utsträckning äro osäkra om hur de bäst skola använda sina resurser av tid och pengar. På viktiga områden är konsumtionen i hög grad konventionellt bunden eller dirigeras slumpvis av affärsreklamen. Ett program för en tillfredsställande utformning av den yttre miljön uppställs med följande huvudpunkter: den skall vara hälsobefrämjande, ändamålsenlig, kvalitativt och estetiskt högtstående och befrämjande för personlighetens utveckling.

Hela detta problemkomplex har tidigare i vårt land ägnats mycket ringa uppmärksamhet och har icke behandlats under en enhetlig synvinkel, varken när det gäller forskning och allmän analys eller upplysningsverksamhet. De krav som framställas måste därför framför allt gälla *ökad forskning rörande konsumtionens allmänna betingelser* såväl när det gäller de nu existerande förhållandena som när det gäller att uppdraga riktlinjerna för förändringar. I och med att en dylik forskning leder till resultat måste en *allmän upplysnings- och propagandaverksamhet riktas till allmänheten och taga sikte, dels på att åstadkomma en allmän kulturell besinning och omvärdering*, och dels på olika praktiska detaljer i form av *rådgivning för inköp av konsumtionsvaror och för fritidens användning*.

I *kapitel 3* analyseras de allmänna dragen av familjens ekonomiska organisation. Det framhålls, att den ekonomiska grundval, på vilken familje-

hushållet vilar, nämligen att man och hustru, i och med att de beslutat bilda familj tillsammans, bägge satsa sin arbetskraft för försörjningen av det gemensamma hushållet, i många fall icke står klar för makarna. Därför att mannens arbetskraft i allmänhet användes för att taga in kontanter medan hustruns användes för skötseln av hemmet får mannen i många familjer ett ekonomiskt övertag som ger kvinnorna en känsla av beroende och osäkerhet. Vår äktenskapslagstiftning ger emellertid en tillfredsställande juridisk grundval för en rättvis avvägning av makarnas förpliktelser och rättigheter på det ekonomiska området. I och med införande av kontanta barnbidrag får familjen ett ekonomiskt tillskott för lättande av den del av familjeförsörjningsbördan, nämligen vård och fostran av barnen, vilken är det centrala motivet för att hustruns arbetskraft användes inom hemmet. Om barnbidragen utbetalas till hustrun och om dessa vid en framtida uppbyggnad av barnbidragssystemet avvägas med hänsyn till omfattningen av den arbetsinsats som fordras för vård av barn i olika åldrar komma förutsättningar att ges för en bättre balans i förhållandet mellan man och hustru på det ekonomiska området och hustrun få en självständig och med andra arbetande inom samhället ekonomiskt jämbörlig ställning.

De praktiska krav som ställas äro: *meddelande av kunskap om äktenskapslagens innebörd bland annat genom att varje man och kvinna inför giftemålet erhåller ett exemplar av lagen med lämpliga kommentarer,*

allmän upplysningsverksamhet på det familjeekonomiska området för åstadkommande av en rimlig försörjningsbas för familjen och fördelning av de ekonomiska tillgångarna enligt budgetmässigt sunda principer.

Vidare framhålles önskvärdheten av att *i och med införande av ett system med kontanta barnbidrag vid utarbetande av föreskrifterna för dessas utbetalande deras karaktär av samhällets hjälp till familjerna för deras kostnader såväl för barnens konsumtion som vård klargöres och att det naturliga i att hustrun genom att bidragen utbetalas till henne får en ekonomiskt mera självständig ställning fastslås.*

Redan påbörjade utredningar i syfte att åstadkomma större trygghet för hustrun vid rubbningar i familjens ekonomiska organisation t. ex. genom mannens frånfälle böra fullföljas och förslag som ge en god ekonomisk trygghet framläggas.

I *kapitel 4* ges en översikt över de arbetsuppgifter som för närvarande vila på hemmen och göres vissa värderingar av dessas betydelse och ekonomiska lönsamhet.

Den centrala uppgiften i hemmet är *vården och fostran av barnen*. Med stöd av materialet från en på utredningens initiativ verkställd undersökning enligt nya metoder påvisas, att enbart den rent manuella vården av småbarn är en uppgift av synnerligen betydande omfattning. Rationaliseringsåtgärder som innebära att tiden för barnavården skulle kunna väsentligt minskas kunna icke heller tänkas i det att, även om vissa praktiska arbetsuppgifter

kunna förenklas, en ökning av andra uppgifter på barnavårdens område som innebära en utvecklingsbefrämjande kontakt mellan mor och barn i många fall böra ökas.

De resultat som utredningen kommer till beträffande de kostnader i form av arbetstid som familjerna ha att lägga ned på barnavården innebära att frågan om kvinnornas arbetsuppgifter inom hemmen ges en helt ny belysning. Betydelsen av de insatser som mödrarna göra i och med att de sköta sina barn ställes in under en allmän samhällsekonomisk synvinkel. En framtida socialpolitik, som vill fortsätta på den väg man under de senaste årtiondena slagit in på i vårt land och som bland annat innebär att alla samhällets medborgare taga på sig uppgifterna att ekonomiskt bidra till kostnaderna för barnen måste taga hänsyn till vårdnadsuppgifternas utomordentligt stora omfattning och bör draga konsekvenserna härav bland annat genom att så småningom bygga ut barnbidragssystemet på sådant sätt att en differentiering göres efter barnens ålder, och att de största bidragen utgå under småbarnstiden då familjen har att göra en oeftergivlig och synnerligen omfattande arbeidskraftsinsats vilken innebär betydligt större ekonomisk belastning än de äldre barnens ökade konsumtion.

En annan arbetsuppgift för hemmen, vars betydelse hittills i mycket ringa grad kommit att framhävas är *vården av sjuka*. Utredningen visar att, även med den utbyggnad av sjukhusväsendet som kännetecknar det moderna samhället, är det dock väsentliga sjukvårdsuppgifter som fortfarande vila på hemmen, framförallt när det gäller barnsjukvården. Även vid lindriga sjukdomar bindes en arbetskraft för vården av ett sjukt barn.

Även vid vården av vuxna sjuka och vid omvårdnaden av de gamla har hemmen fortfarande betydande uppgifter.

När det gäller framställandet av *konsumtionsvaror såsom maträtter, bröd, konserver, kläder etc.* påvisas att husmödrarna fortfarande ha hand om det sista ledet i tillverkningen av ett flertal av dessa varor. Den industriella tillverkningen har emellertid drivits så långt på många områden att den tävlar med hemproduktionen både när det gäller pris och kvalitet och ytterligare förbättringar och förbilliganden av industriprodukterna äro att vänta. Å andra sidan finns ett betydande utrymme för förbättring och förbilligande även av hemproduktionen. Till förmån för ett kvarhållande av densamma i viss omfattning talar även den omständigheten, att hemmen i många fall ha för genomförandet av de barnavårdande uppgifterna tvungits att göra investeringar i en bostad och en hushållsutrustning samt i en arbetskraft som knytes till bostaden, varför det är ekonomiskt förmånligt för hemmen att utnyttja denna utrustning och denna arbetskraft till varierande produktionsuppgifter. Till förmån för hemproduktion talar också det förhållandet att ett hem där skapande arbete utföres ger en mera levande och ur uppfostringssynpunkt rikare miljö än ett hem varifrån det produktiva arbetet avlägsnats. Några slutgiltiga riktlinjer för den framtida utvecklingen när det gäller hemproduktion contra industriell produktion uppdrages inte av utredningen, vilken in-

skränker sig till att, med stöd av ett omfattande utredningsmaterial, påvisa arten av de nuvarande kostnadsrelationerna. När samtliga kostnadsfaktorer medtagas och med hemarbetskraften uppskattas till 1 krona à kronor 1:50 per timme, beroende på kvaliteten av de olika arbetsuppgifterna visar utredningen att för närvarande

lagning av maträtter inom hemmet är lönande för ett normalt familjehushåll,

bakning av finbröd lönar sig bra, medan matbrödsbak nätt och jämnt synes betala arbetskraften,

konsivering är i stort sett lönande, men i olika grad för olika produkter. På vissa områden torde konservindustrien mycket snart nå ett bestämt förspång. För hushåll som själva producera råvaror är konsivering otvivelaktigt lönande,

odling av grönsaker kan vid gynnsamma odlingsbetingelser ge god valuta, sömnad av kläder är lönande, men fordrar, när det gäller mera komplicerade plagg ett betydande mått av kunnighet. Enklare plagg äro däremot ej så svåra, och ge god valuta för arbetstiden, men konfektionen är på detta område i stark frammarsch.

Vården och underhållet av bostaden, och dess inredning, av hushållsredskap, av kläder och andra textila material äro uppgifter som i det väsentliga fortfarande synas komma att påvåla hemmen. En stor del av tvätten kan industrialiseras, men övriga arbeten måste kvarligga inom bostaden och utföras hantverksmässigt. Ett betydande utrymme för rationalisering av såväl redskap som arbetsmetoder finnes. I och med en allmän standardhöjning komma familjerna att ställa ökade krav på komfortabla och trivsamma hem, en rikhaltig och välskött garderob etc., och därvid komma också arbetsuppgifterna på detta område att öka.

Inköpsverksamhet och anlåtande av olika serviceorgan ta redan nu en icke ringa del av husmödrarnas arbetskraft; i och med standardhöjning och ökad industrialisering kommer detta arbete att öka.

De praktiska krav som ställas i anslutning till framställningen i detta kapitel äro:

Fortsatt undersökningsverksamhet beträffande barnavården i hemmen med allsidigt hänsynstagande till ekonomiska, psykologiska och medicinska synpunkter.

Forsknings- och undersökningsverksamhet på samtliga övriga hemarbetsområden med syfte att effektivisera arbetsmetoderna och förbättra utrustningen. Samtidigt krävas *fortlöpande jämförande kostnadsstudier beträffande hemproduktionens förhållande till den industriella produktionen* så att familjerna kunna hållas underrättade om det mest förmånliga sättet att organisera konsumtionen och användningen av husmoderns arbetskraft.

I *kapitel 5* ges en översikt över de riktlinjer utredningen vill uppdraga för förbättring av hemmens inredning och utrustning och nyorganisation av hem-

mens arbetsformer. Det framhålles till en början att en grundläggande förutsättning för att hemmen skola bli lättskötta och för att de skola motsvara de krav som ur familjelivets synpunkt äro att ställa på dem är att *bostäderna ha en tillfredsställande teknisk utrustning och att deras planlösning är så väl avvägd som möjligt.*

Genom de vägar som de statliga myndigheterna redan slagit in på vid beviljande av lån och bidrag till nybyggda bostäder, nämligen att som villkor för statsstödet uppställa vissa krav i fråga om utrustning och planlösning, anser utredningen att en fortgående standardhöjning på detta område är att förvänta. Jämsides härmed konstateras behovet av att de statliga bostadsförbättringsbidragen till upprustning av det äldre bostadsbeståndet komma att utgå i den ökade omfattning som föreslås av bostadssociala utredningen.

Som grundval för de standardkrav som ställas från statens sida kräves en kontinuerlig forskning rörande bland annat bostadsvanor och planlösningar.

När det gäller *utrustningen med möbler och arbetsredskap för hushållet* finnes även där betydande utrymme för förbättringar. Med hänvisning till gjorda undersökningar konstateras brister i många hem, särskilt när det gäller möblernas funktionsduglighet och när det gäller kvaliteten på bäddutrustning och hushållsredskap. Förbättringar kunna uppnås genom att forskningsverksamheten rörande bohagsföremålens kvalitet och konstruktion intensifieras samtidigt som upplysningsverksamheten till konsumenterna ökar.

För att utnyttja den bättre utrustningen kräves även *rationalisering av arbetsmetoderna* inom hemmen, vilket blir en av de viktigaste uppgifterna för den utökade konsulentkår som utredningen i ett kommande kapitel föreslår.

Stora fördelar kunna enligt utredningens mening uppnås genom *ökad samverkan mellan hushållen och olika former av gemensamhetsanläggningar.* Utredningen har på detta område studerat, dels de hittills tillkomna s. k. *kollektivhusen* och dels frågan om *gemensamhetsanläggningar för större bostadsområden.*

Vad kollektivhusen beträffar konstateras att de visat sig erbjuda en för kostsam hushållsform för familjer av normal storlek och genomsnittliga inkomster. För vissa typer av småhushåll i goda ekonomiska omständigheter erbjuda de många fördelar, varför uppförande av kollektivhus rekommenderas som komplement till familjebostäderna.

En ekonomiskt mera framkomlig väg för att ge den stora massan av familjer tillgång till gemensamhetsanordningar är att dylika ordnas för större bostadsområden.

Utredningen konstaterar, att i och med att större bostadsområden kommit att bebyggas i ett sammanhang och ställas under gemensam förvaltning ha förutsättningarna ökats för att åstadkomma en samplanering av hushållen när det gäller ett flertal praktiska angelägenheter. Ännu råder emellertid på många håll osäkerhet om vad som är den bästa organisationsformen för

olika gemensamhetsanläggningar. Utredningen gör en genomgång av de viktigaste som kunna komma i fråga och diskuterar deras förutsättningar.

Restauranter, ordnade med hänsyn till familjernas behov ge en i vissa fall önskvärd avlastning av matlagningsarbetet och böra finnas i anslutning till bostadsområdena.

Beträffande *butiker* framhålles att butiks nätet inom vissa bostadsområden synes underdimensionerat och önskas bättre utbyggt. Nya former för butiks-service böra även mera allmänt provas.

Tvättanläggningar böra ha formen av stora industriellt bedrivna anläggningar för inlämningstvätt och mindre maskintvättstugor där husmödrarna själva kunna utföra sin tvätt. Behovet av utredning rörande möjligheterna för effektivisering av den kemiska tvätten understrykes.

Sömnadscentraler böra dels fungera som systugor, där husmödrarna kunna arbeta själva och få tillgång till sakkunnig rådgivning samt behövliga maskiner och mönster, och dels som centraler för beställningsömnad och beställningslagning.

Anordningar för barneftersynen äro *daghem* vilka institutioner mottaga barn från vissa familjetyper för heldagsvård, *familjedaghem*, enskilda familjer som mottaga barn för vård under längre eller kortare tid, *lekplatser* vilka böra anordnas efter olika system utan övervakning, med allmän övervakning, med lekledning och inskrivning av barnen, med tillgång till utrymmen för innevistelse vilket ger mödrarna möjlighet att i vissa fall lämna barnen för längre sammanhängande tid, *lekskolor* där huvudvikten lägges vid några timmars barnträdgårdsverksamhet, men där möjlighet ges att i vissa fall få barnen omhändertagna för ytterligare någon del av dagen.

Hemhjälpcentraler arbetande för mindre råjonger äro önskvärda för förmedling av olika sorters hemhjälp. Dessa hemhjälpcentraler böra även kunna hyra ut till hemmen vissa mekaniska hjälpmedel för hemarbetet och även i vissa fall sjukvårdsredskap.

Fritidslokaler äro önskvärda av många olika typer: såsom större samlings-salar, mindre sällskaps-, klubb- och studierum, rum för praktiskt arbete såsom träslöjd och vävning m. m. Dylka fritidslokaler kunna ofta lämpligen sammanföras inom ett medborgarcentrum, dit andra gemensamhetsanläggningar såsom kommunala expeditioner, hälsovårdscentraler, praktiska anordningar för hemarbetet etc. kunna förläggas.

Utredningen påpekar att ovan berörda gemensamhetsanordningar kunna i viss utsträckning vara desamma såväl i tätorter som vid glesare bebyggelse. Noggrann hänsyn till bebyggelsens struktur måste alltid tagas vid planeringen. Såsom speciellt behövligen för jordbrukarhemmen framhållas förbättrade *inköpsmöjligheter*, *tvättanläggningar*, *hemhjälpförmedling*, barn-eftersyn inom *jordbrukardaghem* etc.

De krav som framställas i anslutning till kapitel 5 äro att *en utredning skall verkställas rörande gemensamhetsanordningar m. m.* För att det material som insamlas av denna utredning snabbt skall kunna komma att nyttiggöras

vid den pågående planeringen av nya bostadsområden föreslås att utredningen får ett sekretariat utrustat med allsidig sakkunskap, knutet till statens byggnadslånebyrå med uppgift att jämsides med att utredningsarbetet bedrivs ge upplysningar till dem som äro i färd med att planera nya bostadsområden.

I kapitel 6 behandlas frågan om kvinnornas hälsa och hushållsarbetets yrkessjukdomar. Inledningsvis påpekas att många av de sociala åtgärder som vidtagits på senare år eller äro under utbyggnad på olika sätt lätta kvinnornas arbete inom hemmen och medverka till att bevara deras hälsa. Likväl finnas fortfarande många önskemål uppfyllda på detta område, vilka å ena sidan gälla den allmänna hälsokontrollen och hälsorådgivningen för kvinnorna och å andra sidan gälla ökat skydd mot de speciella risker och hygieniska olägenheter som hushållsarbetet medför.

När det gäller den allmänna hälsoövervakningen framhålles speciellt de problem som äro förbundna med havandeskapet samt övergångsåldern.

När det gäller husmodersyrkets speciella sjukdomar framhålles att undersökningar visat att husmödrarna, genom att de i mindre utsträckning än många andra grupper ha anledning att genomgå läkarundersökning ofta gå och draga med krämpor av olika slag utan att söka bot för dem. Det finns anledning att antaga att de hemarbetande kvinnornas kost ofta är av dålig kvalitet. Typiska husmoderssjukdomar äro åderbräck och dess följsjukdomar. Uttröttningsneuroser förekomma icke sällan bland husmödrar. Hushållsarbetets olycksfallsrisker äro framför allt halknings- och fallskador, ofta beroende på bristfällig utrustning i hemmen.

De krav som utredningen i anslutning till den lämnade redogörelsen framställer gälla huvudsakligen:

Hos medicinalstyrelsen bör anställas en specialutbildad läkare som får i uppdrag att handha ledningen av förlösningsvården samt hälsokontrollen för kvinnor. De olika specialfrågorna när det gäller kvinnornas hälsovård böra utredas av medicinalstyrelsen som även har att svara för upplysningsverksamheten på området. En obligatorisk olycksfallsförsäkring för husmödrar bör övervägas. En utredning bör göras rörande riskerna för olycksfall och skador i hemarbetet och vägarna att motverka dessa.

I kapitel 7 behandlas kvinnorna i hemarbete och yrkesliv. Inledningsvis refereras material från olika undersökningar rörande frekvensen av förvärvsarbete bland gifta kvinnor med och utan barn och med barn i olika åldrar. De allmänna dragen i kvinnornas förhållande till yrket analyseras. Därefter genomgås de olika grupperna kvinnor: yngre ogifta, äldre ogifta, gifta hemarbetande, gifta yrkesarbetande. När det gäller de yngre ogifta kvinnorna konstateras det önskvärda i att de företaga ett mera differentierat yrkesval och skaffa sig en bättre yrkesutbildning. Vad beträffar de något äldre kvinnorna som kvarstå i yrkeslivet ogifta rekommenderas att deras problem upp-

tagas till särskild granskning. Utredningen anser att denna arbetskraft bättre än vad som nu sker skulle kunna nyttiggöras på arbetsmarknaden genom att den beredes möjlighet till fortatbildning, ibland till yrkesbyte, och genom att den får förbättrade avancemangsmöjligheter.

De gifta hemarbetande kvinnornas problem diskuteras sedan ingående, från de helt unga som inestängas av krävande omsorger om småbarn till de äldre som, då barnen vuxit upp, ha arbetskraft till övers. Utredningen visar på olika vägar att hjälpa de unga mödrarna att uppehålla kontakterna med yrkes- och samhällsliv, för att förhindra att de sedan i äldre år skola ställas inför svårigheten att få användning för sina ledigblivna krafter. För att lätta husmödrarnas bundenhet under deras aktivaste familjeår spelar husmoderssemestern en stor roll. Sedan begreppet husmoderssemester börjat få fäste i det allmänna medvetandet anser utredningen, att tiden är mogen att upptaga frågan om att man regelmässigt skall bereda en *veckofridag* för husmodern. Samhällelig hjälp för att få en dylik fridag till stånd fordras framför allt för eftersynen av de mindre barnen. Utredningen föreslår att vid uppgörande av planen för småbarnsinstitutioner av olika slag skall man försöka åstadkomma att t. ex. inom barnträdgårdarna barnen få möjlighet att under en veckodag stanna kvar längre tid än vanligt med hänsyn till moderns ledighet. I samband med att husmödrarna beredes ökad ledighet böra olika former av kurs- och studieverksamhet ordnas för dem.

I ett särskilt avsnitt diskuteras de gifta yrkesarbetande kvinnornas problem. Med stöd av material från vissa utredningar konstateras att inom den kroppsarbetande klassen svårigheterna äro ofantligt stora att förena yrkesarbete med skötseln av en växande familj. Med en allmänt höjd levnadsstandard torde man få räkna med att familjerna i allt större utsträckning önska disponera hustruns arbetskraft för skötseln av barn och hem. För denna lilla grupp kvinnor som arbetar på kvalificerade befattningar ställer sig problemet annorlunda i det att de ha ekonomisk möjlighet att ersätta sig själva i hemmet med en arbetskraft. Ur samhällets synpunkt är det ett beklagligt slöseri med arbetskraft att kvinnor med lång utbildning och yrkeserfarenhet lämna sitt arbete för att övergå till hushållsycket. Ett av de verkammaste medlen att motverka denna utveckling är att ställa hemhjälsarbetskraft till förfogande för dessa kvinnor. Utredningen har i kap. 8 skisserat ett program för forcerad utbildning av lämplig arbetskraft som husmodersersättare i yrkesarbetande kvinnors hem.

De praktiska krav som utredningen ställer i anslutning till framställningen i detta kapitel äro framför allt: *Utredning av olika speciellt kvinnliga arbetsproblem såsom frågan om ett bättre tillvaratagande av arbetsenergien hos den något äldre ogifta kvinnliga arbetskraften, frågan om omskolning och utbildning av äldre husmödrar, frågan om förvärsarbete inom hemmen etc.*

Vid organiserande av olika institutioner för hemmen bör hänsyn tagas till önskemålet om en veckofridag för husmödrarna.

Utbildningsmöjligheterna på det husliga området liksom kurs- och konsultationsverksamheten böra byggas ut så att de kunna nå den stora massan av husmödrar.

Särskilda åtgärder böra vidtagas för att lösa de yrkesarbetande mödrarnas hemhjälsproblem.

I *kapitel 8* ges en översikt över förekomsten av hemhjälp inom olika hushållstyper. Därvid konstateras att antalet hushåll som efterfråga heltidsanställd hemhjälp är mycket ringa i förhållande till samtliga hushåll. Bland dem som efterfråga hemhjälp utgöra jordbrukarhushållen ett särproblem eftersom arbetet för hushållets skötsel där är sammanvävt med arbete inom jordbruksproduktionen. Vid sidan av jordbrukarhushållen utgöras de hemhjälsökande huvudsakligen av de ekonomiskt mera välställda. I och med knappheten på huslig arbetskraft få många hushåll som vant sig vid att ha hembiträde avstå från detta och i stället lägga ned mera pengar på rationaliseringen av bostad och hushållsutrustning. Denna utveckling måste betraktas som naturlig och kan i ett stort antal fall icke anses innebära någon mera väsentlig olägenhet. Vissa grupper, mödrar med många småbarn och framför allt förvärvsarbetande mödrar ha emellertid ett stort behov av hemhjälp och utredningen anser det vore beklagligt om vi icke i vårt land skulle kunna få en sådan utveckling på hemhjälsmarknaden att vi där få behålla en visserligen sammankrympt men kunnig, välavlönad kår som är belåten med sitt yrke och som kan fylla de verkligt vitala arbetsuppgifter som finnas i ovan nämnda typer av hem.

Tillfällig hemhjälp behöva samtliga hushållstyper i första hand vid sjukdomsfall och andra svårigheter, då husmodern icke kan sköta sitt vanliga arbete. Jordbrukarhushållen efterfråga även tillfällig hemhjälp under de tider av året då jordbruksarbetet är mest pressande. Utredningen anser att det är synnerligen angeläget att såväl hushåll som icke kunna betala för hjälp som de som ha möjlighet att betala skola kunna få hemhjälp i kris-situationer eller när arbetsbördan blivit alltför stor. För att erhålla arbetskraft för tillfällig hemhjälp bör man dels använda deltidsarbetande gifta kvinnor och dels få fram en heltidsarbetande kår av hemassistenter och hemvårdarinnor.

De åtgärder utredningen anser böra vidtagas för att förbättra tillgången på huslig arbetskraft gälla i första hand *utbildningen på det husliga området* samt *arbetsförmedlingen*. Vidare rekommenderar utredningen *särskilda åtgärder för jordbrukets hushåll* samt framför ett förslag om engagerande av *fasta hemassistenter*, knutna till arbetsförmedlingen. Slutligen föreslås *en utbyggnad av den sociala hemhjälsnätet*.

När det gäller utbildningen framhålles att i det av 1941 års befolkningsutredning framlagda förslaget om en effektiviserad huslig utbildning inrymmes vad utredningen anser vara att göra även för hembiträdesutbildningen. Det gäller endast att förslaget kan genomföras och en förutsättning

härför är att den av befolkningsutredningen föreslagna byrån för huslig utbildning inom överstyrelsen kommer i verksamhet. Inrättande av en sådan byrå har beslutats av 1947 års riksdag. Denna byrå bör bland annat snarast genomföra det program som av utredningen skisserats för utbyggnad av husmodersskolorna med barnavård. Likaså bör den utreda frågan om nya kursplaner för utbildningen av korttidshjälp för hemmen.

När det gäller arbetsförmedlingens effektivisering på det husliga förmedlingsområdet föreslår utredningen, att en *särskild sektion inom första arbetsförmedlingsbyrån inom den föreslagna nya statens arbetsmarknadsstyrelse får handha samtliga frågor rörande huslig arbetskraft*. Denna sektion skall arbeta för att få till stånd ett ökat antal hemhjälpförmedlingar som ha sin verksamhet inom små räjonger. Hemhjälpförmedlingarna böra speciellt upparbeta det område som gäller korttidshjälp. De böra kunna medverka vid tillhandahållande av bostäder för arbetskraften liksom vid uppgörande av normaltaxor etc. Särskild uppmärksamhet bör ägnas frågan om urvalet och utbildningen av den personal som är knuten till arbetsförmedlingarna. *En expertnämnd för frågor rörande kvinnlig arbetskraft knytes till statens arbetsmarknadsstyrelse*.

För jordbrukarhushållens hemhjälpproblem framhålles att frågan om döttrarnas kvarstannande i hemmen har minst lika stor betydelse som frågan om den anställda kvinnliga arbetskraften. Åtgärder böra vidtagas som förbättra förhållandena för jordbrukets egen ungdom så att den icke vid så tidig ålder som nu söker sig till samhällena. Av stor betydelse är hemmadöttrarnas avlöningsfråga. Studieverksamheten och den praktiska klubbverksamheten bland landsbygdsungdomen föreslås intensifierad bland annat genom att *de skolkökslärarinnor som arbeta på landsbygden skola kunna engageras som ledare för en praktisk ungdomsverksamhet*.

Förslaget rörande fasta hemassistenter innebär att utredningen tänker sig att hemhjälpförmedlingarna skola ha möjlighet att organisera en särskild verksamhetsgren med uppgift att anställa och avlöna personer med god kunighet på hushållsområdet som mot ersättning till förmedlingen ställas till hemmens förfogande för tillfälligt husligt arbete.

Den sociala hemhjälpen föreslås utbyggd genom att indikationerna för erhållande av social hemhjälp vidgas så att hårt ansträngda husmödrar skola kunna få hjälp även när icke sjukdom föreligger. Sålunda bör hemhjälpnämnden äga rätt att besluta om att t. ex. en mor med många småbarn skall kunna få hjälp regelbundet under en viss period, en gång i veckan under tre månader, en gång var fjortonde dag under ett halvår etc. För att skaffa den arbetskraft som blir behövlig när den sociala hemhjälpens ram på detta sätt vidgas föreslås en fortsatt utbyggnad av hemvårdarinnekåren i samma takt som hittills, med cirka 500 hemvårdarinnor per år. Den nuvarande begränsningen av kommunernas rätt att anställa hemvårdarinnor föreslås upphävd. Riksdagen äger att för varje år besluta om storleken av anslaget till den sociala hemhjälpen och det antal hemvårdarinnor för vilka statsbidrag skall utgå.

För att komplettera hemvårdarinnornas arbetskraft framför allt i sådana fall då den sociala hemhjälpen skall lämnas i form av arbetskraft som biträder husmodern föreslår utredningen att hemhjälpsnämnden skall ha möjlighet att där så behöves engagera arbetskraft i öppna marknaden. Statsbidrag skall utgå för sådan arbetskraft enligt samma grunder som nu gälla för deltidsanställda hemvårdarinnor. Statsbidraget bör beviljas med högst samma belopp per år som kommunens statsbidrag till hemvårdarinnor.

Arbetsmarknadsstyrelsen blir tillsynsmyndighet för den sociala hemhjälpen och konsulenten för social hemhjälp inom socialstyrelsen överflyttas till arbetsmarknadsstyrelsens sektion för husligt arbete. Under ledning av arbetsmarknadsstyrelsens sektion för husligt arbete samt dess rådgivande nämnd för frågor rörande kvinnlig arbetskraft igångsättes en försöksverksamhet i vissa kommuner dels med fasta hemassistenter och dels med utvidgad social hemhjälp.

I *kapitel 9* framlägger utredningen sina önskemål beträffande forskningsverksamhet. I första hand anknytes till tidigare synpunkter på behovet av ökad *psykologisk* forskning, dock utan att utredningen anser sig ha anledning komma med egna förslag rörande denna forsknings organisation.

Utredningens förslag på området koncentrerar sig kring den *statistiskt-sociologiska forskningen* och kring *forskningen rörande konsumtionsvarorna och hemarbetet*.

Utredningen påpekar behovet av att vinna ökade kunskaper om hushållens budget och om hemmens utrustning och levnadsvanorna inom hemmen. Det påpekas att socialstyrelsen uppgjort planer för omfattande budgetundersökningar, kombinerade med undersökningar av hushållens standard i olika avseenden. Utredningen understryker önskvärdheten av att dessa undersökningar få äga rum i den av socialstyrelsen önskade omfattningen men framhåller samtidigt att socialstyrelsen i sin nuvarande form icke är det rätta organet för att genomföra och i framtiden fullfölja den omfattande forskning som är önskvärd på detta område. Det vore därför lämpligt, framhålles det, att *socialstyrelsen omorganiserades så att dess sociala byråer bildade ett ämbetsverk och dess statistiska byråer bleve grundstommen i ett centralt statistiskt-sociologiskt forskningsorgan*.

När det gäller forskning rörande konsumtionsvarornas beskaffenhet och funktionsduglighet och bland dem speciellt arbetsredskapen och utrustningen för hemarbetet samt detta arbetes metoder och organisation, framhåller utredningen att en dylik forskning har ursprungligen igångsatts av utredningen själv på ett tidigt stadium av dess verksamhet inom ramen för 1941 års befolkningsutredning. De experter som fingo utredningens uppdrag att taga upp dylika forskningar funno dessa så givande att de gävo upphovet till startandet av Hemmens forskningsinstitutets verksamhet. Sedan en skildring givits av detta instituts hittillsvarande arbete, framhåller utredningen som

sin åsikt att *Hemmens forskningsinstitut* bör fortsätta sitt arbete efter de hittills uppdragna riktlinjerna, men bör erhålla en fastare organisation, ett bestämt ekonomiskt underlag och egna lokaler.

Utredningen föreslår att institutet fortfarande skall ha formen av ett konsumenternas eget organ. Bidrag till dess löpande kostnader böra lämnas av staten samt av en stiftelse vari ingår representanter för olika grenar av näringslivet. Staten bör uppföra institutets lokaler och bekosta deras inredning. Årskostnaderna för institutets drift beräknas till cirka 400 000 kronor varav staten anses böra betala 75 % och näringslivet 25 %. Kostnaderna för den för institutet behövliga byggnaden beräknas till 425 000 kronor samt dess inredning till 140 000 kronor. Utredningen föreslår att byggnadsstyrelsen omedelbart får i uppdrag att undersöka den lämpliga förläggningen av institutet.

I *kapitel 10* behandlar utredningen undervisning, upplysning och propaganda i frågor rörande hem och familj.

Det framhålles att den undervisning som ges inom olika typer av skolor, *barndomsskolor* och *ungdomsskolor*, har största betydelse. Vidare framhålles den stora kunskapsförmedlande uppgift som *press, film och radio* har och betonas vikten av att goda medarbetare kan erhållas för dessa former av upplysningsverksamhet. En statlig upplysningsverksamhet på hushållsområdet har under kriget bedrivits genom *Aktiv hushållning*, vars verksamhet anses böra fortsättas inom ramen för *Hemmens forskningsinstitut*.

Förutom de ovannämnda organen för upplysning understryker utredningen vikten av att en personlig kontakt kan erhållas mellan experterna och allmänheten genom de olika typerna av *konsulenter*. För redogörelse beträffande bakgrunden till konsulentverksamheten och för dennas nuvarande omfattning samt för uppdragande av allmänna riktlinjer för en utbyggnad hänvisas till betänkandet rörande den husliga utbildningen. Med stöd av remissorganens yttrande över förslagen i detta betänkande och efter förnyade överväganden föreslår utredningen fem olika typer av konsulenter, nämligen *hemkonsulent, sömnadskonsulent, hemslöjdskonsulent, barnkonsulent* och *bosättningskonsulent*.

Vid sidan av konsulenternas verksamhet bör kunna ordnas rådgivning inom ämnesområden utanför deras specialfack såsom sexualrådgivning, rådgivning rörande äktenskapets juridik, hemekonomi, budgetplanering, arbetsteknik, hemsjukvård m. m. Där så befinnes lämpligt bör kring yrkesskolornas kurser och konsulentverksamheten kunna byggas upp fullständiga *rådgivningsbyråer för familjefrågor*. Då i mera glest befolkade delar konsulenternas kurser och rådgivningsbyråerna få mindre betydelse för befolkningen föreslås att för husmödrar på landsbygden en särskild verksamhet igångsättes med lämplig kombination av studiecirklar, korrespondensundervisning, kurser och studieresor under ledning av konsulenterna.

Frågan om konsulenternas utbildning förutsätter utredningen skall lösas

i samband med den pågående utredningen rörande den högre husliga utbildningen. För att, i väntan på denna utbildnings ordnande, säkra tillgången på konsulenter föreslår utredningen att *tillfälliga konsulentkurser* ordnas för sömnadskonsulenter, barnkonsulenter och bosättningskonsulenter.

Konsulenterna böra tillsättas av landstingen eller av städer med över 20 000 invånare. Inom landstingen skola de sortera under en undervisningsnämnd, inom städer under styrelsen för lärlings- och yrkesskolan eller under särskilt tillsatt undervisningsnämnd eller styrelse.

Statsbidraget till konsulenternas löner anser utredningen böra utgå med samma belopp som till de nuvarande hemkonsulenterna eller med 5 300 kronor årligen som grundlön. Till det omfattande undervisningsmaterial varav konsulenterna ha behov bör utgå statsbidrag efter samma grunder som till yrkesskolornas undervisningsmaterial eller med 50 % av kostnaden.

Sammanfattningsvis föreslår utredningen i detta kapitel följande:

Statsbidrag utgår till avlöning av fem olika typer av konsulenter med samma belopp som till de nuvarande hemkonsulenterna. Konsulenterna sortera under landstingen eller, inom de större städerna, under lärlings- och yrkesskolestyrelsen.

Ett anslag på 25 000 kronor ställes till förfogande för överstyrelsen för yrkesutbildning för försöksverksamhet med rådgivningsbyråer för familje-frågor.

Ett anslag på 10 000 kronor ställes till förfogande för försöksverksamhet med korrespondensundervisning för landsbygdens kvinnor kombinerad med kursdagar och studieresor.

Ett anslag på 25 000 kronor ställes till förfogande för överstyrelsen för yrkesutbildning för propaganda för inrättande av och elevrekrytering till husmodersskolor med barnavård.

För anordnande av tillfälliga konsulentkurser ställas följande anslag till förfogande för överstyrelsen för yrkesutbildning under budgetåret 1948/1949:

För kurs för barnkonsulenter	kronor	60 000
» » » sömnadskonsulenter	»	50 000
» » » bosättningskonsulenter	»	40 000

I kapitel 11 framlägger utredningen sin syn på behovet av en samordning av samhällets åtgärder för familjen och föreslår att en ledamot av regeringen, ett konsultativt statsråd, får i uppdrag att ha hand om denna samordning.

Sammanställning av de viktigaste förslagen som framlagts av utredningen för hem- och familjefrågor.

Åtgärder för en effektiviserad ledning av statens familjepolitiska verksamhet.

En medlem av regeringen får i uppdrag att handhava samordningen av olika åtgärder inom ramen för samhällets familjeprogram (kap. 11).

Inom första arbetsförmedlingsbyrån i den blivande arbetsmarknadsstyrelsen inrättas en särskild sektion för husligt arbete som har hand om frågor rörande hemhjälpförmedling, fasta hemassistenter, social hemhjälp m. m. (kap. 8).

En nämnd för frågor rörande kvinnlig arbetskraft knytes till arbetsmarknadsstyrelsen (kap. 8).

Inom socialstyrelsen tillsättes en konsulent för husmoderssemester, sommarresor m. m. (kap. 6).

Den tidigare av befolkningsutredningen föreslagna byrån för huslig utbildning inom överstyrelsen för yrkesutbildning träder snarast i verksamhet i full omfattning (kap. 8).

Upplysningsverksamhet.

Upplysningsverksamhet rörande äktenskapslagens innebörd bedrivs bland annat genom att lagen med kommentarer utdelas till män och kvinnor vid lysningen (kap. 3).

Ytterligare ämnen för upplysningsverksamhet äro bland annat: sexualhygien, barnuppfostran och barnavård, hemsjukvård, kvinnornas hälsa och hushållsarbetets hygien, hemekonomi, varukunskap, praktiskt hushållsarbete, allmänna konsumtionsproblem m. m. Denna upplysningsverksamhet ledes av de olika konsulenterna samt av rådgivningsbyråerna för familjefrågor. Följande typer av konsulenter knytes till landstingens undervisningsnämnder eller städernas yrkesskolor: hemkonsulenter, sömnadskonsulenter, hemslöjds-konsulenter, bosättningskonsulenter, barnkonsulenter (kap. 10).

Utbildning.

Förbättrad utbildning av lärarinnor och konsulenter på det husliga området (utredes för närvarande i enlighet med befolkningsutredningens tidigare förslag av särskild sakkunnig) (kap. 10).

Tillfälliga utbildningskurser ordnas för sömnadskonsulenter, bosättningskonsulenter och barnkonsulenter (kap. 10).

Specialkurser ordnas för lärarinnor, konsulenter, journalister, socialarbetare m. fl. rörande hem- och familjefrågor, allmänna konsumtionsfrågor m. m. vid Hemmens forskningsinstitut (kap. 9).

Forskning.

För forskning rörande konsumtionsvarornas beskaffenhet och funktioner, hemarbetet, hemekonomin m. m. utvidgas Hemmens forskningsinstitut och ges en fast organisation. Staten bidrager till kostnaderna för institutets drift med 300 000 kronor per år och bekostar uppförande och inredning av lokaler för institutet för en kostnad av cirka 565 000 kronor. Byggnadsstyrelsen får i uppdrag att omedelbart verkställa utredning beträffande lokaler för institutet (kap. 9).

Åtgärder på hemhjälsområdet.

Den sociala hemhjälsplanen utvidgas, dels genom att heltidsanställda hemvårdarinnor i ökad utsträckning ställas till hemmens förfogande och dels genom att hemhjälsnämnderna få disponera vissa belopp för att skaffa hjälpbehövande hemhjälp i öppna marknaden (kap. 8).

Till vissa arbetsförmedlingar knyts på försök fasta hemassistenter för arbete i hem mot full betalning (kap. 8).

Utredningar.

Följande utredningar föreslås:

en kommitté tillsättes för utredning rörande gemensambetsanläggningar (kap. 5);

en kommitté tillsättes för utredning rörande socialstyrelsens organisation med hänsyn till önskvärdheten av att få till stånd ett självständigt organ för statistisk-sociologisk forskning (kap. 9).

en kommitté tillsättes för utredning rörande barnens sommarvistelse m. m. (kap. 5).

Inom ramen för redan arbetande verk eller kommittéer utredas frågorna om:

utökad psykologisk forskning (skolutredningen, kommittén för den halvöppna barnvården) (kap. 2 o. 9),

den kvinnliga arbetskraftens speciella förhållanden inom yrkeslivet (arbetsmarknadsstyrelsen) (kap. 7 o. 8),

hälsokontroll för husmödrarna och åtgärder för förbättring av deras hälsa m. m. (medicinalstyrelsen) (kap. 6),

obligatorisk olycksfallsförsäkring för husmödrar (socialvårdskommittén) (kap. 6),

utbyggnad av husmodersskolor med barnvård (överstyrelsen för yrkesutbildning) (kap. 8),

utformning av provkurser m. m. i husligt arbete (överstyrelsen för yrkesutbildning) (kap. 8).

Hemarbetsforskning i utlandet.

Av arkitekt SAR INGEBORG WAERN BUGGE.

Följande meddelanden om utländskt undersöknings-, provnings- och forskningsarbete rörande hemmet äro ofullständiga, då det icke varit möjligt att erhålla nya underrättelser eller komplettera och kontrollera tidigare uppgifter från ett flertal länder.

De torde dock kunna vara av visst intresse, bland annat därigenom att de visa, hurusom på många håll i världen uppskattningen av hemmets arbete är mycket stor. Det framgår av att så stora och väl utrustade institutioner skapats för studium av hemmets arbete, dess uppgifter, organisation, omfattning och rationella bedrivande, dess plats i kulturarbete och samhällsliv.

Av intresse är också att se hurusom de olika ländernas institutioner för hemarbetsforskning äro olika utbildade och ha olika anknytning till annan forskningsverksamhet såsom till naturvetenskaplig, medicinsk, agrarfakultet eller till teknisk forskning.

Danmark.

Intresset för forskning rörande hemmets arbete är i Danmark av relativt gammalt datum och redan på 1920-talet gjordes enstaka undersökningar genom olika husmoderssammanslutningar i samarbete med olika laboratorier och institutioner. Sedan Statens Husholdningsråd bildades 1935 har arbetet bedrivits mera metodiskt och kontinuerligt, dels genom Husholdningsrådet, dels genom de olika husmodersorganisationerna i samarbete och slutligen vid seminarierna för hushållslärarinnor.

Statens Husholdningsråd har icke haft något eget laboratorium men planerar nu en egen försöksstation med tillhörande försöksgård. De olika undersökningar som företagits genom Husholdningsrådets försorg ha hitintills till stor del måst utföras på olika andra institutioners försökslaboratorier. Detta har emellertid medfört ett mycket nära samarbete med olika sammanslutningar t. ex. lantbrukets.

De fyra största husmodersorganisationerna — De samvirkende danske Husholdningsforeninger och De danske Husmoderforeningar, Foreningen av Jydske Landboforeningens Husholdningsutvalg, De samvirkende Landboforeninger i Fyens Stift Husholdningsutvalg — planera numera gemensamt sina undersökningar, vilkas rapporter publiceras i organisationernas tidskrifter och årsberättelser. Samarbete mellan husmoderorganisationerna och andra sammanslutningar förekommer även, t. ex. med Fällesforeningens Arkitektkontor för undersökningar som röra bostadsplanering och köksinredning.

Vid de tre seminarierna, Det Suhrske, Birgitta Beg Niensens och Ankerhus, bedrivs forskningsarbete rörande näringsvärde, hushållsteknik och hemmets ekonomi. Inom hushållstekniken har man särskilt tagit upp redskapsprovning, varuprovning, tvätt etc. — Genom att rektor Folmer Dam vid Ankerhus Seminarium under krigets sista år kom att vistas i Sverige och arbeta inom Hemmens Forskningsinstitut kom ett nära samarbete till stånd och H.F.I. hade mycket stort utbyte av att kunna ta del av danska erfarenheter på detta gemensamma arbetsfält.

Genom riksdagsbeslut 1945 har i Danmark början till en huslig fakultet upprättats vid universitetet i Aarhus i form av specialkurser i hushållning som hållas under ledning av professorn i hygien.

Norge.

Den norska forskningen på hemhushållningens område är av relativt sent datum. Den tillkom först 1938, då Statens Forsøksvirksomhet i Husstell grundades. Institutionen förlades till det statliga lärarinneseminariet i huslig ekonomi vid Stabekk utanför Oslo. Forskningen dirigeras i viss sträckning från seminariet och myndigheterna. Arbetet förestås av en näringskemist och är nära knutet till den medicinska fakultetens fysiologiska sektion. I samarbete med denna studeras praktiska näringshygieniska spörsmål. I många fall arbetar man i samarbete med även andra institutioner samt med industrier.

Den nya institutionen hade emellertid knappast hunnit utveckla sig innan den 9:de april 1940. Stabekk måste evakueras och har först hösten 1945 och blott delvis kunnat tagas i bruk för sitt ändamål. Arbetet fortsatte dock på annan ort under kriget. Man sysslade särskilt med näringsproblem såsom konservering, olika rotsaker m. m. och arbetet blev av stort värde för hemmen. Även provningar ha förekommit bland annat kvalitetsprovning. Praktiska provningar utföras också genom Statens Oplysningskontor i Husstell. Intressanta erfarenheter ha gjorts med olika former för upplysningsverksamhet, t. ex. film. Man har dock nu kunnat återuppta arbetet som mötes med stort intresse och förståelse från såväl allmänhetens som statsmakternas sida.

Finland.

Intresset för hemmets ekonomi har i Finland länge varit utomordentligt stort. Därom vittnar också den förstklassiga undervisningen i huslig ekonomi, den mycket omfattande husmoderrörelsen och den intensiva upplysningsverksamheten på hithörande områden. Bland ekonomer som särskilt intresserat sig för hemarbetets ekonomiska utbyte må nämnas Laura Harmaja som i flera skrifter behandlat dessa problem.

Den långa avspärrningen och svårigheterna i försörjningen under kriget har även givit en vidgad bas för intresset för forskning på hemhushållningens fält, ehuru man ännu icke har något särskilt forskningsinstitut för hemfrågor.

Praktisk arbetsvetenskap, försöksverksamhet och ekonomiska studier i samband därmed bedrivs i Finland sedan 1924 inom Arbetseffektivitetsföreningen. Denna har även sektion för hemmets arbetsproblem. Man har där särskilt inriktat sig på att söka finna vägar till underlättande av dagliga, tunga arbeten, vilka icke under nuvarande förhållanden kunna underlättas med hjälp av mera kostsamma tekniska anläggningar t. ex. vattenbärning. Arbetseffektivitetsföreningen har nära anknytning till universitetets i Helsingfors lantbruksfakultet. Under viss tid har man således kunnat förlägga försöksverksamhet till fakultetens försöksgård, vilket varit av stort värde. Dessutom har Centralen för huslig ekonomi som är en sammanslutning av fem hushållsorganisationer utfört delvis kemiska men i synnerhet hushållstekniska undersökningar ur konsumentsynpunkt.

Sedan 1928 har man arbetat för att få huslig ekonomi införd som ämne vid universitetet. År 1945 har även proposition framlagts med förslag till inrättande av två professurer i huslig ekonomi. För den ena professuren, i huslig ekonomi, äro anslag beviljade (1947). Den andra — näringshygien — torde snart komma

att inrättas. Förutom professor skulle till professuren knytas två assistenter, den ena i matlagningskemi, den andra i hemvård. Professuren väntas bli knuten till agrarfakulteten. Obligatoriska ämnen för kandidatexamen skulle bli näringskemi och hemmets ekonomi med som tredje ämne antingen nationalekonomi eller biokemi. Som inträdesfordran skulle begäras studentexamen och 1-årig husmodersskola.

Förenta Staterna.

Det ledande landet på hemforskningens område är U. S. A. Här är hemarbetet föremål för metodiska studier sedan senare delen av 1800-talet och som pionjär brukar man nämna en kvinnlig akademiker, kemisten Ellen H. Richards. Bland de förnämsta representanterna står den ännu verksamma dr Lillian M. Gilbert.

Näringsforskning och hemekonomi voro de två områden, som tidigast gjordes till föremål för systematiska studier och undersökningar. Men under årens lopp ha allt flera områden av hemmets arbete och förhållanden, även familjelivet — family relationship — kommit att omfattas av forskningsarbetet.

Arbetet bedrivs inom många olika institutioner och organ, offentliga och enskilda. Det mest omfattande arbetet torde vara det som utföres inom de till jordbruksfakulteterna knutna Home Bureaus vid de statsunderstödda universiteterna, med deras särskilda forskningsinstitut. Vid slutet av 1930-talet var antalet inom dylika institutioner arbetande specialister 400, och dessutom arbetade ytterligare cirka 450 inom naturvetenskapliga fakulteterna med likartade problem. Som medarbetare deltaga studenter som göra sina examensarbeten inom hemforskningen.

Forskningsinstituten — Research and Experiment Stations — ha anknytning ej blott inom jordbruksdepartementet vid universiteten utan också med colleges för högre utbildning inom hemekonomin samt med såväl fältarbetet inom Extension Service med dess över 4 000 olika anställda konsulenter som med den federala statens organ, The Home Bureau inom jordbruksdepartementet i Washington D. C. Denna dubbla anknytning utåt till det praktiska arbetet och inåt till ett administrativt centrum men med en självständig ställning har skapat stora möjligheter. Initiativ kunna utgå från Washington eller från de olika universiteterna, ibland kan det komma från konsulenterna i fältet. Undersökningar utföras, erfarenheter samlas, bearbetas och vidarebefordras i rapporter till Washington, där de kunna ge upphov till olika åtgärder. Tack vare det nära samarbetet är det möjligt att vid planerandet av en särskild undersökning förlägga denna till ett eller flera universitet, som synas ha särskilda förutsättningar för just det planerade arbetet. Tillgången på vissa personliga krafter blir då ofta avgörande. Inom vissa universitet kan man spåra en specialisering på någon särskild gren. Så t. ex. bedrivs i synnerhet ekonomiska och sociologiska studier vid Teachers' College inom Columbia University, New York. Till de mest berömda Husliga fakulteterna räknas de vid Cornell University, Ithaca, N. Y.; Aimes, Iowa; Madison, Wisconsin m. fl.

Under kriget har den federala staten grundat ett eget särskilt forskningsorgan vid namn Technical Adviser, Washington D. C.

Emellertid förekommer hemarbetsforskning även i andra sammanhang. Några exempel torde här böra nämnas.

The Farm Security Administration, som tillkom under the New Deal som ett särskilt organ till främjande av småfarmarnas villkor vid nyanläggningar med statslån, vilken verksamhet under kriget nedlagts gjorde intressanta studier över familjernas ekonomi i syfte att förhindra tillkomsten av icke bärkraftiga mindre

jordbruk och få till stånd en rationell hushållning i varje särskilt fall anpassat efter vederbörandes förutsättningar.

The Tennessee Valley Authority bedrev ekonomisk och redskapsforskning i samband med jordförbättringsarbetet i de södra högländerna.

American Association of Home Economics, Hemeconomernas 1909 stiftade förening med dess 14,000 individuella medlemmar och 1 600 anslutna studentklubbar jämte övriga korporativa medlemmar, har utfört ett omfattande undersökningsarbete, dels i egen regi, dels i samarbete med the Home Bureaus, dels i samarbete med andra institutioner. En av dessa är American Standards Association, som består av representanter för stat, industri, arbets- och konsumentorganisationer. De normer som uppläggas av Am. Standards Ass. ha ofta blivit bestämmande för produktionen till stor fördel för förbrukare, icke minst de enskilda hemmen.

Konsumentsammanslutningar av enskild karaktär t. ex. Consumers Union, New York ha även utfört undersökningar i stor omfattning av konsumtionsvaror, men närmare underrättelser rörande deras verksamhet under kriget saknas. Lika så finnas institut för undersökning och provning vilka ägas av större tidningsföretag, t. ex. the Home Institut of the New York Herald Tribune. Den icke helt fria ställningen för dylika institutioner visar sig kunna medföra svårigheter.

Ytterligare många organ för forskning i samband med hemmet och kring dess problem kunde förtjäna nämnas. Här skall blott anföras ett som exempel på huru stort intresset för hemmet är inom U.S.A.: The Merrill Palmer School i Detroit, en högskola för akademiskt bildad kvinnlig ungdom som ägnar sig åt fortsatta ekonomiska, sociologiska, hygieniska och mentalhygieniska studier av hem och familjeliv. Till denna högskola är även konsultativ verksamhet knuten.

Storbritannien.

Forskningen på hemhushållningens område är i Storbritannien förlagd till King's College of Household and Social Science, vilken institution såsom huslig fakultet tillhör University of London. De engelska universiteten äro icke statliga institutioner.

Kurserna äro treåriga och studenterna gradueras som Bachelor of Science. Kurserna äro strängt vetenskapliga och omfatta såväl teoretiskt som laboratoriearbete och även tillämpad vetenskap. På senare år har en tilläggskurs om ett läsår tillkommit för studenter som önska erhålla London Academic Post-graduate Diploma of Dietics. Denna specialkurs är öppen även för graduerade studenter från andra universitet och colleges inom de Förenade Konungarikena. Härför fordras dock att vederbörande student i sin examen har betyg i kemi och fysiologi.

Vid sidan av den strängt vetenskapliga forskningen har man inom institutionen även bedrivit praktisk försöksverksamhet av intresse för enskilda hem och för storhushåll samt institutioner. Så t. ex. arbetar man med redskapsforskning och studier över hemekonomi, bokföring och liknande teknisk-ekonomiska organisationsproblem.

Under kriget har King's College måst evakuera från institutionens ståtliga byggnadskomplex i Camden Hill Road i London, vilka under kriget helt demolerats. Verksamheten, som varit förlagd till Leicester, har måst koncentreras till aktuella problem vilka landet genom krigshushållningen ställts inför.

Krigsårens erfarenheter — särskilt beträffande knappheten på arbetskraft i hemmen — och den motsedda stora bostadsproduktionen i samband med återuppbyggnaden (cirka 3 miljoner lägenheter) har i hög grad ökat intresset för

studier av hemarbetet, dess effektivitet och ekonomi, liksom för hemmens uppgifter för familj och samhälle. Arbetstekniska studier ha utförts i samband med planerandet av typhus etc. Intressanta studier ha utförts av Motion Study Society of Great Britain, Manchester, och British Standards Institution, London. Man planerar nu ett British Institute of Management för alla slag av studier rörande rationell organisation, vilket även skall omfatta hemarbetets problem.

Övriga länder.

Det har stött på stora svårigheter att erhålla faktiska uppgifter rörande hushållsforskningen i Tyskland under tiden efter 1932. — Alla upplysningar ha varit starkt färgade av propaganda. Hela arbetet har varit statligt dirigerat och direkt anknutet till det nazistiska partiet. Tyskland hörde likväl till föregångslanden såväl beträffande näringsforskning och redskapsundersökningar som hemmens ekonomi. Bland dem som i skrift behandlat hemeconomien må här blott nämnas Dr. Marie Schulte-Silberkuhl.

Näringskemisk forskning har i Tyskland bedrivits inom universitetens farmaceutisk-kemiska institutioner. Den tekniska provningen av redskap och varor utfördes vid Versuchstelle für Hauswirtschaft der Deutschen Frauenwirks i Leipzig. Den rent tekniskt orienterade forskningen, såsom standardisering av inredning m. m. försiggick vid Reichskuratorium für Wirtschaftlichkeit som hade sitt säte i Berlin. Såväl Versuchstelle — som även utförde varumärkning i samband med sitt arbete — som Reichskuratorium hade tillgång till experter av alla slag för sitt arbete. För spridning av uppnådda resultat förfogade man över dels en permanent utställning, »Heimbaudi», i Berlin, dels en omfattande publicerings- och propagandaapparat.

Utom i de nu nämnda länderna förekommer forskning och försöksverksamhet i olika former även på andra håll. I vissa fall torde den vara av stort intresse även för oss. Det har dock tyvärr på grund av de förhållanden som varit rådande under kriget och den första efterkrigsperioden icke varit möjligt att erhålla närmare kännedom härom. Detta har varit fallet beträffande *Belgien*, *Nederländerna*, *Tjeckoslovakiet* — med sociologisk inriktning — och *Schweiz*, alla länder där undervisningen i huslig ekonomi stått mycket högt. Från *Ryssland* veta vi att studier av t. ex. hemhygien utförts på senare år, men vi ha icke ännu nått kontakt med vederbörande institutioner. I *Polen* fanns före kriget i Warszawa en försöks- och provningsanstalt för hushållsarbete och hushållsredskap, vilken startats på initiativ av husmoderssammanslutningar och med en organisation som i mycket påminde om de svenska hemmens forskningsinstitut. Detta polska institut finns givetvis inte kvar men åtminstone ett par av dess medarbetare befinna sig i livet, och man kan utgå från att institutet kommer att återupprättas så fort som detta blir möjligt, då dess arbete är av stor vikt för hemmens återuppbyggnad.

Sammanfattning:

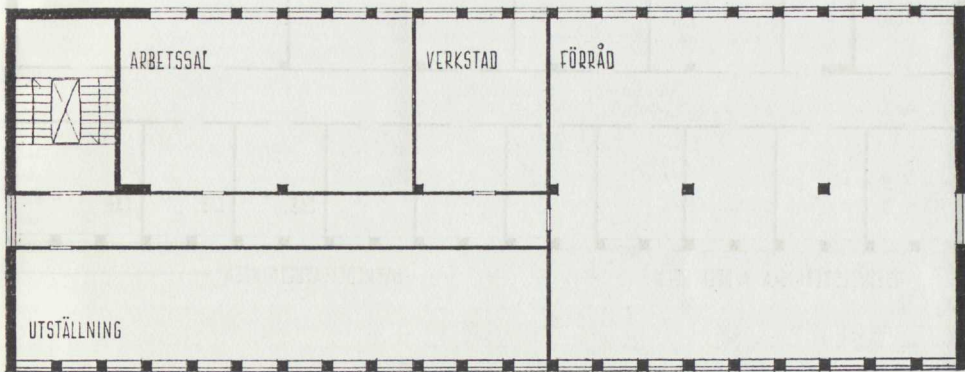
Ehuru forskningen rörande hemmens arbete är organiserad på mycket olika sätt i olika länder samt anknuten till olika fakulteter kan man se många gemensamma drag. Den har blomstrat upp inom den fria forskningens krets, den har stöd av det allmänna. Den får ej vara dirigerad av ovidkommande intressen eller ekonomiskt beroende av sådana.

Ett internationellt samarbete finnes ehuru icke systematiskt ordnat utan på bas av direkta förbindelser mellan institutioner i olika länder samt vid kongres-

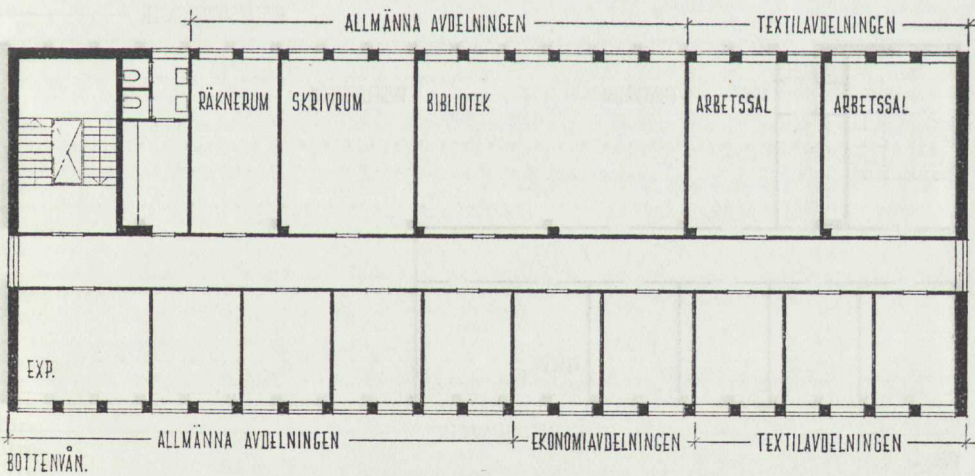
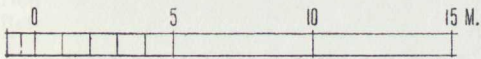
ser. Ett organ för utbyte av erfarenheter utgör den schweiziska, i Basel utgivna tidskriften l'Enseignement Ménager. Man kan emellertid ifrågasätta om icke tiden nu borde vara mogen för ett närmande och ett mera omfattande utbyte av såväl erfarenheter som planläggning av arbetet.

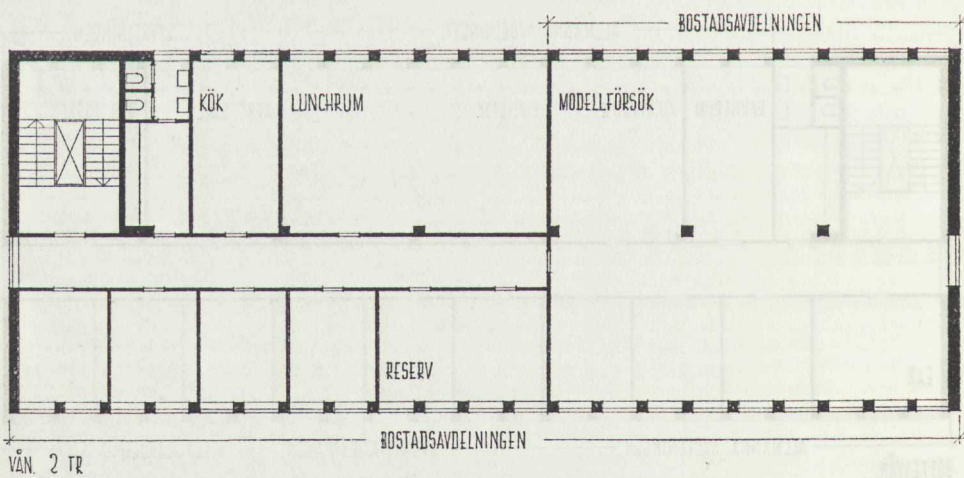
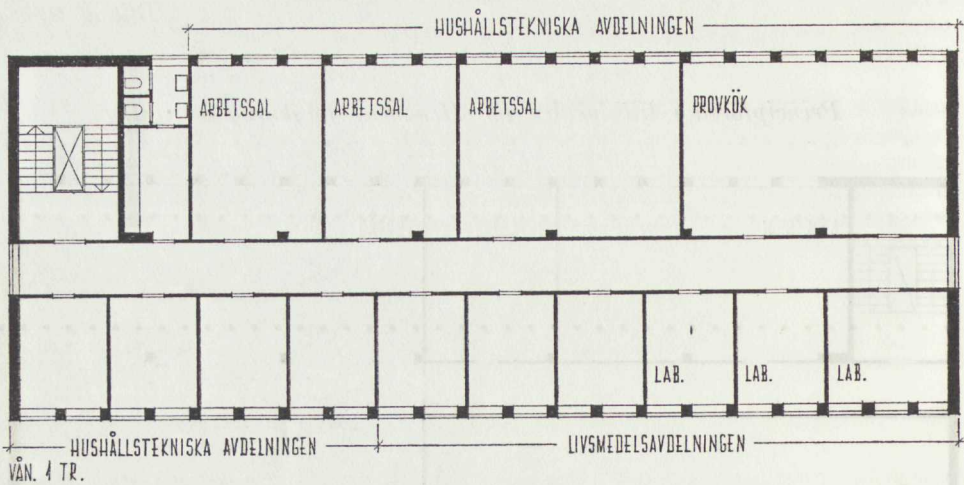
I varje fall torde detta vara klart, då det gäller de nordiska länderna, vilkas hem ha så mycket gemensamt i villkor och vanor, tradition och framtidsperspektiv. Det skulle med säkerhet innebära stor besparing av både medel, tid och arbete, om ett närmare samarbete vid planerandet och utförandet av studier och undersökningar kunde byggas upp och erfarenheter och slutsatser ömsesidigt tillgodogöras. Stort intresse härför finns också inom alla de nordiska länderna, Danmark, Finland, Island, Norge såväl som här i Sverige.

Principförslag till lokaler för Hemmens forskningsinstitut.

KÄLLARVÅN.

LITTERATURFÖRTECKNING

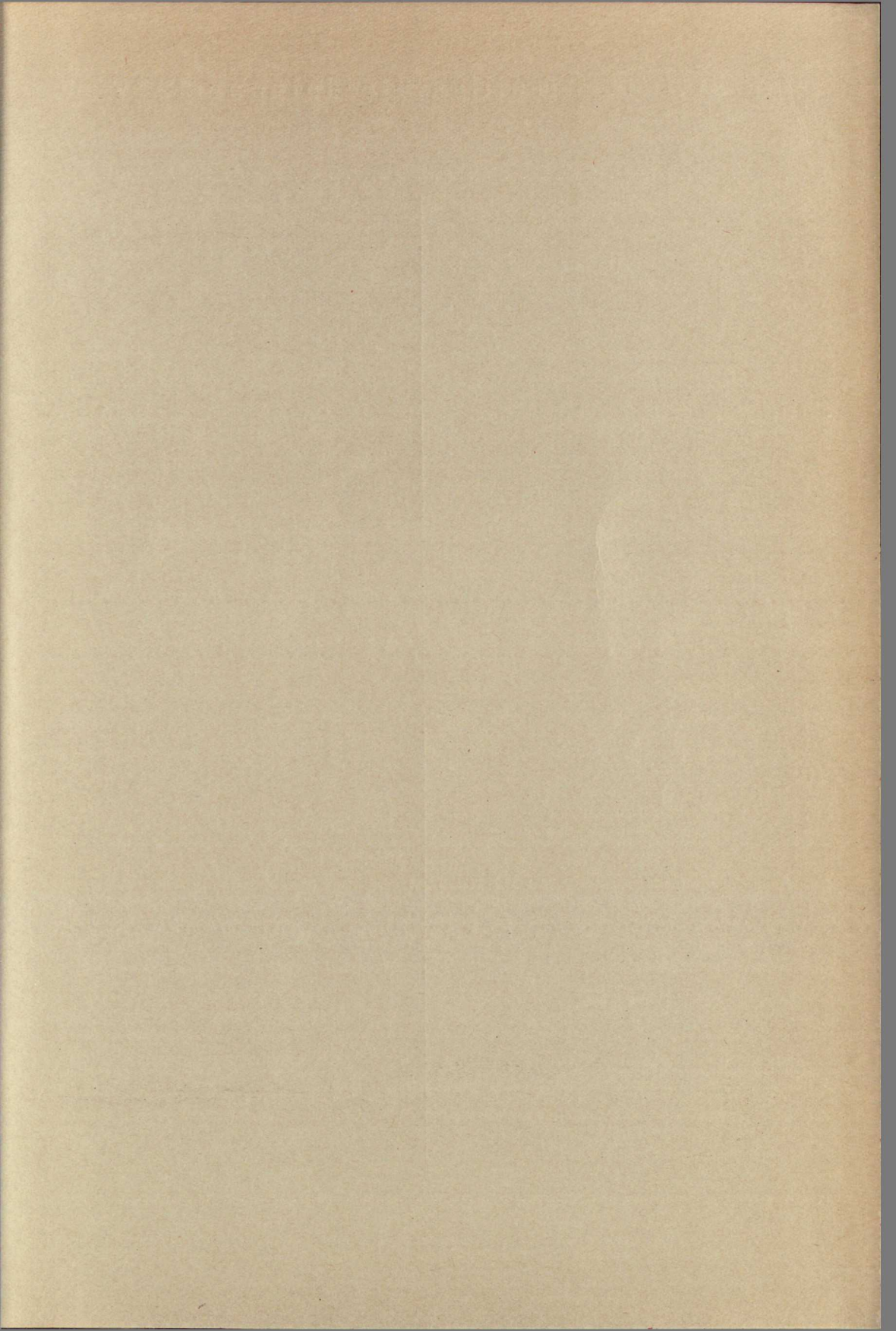
	SOU
Befolkningsutredningens betänkanden.	
Daghem och lekskolor m. m.	1943: 9
Statsbidrag till social hemhjälpverksamhet	1943: 15
Planmässigt sparande för familjebildning och statens bosättningslån	1943: 18
Befolkningspolitik i utlandet.....	1944: 26
Socialvårdens omfattning och kostnader efter 1930	1944: 33
Abortfrågan	1944: 51
Den hushliga utbildningen	1945: 4
Socialpolitikens ekonomiska verkningar	1945: 14
Skolmåltiderna	1945: 47
Förlossningsvården	1945: 50
Akademikernas amorteringsproblem	1945: 51
Statistiska undersökningar kring befolkningsfrågan	1945: 53
Beredande av vila och rekreation åt mödrar och barn	1945: 55
Dödfödheten och tidigdödligheten i Sverige	1946: 2
Barnkostnadernas fördelning (Allmänna barnbidrag m. m.)	1946: 5
Bilagor till barnkostnadernas fördelning	1946: 6
Den familjevårdande socialpolitiken	1946: 17
Befolkningspolitikens organisation m. m.	1946: 53
Kollektiv tvätt. Betänkande med förslag att underlätta hushållens tvättarbete ..	1947: 1
 Bostadssociala utredningens betänkanden.	
Betänkande med förslag rörande lån och årliga bidrag av statsmedel för främjande av bostadsförsörjningen för mindre bemedlade, barnrika familjer	1935: 2
Betänkande med förslag rörande ändringar i vissa delar av hälsovårdsstadgan samt anordnande av förbättrad bostadsinspektion i städer och stadsliknande samhällen m. m. jämte därtill hörande utredningar	1935: 49
Betänkande med förslag rörande lån och bidrag av statsmedel till främjande av bostadsförsörjningen för mindre bemedlade, barnrika familjer i egna hem m. m.	1937: 43
Utredning och förslag till förbättring av bostäder för lantarbetare (tryckt som bilaga till proposition nr 188 till 1939 års riksdag).	
Promemoria rörande bostadsbyggnadsverksamheten och bostadsförsörjningen	1939: 50
Slutbetänkande. Del I. Allmänna riktlinjer för den framtida bostadspolitiken. Förslag till låne- och bidragsformer	1945: 63
Slutbetänkande. Del II. Saneringen av stadssamhällellenas bebyggelse. Organisationen av låne- och bidragsverksamheten för bostadsändamål.....	1947: 26
 Socialvårdskommitténs betänkanden.	
Statistisk undersökning angående kommunernas ålderdomshem	1940: 22
Statistisk undersökning rörande de erkända sjukvårdarna	1940: 31
Statistisk undersökning angående fattigvårdens understödsverksamhet	1941: 29
Förslag till ändrad bidragsförskotts lag m. m.	1942: 29
Statistisk undersökning angående barnhemmen	1942: 45
Socialvårdens organisation m. m.	1942: 56
Utredning och förslag angående lag om allmän sjukförsäkring	1944: 15
Kostnadsberäkningar angående lag om allmän sjukförsäkring	1944: 16
Revision av lagstiftningen om barnavårdsanstalter och fosterbarnsvård	1944: 34
Statistisk undersökning angående folkpensionärernas bostadsförhållanden m. m.	1945: 23
Utredning och förslag angående lag om folkpensionering	1945: 46
Utredning och förslag angående moderskapsbidrag	1946: 23
Förslag angående folkpensioneringens administrativa handhavande m. m.	1946: 37
Utredning och förslag angående ålderdomshem m. m.	1946: 52
Utredning och förslag angående särskilda barnbidrag och bidragsförskott m. m.	1947: 21

Ungdomsvårdskommitténs betänkanden.	SOU
Psykisk barna- och ungdomsvård	1944: 30
Stöd åt ungdomens föreningsliv	1944: 31
Ungdomen och nöjeslivet	1945: 22
Ungdomens fritidsverksamhet	1947: 12
Stöd åt utvecklingshämmad ungdom	1947: 17
Hembiträdesutredningens betänkanden.	
Betänkande och förslag i fråga om utbildning av hembiträden	1937: 16
Betänkande med förslag till Lag om reglering av anställnings- och arbetsförhållandena inom det husliga arbetet	1939: 15
Sakkunniga angående arbetsförmedlingens organisation.	
Den offentliga arbetsförmedlingen under krigsåren	1946: 51
Betänkande rörande ett centralt arbetsmarknadsorgan avgivet av tillkallade sakkunniga	1947: 25
1944 års deltidstjänstutredning.	
Betänkande om deltidsarbete i allmän tjänst	1946: 71
Hushållningssällskapsutredningen.	
Hushållningssällskapets organisation och verksamhet	1942: 32
Kvinnoarbetskommittén.	
Betänkande angående gift kvinnas förvärvsarbete m. m.	1938: 47
1937 års utredning angående arbetsförhållandena vid det mindre jordbruket.	
Underlättandet av kvinnornas arbete i de mindre lanthemmen	1939: 6
Utredningen rörande den tekniskt-vetenskapliga forskningens ordnande.	
VII. Förslag till åtgärder för livsmedelsforskningens ordnande	1945: 6
Utredningen rörande den husliga utbildningens centrala ledning.	
Den husliga utbildningens centrala ledning	1946
Barnkläder. Aktiv hushållning 1946 nr 2.	
Hem och familj i vår medborgarfostran. Betänkande av Sveriges Husmodersföreningars Riksförbund, Stockholm 1941.	
HFI-meddelanden 1946 nr 1. Diskning.	
nr 2. Metoder och redskap för finfördelning av föda.	
nr 3. Konserveringsundersökningar.	
nr 4. Stekspadar, potatisskalare, konservöppnare.	
Kvinnoarbetet och kvinnolönerna. Utgiven av LO:s kvinnolönekommitté. Stockholm 1946.	
När fredens nya värld planeras. Utgiven av Kvinnoorganisationernas utskott för mellanfolkliga frågor. Stockholm 1944.	
Social årsbok. Stockholm 1945.	
Stockholms stads statistiska kontors familjeundersökning (manuskript).	
Ahlberg, C. F.: Bostadens funktioner och utformning. Stockholm 1945 (stencil).	
Arnesen m. fl.: Föräldrafrågor. Stockholm 1942.	
Boalt, Carin: 27,000 måltider. Stockholm 1939.	
Boalt och Zotterman: Kost och ransoner. Stockholm 1943.	
Curman, Jöran: Industrins arbetarbostäder. Stockholm 1944.	
Hjärne, Urban: Årsvariationen av blodets C-vitaminhalt samt en studie över C-vitamin och hälsotillstånd hos skolbarn. Separat ur Upsala läkareförenings förhandlingar.	
Hoyt, Elizabeth Ellis: Consumption in our society. New York 1938.	
Myrdal, Alva: Folk och familj. Stockholm 1944.	
Segerstedt m. fl.: Inför framtidens demokrati. Stockholm 1944.	
Slater, Eliot m. fl.: Rebuilding family life in the postwar world. London.	
Spring Rice, Margery: Working-class Wives. Their health and conditions. London 1938.	
Westman, Axel: Övergångsåret. Stockholm 1946.	
Williams, Gertrude: Women and Work. London 1945.	
Wohlin, Margit: Kan familjen räddas? Stockholm 1943.	
Åkerman, Brita: Familjen som växte ur sitt hem. Stockholm 1940.	

SAKREGISTER TILL KAP. 1-11

	Sid.		Sid.
Abortfrågan	14 ff.	Hemkonsulent	267 ff., 277 f.
Aktiv hushållning	85, 235, 247, 258 ff.	Hemslöjd	90 f., 160
Arbetsförmedling	195 ff.	Hemslöjdskonsulent	260, 263, 270
Arbetsmarknadsstyrelsen ..	196, 198, 226	Hemvårdarinna	214, 220 ff.
Arbetstidsförkortning	169	Hushållspengar	33 ff.
Bakning	82 ff.	Hushållsredskap	27, 106 ff., 239 ff.
Barnavård	56 ff., 189 ff.	Husmodersgymnastik	143 ff.
Barnavårdscentral	22, 263 ff.	Husmodersklubb	165
Barnavårdskonsulent	22, 260, 263 ff.	Husmoderslön	33, 44 ff.
Barnbidrag	33, 45 ff., 61, 123, 170	Husmodersesemester	161 f.
Barnkonsulent	268, 270 f., 277, 279 f.	Husmoderskola	189 ff.
Barnpsykologi	18, 62, 229	Husmödrarnas samarbetskommitté ..	178, 239, 250
Barnsköterskeskola	190	Hälsobostad	27
Barnuppfostran	18 ff.	Hälsokontroll	139, 143
Barnundersökning	52, 56 ff., 241	Infektionsbarn	123
Befolkningsinstitut	288 ff.	Inköp	94 f.
Beskattning av makar	46	Inredning, hemmens	104 f., 229, 269
Bostad	26, 101 ff., 235 f., 249 ff., 269 ff.	Jordbrukarbostad	103
Bostadskunskap	271 ff.	Jordbrukarhem	130 ff.
Bostadsstyrelse	288	Jordbrukarhushåll	55 f., 173, 181 ff., 202 ff.
Bosättningskonsulent	268, 271 ff., 277 f., 280 ff.	Jordbruksläger	210 ff.
Budget	36, 231 ff., 274	Kemisk tvätt	120, 131
Butik	118	Klimakterium	141
Byggstandardisering	247	Kläder	27 f., 85 ff., 234 ff.
Daghem	56, 122	Klädvård	269
Diskning	93, 112	Kollektivhus	113 ff.
Diskmaskin	110 f.	Kollektiv tvätt	119, 131
Djupfrysning	78 ff.	Koloniträdgård	83
Eftermiddagshem	122	Konservering	75 ff.
Ekonomitjänst	36	Konsumtion	12 f., 23 ff., 230 ff.
Familjedaghem	123 ff., 128	Konsulentverksamhet	260 ff.
Familjeekonomi	32 ff.	Konvalescentvård	146
Feriehem	127 f.	Korrespondensundervisning	276 f.
Film	258	Kost	144, 234
Fritidslokaler	129 ff.	Kursverksamhet	160, 164, 196
Försörjningsplikt	34 ff.	Kök	104 f., 239
Förvärvsarbete	150 ff.	Landsbygdens ungdom	202 ff.
Gemensamhetsanordningar ..	113 ff.	Lagningsarbete	87 f.
Giftermålsbalk	34 ff.	Lanthushållsskola	190
Giftorätt	35, 40	Lekskola	31, 121 f.
Havandeskap	140 ff.	Lekplats	126
Hemassistent	196, 212 ff.	Linneförråd	106
Hembiträde	186 ff.	Livförsäkring	42
Hemhjälp	173 ff.	Mat, färdiglagad	73
Hemhjälpcentral	66, 129, 195, 199 ff.	Matlagning	52 ff., 67 ff., 241
Hemhjälpförmedling	193, 195 ff.	Maträtt	69 ff.
Hemmadotter	202 ff.	Matvarubutik	118
Hemmens forskningsinstitut ..	52, 55, 70, 75, 102, 109, 231, 239 ff.	Mödralön	45
		Mödravård	139 f.
		Mödravårdcentral	140

	Sid.		Sid.
Normaltaxa för hemhjälp	200	Statistisk-sociologisk forskning	229 ff.
Olycksfallsförsäkring	147	Stickning	90 f.
Olycksfallsrisk	142, 146 ff.	Studiecirkel	276 ff.
Omskolning	165	Strumpstopning	88
Pappersblöja	94	Städning	52 ff., 91 ff., 240 ff.
Press	257 f.	Systuga	120 ff., 271
Psykologisk forskning	229	Sängkläder	106 ff.
Radio	257 f.	Sömnad	85 ff.
Rationalisering	101, 112	Sömnadscentral	120 ff.
Reklam	23 ff.	Sömnadskonsulent	91, 260, 269 ff.
Rengöringsarbete	91 ff.	Torkning	78
Restaurang	117 ff.	Trädgårdsodling	83 ff.
Rådgivningsbyrå f. familjefrågor 165,	275 f.	Tuberkuloskontroll	139
Samlingslokal	132	Tvätt	93, 268
Sammanlevnadsproblem	12	Veckofridag	162 ff.
Sexualliv	14 ff.	Vård av gamla	62, 66
Sexualupplysning	16 f., 274 f.	Värning	90 ff.
Sjukvård	62 ff., 275	Yrkessjukdom	138 ff.
Skola	256 f.	Ålderdomshem	66
Småbarnsinstitution	121 ff.	Äktenskapsförord	41
Social hemhjälp	218 ff.	Äktenskapslag	33 ff.
Socialpsykologisk forskning	228	Änkepension	43
Socialstyrelsen	230 ff.	Övergångsåldern	141
Sommarkoloni	127	Överlevelseränta	42
Sparande	37 ff.		
Spädbarnstvätt	94		

Statens offentliga utredningar 1947

Systematisk förteckning

(Siffrorna inom klammer beteckna utredningarnas nummer i den kronologiska förteckningen.)

Allmän lagstiftning. Rättsskipning. Fångvärd.

Förslag till konvention mellan Sverige, Danmark och Norge om erkännande och verkställighet av domar i brottmål m. m. [16]
Lagberedningens förslag till jordabalk. 1. [38]
Betänkande med förslag om upphävande av äldre giftermålsbalken. [43]

Statsförfattning. Allmän statsförvaltning.

Betänkande med utredning rörande riksräkenskapsverkets organisation. [18]
1945 års lönekommitté. 2. Betänkande med förslag till statens allmänna avlösningsreglemente m. m. [23]

Kommunalförvaltning.

Betänkande med förslag till lag om regionkommuner m. m. [30]

Statens och kommunernas finansväsen.

Politi.

Polisen och allmänheten. Betänkande med förslag till tjänstereglemente för polisväsendet. [45]

Nationalekonomi och socialpolitik.

Kollektiv tvätt. Betänkande med förslag att underlätta hushållens tvättarbete. [1]
Kommitténs för partiellt arbetsföra betänkande. 2. Förslag angående yrkesvägledning och yrkesutbildning för partiellt arbetsföra m. m. [18] 3. Utredning och förslag ang. sysselsättnings- och arbetsterapi vid vissa sjukhus och vårdanstalter m. m. [44]
Kompetensfordringar för statliga, vissa halvstatliga och kommunala tjänster samt sådana yrken och befattningar, för vilkas utövande kräves av statlig myndighet utfärdad behörighetsförklaring eller legitimation. [19]
Socialvårdskommitténs betänkande. 15. Utredning och förslag ang. särskilda barnbidrag och bidragsförskott m. m. [21]
Betänkande rörande ett centralt arbetsmarknadsorgan. [24]
Slutbetänkande avgivet av bostadssociala utredningen. Del 2. Saneringen av stadssamhällenas bebyggelse. Organisationen av låne- och bidragsverksamheten för bostadsändamål. [26]
Stuveriverksamheten i svenska hamnar. [28]
Välfärdsanordningar för sjöfolk i hamn. [29]
1945 års skogshärbärgesutrednings betänkande. Del 1. Utredning rörande bostads- och levnadsförhållandena på hemmansskogarna med förslag till åtgärder för bostadsbeståndets komplettering och förbättrande. [37]
Statsmakterna och folkhushållningen under den till följd av stormaktskriget 1939 inträdda krisen. Del 7. Tiden juli 1945—juni 1946. [41]
Statens sjukhusutrednings av år 1943 betänkande. 3. Utredningar och förslag ang. sysselsättnings- och arbetsterapi vid vissa sjukhus och vårdanstalter m. m. [44]
Betänkande ang. familjeliv och hemarbete. [46]

Hälso- och sjukvård.

Allmänt näringsväsen.

Elkraftutredningens redogörelse nr 1. Redogörelse för detaljdistributörernas samt deras råkraftkostnader och priser vid distribution av elektrisk kraft. Inledande översikt. [3]
Betänkande med förslag till standardtariffer för detaljdistribution av elektrisk kraft. [4]
Elnkraftutredningens redogörelse nr 2: 15. Redogörelse för detaljdistributörernas samt deras råkraftkostnader och priser vid distribution av elektrisk kraft. Älvsborgs län. [20] 2: 12. Malmöhus län. [35] 2: 11. Kristianstads län. [40]

Fast egendom. Jordbruk med binäringar.

Betänkande ang. fiskerinäringens efterkrigsproblem samt den prisreglerande verksamheten på fiskets område. [2]
Betänkande med förslag ang. lantmåteripersonalens organisation samt avlösningsförhållanden m. m. [7]
Betänkande med förslag ang. fiskets administration m. m. [8]
Utredning med synpunkter på sågverksdriften i Norrland och förslag angående inrättande av en central sågverkskola. [32]
Redogörelse i sammandrag för utredning rörande planering av jordbruket och skogsbruket i Nedertorneå kommun. [33]
Vid andra riksskogstaxeringen av Norrland åren 1938—42 använd metodik och härom vunna erfarenheter. Redogörelse avgiven av 1937 års riksskogstaxeringsnämnd. [86]
Betänkande ang. organisationen av försöksverksamheten på jordbrukets område. [42]

Vattenväsen. Skogsbruk. Bergsbruk.

Industri.

Handel och sjöfart.

Handeln med olja. Betänkande med förslag avgivet av oljeutredningen 1945. [14]
Betänkande med förslag till ändrad lagstiftning ang. handel med skrot, lump och begagnat gods. [22]

Kommunikationsväsen.

Bank-, kredit- och penningväsen.

Försäkringsväsen.

Kyrkoviäsen. Undervisningsväsen. Andlig odling i övrigt.
Betänkande med förslag till geofysiskt observatorium i Kiruna m. m. [6]
Betänkande om tandläkarutbildningens ordnande m. m. Del 3. Tandläkarinstitutens organisation m. m. [9]
1940 års skolutrednings betänkanden och utredningar. 8. Utredning och förslag rörande vissa socialpedagogiska anordningar inom skolväsendet. [11] 9. Gymnasiet. [34]
Ungdomens fritidsverksamhet. Ungdomsvårdskommitténs betänkande del 4. [12]
1941 års lärarlönesakkunniga. Betänkande med förslag till löner reglering för övningslärare. [15]
Stöd åt utvecklingshämmande ungdom. Ungdomsvårdskommitténs betänkande del 5. [17]
1945 års akademikerutredning. [25]
Betänkande med förslag till ändrad ordning beträffande vissa helgdagar. [27]
Betänkande med förslag ang. utbildning av befäl för handelsflottan m. m. [31]
Supplement nr 7 till Sveriges familjenamn 1920. [39]

Försvarsväsen.

1944 års militärsjukvårdskommitténs betänkande. Del 2. [5]
Betänkande med förslag rörande civilförsvarets organisation m. m. [10]

Utrikes ärenden. Internationell rätt.